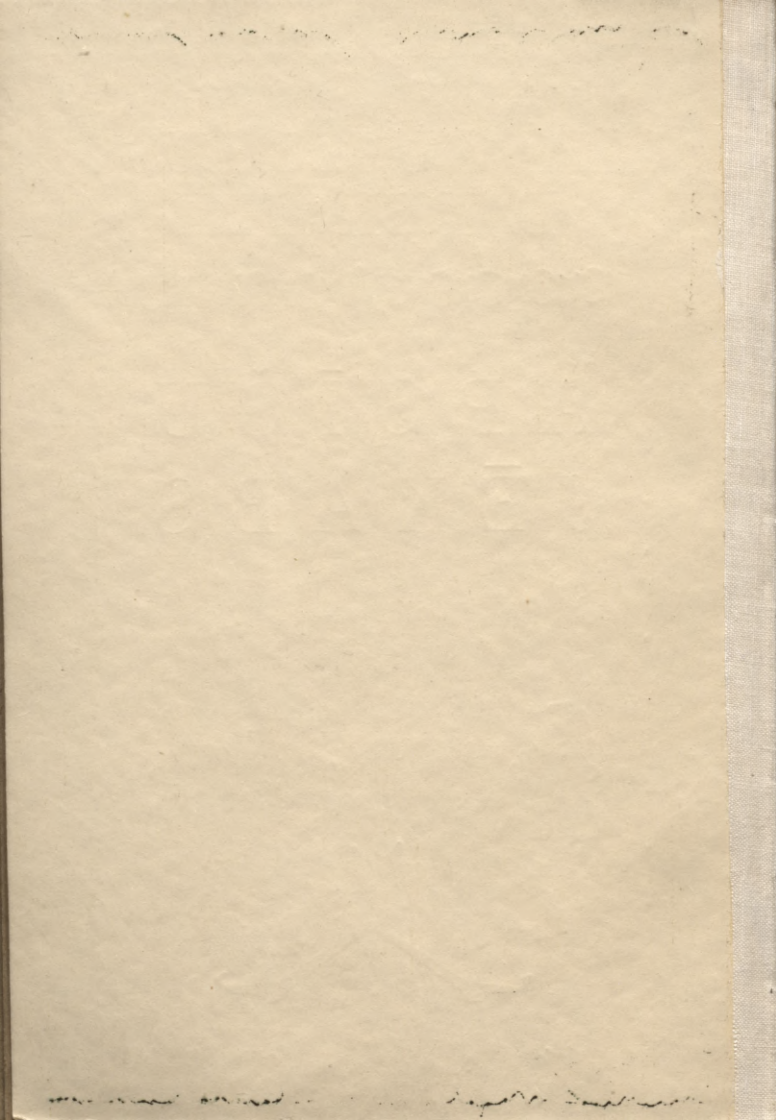

XI 133 Krauplis, J. - 5. lapa. No. 1.

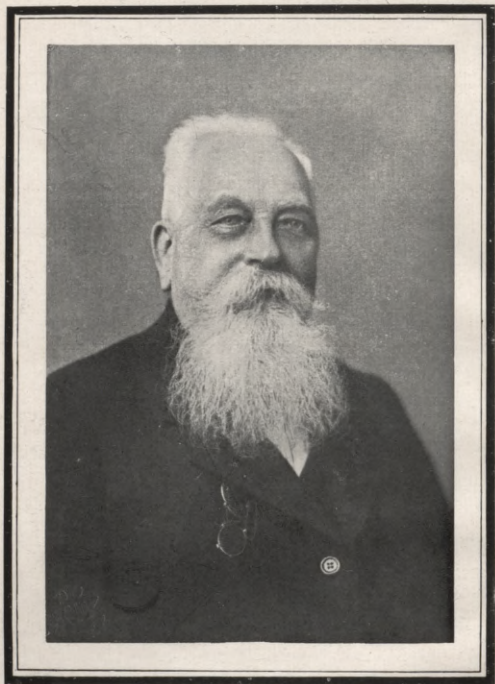
LĀTVJU IZCILUS DARBINIEKI

A P S Ī Š U
J Ē K A B S

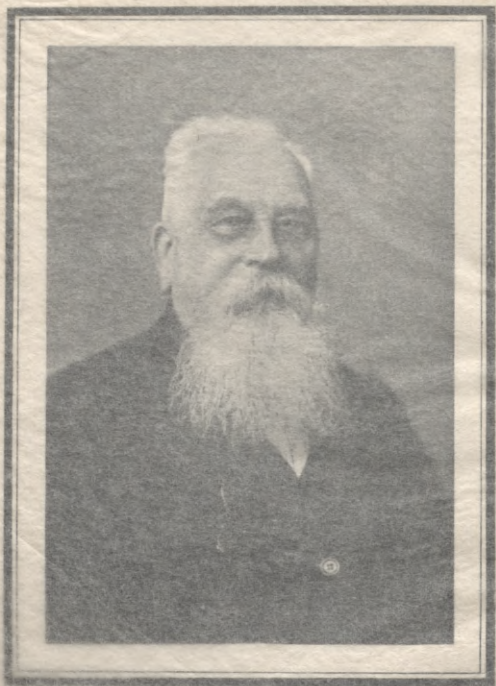

A. Prof. Dr. Schreiber

Hausen.

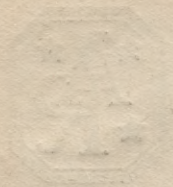

A. P. J. Schabert

Hausen.

B
810.09p
LATVJU IZCILUS DARBINIEKI. № 3.

Kārlis Kraujiņš

**A P S Ī Š U
J Ē K A B S**

dzīvē un darbā

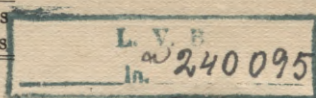
Monografija

1930.

A. Raņķa grāmatu tirgotavas apgādībā

Rīgā, Krišjāņa Barona ielā 27

Vāku zīmējis
A. Apinis

Akc. Sab. «Izdevējs» spiestuve,
Rīgā, Elizabetes ielā № 83/85.

Ieskaņa

Dzīve tik plaša un cilvēka mūžs īss. Augstākais piepildījums dzīvē ir darbs. Ikviens godīgs un krietns darbs slēpj sevī zināmu vērtību. Jo augstu respektējamas cilvēka garīgās vērtības, kurās izpaužas viņa psiche un laikmeta raksturs. Daile, literatūra un muzika ir tie garīgās darbības veidi, kas pārdzīvo laikmetu un savas vērtības atstāj paaudžu paaudzēm. Mēs esam šo vērtību mantinieki un vairotāji. Iznīkst tautas, sadrūp valstis, bet cilvēces mākslinieciskais ģenijs dzīvo mūžīgi.

Svarīgs faktors cilvēces psihē — ticība. Ticība uz lielo Pasaules Ģeniju, uz cilvēci un sevi pašu.

Tāda nelokāma ticība, vienota ar dziļu mīlestību, strāvo no sākuma līdz galam mūsu tautas rakstnieka Apsīšu Jēkaba rakstos. Šie raksti ir viņa lielais mūža darbs, kurā atspoguļojas laikmeta seja, tautas sāpes un prieki.

«Apsīšu Jēkaba rakstus var likt blakām dziesmu grāmatai un bībelei», — saka literatūrvēsturnieks Zeiferts: «Tie ir nopietni raksti.»

Tiešām: Apsīšu Jēkaba raksti dziļi nopietni. Tajos lidinās svētās, visuaptverošās dievības gars. Ik no lappuses, ik no rindas uz mums runā liels pravietis, kura vārdi vislielākā mērā saskaņoti ar viņa darbiem.

«Milējiet — mīlējiet! Esiet brāļi!»

Tas ir kristicisma dziļākais pamats, dvēseles augstākais kritērijs. Mīlēt savus tuvākus un līdzilvēkus, tas mūsu tikumīgais pienākums. Būt saskaņā ar sevi un apkārtni un radīt paliekamas vērtības, kas aplaimo cilvēci. Augstas ir morāliskās disciplīnas Apsīšu Jēkaba rakstos, gaiši un skaidri viņa ētiskie ideāli.

Daba objektīva. Tā iespaido dvēseli. Vecokšņa gāršā miers, klusums un saules tvīksme. Lapotie koki runā dzīvu valodu. Lejā, trejdeviņus kūkumus uzmetusi, urdz likumotā Ureikste. Zili spāri un raibi tauriņi laidelējas pa stiebriem un grīslī. No zāles un puķēm tvan spirdzinātāja dzīvības elpa. Smalcē iesķindas dzeguzes zvans. Galdakalnā iekungstas raudu apses, un no robaino egļu torniem plūst gāršā meža ērģeļu burvīgie akordi. Dvēsele plivina spārnus brīnumdarītājas dzejas ekstazē. Viss saplūst liegā svētlaimības transā; Dievs, daba un pasaule... Cilvēcīgais es apskaidrots. Rodas atkal ticība uz sevi un darbu.

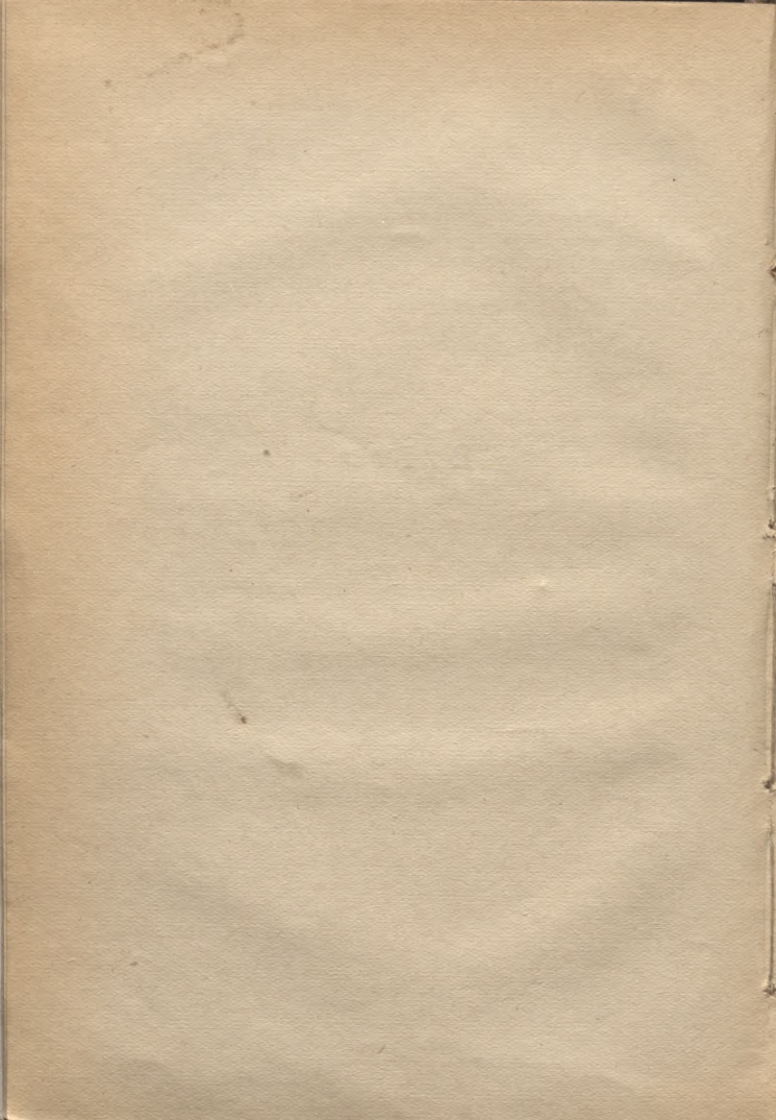
«Darbs ir mūsu nākotne, mūsu gods un mūsu cienība citu tautu starpā. Lai darbs arī uz priekšu paliktu mūsu tautas kronis.»

Darbs ir tukšs un neaугlīgs bez ticības, ticība — bez mīlestības.

«Milējiet — mīlējiet! Esiet brāļi!»

Šis augstais evaņģēlijs skan pāri visam, kā mūžības zvans.

Dzīve

I.

Laikmeta raksturs un saistības

Deviņpadsmitais gadu simtenis iezvana Eiropā jaunu ēru. Franču revolūcijas sabangotie viļņi nerimstas plandīt, tiem seko plūdi un atplūdi. Vecās feodālās dzīves pamati izlīdzināti. Un Vakarēiropā uzplaukst sociālisma idejas, kas neatlaidīgi veidojas zinātniskās disciplinās; tās atrod auglīgu zemi tautu plašākos slāņos. Atdzimstot tautsaimniecībai un tēchnikai, rodas materiālās vērtības, uz kuņģam bazējas garīgā kultūra. Dzelzceļš un tvaikoņi atbrīvo starptautisko satiksmi un telegrafs traucas apjozt pasauli ar stiepuļu metāla nerviem. Tautu iekšējā un ārējā dzīvē norisinājas straujas pārmaiņas. Šīm pārmaiņām seko garīgo un materiālo vērtību apmaiņa vispasaules mērogā. Garīgās vērtības radīja dzejnieki. No miglainā Albiona (Anglija) atskan Bairaona trauksmainās vārsmas, nesdamas jauna laikmeta garu. Mierīgajā un konservatīvajā Vācijā sāk plosīties vētras dziņu (Sturm und Drang) periods. Ģeniālie garīgās dzīves veidotāji Ģēte un Šillers uzstāda kā tīrās cilvēības ideālu brīvību: «Ģenijus rada brīvība!» Revolūcijas vulkānu zemē Francijā koši uzplaukst romantisms, kuņģa ciltstēvs Viktors Igo, viens no pasaules lielākiem gariem. Tālu izplatās dedzīgo brīvības apustuļu Russo un Voltēra

idejas. Balzaka un Dikensa daiļdarbos ieplaiksnas reālisms. Imanuela Kanta un Augusta Konta racionāli filozofiskās idejas atrod izpausmi zinātnisko, ētiski estētisko pētījumu novados.

Vakareiropas garīgās straumes sāk apskatot Austrumeiropas krastus. Krievijā mostas kultūrālās dzīves apziņa. Plašā masa — tauta vēl neapzinīga, smok garīgā tumsā, nesdama uz saviem pleciem smago dzimtbūšanas klaušu nastu. Skolas, izglītība un literātūra ir muižniecības un privilēģēto šķiru monopols. Rūpniecības un tirdzniecisko darījumu bilance uzrāda vēl niecīgas uzplaukšanas zīmes. Valtī tiek ražots visvairāk iekšējam patēriņam. Politiski-ekonomiskais stāvoklis sāk kurmet nostabilizēties tikai pēc lielā Ziemeļu kara, kuŗu Krievija veic kā uzvarētāja (1710.). Viņas teritorija paplašinās ar Igauniju un Vidzemi; Kurzemi pievieno vēlāk Katrīna II (1795.). Logs, kuŗu Pēteris Lielais izcirta uz Eiropu, stipri paplašinās. Pa to arvien straujāk sāk ieplūst Vakareiropas iedaļu vēsmas.

Baltijā vienīgie noteicēji vācu muižnieki, kas ar satricinošu viduslaiku cietsirdību tiranizēja dzimtļaudis, uzveldami tiem pārmērīgas klaušu nastas. Krievu administratīvās varas kompetence aprobežojās vienīgi ar nodevu ievākšanu no muižu dalderu vērtības. Zemes pastāvīgie iedzīvotāji — latvieši un igauņi bija beztiesīgi: viņu personīgais un materiālais stāvoklis atkarājās visticamāk no muižnieku žēlastības. Kāda bija šī žēlastība? To mums stāsta kroniku tumšās lappuses.

Latvieši smaka bez elpas garīgās dzīves mīkkrēsli. Skolu tikpat kā nebija. Vienīgā vāļgaisma staroļa no baznīcas. Ari te netrūka ēnas. Mācītāji vācieši slikti pārvaldīja tautas valodu

un ar kroplajiem sprediķiem neprata saistīt ļaudis pie kristīgas ticības ideāliem. Šīs negatīvās parādības sakne meklējama katolicisma ziedu laikos, kad Latvijā iebrankušie bīskapi un mūki vispatikamāki nodarbojās ar laicīgām lietām, ko kodes un rūsa maitā. Kauču latvieši skaitījās de facto sen jau kristīti, tomēr tautas senie ticējumu elementi tajos nebija vēl pārspēti un izdzīvoti. Ticēja burvjiem un pesteļiem, un mānticība kuploja pilnos ziedos vēl evaņģeliskā laikmeta sākumā. Mūsu senču ticība savā būtībā bija naīva, tajā mistrojās pirmatnējā dievturība ar kriticismu. Tauta remdējās dainās un pasakās, kas tai palikušas pāri kā senču garīgās kultūras atliekas. XVII g. s. vēsturnieks P. Einhornš ziņo par latviešu garīgo stāvokli: «Daudz viņu starpā, kas dievvārdus cienā un godā tur, bet lielākā daļa vēl slikti mācīti un ļoti maz zin no dievbijāšanas.» Prāta ziņā latvi esot ļoti samanīgi un izveicīgi; no redzēšanas iemācoties allaž to, ko vācu amatnieki piesavinoties ilgas mācības gados. «Šī tauta ir gudra un saprātīga, gan viltīga, pārspēdama šai ziņā vācu tautu, kā to no paša piedzīvojumiem varu droši apgalvot.» Garīga atplaiksna sāka viesties ar luterānismu. Parādījās pirmās rakstu zīmes latviešu valodā un nodibinājās garīgā kultūra. Tika piegriezta vērība valodas izkopsmei. Reliģija un kristicisma apziņa deldēja primāros dabas bērna instinktus un veidoja ļaužu raksturu, iesakņojot tajā humanitāras jūtas. Baznīca darīja iespaidu uz ļaužu dvēseles dzīvi un guva ievēribu plašās masās. Kopjot valodu, tā daiļoja tikumus, nodibināja kārtīgu ģimenes dzīvi, tā paliekot par tautas garīgās dzīves stūrakmeni. Baznīcai piekrita kultūras vidutājas loma.

Sakarā ar sabiedriskām kustībām Vakareiropā, kā pretspars XVIII. gadu simtņa ideju

virzienam, uzbangoja dažas reliģiskas strāvas. Vidzemē tika ienests hernhutisms (1729.), tā saucamā brāļu draudze. Sākumā vācu garīdzniecība stipri ierobežoja brāļu draudzes rīcību, kuŗas klēpī pārgāja daudzi lutermācītāji, muižnieki un zemnieki, kamēr Katrīna II sankcionēja tās brīvību ar likumu (1743.). Šai laikmetā strauju vilni uzsit kristīgi morāliskās tendences uzplūdums. Jau humānās zviedru valdības laikā sāka uzplaukt reliģiskā literatūra, kas lika nešaubāmu pamatu mūsu turpmākai rakstniecībai. Vēlāk starp cittautiešiem radās draugi — labvēļi, kas centās izdalīt latviešu valodu kultūrāliem līdzekļiem. Juris Mancelis, Kristaps Fīrekers, Ernests Gliks, Vecais Stenders, Matīss Stobe — šo vīru vārdi neizdzēšamiem burtiem ierakstīti mūsu rakstniecības vēsturē. Īsts sirds draugs latviešiem rodas Garlība Merķeļa personā. Krass franču revolūcionāro ideju piekritējs, Merķelis sabiedrojas ar gaišo labsirdīgo Vidzemes muižniecības maršalu Frīdrihu Zīversu un mēģina salauzt reakcionāro muižnieku varas iespaidu. Šai laikā uzliesmo zemnieku nemieri, kā šausmīgās agrārkrīzes sekas. Notiek svarīgs moments mūsu vēsturē: valdība izdod zemnieku likumu (1804.), kas satricina muižnieku feodālās iekārtas pamatus. Ar šo likumu tiek atzītas zemnieku tiesības, nodrošinot kustama un nekustama īpašuma iegūšanu dzimtlietošanā. Šai Krievijas valdības aktā zināmā mērā atkārtojas zviedru perioda agrārā iekārta. 1804. gada likumam sekoja tālākas reformas. Latvietis nu varēja nostāties pret muižnieku feodāli-patriarchālajām ierašām kā juridiska persona. Tomēr, neskatoties uz to, zemnieku dzīvē muižnieku varai arvien vēl palika pēdējais un noteicošais vārds.

Līdz ar pirmajiem tautas darbiniekiem mo-

dās nacionālā apziņa un domas par gaišāku nākotni. No dzimtajaužu masas izauga jauns virslānis — pirmie brīvie latvieši: skolotāji, ķesteri, rakstveži, meldeři, krodznieki un dažādi amatnieki. Šis bija jauns atzarojums no vecā tautas celma. Tieksme pēc brīvības apskurbināja ļaužu prātus. No mutes mutē skanēja Ruģēna patriotiskā dziesma: «Kad atnāks latviešiem tie laiki, ko citas tautas tagad redz?» Tas bija tautas ilgu laikmets pēc labākas nākotnes. Un ar Tēvijas karu (1812.), kas radās kā nenovēršamu ekonomisko apstākļu auglis, sāk šalkot liela laikmeta lielu pārvērtību dvesmas. Napoleona kara ģēnijs gan satricināja Eiropas valdnieku troņus, bet krita un neatbrīvoja apspiestās tautas. Latviešiem nācās pārdzīvot vēl dažus drūmus gadu desmitus. 1819. gada reformas at-savināja zemniekiem viņu agrārās tiesības par labu muižniekiem. Brīvlaistajam latvietim atņēma mājas un kļaušu normas. Vara faktiski nāca atkal muižnieku rokās. Tie varēja iznomāt zemi pēc patikas uz brīva līguma pamata, apliekot nomnieku ar kļaušām un nodevām. Tas bija smags trieciens 1804. gada reformām. Zemnieks nevarēja palikt karājoties gaisā, tam bija vajadzīga zeme kā ūdens un gaiss. Tomēr tautas cīņas spars auga plašumā un vecā patriar-chālā kundzība grima pamazām vēsturē. Krievijas tautas apgaismošanas ministrija iekustināja jautājumu par tautskolu vadības atņemšanu muižniecībai, ievēzdama arī Tērbatas universi-tātē krievu valdības režimu. Tāpat 1832. gada baznīcu likums, kas stipri pārveidoja luterā-niskās baznīcas satversmi, bija trieciens muiž-nieku privilēģijām.

Šinī reformu laikmetā ar lielu trauksmi sāk atdzimt Krievijas garīgā dzīve. Skalus akordus uzsit Puškina dzejas ģēnijs. Literātūrā ieviešas

reālisms un materiālisms. Gogols savā satiriski-reālistiskajā romānā «Mirusās dvēseles» sniedz vesela laikmeta raksturojumu par krievu privilēģētās šķiras kanaānisko dzīvi uz nopiestās un kalpinātās zemniecības rēķina. Klajā nāk Turgeņeva, Gončarova un Dostojevskas daiļdarbi, kas iekaro tiesības pasaules literatūrā. Līdz ar to pamostas krievu nacionālisms. Slavofili izvirza panslavisma ideju un laikraksti sviež plašākās masās demokratisma lozungus. Par Krievijas garīgās dzīves centru top Maskava. Te koncentrējas mākslas, literatūras un sabiedriskās pulsācijas āderes. Krievijā mostās garīgo pārvērtību un sociālo reformu laikmets. Sāk darboties tiesu iestādes, paplašinās skolu tīkls un pamazām nodibinās ciešama pašvaldību iekārta.

Spiesti no reformu varas, arī Baltijas muižnieki sāk piegriezt kurmet nopietnāku vērību skolu lietām, kuŗas kārto un vada garīdzniecība. Vidzemē jau kopš zviedru laikiem radās draudzes skolu tips. Tomēr daudzās draudzēs šo skolu trūkst. Saskaņā ar valsts justickoleģijas pieprasījumu, tiek izdarīta skolu aptauja. No Valkas apriņķa ienāk sekošas ziņas: skolas atrodas Ērgemē, Smiltēnē, Vecgulbenē, Alūksnē, Opekalnā, Palsmanē, Ēvelē, Tīrzā un Velēnā. Ari Trikatē esot skola, bet bērni tajā nemācoties. Kurmet lielāka uzplauksme manāma pēc Tēviņas kara, kad landtags pastiprina savu gādību. Virskonsistorijas uzdevumā konvents izstrādā noteikumus skolu iekšējai satversmei, ko ievie dzīvē vizitācijas kārtībā. Lieli nopelni šai ziņā ģenerālgubernātoram, itāļietim Pauluči, kas neļāvās iespaidoties no vācu bruņniecības, izdarot zināmu spiedienu uz muižniecību, kuŗa bija kūtŗa skolu materiālā pabalstīšanā un tiši kuŗēja organizācijas darbu. Draudzes skolas bija pieietamas tikai retiņ turīgāko lielmaņu dēļiem.

Galveno vērību tajās piegrieza ticības mācībai, rēķināšanai un vācu valodai. Skolēniem centās iepotēt bijību un cieņu pret muižnieku patriarhālo garu. Līdztekus izglītībai tika kultivētas pārvācošanās tieksmes. Te meklejams latviešu garīgās inteliģences sākums. Pēkšņu vilni skolu organizācijas dzīvē uzsit draudzes skolotāju semināra dibināšana Valmierā (1839.), kur par vadītāju tiek ievēlēts centīgais latvietis Jānis Cimze. Dabūjis labu slīpējumu Veisenfelsas seminārā Vācijā, Cimze enerģiski ķeras pie nākošo latviešu tautas audzinātāju izveidošanas darba. Vācu mācītāju kultivēto pietismu viņš nostāda racionālisma gaismā, vilkdam attiecīgas paralēles starp ticības dogmu un zinātni. Savus audzēkņus tas cenšas izdaiļot īstā latvietisma garā. Latviešu pārvācošanas tieksmes viņam pretīgas. Seminārā atplaukst možs gars, kuŗa tālākajā rezultātā rodas «brīvais tonis». Tas smeldz kā skabarga muižnieku acīs. Viņi jūt, ka Cimze nogājis no slīdēm. Sākas Cimzes un līdz ar to visa latviskā nikna vajāšana.

Muižnieku mantkārībai un cietsirdībai nav gala. Viņu žēlastībai padotie zemnieki ir akli rīka kalpi. 1841. gadā no jauna uzliesmo agrārnieieri. Šī laika apstākļus raksturo Straumīšu Indriķis savās atmiņās: «1841. gadā latvieši un igauņi mēģināja pacelt galvu, bet tā tika atkal nospiesta. Kas viņus dzina sakustināties? Atbilde vienkārša: viņiem gribējās dzīvot. Vidzemes tizlo sakustināja ne tik vien miesas, bet arī dvēseles bads. Es redzēju, ka mans tēvs, kas bija spēcīgs miesās un garā, strādāja kā vēršis un ēda kā vēršis — pelavas. Redzēju, ka «darbiniekiem» (kārtniekiem — aut.) bija jāsanāk svētdienas vakarā plkst. 8 muižā uz izrikošanu pie klausām». Muižu pārvaldnieki un vagari

bijuši nežēlīgi; kā soda ierocis lietota vica un nūja. Tumšos rudens un ziemas vakaros, dzestrā slapjdranķī un sniega putenī, sieviņām jābrien uz muižas rijām kult. Tās nepagūst atpūsties un pārtīt bērnu, kad jāstājas rindā uz klona. Kulšana velkas cauru nakti. «Bērns raud, bet māte staigā karstos sviedros ar spriguli rokās pa kungu klājienu, it kā nedzirdēdama sava bērna brēkšanu. Ak, viņa dzird gan, bet var tikai klusu šņukstēt un rīt karstas asaras... Darbiem nebija ne iesākuma, ne gala; viņi gāja kā rats, bez apstāšanās. Mājās, priekš sevis, zemnieki varēja strādāt tikai īsās muižas darbu pastarpās un, ja spēja, pa naktīm...» Tādos, tik nožēlojamajos apstākļos atradās latvieši 19. g. simtņa pirmajā pusē. Daudzi izceļoja vai meklēja glābiņu pareizcībā. Visi zemes pārvaldes organi atradās muižnieku rokās un zemniekam bija neiespējami iegūt taisnību sūdzības ceļā. Tautā izplatījās spārnota paruna: «Baltijā muižniekiem paradīze, mācītājiem zelta bedre, bet zemniekiem — elle!»

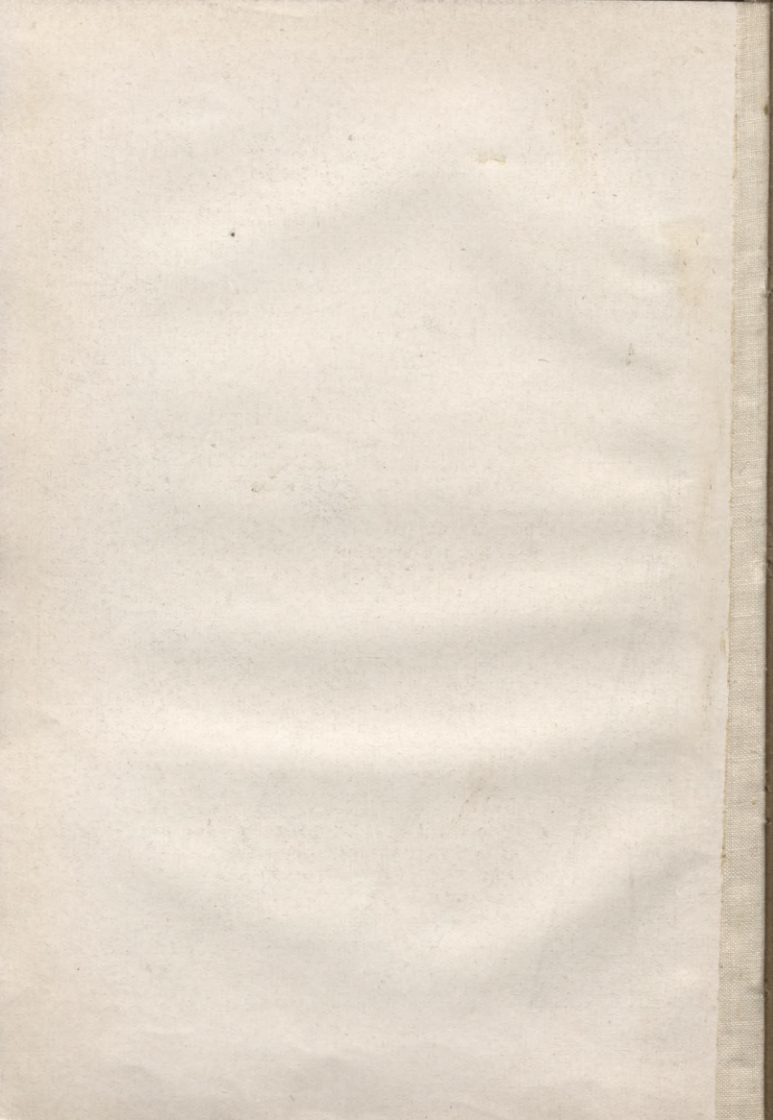
1845.—1846. gados Vidzemi piemeklē neraža un bads, kas aizkavē saimniecisko attīstību un traucē skolu darbību. Atplaukst vienīgi māj-mācība tā saucamajās māju skolās, kur darbojas apkārtstaigājoši skolotāji-kateheti zem mācītāju tiešas kontroles. Pagastskolu tīkls sāka izveidoties vēlāk, pēc landtaga un skolu virsvaldes lēmuma 1865. gadā. Līdztekus skolu attīstībai veidojās pagastu pašvaldības. Par pašvaldības vienību kļuva pagasts. Pagastu lēmumi vēl atkarājās no muižnieku sankcijas, kuriem bija uzticēta pagastu aizbildniecība. Tikai 1860. g. reformu strāva aizķēra šīs muižnieku privilēģijas un 1866. g. tika apstiprināti Baltijas guberņu pašvaldības likumi, kas pagastu pašvaldībām piešķīra patstāvību un neatkarību. Muižnieku

bijuši nežēligi; kā soda ierocis lietota vica un nūja. Tumsos rudens un ziemas vakaros, dzestrā slapjdrankī un sniega putenī, sieviņām jābrien uz muižas rījām kult. Tās nepagūst atpūsties un pārtīt bērnu, kad jāstājas rindā uz klona. Kulšana velkas cauru nakti. «Bērns raud, bet māte staigā karstos sviedros ar spriguli rokās pa kungu klājienu, it kā nedzirdēdama sava bērna brēkšanu. Ak, viņa dzird gan, bet var tikai klusu šņukstēt un rīt karstas asaras... Darbiem nebija ne iesākuma, ne gala; viņi gāja kā rats, bez apstāšanās. Mājās, priekš sevis, zemnieki varēja strādāt tikai īsās muižas darbu pastarpās un, ja spēja, pa naktīm...» Tādos, tik nožēlojamos apstākļos atradās latvieši 19. g. simtņa pirmajā pusē. Daudzi izceļoja vai meklēja glābiņu pareizticībā. Visi zemes pārvaldes organi atradās muižnieku rokās un zemniekam bija neiespējami iegūt taisnību sūdzības ceļā. Tautā izplatījās spārnota paruna: «Baltijā muižniekiem paradīze, mācītājiem zelta bedre, bet zemniekiem — elle!»

1845.—1846. gados Vidzemi piemeklē neraža un bads, kas aizkavē saimniecisko attīstību un traucē skolu darbību. Atplaukst vienīgi māj-mācība tā saucamajās māju skolās, kur darbojas apkārstaīgājoši skolotāji-katecheti zem mācītāju tiešas kontroles. Pagastiskolu tīkls sāka izveidoties vēlāk, pēc landtaga un skolu virsvaldes lēmuma 1865. gadā. Līdztekus skolu attīstībai veidojās pagastu pašvaldības. Par pašvaldības vienību kļuva pagasts. Pagastu lēmumi vēl atkarājās no muižnieku sankcijas, kuriem bija uzticēta pagastu aizbildniecība. Tikai 1860. g. reformu strāva aizķēra šīs muižnieku privilēģijas un 1866. g. tika apstiprināti Baltijas guberņu pašvaldības likumi, kas pagastu pašvaldībām piešķīra patstāvību un neatkarību. Muižnieku

Apsīšu Jēkabs savu tuvinieku vidū

protektorāts bija likvidēts. Kā jūridisks organs nu skaitījās pagastvalde un tās pārzināšanā nāca skolu uzturēšana un saimnieciskā puse. Taču muižnieki prata izgrozīties un paturēja sev dažas priekšrocības skolu lietās.

Lielas garīgas kustības izaug ar straujām pārgrozībām tautu politiski-ekonomiskajā dzīvē. Spēcīga tieksme uz garīgu atmodu latviešiem nāca no uzlabotiem un pārveidotiem agrārāpstākjiem (1861. g.). Sākās īsts dzimtsīpašumu drudzis un zemnieku rokās pārgāja simtām rentētu māju. Realizējās viņu sensenā sapņa piepildījums: nu tiem bija «savs kaktiņš, savs stūrītis zemes». Atkrita necilvēcīgās kļaušas un nodevas. Nu latvietis jutās brīvs pilsonis ar personīgās brīvības un privātīpašuma tiesībām. Ari krievu zemniecība bija jau atbrīvota un privilēģēto šķiru kopš senlaikiem ievestais kļaušu institūts neatsaucami iznīcināts uz visiem laikiem. Sabiedriski saimnieciskā dzīve ierāva jaunu gultni, augot un veidojoties kuplā sazarojumā. Lielas pārvērtības plauka garīgās kultūras laukā un krāšņiem ziediem uzliesmoja slavu mākslas ģēnijs. Tolstoja sociāli-religiozās idejas iekaŗo pasauli. Krievija nostājas jaunu vēsturisku notikumu pievārtē. Niknās brīvības cīņās mazās Balkānu tautiņas nokrata padīšachiskās Turcijas jūgu un kā valstiskas organizācijas sāk veidot patstāvīgu dzīvi. Vācija apvienojas zem Francijas un Anglijas ekonomiskās politikas spiediena draudiem. Eiropā briest krassas sociālās dzīves pārmaiņas.

Lielie pasaules notikumi ierauj arī latviešus garīgo cīņu virpulī. Kultūrālā dzīve gūst strauju pulsējumu un ievirzās plašā, patstāvīgā attīstības mezglojumā. Stendera krēslas laikmetā ieplēstā literatūras druva ievērojami pa-

plašinās, pastorāli-pietiskās idejas kapitulē, pašķirot vietu tautas nacionālajam ideālismam. Hugenbergera sāktā, no Dinsberga ietekmēto valodas izkopsmi ar lielu sparū un aizraušanos turpina enerģiskais, apdāvinātais Juris Allunāns, kuŗa dzejā un tulkojumos jauzama liela stila gatavība. Juris Neikens, cimzenists, izdod nedēļas laikrakstu «Ceļa Biedrs» un liek pamatu latviešu stāstu rakstniecībai, kuŗā ieskanas reālisma piestrāvots naturālisms. Tomēr savos darbos tas neatklāj tālas perspektīvas, un pastorālā morāle paliek dominējoša viņa rakstos. Latviešu valodas ģenijs mostas kā Fenikss no pagātnes pelniem, plivinājot spārnus spēcīgiem lidojumiem atbrīvotās gara tālēs. Cieņā — godā nāk tautas dainas un gara mantas, kas kā uz ērgļa spārnieniem iznesa dzīvo tautas dvēseli caur gadu simteņu ilgo tumsu. Lielākais pietiski-pastorālā laikmeta nopelns — latviešu valodas attīstīšana un izkopšana, ņemot vērā tautas garamantā; tās glabājās pašas tautas dzīvā gara apcirkņos. Reliģiski pastorālai ērai, kas vilkā trīs gadu simteņus, seko romantiskais tautas atmodas laikmets.

Merķeļa un Vatsona iedīdztās altruisma idejas nebeidza zelt un kuplot. Tauta bija jāceļ saulītē. Gadu simteņiem saistītie spēki sāka rāstīties, tiekdamiens noteiktā virzienā, pretī gaišākai nākotnei. Viens pakaļ otram rodas censoņi ar lielu ciņas sparū; tiem rūp «mazāko brāļu» neapskaužamais stāvoklis. Reformām stabilizējoties tie gan atbrīvojās no muižniecības varas režīma, tomēr — «zeme bija neiztaisīta un tukša» un atkarības iespāids sajūtams ik uz soļa. Sabiedrisko domu turpināja šķetināt un veidot «Latviešu Avīzes» (1822.—1915.) klerikāli-reakcionārā garā. «Kultūras veicināšanas ziņā «Latv. Avīzēm» savi nenoliedzami nopelni, bet vēstures

gaismā noskaidrojas kas cits, daudz svarīgāka parādība, kas aizēno avižu pozitīvo darbu. Šī laikraksta galvenais uzdevums bija uzturēt un stiprināt muižnieku un garīdznieku diktatūru kā sociālā, tā arī garīgā laukā. Ilgus gadu desmitus «Latv. Avīzes» jo sīvi apkaŗoja tautas brīvības centienus, apkaŗoja tautas gribu izlauzt brīvu ceļu latvju kultūrai.» (E. Šillers «Pēterburgas Avīzes».)

Šai klerikālai politikai, kā «ugunīgs sarga zobens,» opozīcijā nostājas jaunlatviešu laikraksts «Pēterburgas Avīzes», kuŗu 1862. gadā nodibina pirmais latvju politiķis un diplomāts Krišjānis Valdemārs ar saviem ciņas biedriem Juri Allunānu un Krišjāni Baronu, kuŗiem vēlāk piebiedrojas Kaspars Biezbārdis un vesela plejāde jaunu censoŗu. «Pēterburgas Avīzes» ir svarīgs notikums latvju literātūrā. Pirmo reiz te atskan drošs vārds par latviešu lietām. Opozīcija rada kustību. Šīs kustības mērķis — modināt un pacelt tautisko apziņu. Tā rodas tautisko centienu cīnītāji, kuŗus vācu feodālisma ideologi dēvē par jaunlatviešiem, pieteikdami tiem sīvu kaŗu. Ar «Pēt. Avīzēm» sākas jauns kultūras posms Baltijā. Latviešu garīgā dzīve iegūst noteiktu saturu. Ciņas procesā norisinās dažādi starpgadījumi. Pretēji feodālisma ideologu mācībai jaunlatviešu vadoņi sludina, ka turība ir visdrošākā bāze labklājībai un skubināt skubina latviešus tiekties pēc gara gaismas un uzkrāt laicīgas mantas. Viņi prasa dot tautai tiesību līdzdarboties skolu lietās. Tas rada trauksmi muižniecībā, kuŗa baidās ka latvju inteliģence ieņems savā zemē viņai piekriŗošās tiesības. Tādēļ muižniecība liek mācītājiem atrunāt tautu no bērnu izglītošanas augstākās skolās, tā pārvērdama baznīcu par politisku cīņu arēnu. Šīs

bailes no augstākas kultūras uzplaukšanas tautā rada visādus ekscesus.

Tautiskā atmodas laikmeta sākumā iezīmējās trīs krasi atšķirīgas strāvas: latviskā, vāciskā un krieviskā. Šī laikmeta lielie ideologi un cīņu biedri:

• Ansis Leitāns — svārstīgs, vācu orientācijai padevīgs kalps; maz izglītots.

Ansis Līventāls — reliģiozs, stingra rakstura cilvēks.

Krišjānis Valdemārs — ekonomists un kosmopolīts, atmodas laikmeta drošākais cīņvedis; meklēja tautai materiālos ieguvumus. Viņš cerēja panākt to, biedrojoties ar slavofiliem.

Kaspars Biezbārdis — svaidīgs un neizkristalizējies inteliģents, pārkrievošanas krāsākais ideologs. Tikai vēlāk viņš atgriežas latvietībā, savas pašas tautas klēpī.

Juris Neikens — īsts didaktiķis un luterisma sludinātājs. Ar mieru piesieties vāciešiem, lai tikai latvieši nepārietu pareizticībā un neasimilētos slavismā. Dedzīgs latvietis un karsts tautas mīlētājs, Neikens sirdīgi polemizē ar Biezbārdi «Pēterburgas Avīzēs». Citādi Neikens brīvprātīgs vīrs un uzstājas arī pret vācu uzbrukumiem: latviešiem jāļauj brīva vaļa viņu garīgās kultūras dzīvē.

Andrējs Spāģis — zemniecības aizstāvis pret muižnieku spaidiem un varmācībām.

Juris Allunāns — īsts tautībnieks, stingri nostājas uz latviskā ceļa, pieturoties latviskai orientācijai. Viņu ietekmējušas Vatsona idejas; ikvienai tautai jāizglītojas ar savas mātes valodas līdzekļiem.

Jānis Cimze — latvju Pestaloci. Spiests tomēr iet kompromisa ceļu: tauta nav spaidu kārtā pārvācojama, nav liekami arī šķērši at-

sevišķu personu pārvācošanai. Tā laikmeta bēdīga vajadzība.

Krišjānis Barons — kluss atmodas laikmeta cīnītājs, īsts un sirsnīgs latvietības sekmetājs. Valdemāra ierosināts, nododas tautas garamantu krāšanas darbam.

Kronvalda Atis — dedzīgs patriots, liels tautas tribuns un krass tautisko centienu vispārinātājs, entuziasts.

Juris Caunītis — cimzenists. 1854. gadā Latviešu draugu biedrībā nolasa savu apcerējumu pārvācošanas lietā: «Pārvācošana ir kaitīgs un postošs paņēmieni, tādēļ ka laupa tautību un nokauj tautu, kavē to izglītības ceļā un posta viņas morālītāti.»

Fricis Brīvzemnieks (Treulands) — rosīgs darbinieks, teorētiķis un tautiskās kustības ideologs. Viņš raksta: «Tautiskie centieni ir ceļš, pa kuŗu tautai pēc savas dabas un sava gara jāstaigā, kad tā sasniegusi zināmu attīstību. Tautiskie centieni ir vēstures auglis un plaši iezīmē jaunākās vēstures dabu.»

Atmodas laikmeta cīnītāju plejādei pieskaitāmi vēl: Aleksandrs Vēbers (Varaidošu Zanders), drošsirdīgais ideālists Māteru Juris, apdāvinātais publicists Fricis Veinbergs, enerģiskais organizators Krišjānis Kalniņš, ideālists un orators Richards Tomsons u. c. Cīnītājos jāierindo arī šī laikmeta lielākie dzejnieki:

Auseklis (Krogzemju Mikus) — nacionālās renesanses lielākais brīvības apustulis. Viņš atrok no pagātnes gruvešiem dzīvo tautas garu un proklamē senču tikumu kultu, pieteicot biznesam nesaudzīgu karu. Auseklis ir mūsu īstākais un radikālākais nacionālists.

Andrējs Pumpurs — lielā Lāčplēša epa atmodinātājs, kas tik svēti iesildīja tautas

cīnītāju sirdis. Lāčplēša pēcnācējiem jāsaņem
Melnā bruņinieka varas atliekas...

Vensku Edvarts (E. Skujenieks) — at-
modas laikmeta lirikis un romantiķis.

Latviešu nacionālās kustības sākums meklē-
jams pagājušā g. s. piecdesmito gadu vidū. Ku-
stības iedvesmētājs un dvēsele Kr. Valdemārs
pulcina cīņas biedrus, dod praktiskus aizrādī-
jumus un cīņas taktiku pārnes laikrakstu sle-
jās. Kad kraso ideju dēļ «Pēt. Avīzes» uz laiku
aptur, Dīriķis sāk izdot «Baltijas Vēstnesi», ap-
kuņu grupējas A. Vēbers, Fr. Brīvzemnieks,
Kronvalda Atis, Auseklis, Pumpurs u. c., kas,
tautisko centienu ieliesmoti, aizstāv latviešus pret
vācu muižniecības un garīdzniecības uzbruku-
miem. Viņiem talkā nāk Māteru Juris, nodibi-
nādams «Baltijas Zemkopi». Asi viņš uzbrūk
bezmugurkaulainajiem Rīgas Latviešu biedrības
vīriem, un asām zobgalībām stostē kārklu vā-
ciešus, šos tautiskās idejas jaucējus. «Pēt. Avī-
zes» iznāk atkal no jauna, ieraujot ar progresīvo
virzienu jaunu strāvu laikmeta saistībās. Pro-
gresīvās idejas iemiesojās tautā un uzmundri-
nāja latviešus uz kopīgu sabiedrisku darbu,
nostādīdamas tos ar seju pret kultūrālo Eiropu.
Iesakņojoties cīņas apziņai, modās tieksme pēc
plašākiem apvārkšņiem. No zilā romantikas
miglā tītiem tautiskiem centieniem radās vaja-
dzība pāriet uz saimnieciskās dzīves pozīcijām.
No radikālām idejām uz racionālismu. Un lai
nostiprinātu garīgās intereses, vajadzēja krāt iz-
kaisītās tautas gara mantas — dainas (Kr. Ba-
rons, Fr. Brīvzemnieks) un pasakas (Lerchis
Puškaitis, P. Šmits), kas atdzīvinātu tautas pa-
gātni un pārsviestu reālu tiltu no senātnes uz
tagadni. Šis apstāklis uzliek kā pienākumu pē-
tīt vēsturi (J. Krodznieks), valodu (J. Velme, A.

Kronvalds, A. Bilenšteins) un etnografiju (M. Skrūzītis).

Septiņdesmitajos gados nacionālā kustība sasniedz savu augstāko kalngalu. Rezultātā — pieaugusi drosme un nostiprinājusies cīņas taktika, kuŗas sasniegums — tautiskais demokratisms. Saimnieciskā un kultūrālā dzīve ievirzās spējā plūdumā, aizraudama līdz plašas tautas masas. Cīņas priekšgalā arvien vēl stāv Valdemārs. Viņa tuvākie cīņas biedri — Barons, Spāģis, Brīvzemnieks, Biezbārdis, Kronvalds. Šie apgaismotie vīri nemitas sviest tautā ugunīgus lozungus, skubinot un aicinot latviešus uz kopīgu un neatlaidīgu darbu. Viņi saprata, ka kultūras dabīgā sakne meklējama tautas materiālajos apstākļos, jo «gara kultūra ir materiālās kultūras pārpilnības auglis» (Niedra). Viņu pravietīgie uzmudinājumi: «Latvji, brauciet jūrīnā, krājiet zeltu pūrīnā!» — «Uz priekšu, brāļi, naigi — naigi, mums pieder nākamājie laiki!» — «Mosties, celies, strādā!» — «Nevis slinkojot un pūstot» skan no paaudzes uz paaudzi un vēl šobaltdien pušķo mūsu laikrakstu galvas. Krasi un nesaudzīgi šie cīnītāji uzstājās pret tautiskā gara un dvēseles nāvētājiem, «ar bizmaņiem kaudamies bargiem» (Auseklis), izvedot tautā nacionālu revolūciju. Tomēr latvietības pretinieki nav krietuši letargiskā miegā: tie modri seko jaunlatviešu cīņas kustībai. Muižniecības feodālie pamati grīļojas, viņas pārvācošanas tieksmes draud sairt. Perspektīvā abpusējā cīņa paasinās un rezultātā rodas sūdzības un represijas. Muižnieki nekautrējas ķerties pie jebkuŗa jezuītiska līdzekļa, kas cīņu izšķirtu viņu labā. Krievu reakcionārā valdība, kuŗas resoros slaiņājas vācu muižnieku dēli, tiek nepareizi informēta: tautas pretvācu vadoņus tā uzskata kā dumpiniekus. Jaunlatviešu cīņas organs «Pēt. Avīzes» tiek

slēgts uz visiem laikiem (1865. g.), Tautiskās kustības ideologiem jāraujas pagrīdē. Biezbārdi izsūta, citi izceļo. Iesāktā cīņa nerimstas, ievīzoties citā jaunā fazē. Saniknotā muižniecība bezspēcīga aizkavēt latviešu tautiskos centienus viņu vēsturiskajā attīstības gaitā.

Jaunu ideju apspārnots, Valdemārs dodas uz Maskavu; viņam seko Barons un Brīvzemnieks. Te viņi sadraudzējas ar slavofiliem un atrod glābiņu krievu intelīgenes aprindās. Slavofilu galva Aksakovs, publicisti Samāriņš, Katkovs un prof. Lamākins nostājas latviešu pusē, apgaismojot krievu presē kļūmīgos apstākļus Baltijā, kur mazā latvju tauta iestrēdzināta starp diviem plosītiem dzirnakmeņiem: Krievijas valdību un vācu muižniecību. Atmodas censoni izmanto nevien savu — «Balt. Vēstnesis», «Mājas Viesis», «Balt. Zemkopis» u. c. —, bet jo plašā mērā arī krievu un progresīvo vācu presi, apcerot laikmeta saistītos un aktuālos jautājumus Baltijas lietās. Maskaviešiem piebiedrojas jauni cīņas biedri: J. Krodznieks, A. Šlēziņš, Kr. Kalniņš, A. Bandrevičs, A. Butulis u. c. Un kad J. Velme sāk izdot zinātnes un literatūras mēnešrakstu «Austrums», ap kuŗu pulcējas tā laika ievērojamākie literāti un zinātnieki, latviešu garīgo interešu centrs pārsveras no Pēterpils uz Krievijas sirdi — Maskavu. Tiecoties pēc augstākas kultūras un sociālās patstāvības, latviešiem arvienu vēl trūka savas politiskas bāzes. Šo bāzi viņi domāja atraduši slavofilos. Drudžainā steigā darbs turpinās ārpus dzimtenes. Uzsāktā cīņa ar muižniecību iegūst spraigumu, kad tā tiek pārnesta krievu presē. Latviešu sabiedrotie rada iespaidu plašajā krievu tautā, atvērdami valdībai acis, kuŗa sāk apjaust latviešu drūmo un nejdzīgo stāvokli. Tā rodas jaunlatviešu orientācija uz austrumiem.

Ciņa idejas un tautas nacionālā prestiža dēļ pēc iespējas tiek turpināta arī dzimtenes kultūrālās dzīves centrā Rīgā. «Baltijas Vēstnesis» ir latviešu garīgo interešu paudējs, ap kuŗu virknējas apzinīgā inteliģence: Dīriķis, Kronvalds, Pumpurs, Vēbers, Kundziņš, brāļi Kaudzīši, Lapas Mārtiņš, Tomsons u. c. Attīstās avižniecība un līdz ar to daiļrakstniecība un kritika. Kā pretstats klerikālai Latv. Draugu biedrībai nodibinās Rīgas Latv. biedrība. Un 1873. gadā sarīkotie pirmie Latv. vispārīgie dziesmu svētki pāršalko dzimteni kā uzvāras gaviles. Imanta nevoid miris! Tautas ģenijs dzīvo mūžīgi.

Latviešos valdīja apziņa, ka viņiem pašiem sava dižena pagātne, uz kuŗas vēsturiskajām drupām iespējams celt un veidot tautas nākotni. Izglītība un sociālā labklājība ir šīs nākotnes pamats. Centīgie cimzenieši darbojas nenogurstoši skolās, paceldami izglītības limeni. Turību sasniegušie zemturi jūtas brīvi, ieguvuši saimniecisko neatkarību, pēc kuŗas sāk censties daudzī bezzemnieki. Daļa šo nelaimīgo aizplūst uz pilsētu, kur rekrutējas strādniecība un amatnieku šķira. Mainīgo sociālo apstākļu laika griežos sabiedrībā rodas divi pretēja rakstura nogrupējumi: pilsonība un proletāriāts. Šo grupu dažādo ideoloģiju saista un apvieno nacionālie principi. Tauta ir kā ķermenis ar divām dvēselēm — nacionālo un sociāldemokratisko.

Tautisko centienu uzplūdu laikā rodas Kaudzīšu «Mērnieku laiki», kuŗos kā greizā spoguļi ietverta septiņdesmito gadu aina, kad zemniekus kratiņa zemes pārmērīšanas drudzis. «Mērnieku laikos» manāms lūzums — pāreja uz jaunu laikmetu. Valdemāra idejas pieietamas vienīgi izglītotākai inteliģences daļai. Lai šīs idejas spētu uzņemt un asociēt plašāki tautas slāņi, tās vaja-

dzēja vienkāršot un populārizēt. Pietuka Krušins ir tas, kas šīs idejas nes tautā. Tāds liktenis katrai jaunai idejai: tai nepieciešami populārizētāji.

Deviņdesmitajos gados Vakareuropā rodas vispārcilvēcīgo ideju paisums, pēc «Sturm und Drang» laikmetīgā bēguma. Uz dienas kārtības tiek nostādīts militarisms un atsevišķu valstu attiecībās kā regulātors nāk politika un diplomātija. Krievijā absolūtās monarchijas ziedu laika beigu cēliens. Aleksandra II reskripts, dot valstij konstitucionālu iekārtu, tiek iznīcināts pēc viņa traģiskās nāves. Visu varu par plašās Krievijas turpmāko nākotni sagrābj fanatiskais slavo-fils Pobedonoscevs. Šis neiecietīgais, reliģiskās dogmās sastingušais vīrs uzstāda par vadošiem principiem pareizticību un pārkrievošanu. Viņš neatzīst toleranci ticības lietās un saista baznīcu pie valsts. Despotiskais režīms ir kā slazda valgs ikvienai brīvai kustībai un tautu pašnoteikšanās idejai. Šī despotisma sekas saskatāmas 1905. gada revolūcijā. Maskavas latvieši, slavo-filu atbalstītī, panāk beidzot vācu autonomijas likvidāciju Baltijā, bet par to tautai jāmaksā smagas morāliskas nodevas. Sengaidītā 1886. g. reforma nodod tautskolas tautas apgaismošanas ministrijas pārziņā. Pārvācošanas tendence sabrūk un muižnieku rīcība zaudē ar to savu varu. Tās vietā stājas valdības pārkrievošanas politika. Šo divu kultūru (vācu un slavu) sadursmē iezīmējas krasa pārmaiņa: vācu valodas vietā skolās nāk krievu valoda. Protams, šīs pārgrozības ienes Baltijas dzīvē lielu uztraukumu. Ar gaidīto reformu uzplūdis jauns vilnis, kas draud noskalot latviešu nacionālismu. Jaunlatviešiem jāpiedzīvo rūgtā alošanās: viņu labvēļi slavo-fili ir vilki avju drēbēs. Vēl rūgtāki šķita tie augļi, ko sniedza reformētā tautskola. «Jebkāda

izglītojoša nozīme tai tika pilnīgi atņemta. Tās uzdevums bija pārtautot latvieši un šo uzdevumu tā veica ar visu autokratiskā režīma nežēlību un varmācību» (Līgotnis). Šai laikā Baltijā darbojas pieci skolotāju semināri: Rīgā, Irlavā, Valkā — Cimzes un Tērauda un Tērbatā, kuŗos pamazām sāk ieviesties krieviskās kultūras gars, kas — reakcijai pastiprinoties — izvērtās aklā denacionālizācijā. Skolās sāk ieperināties dzīvās dvēseles nāvētājs — birokratisms. Vecie iestrādājušie skolotāji ar stipru pedagoģisku rutīnu tiek degradēti un to vietā allaž nāk neprašas, kuŗu nopelns krievu valodas prašana un māksla pieglausties inspektoram. Visi priekšmeti, izņemot mātes valodu un ticības mācību, jāpasniedz krievu valodā. Šis apstāklis lielā mērā traucēja elementāro izglītību un aizkavēja attīstību. Tautas kultūras darbs slīdēja uz leju; tam bija jānorisinās ārpus skolas. Latviešu valoda atradās trimdas stāvoklī, to varēja lietot vienīgi biedrībās, literatūrā un avižniecībā. Par sekmīgu attīstību nevarēja būt runas, kur viss tika ierobežots un nolikts zem stingras, drakoniskas cenzūras. Apsīkstot garīgai dzīvei, stipri sašaurinājās kultūrāli saimnieciskās izredzes. Agrārreforma zemes pašvaldības lietās, uz kuŗu latvieši visvairāk cerēja, palika nesagaidīta. Plašie apvārksņi, kas likās atveramies sākumā, sāka sarukt un aizmigloties. Triumfēja reakcija un birokratisms.

Jaunlatvieši bija zaudējuši cīņas autoritāti. Viņi ieplaka savās pozīcijās, ja negribēja griezt ieročus pret saviem sabiedrotiem, kuŗus bija aizrāvušas rusifikācijas idejas. Slavofili sapņoja neatrisināto panslavisma sapni: tiem rūpēja visa slavu tautu sakausēšana vienā nedalāmā organismā. Šīm agresīvajām tieksmēm nikni pretojās poļu patrioti un sociālisti. Ari jaunlatviešu

piekritēji — Vēbers, Dīriķis, Kr. Kalniņš, E. Skujenieks u. c. uzstājās pret pārkrievošanu atpakaļrāpulīgajām tieksmēm. Sadursme ar absolūtās reakcijas principiem rada tautā zināmu antagonismu. Intelligence ieraujas savā darbā un klusībā pēta sekas un cēloņus. Vispār Eiropā iestāties klusums. Karu un revolūcijas troksnis apstājas. Mierīgā apcerē turpinās jaunu vērtību radīšanas process. Vecās vērtības tiek sijātas un pārvērtētas. Pie literatūras apvārkšņa paceļas monumentālais Tolstoja stāvs. Ortodoksālās dogmas viņš atrod par tukšām, rafinētos mākslas meklējumus par ģeķīgiem un, apvilcīes zemnieka kreklu, sludina sevis ierobežošanu, nepretošanos ļaunumam un nodošanos cildenajam altruisma darbam. Laikmeta sīkulīgo, smilkstošo psichi savos literāriskajos darbos ietver Čehovs. Franču sabiedriskās dzīves vainas un augoņus uzšķērš Zolā un ar asu sociālās iekārtas kritiku nāk lielais ziemeļnieks Ibsens. Drūmais pesimisma apustulis Nīčē vērtību pārvērtēšanas ceļā sniedz jaunas atziņas, kas radītas bībeļiskā ačgārnībā. Par cilvēces nākotnes ideālu viņš uzstāda dziļi ētisko pārcilvēka tipu; vergu morālei jāiznīkst. Baltijā nostiprinās dzīves kārtība un sociālo attiecību veidošanās zem Vakareiropas iespaida. Latviešu intelligence jūt tuvojamies liela laikmeta šalkojumu, piesavinādamās jaunas idejas un jaunu cīņas drosmi. Jaunlatvietiskais romantisms zaudējis asumu, izplēnēdams tautiskās kustības norietu ugunīs. Censoņa tips zaudējis savu slavas oreolu un tā vietā uz sabiedriskās dzīves skatuves iznirst sociāldemokrāts. Jaunlatvieti aizēno jaunstrāvnīeks. Literārisko tieksmju degpunktā rodas sociālas ētikas, kolektivismas un tiesiskās apziņas elements. Rakstniekus, studentus un skolotājus nodarbina Vakareiropas sociālistiskās idejas. Jaunstrāvnīeki ienes dzīvē

jaunu noskaņojumu. Kā protests absolūtisma reakcijai briest tautā revolūcionāras idejas. Šī jaunā laikmeta virzienu mijā uz sociālās dzīves viedokļa nostājas «Dienas Lapa» (1886. g.), ap kuŗu grupējas jaunstrāvnieku plejāde: Stučka, Rainis, Jansons-Brauns, Roziņš, Aspazija, Deglavs u. c. — topošā proletāriāta krasākie ideologi. Laudamies progresa varai, jaunstrāvnieki sāk ārdīt cariskās monarchijas satrunējušos pamatus, līdzinādami tautai ceļu uz demokrātisko republiku. Uzplaukstot rūpniecībai un attīstoties mechaniskai civilizācijai, méchanizējas pati dzīve. Kapitālisms neatvairāmi ierauj arī sievieti industriālajā ražošanas procesā, sagraudams ģimenes patriarchālās tradīcijas. Līdz ar sociālās ētikas principiem izvirzās sievietes emancipācijas jautājums. Ētisko uzskatu vēsture evolūcionējusi, saskaņā ar sociālās dzīves izveidošanos. Ekonomiskie apstākļi iegūst svarīgu nozīmi tautas iekšējā dzīvē un jaunstrāvnieki nostāda tos jaunā apgaismojumā. Viņu ideoloģijas pamatā iekļauti jauni idoli — kolektīvisms un internacionālisms. Vecais nacionālisma raugs vēl rūga Rīgas latviešu biedrībā — šai latvietības stiprajā citadelē. Te, kā mitoloģiskajā Rāmavā, kurējās mūžīgā tautības uguns. Ievērojams faktors un kultūras virzītājs bija Zinību komisijas sapulces. Šo sapulču spriedumi par literātūru skaitījās kā augstākais kritērijs rakstnieku darbiem. Vecie piedzīvojumiem bagātie tautībnieki noraudzījās uz karstgalvīgo jaunstrāvnieku ciņas gaitām ar zināmu skepsi un neticību. Atsacīdamies no saviem nodomiem izvest tautu caur reakcijas tuksnesi apsolītā zemē, viņi apzinīgi sastingst mierīgā kultūras darbā un bezpartejiski klusē, jo viņiem trūkst tendences un spēka tiekties pēc jauniem ideāliem. Lai dzīve virzās pati savā liktenīgā gaitā. Kas zin, varbūt visvarenaiss laiks sa-

graus lielo pretekļu mūri, kas iežogo «saulaino tāli»...

Augošā jaunstrāvniecība nāk ar jaunām iespējamībām un jauniem cīņas ieročiem. Kā pretstatu nacionālismam tā nostāda Vakareiropā aizgūtos šķiru cīņas principus un ievada mākslā reālā virziena tendences. «Dienas Lapa» propagandē sociālās idejas, aizstāv sociāldemokratisko virzienu, nododamās reālpolitikas jautājumiem. Jansons-Brauns izsaka asas domas par latviešu literātūru. Tautiskās iedomas viņš nosauc par vecās paaudzes sabrukušajiem un apkvēpušajiem ideāliem, kam «drīz vien jāizirst un jāsašķrīt jaunlaiku saulē». «Baltijas Vēstnesis» un «Balss» sirdīgi aizstāv veco tautisko mohikāņu pozīcijas. Radusies plaša šķir latviešu inteliģenci divos naidīgos lēģeros.

Šai trokšņainajā cīņu laikmetā kā cienīgs patriarchs nāk sirdsšķīstais kristīgās morāles sludinātājs Apsīšu Jēkabs. Ar svētu nopietnību viņš laiž tautā savus stāstus, kurus «var likt blakām dziesmu grāmatai un bībelei» (Zeiferts). Apsīšu Jēkabs jūtas aicināts rakstīt ugunīgus vārdus pie sienas trokšņainā dzīru istabā, kur sāka iestāties tukšums un neomulība.

Kā Apsīšu Jēkabs raksturo tautas atmodas laikmetu: «Atminu it gaiši tā saukto «jaunlatviešu» laikmetu. Kā karsta vēsma tā aizgrāba jaunekļu sirdis. Tās iedegās priekš savas tautas un dzimtenes labklāšanās, kaut gan pie tam dažālabā vietā un ziņā notika pārsteigšanās un maldīšanās. — Kur «jaunlatvieši» maldijās? Man šķiet tur, kur viņi par saviem «centieniem», par saviem nolūkiem un līdzekļiem nebija skaidrībā. Bet tā pamatskaņa, kas visiem šiem tā sauktiem «tautiskiem centieniem» skanēja cauri, bija nupat kā aizdegusies tautas mīlestība, kas meklēja

ceļa, kā parādīties darbos un centienos uz ārieni. Un te nu viņiem radās pretinieki, kas apkaņoja nevien to, kur tie maldījās un cīnījās aplam, bet kas bija pat pretī šai jau minētai «tautisko centienu» pamata skanai. Mācītāji šinī lietā ņēma dzīvu dalību. Daži šos jaunos «centienus» lūkoja tīrīt un šķīstīt no tā, kas viņos būtu kā no sārņiem vai duļķa, bet dažs turpretī, un to bija lielākā daļa, atzina par vienīgo glābiņu to, — visu apslāpēt, lai tur kā. Būtu par plašu atkārtot vēl to, ko dažs labs pats izbaudījis un zin jau no piedzīvojumiem, kā arī runāt par tautisko centienu labajām un ļaunajām pusēm. Tomēr bija gadījumi, kur pat baznīca tika ievilkta līdz šai cīņā. Tas notika visvairāk tur, kur mācītāji, Zaula garā «dusmās šņākdami», gribēja šos centienus iznīcināt ar sakni. Ka no tautas puses atbalss nebija citāda, tas skaidri saprotams.»

Beidzot viņš rezignējoši piemetina: «Bet kad nu mēs acis pametam uz mūsu veco baznīciņu un uz to mazo tornīti, kas klusiņām raugas cauri caur veco prieku un bērzu virsaunēm un jautājam, kā tad viņai pagāja garām šis stipri ievīļotais laikmets, kāda tad ir atbilde? Mierīgi, klusi un godīgi — ir jāatbild. Sirmā baznīciņa var mierīgi noskatīties uz šo laikmetu, viņa nekad nav kalpojusi vienai vai otrai partijai, viņa allaž un arī šinī laikā cēlusi priekš acīm to augsto nolūku, kur nav ne jūds, ne grieķis, ne kalps, ne svabadnieks, bet visi ir viens, un pratusi arī pati iet un rādīt to ceļu, kas der ne vienam laikam vien, bet laiku laikiem.»

II.

Ģimenes kronika

Interesēdamies par ģenealoģiju, Apsīšu Jēkabs izpētījis baznīcgrāmatās savas dzimtas vēsturi, izsekodams tai līdz Pēterā Lielā laikiem. Tālākās zīmes nozudušas, jo baznīcgrāmatas gājušas bojā Ziemeļu kara laikā, krizdamas par laupījumu ugunsgrēkam. Nodedzinot baznīcas, skolas un mācītāju dzīvokļus, bojā gājuši arī šī laika archīvi ar priekš kara dokumentiem.

Apsīšu Jēkaba radu raksti meklējami jau dziļā senātnē. Jaunzemu cilts sakne, kuŗas kuplākā atvase ir Apsīšu Jēkabs, atrodama Lizuma Jaunzemniekos, kur pēc lielā Ziemeļu kara dzīvojis Jaunzemu ciltstēvs Jaunzemnieku Jēkabs, saukts «Jaunais zemniek' Jēkabs.» Šis sencis dzimis 1717. gadā un kā «svabadnieks» (leimanis — leidinieks) saimniekojis Jaunzemniekos. Miris 1798. gadā, 80 gadu vecs. Viņa sieva Mādža dzimusi 1736. g., mirusi 1796. g. Viņu ģimenes sazarojums visai plašs: četri dēli un piecas meitas. Vidējais dēls Jānis apprecējās ar Jaunzemnieku otrā saimnieka Jēkaba un Majas meitu Annu. Jānis, atstādams kuplu ģimenes pieaugumu, mirst Jaunzemniekos pēc Tēvijas kara, 1813. gadā; viņa sieva nodzīvo vēl līdz 1832. gadam.

Jāņa un Annas vecākais dēls Jēkabs, dzimis 21. novembrī 1790. g., aiziet no Jaunzemniekiem

un kā iegātnis 1813. g. ienāk Kalanģos, apprecēdams mirušo saimnieku Jēkaba un Mades meitu — bāreni Annu, dzim. 1797. g. Jēkabs paliek Kalanģos par rosīgu saimniekotāju un nodzīvo tur līdz pat miršanai — 1856. g. Pēc 1826. g. revīzijas viņam tiek piešķirts uzvārds Jaunzems. Jēkaba jaunākais brālis Pēteris (dz. 1805. g., miris 1885. g.) dabū baznīcas grāmatās uzvārdu Jaunzemnieks un pārnāk kā bezzemnieks pie brāļa uz Kalanģiem, kur apprecējās ar Grūšļu Ilzi Lēcējs, piedzīvo divus nelaimīgus defektīvus dēlus — Andri un Jēkabu — un abi ar sievu nomirst lielā vecumā Lizuma nabagmājā. Šie ir Apsišu Jēkaba «Bagātos rados» tēloto klasisko zemnieku Andra tēva un Andra mātes prototipi. Tāpat vidējais brālis Jānis Jaunzemnieks (1800.—1859.), laulāts ar Babu Stīpnieks, ir «Mazā teva» un «Mazās mātes» tiešie prototipi; arī viņi mūža pēdējos gadus pavadījuši Kalanģos. Tālākais Jēkaba Jaunzema ģimenes sazarojums šāds: meitas — Made (1819.—1827.), Anna (1825.—1827.), Līze (1828.—1830.) un dēli — Jēkabs (1822.—1855.) un Andrievs (1830.—1888.). Palicis atraitnī ar diviem nepieaugušiem dēliem — Jēkabu un Andrievu (pārējie bērni apmiruši slimībās), Jēkabs Jaunzems — Apsišu Jēkaba vectēvs — iedodas 1838. g. otrā laulībā ar Līzi Vošku no Pietiem. Šīs laulības bērni — Pēteris (1842.—1845.) un Jānis (1847.—1928.). Pēdējais apprecas ar Annu Pietkalniņu no Lizuma Stapāniem un drīz vien aiziet uz Belavu (Gulbenes draudzē) par krodznieku; vēlāk pāriet kā saimnieks uz Vecgulbenes Ozoliem un no turienes atnāk visbeidzot uz dzīvi pie sava meitas vīra Jāņa Ievāna Lizuma Ievānos. Jānis Ievāns (67 g. v.) dzīvo vēl tagad Ievānos un it labi atceras senos laikus. Jēkaba Jaunzema pirmās laulības dēli — Jēkabs un Andrievs paliek pie

tēva Kalaņģos. Vecākais — Jēkabs ir īsts zemes rūķis un palīdz tēvam saimniecībā. Pārbraucot no Rīgas kā vezumnieks, viņš ceļā piepeši saslimst un nomirst netālu no mājām Ureikstes krogā pašos spēka gados. Taisni gadu vēlāk tai pašā dienā viņam seko tēvs (slimojis ar galvas iekaisumu). Pēc tēva nāves (13. decembrī 1856. g.) Kalaņģus manto jaunākais dēls — Andrievs Jaunzems.

Andrievs vēl gandrīz jauneklis, tikko 26 gadus vecs, kad tam jāuzņemas Kalaņģu saimniecība. Saskaņā ar 1819. gada likumu, zeme piederēja muižai, kura to iznomāja zemniekiem. Noma bija nolīdzināma ar darbiem — klausām, vai arī skaidrā naudā. Par 12 dalderu platību Kalaņģu noma (rente) ap to laiku bija 129 rubļi ar kapeikām. Tad vēl visādas valakas, šķūtis, kārtas un ceļi. Ari draudzes ganam — mācītājam jādod sieciņi un bērni labība. Interesantu ainu sniedz izvilkums no vecām, 1814. gada vaku grāmatām:

Dohjchanas pee Krohna

1. Refrušču dohjchana ar to naudu, proviantu un apģērbu, kas winniem nahfahs.
2. Pastas štafije un lohpsjchana.
3. Buhweschanas waijadšibu peeweschana un darbineefu dohjchana pee tahs ustaifšchanas un aplohpsjchanas tahs bašnizas, bašnizas muiščas, škohlas, Pastes, fohrtetu nammu un jahineefu-špehta stalku, ta lohne teem bihsittereem pee semmes teečas, Draudses teečas un walsťs teečas, un zittas naudas šameščanas pehz augstas teečas paivehleščanas, wehl semneefi dohd to pasta wihru.
4. Mahžitaja Teeča.

5. Škohlmeiſtera Teeſa.
6. Maģaſinas Labbiba, uſtaipſšana un apſop-
šana.
7. Šķuttu doſšana par to Krohna maģu.
8. Beetumneeku vāddiſšana un patentes paſte.
9. Maģas preeſh Karra wiſreem.
10. Wiſſu zeſlu taiſiſšana.
11. Ta galwaſ nauda.

Kā redzams, viſādu nomaksu un naturāliju bija atliku licin. Smagā klaušu un nodevu naſta grūti noſpieda zemniekus. Laudis diennaktis ſtrādāja pa muižas valakām, rijām un «brenkū-
žiem», svīzdami melnos sviedros. Mājas darbi bija padarāmi iſajos atpūtas brīžos, pamīšām, ſtarp kārtām un klaušām. Vienīgā ſabiedriſko centienu vieta bija krogs, kur varēja uz britiņu ieiet, apmainīt vienotu ſabiedriſku domu un ſavu grūto likteni ſlicināt lētajā «brandvīnā» vai ſtop-
alū. Dzerſanu ſekmēja paši muižnieki, jo tas bija viņu maka intereſēs, cēla krogus, brūvēja alu un degvīnu. Zemnieki tiek viſādi kalpināti, izsūkti un izmantoti. Taisnības viņiem nav; tā meklējama «kalnā» — muižā, tur tiek turēta tiesa, atkarībā no lielkunga perſonīgiem ieſka-
tiem un acumirkliģā garatāvokļa. Parastais ſoda mērs — pēriens (kūliens): deſmit, diſdesmit vai pat trīsdeſmit ſitienu. Viſa paģaſta paſval-
dības iekārta — tiesa un ſaimnieciskās funkci-
jas — atkarājas no muižas un atrodas tās tieſā aizbildniecībā un vadībā. Tikai vēlāk, ar 1866.
gada reformu likumu, muižniecības rīcība pa-
ģaſtu paſvaldībā galīgi atkrīt, kad stāvokli ie-
ņem paši zemnieki. Paģaſttieſas padotas drau-
dzes tieſu kompetencei un pēdējās, ſavukārt, ap-
riņķa jeb «bruģģu tiesām».

Par ļaužu dvēseles kopšanu un prāta apgaismošanu rūpējās mācītāji. Draudzes garīgās dzīves centrs — baznīca. Te sludina priecas mācību kristīgā evaņģēlija garā, izspriež draudzes iekšējās lietas, kristī, laulā, notur aizlūgumus un nereti baznīcas priekšā izpilda laicīgos sodus. Kauna stabs ir visas draudzes niknākais biedēklis. Bibliofils J. Missiņš šādi raksturo tā laika draudžu stāvokli: «Tā laika mācītāji, kā zināms, neprata visai skaidri latviešu valodu, jo visi bija ienācēji — cittautieši, vācieši. Draudzi viņi mācīja ar sprediķiem svētdienās no kanceles, bet baznīcēniem nevarēja būt liela prieka klausoties grūti saprotamā valodā teiktos sprediķus, kas tos laikus nebija īsi. Sliktā latviešu valodā sarakstītās dziesmas bez rituma un bez atskaņām dziedāja un vilka katrs savā mēdīnā — nebija grāmatu, nebija arī lasītpratēju. Zviedru valodā laikā bija gan uzdots muižniekiem gādāt par baznīcām un skolām, bet visai lēnām veicās šie darbi.»

Tik tumša un trūcīga ļaužu toreizējā garīgā dzīve. Skolu trūkuma dēļ prāta attīstība visai zema. Pastāv vienīgi draudzes jeb ķesterskolas, kas pieejamas tikai amatnieku un turīgāko saimnieku bērniem. Pārējos pagasta bērnus māca kateheti — apkārteļotāji «skolmeistari». To vienīgais mācību kurss — lasīt-rakstīt prasana un galvas gabali. Ar to jāaprobežojas, jo, izņemot lasāmgrāmatu, citas piemērotas literatūras trūkst. Dzīvē jāstājas ar viselementārākajām zināšanām, piekopjot tēvutēvu tikumus un ierašas.

Andrieva Jaunzema mūža sākums iekrīt šī krēslas laikmeta pēdējā pusē, lielā brīvības karotāja Garliba Merķeļa laikā, īsi pēc brīvlaišanas, poļu dumpja gadā. Andrievs žirgts

un veselīgs zēns. Viņam laba un vērīga galva. Lasīšana un galvas gabali (pātari) nesagādā tam nekādas raizes. Citīgi viņš lasa bibliu un nelaiķes mātes veco dziesmu grāmatu. Ganos iedams, dzied garīgas dziesmas un vaļas brīžos palīdz pamātei mājas darbos. Būdams bārenis un atrazdamies allaž savā nodabā, Andrievs sāk veidot pats savu gara pasauli. Šai laikā draudzē norisinās svarīgas pārmaiņas: vecā draudzes gana Šillinga vietā par mācītāju Tirzas-Velēnas draudzē tiek ievēlēts humānais un dziļi izglītotais Dr. phil. Pauls-Emīlis Šates (1837.—1854.). Viņš attīsta rosīgu darbību draudžu kultūrālā līmeņa pacelšanā, saraksta «Pirmo lasīšanas grāmatu» (vēlāk pārloba un izturējusi astoņus izdevumus), «Mārtiņa Lutera mazo katķismi» un, atrazdamies apkārtnes garīgo interešu sfērā, rūpējas par ļaužu labklājību un izglītību. Redzēdams visa ļaunuma sakni gara trulumā un dzeršanas postā, Šates krasi uzstājas pret īstajiem vaininiekiem muižniekiem, nosodīdams šos tautas gara kāvējus no kanceles augstumiem. Par to viņš iemanto muižnieku nelabvēlību. Centīgais draudzes gans turpina joprojām stiept plašumā un dziļumā draudžu garīgo apvārksni. Ar saviem līdzekļiem ierīko Tirzā un Velēnā lasāmās bibliotēkas un baznīcienās izdala draudzes locekļiem grāmatas lasīšanai. Izvēlas sev krietnus palīgus pārmindeņus un rūpējas par slimiem un grūtdieņiem. Tomēr visvairāk viņam rūp skola un audzināšana. Bieži viņš ierodas draudzes skolās, vezdams ar skolniekiem pamācošas sarunas. Nereti apbraukā pagastus, pārklaušinādams bērnus mājas mācībās. Čaklākos jaunekļus — grāmatniekus izrauga skolotāja amatam, liek sagatavot tos un pasniedz tiem stundas grūtākos priekšmetos. «Un mācītāju apmeklē skolas bērni mājā, viņa rakstāmā

istabā, jo viņš tos uzaicina griezties pie viņa, ja ir kāda vajadzība; tur tie dabon grāmatas, rakstāmu papīru, zīmuļus, spalvas, pat tintes trauciņus, un visu par brīvu». (J. Missiņš «Tirzas baznīca»). Cik mīļš un pretīmnākošs Šates visiem čaklajiem un centīgajiem, tik neiecietīgs un bargs soģis viņš slīņkiem un glēvuļiem. «Tādi cilvēki, kas savā darbā viscaur ir pārņemti no patiesības, daudziem izliekas skarbi un cieti, un tādēļ daudzreiz netiek saprasti, bet ar laiku viņu īstenā daba izlobās kā kodols no čaumalas, ka viņu dzīve, viņu darbošanās atspīd īstenā gaismā.» (A. J. r. II.)

Kādreiz, pārklausinādams māju bērnus, Šates atrod to starpā jaunekli, kas atšķiras no citiem ar savu gaišo prātu, veiklu lasīšanu un zināšanām. Šis jauneklis ir Andrievs Jaunzems no Kalaņģiem, kuŗu «vecais» mācītājs atzīmē klusībā kā kandidātu skolotāja amatam. Klusais, sevī noslēgtais zēns par to i nesapņo, jo viņa tēvam trūkst parocības Andrievu skolā sūtīt, kaut gan dēlam prāts uz to nestin nesas. Un notiek brīnums. Šates braukā pa mājām, lasīdams skolai skolēnus. «Lūk, rudens vakarā viņš piebrauc pie mazas zemnieku istabiņas. Kas tur par kungu iebraucis? Mājenieki iztrūkstas, jo «kungs» tai laikā nav zemnieku mājā nekāds mīlais viesis, kam tūliņ ar uzticību iet pretim. Kas tas? Pats «cienīgtēvs», un vēl vakarā, laikam caurbraukdams, — bet ceļš tak nemaz neiet cauri uz mācītāja muižu? «Vecais» mācītājs ienāk iekšā; visi uztraukti gaida, kādēļ viņš šē atbraucis. Un tur stāv arī šās pašas istabiņas saimnieka dēls, pusbārenis, kam māte mazam nomirusi un pamāte stājusies nomirējas vietā. Tas pašlaik skolas gados. Uz to arī «vecais» mācītājs atbraucis, to iemānot skolai. Tas iztraucē tēvu ar pamāti. «Pašiem nav maizītes ko ēst,

ko tad dēlam dosim līdz uz skolu?» tā šie gaužas pretī. «Es došu viņam maizi», mācītājs atsa, «es gādāšu par viņu, bet no Mārtiņiem viņu vediet uz skolu.» Un tur nu vairs nekā nedrīkst pretī runāt, jāpadodas vien ir mācītāja gribai, vai nu viņam pretī teiksi: nē? Tā mācītājs paliek par gādnieku šim bērnam, kā daudz citiem. Viņš pats skolēniem dod maizi. Tā mācītājam beramā labība magazīnā, tā sauktie «siecīņi», reti vien dabū redzēt mācītāja muižu, tā izkaisās pa zemnieku būdiņām, kur dzīvo bērni, kam trūkums un tukšība ir par kavēkli uz gara gaismu, un paliek vārda pilnā ziņā par skolas maizi. Ak, cik svētības nav nesusi šī tā izsētā mācītāja beru labība! Un svētījama tā roka, kas to prata tādā laikā un tādā vietā kaisīt!» (A. J. r. II.) .

Andrieva lolotais sapnis piepildījies. Cītīgi viņš gatavojas Velēnas draudzes skolā pie Jāņa Grīntāla, grāmatsejēja, skolotāja amatam. Tas iekrīt bada gados (1843.—1844.). Šai laikā skolu apmeklē 15 skolēni, visi zēni. Andrieva skolas laiks visai īss, pavisam 16 nedēļu. Šatcs viņa zināšanas vēl papildina un sagatavo par apkārtgājēju skolotāju. Lizumniešiem savas pagastskolas tolaik nav. Ģeografiski Lizuma pagasts daļās «gaujmaliešos» un «āraviešos». Andrievs paliek savā galā — āraviešos, kur ierīkoti trīs pārklusāmie punkti: Kalanģos, Vākšos un Kāmiešos. Sapulcējušos māju bērnus viņš māca lasīt, meldīpus dziedāt, skaidro tiem katķismu un bibeles stāstus. Vēlāk Andrievs ir mācītāja tuvākais palīgs «galvas skolā» pie mācības bērniem Tirzas un Velēnas draudzēs. Beidzot, jau vīra gados, tas noliek Valkā pie skolu revidenta skolotāja eksāmenu. Kādu laiku darbojas kā skolotājs Mālu muižā un vēlāk — jaunceltajā Sinolas pagastskolā. Te viņš nostrādā 11 gadus.

Andrievs Jaunzems-Traiders*) ļoti nosvērtas, taisnas dabas un stingra rakstura cilvēks. Savā iekšējā būtībā dziļi reliģiozs, paties un nesatricināms. Ar savējiem mīļš un satiecīgs, ar kaimiņiem un pazīstamiem laipns un iecietīgs. Īsts skolotājs — zemkopis. Ziemā viņš māca un skolo jauno paaudzi, pavasarī un rudenī sagatavo mācības bērnus, bet vasarā vada un apsaaimnieko Kalaņu saimniecību. Viņa galvenais un svētais ideāls tomēr ir un paliek skola. Laicīgā manta viņam nepielip, kauču savā mājas dzīvē tas ietur visstingrāko taupības principu. Un kad muižas pārvaldnieks Knaps piesola uz izdevīgiem noteikumiem kā nomas objektu kādu ienesīgu pusmuižu, viņš atsakās, palikdams uzticīgs savai skolai. Mantkārības gars nespēj aizēnot viņa gaišos ideālus, kas tam paliek par ceļa zvaigzni līdz mūža galam. Viņš ir nevien praktiķis, bet jo lielā mērā arī ideālists, kas ar savu enerģiju un dziļo paļaušanos uz augstāko varu grib nevis kalnus pārcilāt, bet visus vārgos un grūtdieņus vest pie garīgās un laicīgās labklājības, tos aizstāvēt un būt tiem palīgs priekos, bēdās. Kur pagastā kāds kristāms vai apbedams, tur vajadzīga šī krietnā vīra gādība. Viņš viens no «vecās baznīcināš» darbīgākiem pērmindējiem, mācītāja Šatca tuvākais draugs un palīgs. Drīz viņš tiek ievēlēts pagasta tiesas vīros un

*) Jau kopš klašu laikiem, kad vēl nebijis ģimenes vārdu, daudzi lizumnieši iesaukti raksturīgos pavārdos. Andrieva tēvs allaž mēdzis dūdot savā nodabā: „Traidi—raidi, traidi—raidi!” un šis raksturīgās īpašības dēļ iesaukts par Traideri. Šis pavārds pārgājis kā mantojums arī uz viņa dēlu Andrievu. Ir arī vēl cita versija: kāds Andrieva sencis darbojies muižā kā pavārs vai sulainis un savas piemīlīgās un veiklās apiešanās dēļ iesaukts par „traiter”, kas franču valodā nozīmē: sarunāties, pacienāt, apieties. Ka Kalaņu Jaunzemi saukti par Traideriem, to zin apliecināt veci ļaudis: Jānis Žagars (90 g. v.), Līze Laivinieks, Made Žagars u. c., Jaunzemu bijušie kaimiņi.

šo uzticības amatu izpilda ar lielāko pašuzupurēšanos ilgu gadus. Un kur viņš pie tiesas galdā, tur tiek spriests pēc taisnības un apziņas. Nekādas lišķības, ne iespaidošanas ar šnaba glāzīti viņš necieš un neatzīst, būdams patiess un darbīgs loceklis pagasta sapulcēs. Viņa spējas un taisnīgumu novērtē draudzes tiesnesis Gētgens, vēlākais Cēsu apriņķa priekšnieks — un ar labpatiku noklausās šī pagasta soģa loģiskos izskaidrojumus. Ari muižā Andrievam Jaunzemam-Traideram liels un nenoliedzams iespaids. Tur viņš tiek labprāt ieredzēts, uzklausi un allaž viss notiek pēc viņa padoma.

Pēc neražas un bada gadiem Baltijā, sevišķi Vidzemē, uzliesmo zemnieku nemieri un ticības jukas (religiösen Wirren), piem. Gaujienā, Araižos u. c. Izplatās ziņas, ka tie, kas pārejot «keizara ticībā», dabūjot zemi un palīdzību. Daudzās draudzēs locekļu vairākums pāriet pareizticībā un daudzi taisās aizceļot uz Krieviju. Galgaskā (Tirzas dr.) ceļ pareizticīgo baznīcu un laudis, kuriem nav ne jausmas par ticību izšķirību un dogmatiku, sāk pulcēties ap «krievu draudzi». Mācītājam Šatcam un viņa palīgiem pārmindejiem nu atveras plašs darba lauks — brīdināt un atturēt pārsteidzīgos draudzes locekļus no aklas neprātības, kas apreibinājusi viņu prātus. Un, pateicoties draudzes vīru stingrai gādībai, pareizticība neieviešas ne Tirzā, ne Vēlēnā. Kā aizsargu valni svešām mācībām, Šatcs (1850. g.) dibina Sviķos lūgšanas namu un pulcina tur draudzes locekļus, izraudzīdams no viņu vidus runātājus. Enerģiskākais rikotājs un darītājs te ir katechets Jānis Sausais-Spaldis no Meža-Ģevjāņiem, (bibliofīla Missiņa mātes brālis), kuram lieli nopelni izglītības veicināšanā. Spaldis mācītāja Šatca audzēknis un viņa iespaids tīrzmaliešos līdzīgs Traidera iespaidam lizumnie-

šos. Šis lūgšanas jeb saiešanas nams ir pretstats Gūžilu (Lizuma pag.) un Tirziešu (Druvienas pag.) saiešanas namiem, kur valdīja stiprs hernhutisma gars. Cincendorfa pietiskajām idejām izirstot, brāļu draudzēs sāk ieplūst svešas noskaņas un tētiņu aplamības radītais sektantisms izsauc nemierus un jukas. Beidzot mācītāju sinode atzīst (1849.) brāļu draudžu rīcību par nosodāmu un konsistorija nolemj viņu darbībai likt šķēršļus ceļā. Jaunais baznīcas likums nodod visus sakramentus un augstākos dievkalpojumus konsistorijas ziņā. Tumšie neizglītotie tētiņi un sacītāji savā paštaisnības aklibā nepiekāpjas, jauc pietismu ar murgainām maldu mācībām un savstarpēji apkaņojas. Viņi nīst izglītību un pretojas progresam.

Krasā opozīcijā pret brāļu draudzi nostājas šatcs. Viņš asi kritizē tās iekšējo satversmi, kas ruinējusies un akli padota nemākulīgo tētiņu kaprīsei. Mācības bērniem viņš sludina: «Sargājaties no tām pulka stundām, kas ir viens bailīgs tikls, ar ko viņi (sacīnieki) meklē tos gūstīt, kas šinīs stundās nāk. Turklāt tādas sarunāšanās ar balss cilāšanu un ko ar spiešanu spiež, lai raud un grēkus sūdz ir gan laba lieta, bet tāda ieradināta un iemācīta kungstēšana, gaudošana, vaidēšana, acu pārgriešana un tāda grēku sūdzēšana, kāda brāļu draudzē ierasta, ir tam Kungam viena negantība; caur to cilvēki paliek par liekuļiem, tiek iemācīti Dievam kalpot ar nomirušiem darbiem, caur ko tie sevi un Dievu pievil. Vai tie nav aklie, kas akliem ceļu rāda? — Tie tētiņi sajauc patiesīgas un viltīgas mācības kopā un tā pievil daudz dvēseles. Luterā draudze esot tā bauslības draudze, bet brāļu draudze — žēlastības draudze. Mācītājs esot tikai priekš pasaules bērniem, bet tētiņš — priekš Dieva

bērniem. Mīlie, tā ir viena alošana un negantība tā Kunga priekšā!*)

Un Jaunzems-Traiders? Viņš, tāpat kā Šatcs, nav brāļu draudzes piekritējs, kauču dzīvo netālu no Gūžilu saiešanas nama, kuŗa īstais vadītājs un dvēsele tolaik Matvejs Treimanis. Hernhutiešu ārišķīgā pātarošana ar «mīlestības stundām» un «izredzētiem» nevarēja aizkustināt un iespaidot nosvērto un garīgi pieaugušo Jaunzemu, uz kuŗa rakstāmgalda starp grāmatām un Šatca sprediķiem (rokrakstā) atrodami tā laika vienīgie laikraksti — «Latviešu Avīzes», «Latviešu Draugs» un «Mājas Viesis». Šie mācītāju konservatīvā garā vadītie laikraksti ar stingri dogmatisku kristicisma tendenci sniedza līdzās baznīcrakiem dažādas laicīgā dzīvē noderīgas pamācības. Pirmie pamodušies rakstnieki no tautas vidus ienesa šais laikrakstos latvietības garu. Tauta jau skandināja Anša Līventāla un Ernsta Dinsbergā liriskās tautas dziesmu ritmā sarakstītās dziesmiņas un «ziņģu ligsmības». Nereti pagadas arī dažs rosāks raksts no centīgajiem Tērbatas studioziem, kur iedzirkstas viena otra spraigāka ideja. Iekšējā politikā turpinās muižniecības cīņa par skolām, kuŗas nodotas skolu virsvaldes un garīdzniecības ziņā. Šis ir pastorālā laikmeta krēslainais noriets. Lauku garīgā un sabiedriskā dzīve mirkst pilnīgā tumsā. Baznīca, muiža un krogs — vienīgie faktori, kas veido un vada zemnieku likteņus. Toreizējo lauku dzīvi vislabāk raksturo mācītājs Šatcs savā Tirzas-Velēnas baznīcas kronikā. («Tirzas baznīca».).

*) „Pamācība mācības bērniem pret brāļu draudzi“, uzrakstījis pēc māc. Šatca lekcijas viņa audzēknis, apkārtgājējs-skolotājs Jānis Sausais ap 1856—1860. g. Rokraksts glabājas Rīgas pilsētas J. Mišņina bibliotēkā.

1836. g.

Pusotrgadīgs strīds vakantās mācītāja vietas dēļ, starp Tīrzas un Velēnas patronu. Beidzot konsistorija spēŗ soļus un ataicina teoloģijas un mācītāja amatu kandidātu P. E. Šatcu.

1837. g.

Mācītāju (Šatcu) ievēd amatā 17. oktobrī, Alūksnes prāvests Dr. O. Ģirģensons, piedaloties mācītājiem Šillingam un Kleinberģim.

1838. g.

Neizdevušies mēģinājumi dibināt atturības biedrību. 18. jūnijā Mālumuižas Kožās Anša Plieška sieva, vārdā Stiene, dzemdēja trinišus etc.

1839. g.

24. septemrī prāvesta Dr. Ģirģensona noturēta vizitācija, kurā piedalījās mācītāji Šillings un Keilmans. 28. decembrī izstiepās (!) Mālumuižas puisis Pāvels Lapkašs, degvīnu pārdzēries, 20 g. vecs.

1840. g.

Šinī gadā Lizuma Grūšļu Andris Krieviņš lauku zādzības dēļ tika nodots rekrūtos. Jaunadulienas Āboliņu zemnieks Vilums Jūra tika pieķerts zirgu zādzībā un aizsūtīts uz Sibīriju, bet papriekš atklāti pie staba rikstēm pērts.

1841. g.

Zemnieku kustība dēļ aiziešanas uz silto zemi (Dienvidkrieviju). 16. martā nodega Tīrzas draudzes skola. Etc.

1842. g.

16. jūnijā Gaujā noslīka piedzēries Sinoles muižas Jānis Knoks, 47 g. v. — 22. oktobrī pakārās Galgauskas zemnieks Antiņu Jānis Degters, Babes laulāts draugs. Kas viņu spieda uz šo izmisuma soli, nebij zināms. Likis tika aizsūtīts uz Tērbatas anatomikumu.

1843. g.

7. martā Galgauskas muižā nelaimes gadījums: 17 g. v. Jākobs Speķis, smelot, iekrita verdošā brāģas katlā. — 28. oktobrī Lizuma muižas degvīna dedzinātavā, katlam sprāgstot, zaudēja dzīvību Jākobs Stepans un muižas kalps Jānis Bērziņš. — 14. novembrī iesvētīja jauno, pēc ugunsgrēka 1841. g., uzcelto Tīrzas draudzes skolu. — Vasarā tika pieķerts pie lauku zādzībām Pēteris Bruģis un aizsūtīts uz Sibīriju.

1844. g.

Ļoti lietains, neauglīgs gads. — 1. oktobrī atraitne Trūte Muižnieks tika pieķerta sava bērna slepkavībā un aizsūtīta uz

Sibīriju, bet iepriekš atklāti sodīta. Atraitnes pavadējs ir Galgauskas muižaskungs K., daudzkārtējs laulības pārkāpējs, vi-
sas Galgauskas apkārtnes sērga.

1845. g.

Bads un, sakarā ar to, baznīcas jūkas. Krievu baznīca ar viltu un varu iesakņojas Vidzemes luterāniskos zemniekos. Nevienš līdzeklis viņai nav par zemu. Jaunadulienā, Galgauskā, Lizumā un Sinolē daži pārkristījušies. Liela tieksme mainīt ticību. — Mācītāja muižā izloze bada cietējiem par labu. Ienākums 800 rubļu. — Labības iepirkšana trūcīgiem. — Bada nāvē mira Vēveru Andrējs Krūmiņš, Siliešu Līze Lüss, Čalpu Māde Padoms, Siliešu Jānis Lüss, Skrabas Andris Vanags, Vasaraudžu Pēteris Mozus, Sēliešu Gusts Sveķis u. c. Kā bada sekas izplatījās Vidzemē šausmīga asinssērga, kurai krita par upuri Tīrzā 146 un Velēnā 136 cilvēki. Mirstība šai gadā liela: abās draudzēs kopā nomira 574 cilvēki. Mirušo skaits pārsniedza dzimušo par 352. — 25 maijā Druvienas Vasaraudžu Pēteris Pakalns, 60 g. v., pats piedzēries, tika sabraukts no kāda cita piedzēruša un drīzumā mira.

1846. g.

11. jūnijā pakārās Galgauskas Tauriņu Juris Ops, Līenas vīrs, laikam baidīdamies no soda par izdarīto zādzību.

1847. g.

17. augustā iesvētīja lūgšanas namu Jaunadulienā. Etc.

1848. g.

Galgauskas muižā šīnī gadā uzcēla pareizticīgo elku templi. — 21. jūnijā Velēnas mājās zibens nospēra Līzi Kāpostīnu, zvanītāja meitu.

1849. g.

18. septembrī iesvētīja Tīrzas Svīkos lūgšanas namu — 23. janvārī mira visā apkārtņē cienītais Velēnas baznīcas pērminders Jākobs Lielpēters.

1851. g.

Baku epidēmija. Velēnas kapsēta un laukums ap Velēnas baznīcu tika iežogoti ar velēnām aplātu valni. —

Šādos, gandrīz viduslaikiem līdzīgos apstākļos dzīvo toreizējie latvieši, nezdami smagās muižas klausās, ciešot laicīgo un garīgo badu. Ļaudis smok tumsībā un māņticībā. Šātes ir drošs un taisnīgs vīrs, kas apkaŗo žūpību, bagātīgi sēj gaismas sēklu un uzbrūk negādīgajiem, inertajiem muižniekiem. Un gadījumā, kad

strādnieks iekrīt verdošā brāgas kublā, viņš, ziņodams par to draudzei, teic bargus vārdus: suņu dzīvību muižnieki turot augstāku par savu gājēju dzīvību! Toreiz tie bija asi un revolūcionāri vārdi, kuŗu sekas neizpalika. Humānais draudzes gans tiek spaidīts un vajāts no necilvēcībā iegrimumšajiem muižniekiem. Un beidzot, kad dzīve tam palikusi rūgta un nepanesama, viņš šķiras no iemīļotās Tirzas-Velēnas draudzes, aiziedams 1854. gadā par ticības un valodas mācību skolotāju uz Bērzaines (Birkenruh) ģimnaziju pie Cēsīm. Šatca iespaids nezūd: viņa ievadītās lojāli progresīvās kristicisma idejas turpina tā uzticīgie mācekļi Jaunzems-Traiders un Sausais-Spaldis. Pagastos šur tur tiek dibinātas pagastskolas, celti pagastnami un magazīnas. Iedzīvotāju intereses pamazām ievirzās sabiedrisko centienu pašdarbības gultnē. Un pie krēslainā garīgās dzīves apvārkšņa jau sāk plaiksnīties atmodas laikmeta blāzmainais mirdzums.

Tirzas-Velēnas draudzē, kā Šatca vietnieks, nāk Johans-Nikolajs Ports (1854.—1893. g.), kluss un miermīlīgs dvēseļu gans. Viņš nav naidīgs jaunajām idejām, tomēr izsargājas no ekstrēmiem un galējībām. Savu dvīņu draudzi tas apkopj tikuši, ierosināts no ievērojamā vācu teologa Ālfelda sprediķiem. Ari vēlāk, kad spilgti uzliesmoja tautiskā atmodas laikmeta žilbinošās idejas un mācītāji, inspirēdami laudis ar politiskiem sprediķiem, apkaŗoja tautiskos centienus un laikrakstus, Ports ietur miermīlīgu tendenci, nenosvērdamies ne pa labi, ne pa kreisi. Šai virzienā viņš darbojas kā īsts draudzes gans un gādnieks, nodibinādams krietnu un godīgu dzīvi pagastos un draudzē. Viņa uzticamākais un rošīgākais palīgs no Šatca laikiem — Andrievs Jaunzems-Traiders.

Andrievs Jaunzems-Traidērs turpina joprojām skolotāja gaitas, izpilda pērmindera amatu, palīdz sagatavot mācības bērnus un ir pagasta uzticamākais gādnieks un taisnības nesējs. Tā viņš saaug ar draudzi un iesakņojas pagasta dzīvē, «kā koks auglīgā vietā». Viņa darbi to pavadā. Lai skolā, mājā vai baznīcā, — visur viņam līdzī iet viņa labā slava un ļaužu godbijība. Viņam reti jūtīga daba, kurā apkārtējā dzīve atrod dziļu atbalsi. Vēl lielāka viņa sirds bagātība: nabags ar laicīgām mantām, viņš toties jo bagāts garīgi. Šīs gara bagātības tas dala devīgi saviem līdzcilvēkiem, kam to trūkst. Satiksmē allaž laipns un jautrs. No viņa lūpām nedzird ne īgnuma, ne gaušanās par cilvēku ļaunumu un nekrietnībām. Savā veclatvietiskajā omulībā un sirdsšķīstībā viņš visu vājo un vārdzināto draugs un aizstāvis. Viņa dzīves mērķis — darbs, kurā gremdējoties tas atrod sava uzdevuma augstāko piepildījumu.

Andrieva Jaunzema-Traidēra darbība arvienu paplašinās, vēršdamās plašumā un dziļumā. Kā skolotājs, labdaris un sacītājs viņš plaši pazīstams nevien savā apvidū — Lizumā, Tīrzā un Velēnā, bet arī tālākos ārpagastos — Rankā, Druvienā, Adulienā, Sinolā un Galgauskā. Visiem viņš palīgs, aizstāvētājs un padoma devējs, kas pie viņa nāk. Ļaudis to pazīst nevien vaigā, bet daudz tuvāk — pēc sirds, aicinādami to kā izvadītāju un pavadītāju dzīves svarīgākos brīžos: kristībā, kāzās un bērēs, no kā viņš nekad neatteicas. Dažu svētdienu tam jāiet uz trim — četri vietām. «Visas mājas un tekas viņam bija pazīstamas, ciema ceļi, meža ceļi un kāju stidziņas. Viņš bija labs, reti sastopams kājām gājējs un tāds bija līdz pat vecumam. Cik nepiestāstīja, ko jaunos gados vienā pašā dienā izstāigājis; Rankā Kaļļus (Kaļvi), Sāvas un Aizpurus,

Tirzā Graužus un Krāces, Druvienā Sviļāres u. t. t. Viņš bija visur, kur ļaudis sapulcējās un kur to viņa amats un gaitas veda: baznīcā, tirgū, valstsmājā, skolā, krogā.» (Apsīšu Jēkaba «Atmiņas»). Tādiem vīriem darbojoties, latviešu dzīve sāk plaukt un attīstīties. Tā Andrievs Jaunzems-Traiders paliek «ievērojams un nepieciešams ritenis pagasta un draudzes mehānismā.» Būdams pašos spēka gados, viņš nodibina laimīgu ģimenes dzīvi ar Sveķu Maju Bēr (1838.—1917.), pārvezdams to no Jumurdas Sarkangalvja kroga. Viņas tēvs Šimanis Bērs (Baer) kalpojis Adulienas muižā par stārstu un tur no Lāča iesaukts par Bēru. No Adulienas Bērs aizgājis dzīvot uz Sveķiem, vēlāk uz Āžu krogu par krodznieku un visbeidzot, labāku izredžu interesēs, pārceļas uz Jumurdu. Andrieva un Majas laulības notiek Sarkangalvī, 4. oktobrī 1857. gadā.

Ar šo iesākas jauns posms Andrieva Jaunzema-Traidera dzīvē. Daudzajiem amatiem un darbiem klāt pievienojas ģimenes rūpes. Viņš neskumst, bet jūtas neizsakāmi laimīgs, jo Majā atradis nevien klusu un sirsniņu laulātu draugu, bet arī ierosinātāju un čaklu palīgu saimniecībā. Maja ļoti jūtīga, dvēselīga un darbīga sieviete. Viņu ievērojis arī mācītājs Šatcs, uzdāvinādamais tai pie iesvētīšanas dziesmu grāmatu ar uzrakstu: «Sveķu Maja Behr». Dziļā ticība un reliģiozitāte mājā viņas sirdī. Viņa ir Kallāņu Traideru mājas dvēsele un labais gars. Laimīgā ģimenes dzīve sazarojas, kad 26. novembrī 1858. g. pasaulē nāk viņu pirmā atvase — dēls Jānis, nākošais lielais tautas rakstnieks — Apsīšu Jēkabs.

III.

Bērnība un skolas gadi

«Vai tev ir bērnība? Tad tu pazīsti laimi. Tad tu pazīsti arī to dārzu, no kura iziet cilvēka mūža gaita. Pašā dārza vidū aug tavš dzīvības koks, tam šinī laikā lapas viszaļākas, jo tās pašlaik kā plaukušas, kad saule pie skaidri zilām debesīm zīmēja tavu dzīves pavasari. Jo vairāk šai kokā skaties, jo vairāk tevi aizgrābj viņa dzīvais zaļums. Skat, cik zaļas visas viņa lapas! Ne vienas vienīgas te neredzi vītušas, vai iedzeltējušas, jo šis koks rudens nepazīst, nepazīst rudens skumju, ne miglas, ne viņa raudāto auksto asaru. Un viņa zaros nolaižas debess putni, darīdami te sev mājas vietu un dziedādami dziesmas tik brīnišķi skaistas, ka tavā sirdī vēl nav izzudusi viņu atbalss, lai arī pats jau stāvi rudens gadskārtā, lai mati balojuši, vaigs vītis, sirds vītusi. Bet brīnišķā dziesma no Edenē dārza vēl nav aizmirsta, ne aizmirsusies, bet sveicina tevi vēl tagad, kā no tālas, tālas laimes zemes, «kas reiz tava bija».

Apsišu Jēkaba dzīves gaitas sāk risināties Lizuma Kalaņgos, Velēnas draudzē, Vidzemē. Te viņa bērnības brīnumdārzs, no kura tik daudz ceļu — gan lielu, gan mazu — aizvijas pasaulē. Visi tie ved tālēs un visi sākumā rozēm kaisīti. Un tomēr — visi šie ceļi nav vienādi: dažs aizved neziņā un maldos, dažs uz smagu pārbaudi-

jumu un rūpju pasauli un tikai retais uz gaisāku nākotni. Kurš no tiem ir tas īstais? Tu stāvi krustceļos un nezini, pa kuru lai iet. Labi, ja tevīm ir spēks un ticība. Ticība ir labākā ceļvede un nemaldīgākais kompass, kam var droši uzticēties un palauties: tas izvedīs laimīgi galā, lai dzīves ceļš būtu arī diez cik šaurs un ērkšķains.

Kalanģi atrodas Lizuma pagasta rietumdaļā uz lēzna pakalna, kas terassveidīgi paceļas no Ureikstes upes līkšņainām pļavām un purvainā Šakuma, kur Radzupīte ietek Ureikstē. Turpat Puteklis, Sauternīca un Staigņups ar lielo zeme iegrimušo akmeni un tālāk Lejplavas un Vilkata. No Kalanģiem atveras ļoti plašs skats uz apkārtni. Pāri pļavām redzams Pilskalns, aiz tā zaļš mežu valnis virpus Ureikstei un tālāk zilās dūmakās tītā gārša. Mežā aiz gāršas Galdakalns, Klajais purvs un tālāk — Piena purvs, Batku sils, Asnupīte, Zaļā birze, Skārdupsils un Atsvētes grāvis; uz Velēnas pusi: Cepļa sils, Garais sils, Svārbes pļavas un Svārbes sils, Augstais kalns, Gārškalns, Melnais mežs, Baušļu kalns. Stepinkalns un Eliksis. Vēl tālāk uz Dārtnas pusi Druvienas sils un Dzilnupsils. Visapkārt plaši lauki, noras un ganīkles. Senāk uz pakalna krēslojies varens mežs un vecā rija cirsta turpat uz vietas no netēstiem baļķiem zviedru laikos. Tā laikam bijusi pirmā ēka šai apvidū, ap kuru vēlāk sākuši grupēties iedzīvotāji, celdami ēkas, līzdami līdumus un plēzdami druvas. Ļaudis toreiz dzīvojuši rijās. Ziemā, kad kurinājuši krāsni un rijas spelts izverduši kodīgu dūmu mutulus, bērns nesuši uz kūti pie aitam. Kad krāsns izkurējusies, tad klons pastreijāts ar salmiem un bērni nesti uz riju atpakaļ. Tur tie, kopā ar lielajiem, vālājušies salmu cisās, klausīdamies lielo sarunās un nostāstos. Sen zudusi

ši veco riju romantika, un tagad viss tas izklau-
sās kā sena pasaka.

Sešdesmito gadu pēdējā pusē Kalanģos dzīvo
ap četrpadsmit saimnieku: Jaunzems, Sudārs,
Zvaigznīte, Ūdris, Gudrītis, Žagars, Ķiploks, Krū-
miņš, Rubenis, Dišleris u. c. Visi centīgi zemes
rūki, kas rosīgi apstrādā savu nomas zemi, kopīgi
iet muižas klausās un valakās, nesdami turklāt
pagasta likmes un nodevas. Saduroties sīkajām
ikdienas interesēm, kaimiņi nereti saklūp matos
un naidojas savā starpā. Sevišķi straujš un ne-
ieciētīgs ir vecais Zvaigznīte. Allaž viņš opo-
zīcijā un mūžam ķezējas ar kaimiņiem. Andrievs
Jaunzems ir visu kalanģiešu soģis un šķirējties-
nesis. Vienīgi viņš prot sadzīvot ar visiem mierā
un satiecībā. Viņa paša ģimenē valda vislielākā
saskaņa un laime. Sevišķs rūpju priekšmets ma-
zais Jānītis, ģimenes prieks un lepnums. Sau-
dzīgi to tīnā un auklē māsīca Anna*), kad mātei
jāapdara mājas solis. Ari čigānēns Pauļa
Janka, kas nodots par ziemu mājas mācībā, ku-
stina vaļas brīžos Jānīša šūpulī, dungodams sa-
vas čigānu dziesmiņas. Un Jānītis aug augamo,
pieņemdamies garā un patiesībā. Viņš vērīgs un
saprātīgs zēns. Vēl to neskar pasaulīgās rūpes
un bažas. Viņa dzīvības koks tikko sala-
pojis pirmajā lapu plauksmē. Jānītis zin visu,
kas notiek mājā un pagalmā. Drīz jau viņš lum-
pačo mātei līdz uz plavu, plūc puķes un tvārsta
raibspārnainos tauriņus. Un kad Kalanģos at-
brauc uz dzīvi Andra tēvs, Jānītis ir jau liels
vīrs. Viņš tek Andra tēvam pretī pa kājceļiņu
un tad skrien atpakaļ vēstīt mājnikiem: «Andra
tēvs brauc!» Viņam gribēt gribas redzēt, kā
Andra tēvs izliks savu mantu pagrabaugšīnā, kā
iepūlēs skapi un šķirstu pajumtē, un jūtas lai-

*) Anna Jaunzems, Traidera brāļa meita; vēlāk aizprecēta uz
Velēnas Saltupiem.

mīgs, kad dabū no Andra tēva saplīsušās blodiņas gabalus piemiņai. Un kad Andra tēvs demonstrē savas šķiltavas, izrāda kramu un pulvera ragu, neapnikdams visādi pūlēties ar mazo Jānīti, starp abiem nodibinās tuva draudzība, kuŗas cēlonis Andra tēva jautrā un bērnišķīgi atklātā daba. Ari Andra māte, kas citādi ir paskarba un praktiska sieviete, mīl lutināt Jānīti, tāpat kā Mazā māte, kuŗa dzīvo klētiņā. Viena ar otru sacensdamās, viņas grib visādi izdabāt un izpatikt Jānītim. Lai cep ko cepdams vai vāra ko vāridamas, arvien Jānītis dabū pirmo un labāko kumosu. Un kad māte rauga celt iebildumus, vecītes allaž prot savu mīluli aizbildināt: «Vai nu viņš ko apēdis? noknābj tik drusciņ kā putns.»

Jau no pašām mazām dienām cilvēkam jāpieradinās pie darba, jo darbs ir visas cilvēces reālais pamats. Lauku apstākļos, kur darba rokas tik dārgas un nepieciešamas, labs ikviens palīgs, lai tas būtu ari cik mazs un niecīgs. Vispirms jāiesāk ar tradicionālajām ganu gaitām. Nav nemaz tik viegli mazam vīriņam celties no siltās gultas rīta agrumā, kad miega kucens, tiksmīgi saritinājies, gul uz tumsas pielījušiem acu plakstiņiem. Bet saules zelta ripa jau neapturami veļas gar apvārksņa malu. Nīrbošie zelta putekļi ceļas pār pagalvi un sabirst tev izspurušajos matos, kutinādami miegā nokaitušos vaigugalus. Tu neapzinīgi parausti lūpu kaktiņus un nevari un nevari vien šķirties no brīnišķā sapņa. Varbūt māte vai Mazā māte tev apāvušas jau kājas, bet pats tu vēl kavējies tiksmīgajos Čuču muižas pagalmos... Cik labi būtu vēl britiņu pagulēt! Bet nevar: nežēlīgais pienākums tevi sauc. Jāiet un jāpilda tavs darbs.

Un garajos ziemas vakaros tev atkal cita bēda. Tu gribētu vēl palēkāt un paķekoties ar

Andra tēvu vai Mazo māti, bet tēvs, kuŗam šoreiz tik nopietna seja, iedod tev rokā irbuli un liek meklēt pa grāmatu izkaisītos raibumus, kuŗus sauc par burtiem un kam tik ērmoti nosaukumi. Tur tev jāielāgo visādi likaiņi, ragaiņi, kāši un pakavi, kuŗiem katram savs vārds, kamēr izieta un iepazīta visa burtu kārtā. Nu ājas, bējas un cējas tev rokā. Bet ar to vēl nav gana: tev jāšāk burtot. Un kas par brīnumiem! Tu nemaz negribi ticēt, ka no šiem raibajiem kāšiem un pakaviem var beidzot sasaistīt veselus vārdus, kas tev tik saprotami. Un nu, kad visu esi vērīgi aplāgojis, šie nedzīvie raibumi sāk runāt uz tevi kā dzīvi radījumi: tu izsauc burtus, sasaisti zilbes un vārds atkal rokā. Vēlāk ievingrinies, vari paturēt izburtotos vārdus atmiņā, un tev iznāk vesela vārdu virtene, kas tik jauki saskan kopā. Un tu nu zini, ka «salai ir mala», «gailis ir putns», «zeme aŗot ira, ziedi upē bira». Cik patīkami šie tavas paša balss nestie vārdi šalko tev ausīs. Tev rodas neatvairāma vēlēšanās zināt, kas nāks tālāk. Grāmata nu nav vairs pretīga. Nepacietīgs tu ņem to un ej pie mātes, kas turpat min ratiņū, lai viņa tev palasa kaut ko priekšā. Kā tev patīk jaukā pasaciņas un dziesmiņas! Viena dziesmiņa tev iegulst tik spilgti atmiņā un tu, to vairākkārt dzirdējis, skaiti pats mātei priekšā: «Mazs es gan, ak šķīsti man un paliec tu sirsniņā, Kungs, arīdzan».*) Un tad jau tu zini, ka tas Kungs ir visas pasaules Valdnieks, kas visu redz, zin un visus sargā no ļauna. Labus un paklausīgus bērņus viņš mīlo, sūta tiem prieku un visādus labumus. Viņš ir tas pats, kuŗu mēs lūdzamies Tēvreizē: «Mūsu Tēvs...» Un kad tu vēlāk iegrimsti saldā miegā, sapņos tu staigā pa debesu valstību.

*) K. Ulmaņa dzejolis „Mazais”, Šatca „Pirmā lasīšanas grāmata”.

Mazajam Jānītim tikai seši gadi, kad māte ievada to lasīšanas mākslā. Visus grūtumus pārvar lielā interese par pasakām, kuŗas nu var lasīt pats. Viņa mājas kārtība stingri ieturēta: no rīta pātari uz mūrīša, dziesmas un galvas gabali, tad brokastis. Pirms un pēc pusdienas jāatlasa uzdotie lasāmgabali. Un, ja viss ir noritējis kārtīgi, vakarā var paklausīties Andŗa tēva pasakās un nostāstos. Tad jau klāt arī Ziemsvētki. Nu lielajiem tikdaudz raižu ar pošanu, beršanu, tīrīšanu un visādiem māju darbiem. Ari Jānītis tiek ierauts šai darba ritmā: drāž desām iesmus, lej eglītei svecītes un palīdz mātei mājas solī. Kāds neizsakāms prieks, kad jābrauc tēvam līdz uz mežu pēc eglītes! Viņš tikko neiestieg kupeņās, kā mazais Īkstītis pasakā. Eglīte, jau izraudzīta un nocirsta, stāv vezumā. «Pašlaik ie zvana svētvakaru. Tu paliec stāvēt un klausīties, lai nezustu neviena skaņa. Liekās, ka mežs klusām dziedātu zvanam līdz, — tad noskan pēdējie trīs sitieni Tēvam, Dēlam un Garam, un nu pilnīgs svētvakara klusums mežā un laukā». Nākošie jaukākie svētki Lieldienas ar olām un šūpotnēm. Bet tad klāt pavasaris. Melnie strazdi sasvelpjas liepās un cīrulis, irdamies dzidrajā debesu zilgmē, sviež lejup skaļus dziesmu akordus. Gārša jau metas zaļa. No slaidajiem egļu torņiem skan dzeguzes zvans. Gaiss pilns dziesmu un sanoņas. Nu tikdaudz prieku un nodarbošanās. Kādreiz tēvs aizved Jānīti uz Gūžilām, kur saiešanas namā sarīkoti bērnu svētki.*) Te viņš dabū redzēt veco Freitagu tētiņu no Lintenes.

*) „Mans tēvs pie brāļu draudzes nepiederēja, ne arī bija sacītājs. Kādreiz līdz 1868. g. — kā es atminu — tika jau alziets uz Gūžilām, īpaši uz „bērnu svētkiem“, kur tad mani arī paņēma līdz, kur vienreiz dabūju redzēt arī tētiņu Freitagu, vecu milīgu kungu ar laipnu, lēnu runu bez raudām“. Apsīšu Jēkabs „Atmiņas un piezīmes no Velēnas un Tīrzas draudzes pagātnes“. (Rokrakstā.)

Šis tētiņš tik savāds un nopietns, bet kad viņš sāk runāt, tā vaigs noskaidrojas tik laipns un mīlīgs, kā pati saulīte. Tētiņš nešķobās un nelauzās raudās, kā tie citi sacītāji; viņa runa tek kā upīte rāmi un mīlīgi. Saiešanas namā Jānītis dzird šādus maz izprotamus vārdus: pārbaudīšana, nožēlošana, iepriecināšana.

Sevišķi mīļā atmiņā Jānītim Mazā māte — Babiņa — maza, sīka kalsnēja un mīlīga vecīte. Viņa mīl Jānīti un atļauj tam rotaļāties ar savu benķīti. Reizēm aizvieto to līdz brokastlaikam cūkganos, dod līdz uz ganiem savu dūcīti un visādi lutina. Ari vēlāk lopganos dažū labu cēlienu Jāņa vietā iziet Mazā māte. Ai, kādas bēdas, kad ganos Jānis pazaudē Mazās mātes dūcīti! Te atkal nāk palīgā Mazā māte un nerimstas, kamēr dūcītis atrasts. Visur viņa ir Jāņa gādniece, aizstāvētāja un palīdzē. Tikai kad Jāņam jāiet skolā, tur viņa to nevar aizvietot. Jānis nav laisks skolēns un slinkis nepavisam nē, tikai kad jāiet uz skolu, sirds viņam paliek smaga — smaga. Ar miesu un dvēseli viņš saaudzis ar māju, ka grūti no tās šķirties. Ari skolā neklājas slikti, jo Jāņam vēriņa un ieņēmīga galva. Sevišķi labi viņam veicas rakstu darbi un rēķināšana, tāpat vācu valoda un dziedāšana. Un tepat blakām uz skolas sola sēd kaimiņu zēni — Rubeņa Pēteris, Dišlēra Jēkabs un Sudāra Krustiņš. Ari nopietnais skolas kungs nav nemaz tik jauns. Bet mīlīgā skolas mamma visus baro ar siltu strēbjamo un sauc par saviem bērniņiem. Gan skolā ir labi, bet Jāņam rūp māja; viņš skumst pēc savējiem. Māju pieminēdams, Jānis iet skolā bieži pastaigāties pa vītoliem apstādīto lielceļu uz mājas pusi. Beidzot klāt sestdiena. Tā visjaukākā diena: nu atkal mājā!

Un Jānis nevar vien sagaidīt, kad pienāks

pavasaris un līdz ar to skolas atlaidas. Tad viņš
kaŗ atkal kulīti plecõs un vada savu ganāmpulku
pa Putekli un Sauternicu uz zālainām tēcēm un
ganībām. Tepat jau olnicas malā lielais zemē
iegrimušais akmens, kuŗa sāni aplājušies ar
pelēku sūnu. Cik labi te sēdēt saulainā rītā,
kad zālē visapkārt mirdz un spulgo rasas di-
manti! Kā saulē tad izzūst rīta velgmē sabradā-
tās kājas un pār kauliem veļas tiksmīgas tirpas.
Tad Jānis sasaucas ar saviem ganu biedriem.
Turpat jau uz noras atsaucās Krūmiņu Made*)
un Rubeņu Pēteris. Salaiduši lopus vienkop,
tie virzās uz ziedošo gāršu, kur zem apsēm un
liepām aug sulīgā zāle un mīkstie lēdzišķņi. Ga-
nāms pulks te mīlojas kā pie pilnām silēm un
gani var dzīvot savā vaļā. Viņi nosēstas uz
mīkstā sūnu tepiķa. Turpat eglē iesmaukšķinās
vāvere un apgrauzts čiekurs nokrīt tiem pie kā-
jām. Smalcē ieklidzinās dzilna un kaut kur sausā
priedes galotnē kaļ dzenis. Mežā tik kluss, ne-
dzird ne vēja šalkas. Mītējušās vaidēt ari Galda-
kalnā vaidu apses, kur, kā ļaudis stāsta, nosities
gaŗais Šķērsts. Un visus pārņem šī noslēpuma
neizdibināmā vara. Tad Jānis izvelk no zebe-
nieka grāmatu. Viņš lasa priekšā «Priēzūkalna
Rozi», vai kaut ko no «Puķu kurviša». Un daž-
reiz, kad lopi našķē mīksto zāli lekņajos ličõs,
ganiņi čakli nododas vēžošanas sportam Ureik-
stes upē, nobridušies un slapji kā leskas. Vēlāk,
ienākoties ogām, tiem cita nodarbošanās: jāsa-
lasa zemenes un sēnes. Mājnieki nevar vien
nopriecāties par ganiņu čaklumu. Reizēm Jānis
nes mājup no gāršas liepas, ķļavas un sērmukšus
un stāda tos ap māju. Dzidri skanošõs rītos, kad
gāršā vēl veļas pālsī miglas kamoli, ganiņi uz-
kāpj stāvajā Pilskalnā, skandinādami garīgās un

*) Apsīšu Jēkaba mātes krustmeita, vēlāk apprecējusies ar
Pēteri Rubeni.

tautas dziesmas. Varenās priedes lejā atbalso dziesmu skaņas, kas pār galotņu galotnēm un krūmu krūmiem veltin aizveļas līdz mājām. Bet vēl patikamāki gāršā. Tajā ieej kā baznīcā. Robainās egles un priedes slienās kā slaidi torņi padobešu dzilēs. Malcirksnī iešķindas dzeguzes zvans. Klusā svētlaimībā tu noslīgsti uz zaļā sūnu paklāja, zemodamies varenās dabas priekšā, un klausies meža ērģeļu akordus. Nolīst klusa asaru smeldze un sirds top tik viegla un plaša.

Jānis čakls uz lasīšanu. Sevišķi mīla viņam bībele. Skaistā psalmu valoda un bībeles antīkā dzeja ietekmē viņu un atstāj neizdzēšamu iespaidu. Jāņa parādīšanas grāmata, pilna pravietīgas gaišredzības, pievelk un saista ar savu noslēpumainību. Veselas nodaļas tur tēlo bezdievīgo pulku vadoni Antikristu ar mīklainajām skaitļu zīmēm, kuŗš nāksot pasauli pazudināt, stāsta par septiņiem zieģeļiem un zvēru ar septiņām galvām. Mīklainības liek apstāties, ierosinādamas prātu uz domāšanu, kamēr domu pašdarbības procesā sāk raisīties loģiski slēdzieni à priori. Jau pirms skolā iešanas tēvs iemācījis Jāni rakstīt un rēķināt. Astoņus gadus vecs, dēls palīdz tēvam ielauzīt lasīšanā lielos nemākuļus mācības puišus. Še it kā meklējamas pirmās ieskaņas Jāņa turpmākajām skolotāja gaitām. Redzēdams lielo cītību, tēvs saka, ka Jāni šis izskološot, lai arī nāktos atdot pēdējo kreklu. Ar dievvārdiem un dziesmām izvadīts, Jānis iestājas Velēnskolā 1868. g. Mārtiņos. Kā iecienīts un visā apkārtņē godāts skolotājs te darbojas Pēteris Bērziņš, Cimzes semināra absolvents. Viņš pārnāk uz Velēnu 1862. g. vecā skolotāja Jāņa Grīntāla vietā, kuŗš, būdams bez noteikta izglītības cenza, aiziet uz Lejasciemu par rakstvedi. Bērziņš stingra, nosvērta rakstura cilvēks un, pirmām kārtām, rauga ieau-

dzēt skolēnos kārtības un tīrības apziņu. Pasarg', Dievs! ja klasē viņš atrod nevīžīgi nosvietu zīmuļa galu, papīru vai uz plauktiem un sienas tāpeles putekļu pēdas, tad visai klasei jānoklausās viņa morāles sprediķis. Sodīt viņš nesoda nevienu, kaut gan skolās tolaik vēl praktizēja matu plūkšanu, kaktā likšanu, līnēala sišanu, uz ceļiem tupēšanu un citus vairāk vai mazāk inkvizitoriskus soda veidus, bet ar pārliecinošu sarunu prot atstāt morālisku satricinājumu vainīgā apziņā. Bērziņš, kuŗu skolā un apkārtnē saukāja par «skolas kungu», tiešām ir skolas kungs šī vārda vispatiesākā nozīmē. Kalšnējs, stalta auguma, nelielu tumšu bārdiņu, tāds viņš tur sēd aiz katedras savos gaŗajos svārkos, kāju pār kāju pārsvēris. Un kad tas aizkūpina savu gaŗkātaino jūŗas putu pīpi, klasē izplatās viegla tabakas smarŗa. Skolas kungs liels bībelnieks un dievvārdu skaidrotājs. Daŗu mācības gaŗbalu tas tulko un iztīrŗā nedēļām ilgi. Prot iedvest skolēniem īstu ticības gaŗu. Seviŗķi interesantas viņa baznīcas vēstures stundas. Viņŗ ari labs muzīķis, jo blakām skolotāja amatam darbojas draudzē kā ēŗģelnieks, kuŗa svētākais pienākums ievadīt dzīvē dzimuŗos un aizvadīt kapu kalnā noguruŗos pasaules ceļiniekus. Labi tas sadzīvo ar mācītāju Porta tētiņu un nekaunās draudzēties ar pērminderŗiem Traideri, Gāŗskalnu tēvu (Kalmeŗa tēvs) un Keŗŗu tēvu. Kā skoloŗtājs un sabiedrīks darbinieks skolas kungs pazīstams tālā apkārtnē. Viņa sieva — klusā un laipnā skolas mammaiņa — Lizummuīŗas centīgā pāŗvaldnieka «stroŗiņa» Knapa māsa.

Velēnas draudzes skola atrodas jaukā vietā netālu no baznīciņas, kuŗas pelēkais tornītis iznīrst starp zaļajiem koku cekuliem. No lielceļa puses, kas ved no Rankas uz Sinolu, skolas ēka ieŗzogota ar biezu ceriņu sētu. Pagalmā aug

vecas liepas un vīksnes un tālāk gar ceļu — vītoli. Turpat aiz ceriņu sienas, stāvu krastu brukumā, urdz mazā Velēnas upīte un, izlocījies deviņos līkumos caur alkšņiem un ievām, klusi savienojas ar Gauju aiz skolas dārza. Romantiskā grava, kā smaidoša krunka apkārtnes sejā, apaugusi ar ēnainiem kokiem un krūmiem. Un pavasari, kad uzzied ievas un ceriņi, te atklājas vesels ziedu karnevāls. Šai karnevālā kā nepārspējamās solistes uzstājas lakstīgalas. Ja tev pukst dzīva sirds krūtīs, tu rautin raujies laukā no puteklainās klases un, mācības grāmatu padusē iesitis, dodies pāri upītei uz mazo pussalu, kuŗa noklāta ar raibiem puķu tepiķiem un izdekorēta baltiem ievziedu čemuriem. Bites, tauriņi un spāri ir šī smaržīgā ziedu karnevāla jautrie dalībnieki. Tu atveŗ grāmatu un pūlies nogrimt tās saturā, bet sirds tev pilna saules, dziesmu un smaršas...

Jānis saiet Velēnas draudzes skolā no 1868. g. rudens līdz 1872. g. jūnijam, 1869. un 1870. g. vasaras pavadīdams mājā — ganos; tikai 1871. g. vasaru un 1872. g. pavasari tas dabū iet vasaras skolā. Viņa tuvākie skolas biedri — Benjāmiņš Vitans no Paķulēm, Jēkabs Dišlēris, Pēteris Rubenis un Krustiņš Sudārs no Kalaņģiem. Ar tiem viņš biedrojas, iet pastaigāties uz Augstokalni, ķer Gaujā vēžus un kavē brīvlaiku. Kopīgi viņi piedalās arī baznīcorī un koncertos, kuŗus retu reizi sarīko skolas kungs Lejas pļavā. Uz šiem koncertiem ierodas apkārtnes inteliģence un skolēnu vecāki. Dzīve vasaras skolā daudz vieglāka un savvaļīgāka. Nav visu dienu jākvērn klasē. Brīvā laika atliku licin, var izklejoties pa apkārtni pēc sirds patikas. Ari «klusās stundas» var noturēt brīvā dabā — upes lejā vai Gaujas krastos, sagatavojot uzdevumus kļusajā dabas klēpī. Skolas disciplīna nav tik stingra,

kā ziemas skolā, kad daudz vairāk skolēnu un ik uz soļa sajūtams personības ierobežojums. Jāņa vismīļākā vieta — mazā paugurainā pussala upes lejā. Te vientulībā viņš sapņo par māju un jūt ap sevi plūstam dabas elpu. Jūtas uzbango un viena pakal otrai dzimst neapjaustas vēlēšanās. Vakaros, guļot augšējās lapkās, Jānis stāsta biedriem pasakas un stāstus. Drīz beidzas skolas gaitas un līdz ar to paiet zaļā bērnība. Jānis neizsakāmi laimīgs: nu viņš atkal mājā un kā Jēkabs var dzīvot «teltis» pie mātes, auklēties un nodarboties ar saviem jaunākajiem brāļiem — Kārli (dz. 8. dec. 1864. g.) un Oti (dz. 5. aug. 1868. g.), kuŗi jāmāca un jāskolo visādās pasaulēs gudrībās un tikumos.

Jānim paveŗot bērnības brīnumdārza vārtus, perspektīvā atklājas divi ceļi: viens uz tālākām skolas gaitām un gaišāku nākotni, otrs — mājā pie zemes darbiem, kur bažas, mūžīgas rūpes un ciešanas. Jānis grib tomēr palikt mājā, ģimenes vidū. Svešums iedvēš viņam tik naīdu un riebumu. Tēva labais nodoms, redzēt dēlu skolota cilvēka kārtā, draud izjukt. Tad starpā iejaucas māte, visu izvīdo un iegroza par labu. Un vasaras vidū tēvs ved Jāni uz Cēsīm, lai pamēģinātu eksaminēties vietējā apriņķa skolā, kuŗu jau absolvējuši daži pagasta jaunekļi. Ir skolu brīvlaiks, un viņi sastop mājā vienīgi matemātikas skolotāju Tilingu, kas atrod Jāni savā priekšmetā par pieņemamu. Ar to tad Jāņa liktenis liekas izšķirts. Šai braucienā 14 gadus vecais lauku zēns iegūst daudz jaunu, ierosinošu iespaidu. Pirmo reiz viņš redz pilsētu, dzird viņas troksni un kņādu. Kāpjot vēsturiskajā Raunas pilskalnā, viņš jūt šalkojam senos laikus, kad latvji bija kungi savās mājās. Ari Cēsu pils drupas, kā zudušās bruņinieku varas baiss simbols, iedvēš savādas jūtas. Jānis pārbrauc

mājup, bagāts ar piedzīvojumiem. Nu viņš izšķīries pa kuŗu ceļu tam iet, stāvēdams dzīves liktenīgos krustceļos. Nevis arklis, izkaptis un sprigulis, bet — spalva. Un, kauču ar grūtu sirdi, augusta sākumā Jānis saka mājai ardievas, dodamies pasaulē. Viņš tagad Cēsu apriņķa skolas audzēknis. Iesācies jauns posms viņa dzīvē. Jāpierod un jāiedzīvojas jaunos apstākļos. Dzīves temps pilsētā citāds, kā uz laukiem. Glūdas lejā, redzot birstošās lapas, Jānis atceras kluso gāršu un viņu sagrabj nevaldāmas sēras pēc mājas. Vientulis viņš staigā pa kaštam apstādīto Raunas-Priekuļu ceļu verstīm tālu uz mājas pusi, sapņojot par māju, kā toreiz Velēnas skolā. Viņš rudenīgās lauku romantikas varā. Tur zelta lapu rietā kaistošā gārša, kūpošā rija un augļu pilnībā likstošās ābeles tēva dārzā. Un Jānis neizsakāmi laimīgs, kad «māja» atbraukusi pie viņa ciemos. Kopīgi ar tēvu un māti viņš apmeklē tēva labdaŗa šatca kapu, kur dziļā godbījībā noliec galvas. Saņēmis mājas sveicienus un vecāku svētību, Jānis turpina mierīgs skolas gaitas.

Cēsu apriņķa skolā toreiz kā priekšnieks un pedagogs darbojās Kristjānis Bēms, vācietis — ārzemnieks, vīrs ar krietnu raksturu un plašu pedagoģisku ērudīciju. Sarakstījis vairākas grāmatas vācu valodā, aizpildīdams robu nabadzīgajā skolu literātūrā, un ievēdis mācību pasniegšanā zināmu plānveidīgu metodi. Neskatoties uz dažām vienpusībām un kraso vācisma garu, Bēms augsti cildināms skolu darbinieks, kas rauga iedziļināties jaunatnes psiholoģijā, censdamies izdaiļot raksturu. Visvairāk viņš necieš un mēģina izsakņot rakstura negatīvās īpašības — liekulību, nodevību un glaimus. Tāpat tas neļauj iedīļoties nacionālām tendencēm, ko tik demonstrātīvi sāk piekopt jaunlatvieši. Skolas

iekšējā dzīvē valda īsts disciplīnas gars. Kā klasisko zinību pedagogs, Bēms pasniedz audzēkņiem ticības mācību un sauso dogmu vietā nereti skaidro pasaules stāstus, iztirzādams reliģiskos jautājumus no dabas zinību viedokļa. Ar sevišķu labpatiku viņš raugās uz audzēkņu sekēm rakstu darbos, kur kā atklātā spoguļi atkrēslojas viņu garīgā līmeņa dziļums un piesavināto mācību izpratne. Bēms uzskatāms kā krietns un dziļš pedagogs, kas mīlē un ciena latviešu centīgo jaunatni. Audzēkņiem patīk viņa laipnais un jautrais prāts, lielā atklātība un omulība, un viņa vadībā tie iegūst stingrus dzīves uzskatus un plašu prāta apvārksni. Sevišķi patīkamas un respektējamas Bēma dabas mācības un literatūras stundas, kurās šis didaktiķis prot atvērt audzēkņiem acis, piemērojot teorētismu praktiskai dzīvei. Sliņķus tas neieredz un dažam labam slaistam jādzird viņa zobgalīgais aforisms: «Er hatte Knochen wie ein Gaul, und eine freche Stirn, und ein gewaltig grosses Maul, doch nur ein kleines Hirn». Centīgākos audzēkņus Bēms nepamet puscelā, izgādājot dažam labam stipendiju ģimnāzijā vai politehnikas priekšskolā, neskatoties uz tautību un kārtas izšķirību. Ari labsirdīgais vēstures un ģeografijas skolotājs H. Dīderichs augsti kvalificējams kā zinātnieks un pedagogs. Rāmu smaidu gudrajā sejā, viņš liek jūsmot par pasaules senātni, uzbūrot dzīvu mūžos iegrimušo grieķu un romiešu teiku valsti. Laipns un iecietīgs matematikas skolotājs Tilings. Turpretī ass un paģērīgs pārkonģārdošais krievu valodas pasniedzējs Trampedachs, kurš nedairas apveltīt skolēnus ar epitetiem no «ērnu valsts»...

Uz skolas sola Jānis nav pēdējais: viņš aizsēdināts pēc nopelniem dažam labam lielmanim priekšā. Labi viņam veicas dabas mācības, ma-

tematika un krievu valoda, kurā jau ielauzījies Velēnā. Bet visu mācību kronis un lepnums ir viņa izcilās sekmes rakstu darbos. Gan konkrētajos, gan abstraktajos jautājumos viņa domu asums un loģiskais saprāts atrod arvien pareizo iztēli un noskaņojumu. Sevišķi kupla un gramatiski pareiza tā rakstu valoda. Profesors P. Šmits atceras, ka vēlākos gados, viņa skolas laikā, Bēms reiz pieminējis: «kāds skolnieks Jaunzems esot rakstījis labus domu rakstus». Pārkāpdam skolas sliegsni, Jānis dod sev solījumu censties sasniegt izglītību un gara pilnību. Savu solījumu viņš pilda ar labāko veiksmi un apziņu. Viņš it kā jūtas ierauts jaunā ideālu pasaulē, kur pats vērtīgākais ir garīgais noskaņojums. Daudz kas vēl kārtojams un veidojams. Apriņķa skolas stingrais un noteiktais kurss sniedz tam nopietnu metodoloģisku pamatu turpmākai izglītībai, uz ko balstoties nenogurstošā darbā iegūstams tālākais slīpējums. Te ir zināma baze nākošai labākai dzīvei, ko veido sociālie apstākļi un cilvēks pats. 1874. gada 18. decembrī Jānis, sešpadsmit gadus vecs, absolvē Cēsu apriņķa skolu un tūlīņ pēc jaungada, 1875. g. 7. janvārī, piestājas Sinolas pagastskolā tēvam par palīgu. Šis solis uzskatāms kā viņa skolotāja gaitu priekšsākums. Pa vasaru Jānis darbojas kā palīgs Velēnas draudzes skolā pie sava agrākā skolotāja Pēterā Bērziņa, bet 1877./1878. g. ziemā strādā abās skolās: divas dienas nedēļā Sinolā un četras Velēnā. Tā tēvam rodas iespēja izpildīt muižas bērnu skolotāja amatu un tiesas vīra pienākumus pa pirmdienām un sestdienām.

Vasaras brīvlaiku Jānis izmanto praktiskiem darbiem. Viņš palīdz tēvam saimniecībā: strādā pie lauku nokopšanas, iet sienu plaut, brauc ar malienu uz dzirnavām un pa naktīm jāj zirgus piegulā. Pavaļas brīžos lasa grāmatas un laik-

rakstus, sekodams literātūrai. Tā laika grāmatu tirgus viņam labi pazīstams, jo šad tad iekrīt braukt līdz uz tirgiem saviem radiem grāmatsejējiem. Populārākais un iecienītākais rakstnieks ir Lapas Mārtiņš. Tauta kāri lasa viņa salkanās «Milestības gaudu dziesmas», paviršos stāstus un tulkotos lubu romānus. Latviešu literatūra vēl sekla un nabadzīga. Nereti Jānis klejo pa gāršu un, pa vecam paradumam, iet ogot un sēnot. Tomēr viņa vismīļākais sports vēžošana, kurā tas sasniedz ievērojamu rekordu, savēžodams kādā naktī ar brāli Kārli veselus 13 kālus lielu vēžu. Ķeselēdams viņš izstaigā visu Ureikstes upi līdz pat Silto dzirnavām. Gaujā un dzirnavdambī var arī iemest pa ūdai un makšķerei. Tā paiet saulainās «suņu dienas» un jāsāk domāt atkal par nopietnu darbu skolā.

Pilsētā gūtie iespāidi jau noskaidrojušies un izkristalizējušies dvēselē, un Jānis jūt, ka tie neskaidrības, kas valda mājā un draudzē. Viņš tomēr neļauj ieviesties grūtsirdības skepsi, palikdams arvien garā skaidrs un možs. Vienīgais rūpju iemesls viņa beztiesīgais stāvoklis. Lai gan viņš jau «skolotājs ar vairākgadīgu praksi», tomēr bez skolotāja tiesībām. Un pamazām sāk briest doma nolikt skolotāja eksāmenu Cimzes draudzes skolotāju seminārā Valkā. Pirmais mēģinājums beidzas ar neveiksmi: viņam nelaimējas metodikā un muzikā. Ari otrreiz sametas šais pašos priekšmetos, bet viņam tiek atļauts pāreksaminēties. Un 1878. gada augustā Jānis iestājas Cimzes semināra augstākajā, resp. pēdējā klasē. Viņš piemetas pansijā pie vietējā draudzes skolotāja un ērģelnieka Jēkaba Pavasara. Viņam nu pieejamas nevien semināra, bet arī Valkas baznīcas ērģeles. Te viņš iepazīstas visos sīkumos ar ērģeļu spēles tehniku un pedalizāciju.

Apbrīnojams un augsti slavējams centīgais un visā Baltijā pazīstamais semināra direktors Jānis Cimze — skolotājs-pedagogs no Dieva žēlastības. Līdzīga viņam tos laikos nav. Tautā no viņa izstaro liels spēks un savīļojums; pietiek minēt tā vārdu, lai visus pāršalktu dziļa godbijības šalka. Nācis pats no tautas vidus, viņš iedvēš audzēkņiem stipru latvietības garu, atvērdams tiem acis tautas gara mantām un ausis skaidrai mātes valodai, kas mūsu literatūras krēslas laikmetā piedūļkota ar ģermanismiem un nepareizām teikumu konstrukcijām. Un Jānim jāatzīst, cik maz viņš vēl prot latviski, lai gan dzimts latvietis. Tas pierādās eksāmena rakstu darbā, kad jālatvisko Leandera pasaka «Die wunderbare Orgel». Jānis pārtulko: «Brīnīšķās ērģeles», un saņem Cimzes aizrādījumu: «Tas nu ir gluži vāciski!» Didaktisku jautājumu veidā Cimze liek atrast pareizo apzīmējumu — brīnuma ērģeles, līdzīgi tautas valodai: brīnuma putns, brīnuma darbs u. t. t. Cimze pats kārtīgi pasniedz latviešu valodas stundas, pedagogiju, dziedāšanu un harmonijas mācību, ievadīdams skolēnus audzināšanas garā un muzikas izprašanā. Arvien laipns un atjautīgs, kam humors un jautriba noder kā psiholoģisks palīgs līdzeklis, viņš tomēr prot ieturēt klasē stingru noskaņojumu, kārtību un disciplīnu. «Kas tas bija par mieru, ar ko viņš ienāca klasē, tā sakot pats līdzatnesdams miera vēsmu! Tas miers izplatījās arī pa visu klasi». Riebīga viņam katra paviršība un mīkstčaulība, šai ziņā tas nesaudzīgs. «Bez kādiem bardzības vai spaidu līdzekļiem viņš prata uzturēt sev paklausību un godbijīgu cienību un — kas tas lielākais — iemantot savu audzēkņu mīlestību». Cimze krāj un harmonizē tautas dziesmas un motīvus. Bet par visu mīlāka tam istā tautas valoda. «Kas nebija latvisks un

tautisks, tas viņa acīs neatrada žēlastības. Bet ar lielu prieku viņš mēdza uzteikt un gaismā celt to, kur kādam audzēknim bija izdevies ko izteikt īsti latviski un tautas valodas garā». Kā paraugi stundās noder Zvaigznītes pasaciņas un Neikena kristīgā garā rakstītie stāsti. Beidzot, kad parādās Kaudzišu «Mērnieku laiki», kas ienes literātūrā zināmu savilņojumu un jaunus mākslas impulsus, — tie tiek lasīti, iztirzāti un komentēti latviešu valodas stundās. Šis Cimzes rādītais ceļš, «kas nav ar zeltu atsverams», noved pie garīgas pilnības un gaišākiem apvāršņiem. Ejot pa šo ceļu, audzēkņi iegūst patstāvību un sajūt cietu zemi apakš kājām.

Otrs ievērojams audzinātājs seminārā ir muzikas skolotājs, vēlākais ērģeļu mākslinieks, J. Sērmukslis. Viņš ziedo lielāko daļu brīvā laika, lai sagatavotu Jāni ērģeļu spēlē un ar savu maigo dabu un gaišo personību atstāj Jāņa dvēselē neizdzēšamu iespaidu. Sērmukslis ārēji rāms, nosvērts, bet iekšēji dziļi noskaņots cilvēks ar plašu mākslinieka dvēseli. Viņa spēka dziļākais avots — viņa priekā uz darbu. Muzika visintimākā māksla, kas cieši saistīta ar dvēseles romantiskām emocijām. Muzikā atveidas cilvēka noslēpumaino zemapziņas sferu brīnumpasauļ, kurā gars saplūst ar universu. Ar uzupurēšanos un mīlestību Sērmukslis ievada Jāni šai brīnumpasauļē. *)

Garīgo pasauli seminārā kopj un veido istā kriticisma garā mācītājs Ulmanis. Dievvārdu stundās viņš iejūsmina skolēnus un aizraujas pats līdz, aizmirsdams visu apkārtni. Labs orators, filozofijas un klasiskās literatūras rets pa-

*) Prof. J. Vītols „Sērmukšļa jubilejas piemiņai“, „Druva“ 1912. g. № 6. Sērmukslis vēlāk beidz Pēterpils konservatoriju slavenā ērģeļu virtuozā prof. L. Homiliusa klasē kā brīvmākslinieks un pieņem Miķeļa baznīcā, Pēterpili, ērģelnieka vietu. 1897. g. tas pārnāk uz Liepāju un darbojas pie Trijādības baznīcas.

zinējs un paudējs. Viņa spriedumi patstāvīgi un oriģināli. Dzīlajā nopietnībā dažbrīd atplauksnās viegls, atjautīgs humors. Un ja kāds no audzēkņiem, atgremodams otra domas, mēģina slēpties aiz svešas autoritātes, garīgais gans uzsauc: «Metiet to krāsnī, tas ir novecojies skolmeistars». Ari pārējos skolotājus seminārā Cimze pratis laimīgi izvēlēt, turoties pie stingra izlases principa. Pa lielākai daļai tie viņa paša apdāvinātākie audzēkņi.

Šai mācības iestādē Jānis manto to noskaņojumu, ko viņš meklējis un neatradis aprīķa skolā. Tas viņu samierina iekšēji. Jau no bērna kājas tēvs ieaudzinājis viņu kristīgā ticībā. Pēteris Bērziņš šo ticību padziļinājis. Bēms devis garīgu slīpējumu, kuŗu meistariski pabeidzis Cimze. Nu viņš brīvs kā putns, kam atraisījušies spārni un kas piepeši sajūt dzinuli lidot tālēs. Un 1879. gada jūnijā Jānis Jaunzems saņem seminārā draudzes skolotāja un ērgelnieka diplomu. Visi ceļi uz tautskolām viņam nu vaļā.

IV.

Skolotāja un rakstnieka gaitas

1. Rūjienā.

Astoņdesmito gadu mijā Baltijas iekšējā dzīvē iezīmējas krasas pārmaiņas, kurām seko tautiskā atmodas laikmeta cīņu turpinājums. Nostājušies slēgtā rindā pret tautas kalpinātājiem, tautisko centienu ideologi iekaro vienu pozīciju pakal otram. Stiprs vācietības gars valda skolās. Tomēr semināros jau ieviesta mātes valoda. Skolu darbinieki latvieši mēģina apstrīdēt skolu virsvaldes uzspiesto reglamentu, kas konstruēts tendenciozi. Rosīgi tiek noturētas apriņķu skolotāju konferences, kurās izvirzās akūtas dabas jautājumi ar neizbēgamiem konfliktiem, kas atbalsojas presē. Niknā cīņā ar reakciju cieš daudzi tautiskā virziena skolotāji: viņi top degradēti un izstumti no skolām. Draudzes un pagasti nostājas cietušo pusē; rodas plaša, kura nav vairs izlidzināma.

Šai laikā savas skolotāja gaitas uzsāk Jānis Jaunzems — Apsīšu Jēkabs, iestādamies 1879. gada rudenī Rūjienas draudzes skolā, kā palīgskolotājs. Skolas pārzinis E. A. Švechs tālu pazīstams skolu darbinieks ar ilggadīgu stāžu, krass vācu orientācijas piekritējs. Sastādījis ābeci un savā laikā referējis «Ceļa Biedrī» un «Latviešu Avīzēs» par skolotāju konferencēm. Kā palīgskolotāji šai draudzes skolā vēl darbojas Neimanis, Rinkmanis un Antons Benjamiņš (tagadējais «Jaunāko Ziņu» šefredaktors).

Atrazdamās plašā un bieži apdzīvotā apvidū kā vienīgā krietnākā mācības iestāde, Rūjienas

draudzes skola stipri apmeklēta ar visai prāvu skolēnu skaitu. Skolotājiem krietni daudz darba pie mācību pasniegšanas un skolas prestiža uzturēšanas. Sākumā arī jaunajam skolotājam Jānim Jaunzemam rosīgi jāstrādā. Bet skolotāja darbs viņam nav vairs svešs un viss norit labākā kārtībā. Ieticis vietā, viņš sāk palīdzēt tēvam izskolot jaunākos brāļus. Rūjienas draudzes skolā pie viņa iestājas vidējais brālis Kārlis, kuŗu tas skolo un uztur, apgādādamš to ar mācības līdzekļiem. Vispār tautā jau manāma stipra tiekšanās pēc skolām un izglītības. Pirmā vietā stāv draudzes skolas. Cimzes semināra absolventi pacēlušī tās par krietnām mācības iestādēm ar plašu un lauku inteliģencei piemērotu programu. Ari pilsētās jūtams īsts skolu drudzis. Tiek dibinātas valdības un privātās elementārskolas un ģimnāzijas. Ierosināts no šīs kustības, J. Velme atveŗ Rūjienā proģimnaziju, kopā ar Leitlandu, 1880. gadā. Līdzekļu trūkuma dēļ šis labais pasākums drīz jālikvidē.

Šai laika starpā Jānis Jaunzems iepazīstas un sadraudzējas ar jauno filologu J. Velmi, kas pēc neveiksmēm ar proģimnaziju taisās atstāt dzimteni. Uz J. Krodznieka ierosinājumu Velme aizbrauc vēlāk uz Maskavu, kur iestājas par skolotāju Pēterā-Pāvila skolā un par lektoru universitātē. Jauzema — Velmes draudzība neiznīkst: vēlāk viņus nešķirāmi vieno Velmes rediģētais un izdotsis «Austrums», kuŗā parādās Jaunzema — Apsīšu Jēkaba labākie stāsti. Vēl Rūjienā būdams, Jaunzems sāk piegriezt vērību rakstniecībai, iesūtīdams savus dzejolus un stāstīņus «Pagalmam», «Rotai» un «Baltijas Zemkopim». Jaunzemju Jāņa — Apsīšu Jēkaba pirmais literāriskais darbs — dzejolis «Šapnis», nodrukāts «Balt. Vēstnesī» 1880. g. Nr. 26. Un kad Jaunzems iepazīstās ar Rūjienas Pestes māju

saimnieka meitu Beati Krievs (dzim. 7. okt. 1859. g.), šī iepazīšanās top viņam liktenīga. Jaunos laudis tuvina uzskatu radniecība un abpusējas simpatijas. Viņu sirdis atveras mīlai. Šis ir skaistākais, klusas romantikas un dziļu izjūtu periods jaunā censoņa dzīvē.

Jānis Jaunzems savos uzskatos vēl neizkristalizējies, krass un brīvdomīgs, svaidīgu sociālpolitisku iespaidu varā. Tādēļ viņu dēvē par jaunlatvieti, kauču nekādu aktivitāti tautiskā laikmeta cīņās tas neizrāda. Švechs ar viņu kā skolotāju ļoti apmierināts. Tomēr tam rūp patstāvīgas dzīves nodibināšana, jo viņš nodomājis saistīties ģimenes saitēm. Nesaskaņas ar kādu no kolēģām brāļa dēļ šo nodomu paātrina. Viņš sāk cītīgi meklēt sev patstāvīgu nodarbošanos.

2. Kokmuižā.

Kokmuižā, Valmieras tuvumā, atbrīvojas pagastskolotāja vieta. Jānis Jaunzems nekavējotī pieņem to un pāriet uz turieni 1881. gadā. Šī skola atrodas ļoti nolaistā un panikušā stāvoklī. Priekšgājēji, Andersons un Tože, maz vien rūpējušies par skolas labāku nākotni. Jānim Jaunzemam nākas pielikt daudz pūļu, garīga spēka un enerģijas lai nolaisto mācības iestādi savestu kārtībā. Tas izdodas. Un jau pirmajā darbības gadā viņš nodibina vasaras skolu, kurai nododas ar lielāko pašuzupurēšanos, sagatavodams skolēnus uz augstākām mācības iestādēm. Viņa dzīves lielākais sapnis piepildījies: audzināšana ir tā dārgākais ideāls, pēc kā viņš centies no mazām dienām. Patstāvīgā darbā norūdās spēks, attīstās griba un izveidojas iekšējais cilvēks. Darba atlicin. Diendienā jābūt klasē un jāveic grūtais pedagoga uzdevums. Jānis Jaunzems ir dzimis audzinātājs. Pie klases darbiem viņš ķeras ar dziļāko nopietnību, nesaudzējams sevi un nezinādams atpūtas. Ar

pedantisku uzcītību tas labo skolēnu rakstu darbus nereti līdz pusnaktij un tad vēl dažas stundas velta rakstniecībai. Rakstniecība ir viņa svētākais dvēseles prasījums, kauču viņš pats to neapzinās. Skolā kā palīgi pirmā laikā darbojas jaunākie brāļi — Kārlis ar Oti, kas turklāt paši sagatavojas uz semināru. Skola sāk uzplaukt un enerģiskais, rūpīgais skolotājs iemanto šā laikā plašākas sabiedrības simpatijas. Kokmuižnieki atsaucas par jauno skolotāju ar lielāko cienību un cildināšanu.

1882. gada ziedonī Jānis Jaunzems paplašina savu ģimenes pavardu, pārvezdams sev kā laulātu draugu Rūjienā iecerēto ligavu Beati Krievs, Ādama un Katrīnas meitu. Beate izglītota, labsirdīga un klusas dabas sieviete. Šīs cēlās īpašības tā mantojusi pūrā no saviem vecākiem. Laulātie draugi laimīgi. Viņi kā radīti viens otram. «Sirsnība un saskaņa viņiem bija arī laulības dzīvē. Laulātā draudzene viņam bija ne tikai krietna mājas māte, bet arī uzticīga biedrene viņa dvēseles ilgās un gara lidojumos» (J. Ērmaņa vēstule). Skolotāja vientuļā dzīve top plašāka un pilnskanīgāka. Uzlikdama jaunus pienākumus, ģimene piešķir dzīvei nozīmi un vērtību.

Būdams liels individuālists un kluss novērotājs, Jānis Jaunzems arvien vairāk nododas viņam uzticētās skolas vadībai un rakstniecībai, mazāk pieskārdamies sabiedriskās dzīves jautājumiem. Kokmuižnieku garīgās dzīves centrs tolaik Valmieras latviešu biedrība, ap kuru koncentrējas visas sabiedriskās intereses. Pašā Kokmuižā — vecajā Kazu krogā mēģina sarīkot pirmo un pēdējo teātra izrādi, uzvedot A. Alluņāna joku lugu «Icīgs Mozes». Vēlāk visa kokmuižnieku sabiedriskās dzīves pulsācija tiek pārnesta uz Valmieras latviešu biedrību. Bie-

drība sarīko lekcijas un jautājumu izskaidrošanas vakarus. Ar priekšnesumiem šais vakaros uzstājas mācītājs K. Kundziņš, J. Ērmanis, vēsturnieks J. Krodznieks, teol. K. Balodis u. c. Biedrības vadītājs un dvēsele J. Enkmanis, Valmieras kurlmēmo skolas skolotājs.

Kokmuižā Jānis Jaunzems nāk draudzīgās attiecībās ar Valmieras mācītājiem J. Neilandu un G. Jirgensonu. Viņiem daudz kopīga skolu un baznīcu lietās. Tuvākie kaimiņi — ķieģelnieks Lindke, Brēmeļu mājas saimnieks, vēlāk muižas pārvaldnieks Stukmanis, melderis Jēkabsons, tā znots J. Morovskis un kā domu biedri F. Švēde — Valmieras kurlmēmo skolas pārzinis, D. Balodis — Valmieras draudzes skolas pārzinis (prof. Fr. Baloža tēvs) un biedrības priekšnieks J. Enkmanis. Miļš un vēlams viesis skolā arī jaunais teologs J. Ērmanis, kuŗa tēva māja atrodas turpat kaimiņos. Jaunzemu ģimenē allaž pirmā vietā sirsnība un viesmīlība. Gādīgā mājas māte priecīga par katru apciemojumu, ar ko tiek ienesta dzīvība lauku klusumā. Ari paši Jaunzemi dzīvi un mājīgi laudis. Viņiem mīla un vēlama tuva, intima sabiedrība. Vajadzīga domu apmaiņa, jo dzīve tik daudzplāksnaina. Un biedroties iespējams tikai ar sev līdzīgiem. Sarunā uzliesmo viena otra spraigāka ideja, kas atrod piekritējus un tulkotājus pro et contra. Derīgs laika kavēklis arī laikraksti un grāmatas. Jaunzemu lasāmgalds jo bagāts. Tur atrodami visi tā laika labākie žurnāli un laikraksti: «Pagalms», «Rota», «Balss», «Baltijas Vēstnesis» un vēlāk «Austrums». Kā mājas lepnums skaitās krietnā bibliotēka, kuŗas plauktos glabājas krievu un vācu klasiķi. Jānis Jaunzems kāri lasa Turgēnevu, kuŗš — tāpat kā Heine dzejā — iespaido viņu uz dabas aprakstiem. Tālas atskaņas no «Записки охотника» un «Бѣжинъ лугъ»

jūtamās viscaur gāršās dzejā un «Laimes spokā». Ari vācu tautas rakstnieks Pēteris Rozegers ar savu kuplo valodu un lielo stila vienkāršību ir viņa mīļākais rakstnieks. «Tautas valodas skaņa un nokrāsa, tautas dvēsele pati izteicas viņa rakstos tik pilnīgi, ka šķietam, te runā kāds mūsu pašu skapās, ja vien svešādā izloksne un kalnainā Alpu daba mums neatgādinātu tālā svešuma». (A. J. r. IV.) Pavaļas brīžos Jaunzems cītīgi studē literatūru un, kad sajūt sevī bangojam daļradišanas impulsus, visā nopietnībā sēstas pie rakstāmgalda. Joprojām viņš uztur rakstisku satiksmi ar savu draugu J. Velmi. Un kad 1885. gadā Velme izdod zinātnes un rakstniecības mēnešrakstu «Austrums», Jānis Jaunzems ir viņa krietnākais un čaklākais līdzstrādnieks. Viņš paliek ražīgs literatūras darbinieks un kā tautas rakstnieks ieiet tautā pieņemtā vārdā — A p s i š u J ē k a b s. *) Tauta aizgūtnēm lasa viņa aizraujošos stāstus, redzēdama atspoguļojamies tajos savu dvēseli, un velti prasa: kas ir šo brīnumstāstu autors? Autora īstais vārds paliek ilgus gadus apslēpts, to atšifrēt nezina pat daudzi rakstnieki. Un kad tas pēc vairāk kā desmit gadiem Zinību komisijas sapulcē nāk nejauši zināms, Apsīšu Jēkabs sen jau iekarojis tautā pilsoniskās tiesības.

Tā klusā slepenībā darbojas šis nopietnais rakstnieks un tautas audzinātājs. Ziemas skola un vasaras skola aizņem tik daudz laika, prasa milzums pūļu un uzpurēšanās. Apsīšu Jēkabs to visu panes ar lielāko pacietību un mīlestību. Audzināšana kļuvusi par viņa īsto un vēlamu uzdevumu. Ari viņa paša ģimenei klāt nākušas dažas atvases: meita Milda (dz. 3. febr. 1883. g.),

*) Pseudonīms A p s i š u J ē k a b s radies Kokmuižā. Iepreti logam, kur stāvējis rakstāmgalds, augusi smudra apsite, kas rakstnieku allaž priecinājusi ar kuplo zaļumu un drebošo lapu čaboņu.

dēli Jānis (dz. 15. maijā 1884. g.) un Pāvils (dz. 6. jūl. 1886. g.). Ģimenes sazarojums materiālās rūpes divkāršojis un līdz ar to vecākiem vairojusies enerģija. Blakus pelņu Apsīšu Jēkabam dod vienīgi vasaras skola, jo literātūra tos laikus skaitījās sirds lieta un kā tāda netika svērta ne ar zeltu, ne ar sudrabu. Tā Apsīšu Jēkabs par savu labāko stāstu «Bagāti radi» saņem no Vēlmes tikai divdesmit pieci rubļi honorāra. Ari pašam redaktoram-izdevējam spaidīgi: «Austrums» neatmaksājas. Strādājot un taupot, dzīvot tomēr var arī no nelielās skolotāja algas. Ģimenes laimei nestāv nekas ceļā. Darbīgie vecāki, nezinādami ne atpūtas, ne noguruma, tikuši gādā par sevi un savējiem. Turklāt vēl jāpalīdz tikt uz ceļa brāļiem Kārlim un Otim, kas sagatavojas uz skolotāja eksāmenu seminārā. Stiprā ģimenes galvas pienākumu sajūta, ko Apsīšu Jēkabs mantojis no tēva, ir tas vadošais motīvs, kas uztur mošu viņa garu, neļaujot ieplakt sīkajā ikdienībā. Viņš uztur nepārtrauktus sakarus arī ar dzimteni — Kalaņģiem, kur dzīvo viņa vecāki, allaž apmeklējams tos vasaras brīvlaikā, kad darbi to atļauj. Tad viņš apstaigā senās bērnības vietas: Putekli, Sauternīcu, lielo akmeni olnīcmalā, likumaino Ureikstupi un vasarīgās versmes zilganās dūmakās kaistošo gāršu. Nogulies pie mazā šķūnīša meža iekārē, viņš uzraksta savu gāršas sapni. Turpat jau vecā kuplzarainā egle, zem kuŗas siena laikā stāvējis tecils un kuŗā Andŗa tēvs kāris maizes tarbiņu. Senās atmiņas ieved atpakaļ bērnības brīnumdārzā, un atkal viņš dzird skanām meža ērģeļu aizgrābjošos akordus...

Dzīve Kokmuižā aizrit laimīgā saskaņā un darba steigā. Nav ne noguruma, ne grūtuma. Gribas vien strādāt, un darāmā arī tik daudz. Visu prozaisko un ikdienišķo apsauļo liels darba prieks. Tomēr dzīve nav bez ērkšķiem. Ģime-

nes sauli aizēno tumšas sēras: pašā ziemas spelgoņā saslimst ģimenes jaunākā atvase — dēliņš Pāvils. Vecāki noraizējušies un izlieto visus līdzekļus tā dzīvības glābšanai, vāķēdami pie slimnieka gultas dienām un naktīm. Un tomēr... «Klusu paliek visi istabā. Klusa arī mazā cietēja gulta — uz mūžu. Beidzamais dvasas vilciens lēni aizlidojis pār atdziestošām lūpām. Klusu, klusu viss istabā. Nāves eņģelis te nolaidies, pabeidzis te savu darbu un aizsteidzies. Bet istabā vēl jūtama viņa spārnu vēsma, kuņģus cilājot viņš sāpīgi satriecis divas sirdis. Nupat viņš bijis šī mazā pulciņa vidū un vienu no tā atšķīris, izraudams no pakalpalikušām sirdīm pēdējo prieka ziediņu, salauzdamš tās pašas drupu drupās... (A. J. r. I.) Šķīries mazais ceļinieks. Dziļi satriektie vecāki drebošiem ceļiem stāv pie aizgājušā gultas. Rūgtas asaras laužas no viņu acu dzīlēm, izmisums plosa to sirdis. Pirmo reizi viņi tik tuvu vaigu vaigā ar nāvi. Kas ir šī nezināmā vara, šīs dzīvības beigu noslēpums? Atbildi uz to viņi atrod sirsniņā lūgšanā: «Kungs, palieci pie mums, jo vakars jau metas un diena ir pagalam».

Dēla nāve satrieca Apsīšu Jēkabu iekšēji. Viņa dvēselē norisinās dziļi psihiski pārdzīvojumi. Notiek garīgs lūzums ar pārsvaru uz reliģiozitāti. Apsīšu Jēkabs pārvērtē savu ideālo, naivo «bērna ticību», ko tas mantojis mājā un skolā, un nāk pie gala slēdziena, ka viss tas ir tikai «niecīgs sinepju graudiņš». Samierinājumu un atrisinājumu viņš meklē svētos rakstos, iedziļinādamies pozitīvajā reliģijā. Šī lūzuma sekas arī izjūtamas Apsīšu Jēkaba turpmākajos literāriskajos darbos.

Un tad nāk vēl viens smags dvēselīgs sitiens. 1888. gada februāra vidū Kokmuižā pie dēla vietas viņa tēvs Andrievs Jaunzems-Traiders. Kaut

gan viņš tuvojas jau sestā desmitā beigām, tomēr i garā, i miesā vēl možs un spirts kā arvien. Joprojām tas vada Kalaņu saimniecību, darbojas muižas skolā, palīdz mācītājam apkopt draudzi un sagatavot mācības bērnus, nesdams turklāt arī pagastā uzticības vīra pienākumus. Joprojām viņš iemīļotākais sacītājs godos visā apkārtnē, palīgs un padoma devējs grūtdiējiem. Vairāk kā trīs gadu desmitus strādādams draudzē un pagastā, Traiders saaudzis ar draudzes locekļiem, tos skolodams, tiesādams un izvadīdams dzīvē. Saviem paša bērniem viņš devis to labāko — gara gaismu un ticību. Lai gan bērni jau ievadīti dzīvē, tomēr stipras, nesaraujamas saites vieno ģimeni mīlestībā un uzticībā. Sevišķi tuvs draugs Apsīšu Jēkabam tēvs palicis pēc dēļa nāves. Viņš bijis klāt un prātis mierināt grūtajā izmisuma brīdī, atgādinādams dēlam, ka nāve ir nevis šķirēja, bet vienotāja. Tēvam nu lielākais prieks par dēla sasniegumiem skolā un dzīvē. Laimīgs viņš šķīrs no dēla ģimenes un šoreiz uz visiem laikiem. Atpakaļceļā no Kokmuižas uz Kalaņiem, desmit verstis no mājām, viņš pēkšņi saslīkst un, iespējams vēl satikties ar sievu, nomirst Rankas krogā, tāpat kā viņa brālis Jēkabs Ureikstes krogā. Tēvu apglabā Velēnas kapos, jaukā Gaujas krastā. Simtiem ļaužu ieradušies pavadīt pēdējā zemes gaitā savu labdari un skolotāju. Tēva kaps paliek kā piemineklis starp bērniem un bērnu bērniem.

Tēva nāve rada dziļu satricinājumu: zudis tuvākais draugs un padomdevējs. Apsīšu Jēkabs vēl vairāk nodziļinājas sevī, ieslīgdams reliģisko meklējumu sferā. Nelaiķa vārdos — «nāve nešķir, bet vieno» — viņš atrod dziļu patiesības apliecinājumu un mierinājumu. Ģimene un skola ir tie nešķīrāmie poli, kas

to saista ar reālo dzīvi, neļaudami nogrimt metafizisko koncepciju dzīlēs. Ģimenes saites ir tās stiprākās un ģimenes pienākumi tie svētākie. Meita Milda un dēls Jānis jau paaugušies un dabūjuši pirmskolu pie tēva; laiks domāt par viņu tālāko izglītību. Pagaidām šīs prasības vēl apmierina apriņķa pilsētiņa Valmiera, bet kas būs pēc dažiem gadiem? Un prātā iesakņojas neatlaidīga doma: uz pilsētu! Šī klīrīgā doma neatstāj Apsīšu Jēkabu, vajādama to visus pēdējos gadus. Ari brāļi Kārlis un Otis beiguši semināru un darbojas kā skolotāji. Vēlāk Kārlis dabū patstāvīgu skolotāja un ērgelnieka vietu Bīķerniekos, kur tas strādā līdz piektā gada revolūcijai, kad brīvo ideju dēļ spiests emigrēt uz ārzemēm. Otis pārceļas par skolotāju uz Strazdu muižas aklo institūtu un vēlāk — uz Salaspili, kur darbojas kā skolotājs-ērgelnieks līdz pēdējam laikam. Ar brāļiem Apsīšu Jēkabs uztur rakstisku satiksmi, atrazdamies ar tiem vislabākās attiecībās. Kokmuižā viņa ģimenei rodas pēdējā atvase — dēls Otis (dz. 1893. g.). Šai laikā Vecgulbenē atbrīvojas draudzes skolas pārziņa vieta, kurā tautskolu inspektors Vemblers rekomandē Apsīšu Jēkabu. Kokmuižā tiek sarīkots sirsnīgs atvadu vakars ar dievvārdiem. Draugi un bijušie skolēni ieradušies lielā skaitā izvadīt savu iemīloto skolotāju.

Kokmuižas laikmets ir visražīgākais Apsīšu Jēkaba dzīvē. Kokmuižā krāšņi uzplaukst un nogatavojas viņa spēcīgais literāriskais talants, kas sācis raisīties Rūjienā. Kokmuižā sākas arī šī talanta nozieds. Laika sprīdī no 1883. līdz 1893. g. sarakstīti labākie stāsti un tēlojumi, kas parādījušies Velmes rediģētā «Austrumā». Ari «Vēstules iz tēvijas» pa lielākai daļai uzrakstītas Kokmuižā. Šai laikā iznāk pirmā Apsīšu Jē-

kaba grāmata — Andersena «Pasaku virknes» I daļa un R. L. B. Derīgu grāmatu nodaļa sāk izdot stāstus, pavisam 11 burtnīcas, lētā izdevumā, à 5—10 kap., kas tiražējas lielā vairumā. Tauta šos stāstus lasa aizgūtnēm, un īsā laikā Apsīšu Jēkabs ir visu mīlulis — tautas ievērojamākais rakstnieks.

3. Vecgulbenē.

1893. gada augustā, pēc divpadsmitgadīgām skolotāja gaitām Kokmuižā, Apsīšu Jēkabs pārvietojas ar ģimeni uz Vecgulbeni. Vietējā draudzes skolā viņa turpmākais darba lauks. Kā norādīts audzinātājs ar plašu, ilggadīgu praksi viņš ieguvis cienīta skolu darbinieka vārdu. Materiālā ziņā Vecgulbene sniedz viņam dažas priekšrocības. Pie skolas ierīkots dārzs un plaša saimniecība, ko vada enerģiskā laulātā draudzene Beate. Zemi apstrādā graudnieki. Kopus cūka slikti barojas. Tā arī ar graudniekiem. Saduroties sīkmanīgajām materiālajām interesēm, rodas pārpratumi un nesaskaņas. Rezultātā saprengtas attiecības. Un Apsīšu Jēkabs prot būt nevien krietns audzinātājs, bet arī labs saimnieks, taisnīgs vidūtājs un tiesnesis.

Mainot dzīves vietu, Apsīšu Jēkabs šķīrās no skaistās kārklu un ievu puduros slēgtās Gaujas, kas, ličloču vīdamās, likumojusi visu šo laiku viņa dzīves gaitām līdz, sākot no Velēnas, Sinolas, Bērzaines līdz pat Kokmuižai. Ari Malienas daba pilna savdabīga krāšņuma un valdzināt valdzina dvēseli. Apsīšu Jēkabs arvien vēl īsts dabas romantīķis, savas dzimtenes jūsmīgākais dzejnieks. Vecokšņā gārša, kas «stāvēja aiz (skolas) tīrumiem kā ieloks tumšs un skaists savā egļu un apšu zaļumā», sauc viņu sapņot rīta agrumā, kad rasotās puķes kvēpina saulē saldo smaržu viraku un nule modušies putni notur skaļā daudzbalīgā

korī savas rīta lūgšanas. Turpat aiz vecā parka kuplā lapu zaļumā, kur zilajā debesu dzidrē patvalis klejo retas mākoņu aitiņas, slienas baltais pilstornis ar pilāriem augšstāvā, bet vēl augstāk stīdž smailais baznīcas tornis. Spalgi čakstinādamas, kļāvās lēkā raibās zilriklītes. Un preti plūst rēnās zemes smarža. Ietrinkšķas kokles stīgas, kuņas jau sākušas rūsēt, un atkal rodas dažāda spodra dzejas pārle. Tomēr: visskaistākās dziesmas izskanējušas Kokmuižā.

Kā palīgs skolas darbos dažus gadus pie Apsīšu Jēkaba strādā Kuldīgas semināru absolvējušais Ērmanis Pīpiņš (Vizulis). Neskatoties uz abu diverģējošiem uzskatiem reliģiozos jautājumos, viņi saprotas labi un sadzīvo miermīlīgi. Iespaidots un pamudināts no Apsīšu Jēkaba, Pīpiņš nododas literāriskām studijām, un viņa raksti sāk parādīties «Austrumā»: vispirms tulkojumi, vēlāk dzīves tēlojumi un kritikas. Savā «Nekrologā» Pīpiņš atzīstas: «Kad saņēmu no Apsīšu Jēkaba vietas piedāvājumu, es lielāku laimi nevarēju iedomāties, kā tikt pie viņa par palīgu». Apsīšu Jēkabs daudz palīdzējis Pīpiņam valodas ziņā, izgādādamas tam dažus tulkojumus. Gulbenē Pīpiņš uzraksta savu pirmo beletristisko gabalu «Nabagu māja». No citiem Apsīšu Jēkaba Gulbenes paziņām minami: viņa priekšgājējs, bij. draudzes skolotājs J. Krastiņš, vietējā pasta priekšnieks J. Kukainis un skolotājs šķipsna. Ar tiem Apsīšu Jēkabs uzturējis draudzīgus sakarus.

Apsīšu Jēkabu kā skolotāju Gulbenes periodā zīmīgi raksturo kāds viņa bijušais audzēknis: «Šinīs dienās pāiet taisni 30 gadi, kad Gulbenes bij. dr. skolā bija beigušies gala pārbauījumi un sirmais audzinātājs mūs atlaida dzīves skolā ar dziesmu: «Teici to Kungu».

Izcilu vietu skolas darbā viņa laikā ieņēma

relīģijas stundas. Audzinātāja dzidri plūstošā valoda un nopietnā reliģiozitāte modināja jaunajās audzēkņu dvēselēs to pašu, ko juta un pārdzīvoja pats skolotājs. Vēl šedien dzīvi atceros viņu sēžam man pazīstamā krēslā klasē un sludinām svēto mācību. Neviena mācītājs vēlākā skolas gaitā uz mani nav atstājis tādu iespaidu, kā viņš.

Ne mazāk cienīga vieta bija ierādīta latviešu valodai tanīs pārkrievošanas laikos. Vēl tagad man ausīs skan viņa noteikti skaidrā, tīrā un maigā mātes valoda. Tā tecēja kā strautiņš, kas turpat vijās gar draudzes skolu. Pievilcīgas bija latviešu rakstu darbu stundas, kad viņš veikli prata izskaidrot dažus tīri valodnieciskus jautājumus. Daži zēni sajūsmā mēģināja pat dzejoļus rakstīt.

Jaunatnes audzināšanas darbā viņš bija pievilcīgs un smalkjūtīgs. Triju gadu laikā es viņu redzēju vienmēr ļautri smaidošu. Bieži viņš norāja zēnu nedarbus ne dusmām, bet ar humoru un daudzreiz ar satīru. Viņš bija gādīgs un modrīgs par saviem audzēkņiem. Kādu nakti stipri saslima kāds zēns. Tūlīt skolotājs jūdza savu zirgu un brauca uz Gulbeni pēc ārsta.»

Ari tautskolu inspektors Sīmanis Svenne, Apsīšu Jēkaba bij. audzēknis, cildina savu skolotāju kā lielu ticībnieku un valodnieku. Vecgulbenes draudzes skola vēlāk pagrimusi un skolēnu skaits stipri samazinājies.

Vecgulbenes periodā jūtams liels atslābums Apsīšu Jēkaba literāriskā darbībā. Šais 6—7 gados viņš uzraksta atmiņu tēlojumu «Vecā baznīciņa», ko izdod J. Misiņš Lejasciemā, kā Der. gr. nod. rakstu virknes turpinājumu, un vēl kādus trīs tēlojumus: «Latvijas malā», «Kur sāp?»

un «Priekš Jura dienas». Krasi izvirzās ģimenes
apstākļi, un rakstnieka domas nodarbina pilsēta.

Bērzi, oti, wafra, frehts.
1905

Miklo chiffr!

Ai wawar bēz pīfchta' un tā,
tadai fauchmu Tawu karti an
to „padeirgo lukgumu”, pagakrat,
kas waja p. go. Nodewa to lēti
tukli, tahlau mēksts karpne-
kam, tās tēza, ka pēh pweht-
kam to pagakdaphot, jo tādēn,
ka jēpdeu wārē neby' eppēhjam.
Tukli, vā dabāis, tās wīnu Taw
ar pafuklīs. — Līf nakkama:
frehtdeekai bukfū uchl Bērēō,
bet tad no pirmadeekai Valaopit.
Dau labu bano no mamē-jū.
J. Saansens

Pilsētā

Gadu simteņu maiņā Apsīšu Jēkaba dzīvē iezīmējas krasas pārmaiņas. Viņš — lielais vientulis un dabas draugs, stingrā un noteikta rakstura cilvēks, kas no pat bērnības saaudzis ar lauku apstākļiem un kam sveša skaļā un jūklīgā pilsētas atmosfera, — pārceļas uz Rīgu, kurā satiek Latvijas ceļi un koncentrējas latviešu kultūrālās dzīves pavedieni. Kādēļ šis visai pēkšņais lūzums? Uz pilsētu! šī doma nodarbina Apsīšu Jēkabu kopš Kokmuižas laikiem. Un tai par pamatu praktisks nolūks. Meita Milda iesākusi savas skolas gaitas Tailovas ģimnazijā Rīgā, bet abi dēli — Jānis un Otis arī jāsūta ģimnazijā; jārupējās arī par viņu tālāko izglītību. Vismaz dēliem jādod augstskolas izglītība. To Apsīšu Jēkabs, kā ģimenes tēvs, tura par savu svētāko pienākumu. Skološanas gars viņā ietekmēts no tēva. Ja pats viņš ieguvis tikai draudzes skolotāja cenzu, dēliem jāsasniedz akadēmiskais grāds. Un Apsīšu Jēkabs kā praktisks cilvēks redz, ka ar savu lauku skolotāja algu viņš to ne mūžam neiespēs. Tādēļ visus šos pēdējos gadus viņu vajā neatlaidīga doma dabūt kurmet ienesīgāku vietu pilsētā, nodibināt tur pastāvīgu dzīvi un būt kopā ar savu ģimeni. Rodas gadījums, kas sekmē šīs domas realizēšanu. Uz inspektora Treulanda aizrādījumu un

mācītāju Neulanda un Jirgensona ieteikumu, Apsīšu Jēkabs pieņem skolotāja-pārziņa vietu Rīgas Jāņa baznīcas meiteņu skolā un pārnāk uz Rīgu 1900. gadā. Šai laikā Rīga jau manāmi uzplaukusi, kā liels rūpniecības un tirdzniecības centrs. Te Apsīšu Jēkabam atveras izredzes uz blakus peļņu. Kādu gadu viņš darbojas kā pārzinis Rīgas pirmā lasītavā. 1903. gadā strādā J. Veismaņa vadītā mākslas žurnālā «Vērotājs», kurā piedalās tā laika ievērojamākie rakstnieki, izņemot socialistus un modernistus. «Vērotājā» parādās Apsīšu Jēkaba atmiņu tēlojums «No bērības brīnumdārza». Ap 1905. g. viņš strādā mācītāja J. Rozēna rediģētā žurnālā «Apskats» un F. Veinberga vadītā laikrakstā «Rīgas Avīze», ievietojot tajos publicistiska rakstura darbus. Un vēlāk, no 1907. līdz 1915. g., rūpīgi vada nedēļas apskata nodaļu konservatīvajā baznīcas laikrakstā «Evanģēliuma Gaisma», apskatīdams no kristicisma viedokļa notikumus dzimtenē un ārzemēs. Te iezīmējas viņa publicista gaitas. No 1914. gada līdz mūža galam tas ar lielu sirsnību un mīlestību darbojas Jāņa draudzes svētdienas skolā, sagatavodams iesvētāmos mācības bērnus. 1916. gadā Olavs aicina Apsīšu Jēkabu par ticības mācības skolotāju savā komercskolā, kur tas strādā līdz 1922. g., pasniedzot vēl turklāt latviešu valodu M. Beķeres un M. Milleres neogiņnazijās. Ari čaklā dzīves biedre Beate palīdz vairot ieņēmumus, atverot pansiju. Beiguši ģiņnaziju, dēli iestājas Tērbatas universitātē. Jānis studē medicīnu, Otis — teoloģiju, bet Milda strādā kā skolotāja Maldona ģiņnazijā.

Darbojoties Jāņa draudzes svētdienas skolā, Apsīšu Jēkabs nāk draudzīgās attiecībās ar šīs draudzes mācītājiem J. Meirenu, E. Bernevicu un vēlāk ar A. Ģīmi. Nereti viņi satiekas, pārrunājot savā starpā reliģiskos jautājumus. Ap-

sīšu Jēkabs allaž konservatīvi noskaņots un dziļi nacionāls cilvēks. Vairāk par visu viņam rūp tautas tagadne un nākotne. Savos publicistiskajos rakstos tas uzstājas kā ceļa rādītājs un audzinātājs. «Evaņģēliuma Gaismā» tam draudzīgi sakari ar redaktoriem — māc. J. Ermani un T. Grinbergu. Te viņš iepazīstas arī ar klerikālā laikraksta līdzstrādnieku P. Kalniņu. Abiem daudz kopīga, jo abi gandrīz vienā laikā apmeklējuši Cēsu apriņķa skolu. Sarunās tie atceras krietno audzinātāju Bēmu, kas tos ievadījis pasaulīgajās gudrībās. Apsīšu Jēkabs apmeklē arī Zinību Komisijas sapulces un sevišķi cītīgi piedalās valodniecības nodaļas sēdēs, kur reprezentē Lizuma un Tirzas novadus.

Apsīšu Jēkabs dzīvo klusi un noslēgti savā ģimenē, vairīdamies no sabiedrības. Jūklīgās pilsētas dzīves skaļie, trauksmainie ritmi ar mūžīgo steigu un dārdoņu viņa psihei sveši un tāli. Šai spalgi trokšņainajā atmosferā viņš nespēj iedzīvoties un jūtas kā svešos laudīs. Viņa jūtīgajā dvēselē joprojām iemīt lauku klusums, pļavu rasainums un gāršas miers. Pilsētas saraustītā dzīve un neviengabalīgie rafinētie tipi nespēj to iespaidot kā mākslas pieredzējumu objekti. Varenās dabas hipnoze, kuŗas transā radušies labākie darbi, pamazām zūd un izplēnē. Pilsēta nav īstā vieta dzejniekam. To atzina Blaumanis, meklēdams savai mūzai patvērumu lauku klusumā. Ari Apsīšu Jēkabs izbrauc pa vasaras brīvlaiku ar ģimeni zaļumos. 1902. un 1903. g. vasaras viņš pavada Simanēnos pie Valmieras un saraksta «Vienu gadu Upmaļos» — atmiņu raksturojumu par saviem pusgraudniekiem Gulbenē. Šai laikā uzrakstīts arī atmiņu cikls «Veci pazīstami»: Mans auklis, Atmests, Ugunsgrēks, Nabagmājas Jānis, Žids iebraucis, Mazā māte un Amatnieki mājā. Dažas vasaras tas pa-

vada Salaspilī pie brāļa Ota. Te viņš dzīvo mazajā dārza mājiņā, cītīgi tulkodams Andersena pasakas. Rīgas laikam pieskaitāmi vēl šādi literāriski darbi: «Uz saiesanu» un «Pagātnes bildes tagādnēs gaismā»: Siena laikā, Spičkas un Bērnība. Visi pārējie darbi veltīti reliģijai, audzināšanai un publicistikai. Daži no tiem liekas kā turpinājums «Vēstulēm iz tēvijas», piemēram: «No mājas un svešuma» u. c. Tomēr Rīgas laikmeta literāriskie darbi ne stila, ne satura vērtības ziņā vairs neaizsniedz Kokmuižā radītos darbus.

Dzīvodams pilsētā, Apsišu Jēkabs visus šos gadus paliek nomalš kā kluss vērotājs, gluži bez jebkādas aktivitātes sabiedriskās dzīves novadā. Ar šo dzīvi viņš nevar aprast un ieaukt tās svaidīgajos, mūžam mainīgajos apstākļos. Ieraudamies savas vientulības gliemežvākā, ikvienu jaunu ideju tas uzlūko ar neuzticības skepsi un visur meklē un pēta, vai jauninājums izriet no kristicisma pamatiem. Kā lielais milzis viņš staigā veclaicīgajos septiņjūdžu zābakos, kamēr technizētā dzīve aizauļojusi neatsaucami tālu priekšā. Viņš nebeidz ticēt, ka izglītība un kultūra savienojamas uz kristicisma plāksnes. Cilvēka izveidošanās, viņa iekšējie dzinuļi atkarīgi no audzināšanas, tādēļ tie vadāmi pa dziļu reliģijas gultni. Pilsēta ar savu blīvumu un sociālajām attiecībām ir tas daudzgalvainais pūķis, pret kuŗa dzelonu grūti spārdīt. Dzīvei technizējoties, rodas sarežģīti saimnieciski apstākļi. Nesenā patriarchālā zemniecība šais apstākļos proletārizējusies, zaudējusi savu lauciniecisko naivumu un vientiesību, pārvērsdamās pilsētas strādniecībā, kam vairs nav sveši šķiru cīņas principi. Apsišu Jēkabs paliek savrūp. Viņš vēro pilsētas dzīves gaišās un ēnas puses. Daudz kas te neatbilst viņa puritāniskiem uzskatiem. Mi-

lēdams savu tautu, viņš no tās atsvešinājies, palicis atstatu un ne par ko negrib pieskaņoties tai sabiedrības daļai, kas augstāk par visu tura savas personīgās intereses.

Sarežģīta un grūti atrisināma lielpilsētas problēma. Dzīves elementu saplūšana vienviet rada zināmas attiecības, nostādot iedzīvotājus sociālpolitisku apstākļu varā. Šais apstākļos attīstās jauns dzīves veids, rodas jauna iekārta un jauns cilvēktips. Lielpilsēta atkarīga no laukiem: province uztur un baro šo tūkstošgalvaino pūķi. Pilsēta, savukārt, dod provincei fabrikas izstrādājumus, tehniskus rīkus un mašīnas. Tas nepaliek bez abpusēja iespaida, un saimnieciskā dzīve dabū citu veidu un noskaņojumu. To sauc par politisko ekonomiju. Tā lielpilsēta paliek par kultūras un industrijas centru. Tās straujā un impulsīvā dzīve vilina iedzīvotājus: tie plūst uz pilsētu. Tā rodas fabrikas strādnieku šķira — proletāriāts. Tā tehniskajam faktoram pievienojas sociālais: — lauku strādnieki lētāki un pieticīgāki. Lai aizstāvētu savas darba intereses, kvalificētie fabriku strādnieki dibina profesionālās biedrības. Progresu nereti traucē sociālās attiecības. Rodas nemiers ar pastāvošo kārtību un rezultātā — revolūcija.

«Die Weltgeschichte ist das Weltgericht».*) Šī pastarā tiesa nāk ar darba inteligences un strādniecības kaujas saucieniem 1905. gadā, krasi nošķirdama priekš- un pēcrevolūcijas laikmetus. Vienā pusē paliek tumšā beztiesīgā pagātne, otrā atmirdz saulaini gaišā nākotne. Revolūcijas ugunīs šķīstas kultūrālo pilngadību sasniegušē tauta, raisīdamās no beztiesības un muižnieciskās aizbildniecības. Novecojušajām sadzīves formām bija sadegt un izplēnēt un to vietā nākt jaunai,

*) Vēsture ir pastarā tiesa. Sk. Šillera dzejoli „Resignation”.

labākai sociālai iekārtai. Šī sapņa piepildīšanās notiek trīspadsmit gadus vēlāk, nodibinoties Latvijas neatkarībai. Revolūcija kvalificējama kā ieskaņa lieliem vēsturiskiem notikumiem, kas nepagāja latviešu tautai secen.

Un tomēr lielais gāršas dzejnieks nav izpratis revolūcijas nozīmi, nosaukdams to par «ārprātības un trakuma mutuli», kas kā plūdos aizrāvis visu, kas prātīgs un apdomīgs, paceldams virspusē dulķi un padībenes. Ar niknumu un žulti tas piemin sarkano karogu, «kuŗa ceļu apzīmē uguns liesmas, cilvēku asinis un apgānītas baznīcas». Daudzos rakstos un stāstīņos — Spičkas. Bērība, Mājas dzīve u. c. — rakstnieks nosoda revolūciju, kā aklas neapzinības un maldīgas pārsteidzības aktu. Pats viņš nostājas savrūp, raudzīdamies uz revolūcijas sasniegumiem caur biezu skepticisma prizmu no tālienes. Un redzes leņķī viņam krīt tikai reālie fakti: «sarkanā lupata», uguns liesmas un asinis, kamēr viss ideālais paliek apslēpts. Ari vēlāk, pēc 1905. gada notikumiem un tekošās dzīves krasas pārveidošanās, sirmais rakstnieks prot saglabāt savu psihi vecajās pasāktajās tradīcijās, negribēdams locīt un zemot to nākotnes elku priekšā. Tāds savrūps un viengabalains viņš paliek līdz savam pēdējam brīdim.

1906. gada vasarā, sakarā ar sievas Beates slimību, Apsīšu Jēkabs pirmo reizi pārkāpj dzimtenes robežas, pavadīdams slimnieci pie ievērojamā ķirurga prof. Kochera uz Šveici, kur tai Bernes klīnikā izdarāma nopietna operācija. Šai ceļojumā, kas Beātei jāatkārto, rakstnieks met plašāku skatu uz Vakareiropu, iepazīdamies ar tās iekārtu un tikumiem. Bernē viņš pēta un vēro laudis to sabiedriskajā un mājas dzīvē, ieskatīdamies ari turienes skolā un baznīcā. Tā pirmmācības skolā tas noskatās, kā ārzemju pe-

dagogi rikojas klases darbos. Kārotā reliģijas stunda viņa karsto cerību atsaldē: neskatoties uz bērnu zināšanām, skolotājs pats ir tikai labs metodīķis, bez dzirksteles no pravieša gara. «Tas labākais reliģijas stundā nav revidējams», — viņš it kā atvaino skolotāju. Otrs tautskolu tips līdzīgs proģimnazijai; skolotāji te gandrīz visi studējuši. Skolas Šveicē labi noorganizētas, skolotāji krietni speciālisti savā arodā un labi metodikas pratēji, kas sirdsapziņu un tās brīvību zin stādīt augstāk par autoritāti. Skolotājos pašos mīt veselīgs gars un darba mīlestība. Tas ir tas pamats, uz kā jādibinās tautskolai. Un pieredzējumu aspektā Apsīšu Jēkabam rodas salīdzinātāja kritika ar apstākļiem dzimtenē. Mūsu tautskola rāda maz prieka: trūkst skolas dvēseles — skolotāja. Trūkst vīru, kas spētu vadīt jaunatni uz kristīgās ticības pamata. «Kas mūsu jaunatnes slepkavas?» viņš jautā, dodams asu atbildi: «tie viņas pašas skolotāji un skolotājas.» Viņa samierinātais gars atrod tomēr aizbildinājumu: «Mums nav drūmi jāraugās nākotnē, ja vien ķeramies pie darba un rokām vaļā vecās aizgruvušās un aizbērtās akas, kur verd dzīvais ūdens veciem un jauniem, no kā nāks veselība visai mūsu dzīvei, arī mūsu skolai.»

Svešumā vislabāk iepazīties ar dzīvi un ļaudīm baznīcā. Te lasāmas to sirdsdomas. Šurp nāk Apsīšu Jēkabs, skeptiski noskaņots pret brīvo draudžu iekārtu, kuŗa tam nepārzināma. No piedzīvojumiem dzimtenē viņš zin, ka evaņģelizācijas sapulces bieži izvēršas par zveju, kur «ķer zivis Dieva valstības tīklā». Evaņģelija briesmas slēpjās dogmās, kas tukšas no evaņģelija. Un Apsīšu Jēkabs apmierināts: viņam patīk bībeles stunda Šveices brīvās draudzes baznīcā. Mācītājs runā vienkārši un noteikti, izskaidrodams kādu nodaļu no Pāvila grāmatas

korintiešiem. Beigās vecais dvēseļu gans padomē tos, kas trīs un baiļojas par veciem grēkiem, jo vienkārši: «Was wilt du noch alten Mist spazieren fahren!» (Ko vadā šos vecos mēslus vēl apkārt!)

Līdz ar Šveices misionāru Apsīšu Jēkabs skumst par kristīgiem strādniekiem, kam jācieš no sociālistiem-ateistiem. Un viņš noklausās arī reformātu dievkalpošanu lielajā valsts baznīcā, kur sprediķo ievērojams teoloģijas profesors. Dziesma «Pavēlies tavās mokās» un sprediķa saturs tik liktenīgi saskan ar viņa un viņa laulātās draudzenes stāvokli, kurai drīzumā jāgulstas uz operācijas galda. Un, dvēselīgi atviegloti, viņi pavēlas tam, «kas zvaigznes gaisā stāda un saulei ceļu spriež.» Sirdis sprediķa virzienā pacilā ērģeļu mākslinieka brīnišķā spēle. Tomēr dievkalpošanas viduspunkts evaņģeliskajās draudzēs ir sprediķis. Tādēļ viņš apmeklē arī metodistu baznīcu, kurās iekārta atgādina tam baptistus. Šveicē, kur tikdaudz dažādu konfesiju šķiru — luterāņi, katoļi, reformāti, kalvinisti, baptisti, adventisti u. c., — šo ticību plaisas visvairāk sajūtamās. Un tomēr šai zemē, kur valda pilnīga ticības brīvība, kristīgā gara un dzišanās pēc tā, ko kodes un rūsa nemaitā, vairāk kā jebkur citur. Šveice brīvības un kristicisma šūpulis. Viņas klēpī dzimuši un izauguši tādi lieli ticībnieki-reformatori, kā Kalvīns, Čvinglijs, ievērojamais audzinātājs Pestalocci u. c. Reformācijas ziedu laikos Šveice spēlēja tik redzamu lomu un viņas garīgais simbols — balts krusts sarkanā laukā — vēl šobaltdien skatāms valsts karoga zīmē. Un Apsīšu Jēkabs nāk pie slēdziena, ka veselību un spēku var mantot tikai pie krusta zīmes, «Ari mēs latvieši būtu vēl ilgi midzinājušies savos dievbijības sapņos, ja revolūcija neatvērtu mums acis. Mūsu vispārīgā dievbijības patente notecējusi un

jauna vēl nav iemantota». Un savā dvēselē viņš sāpīgi skund, ka, prasīdami reformas, mēs tiecamies tikai pēc ārējā, ignorējot iekšējo, garīgo. Visu šo reformu kodolu kodols meklējams mūsu pašu garīgajā cilvēkā. Mēs neprotam upurus nest. «Ja gribam garīgi ko ņemt, tad vajaga būt arī pretī gatavam, ko dot.» Pēdējā laika sabiedrību tas pielīdzina jumpravām, kas izgājušas brūtņam pretī ar lukturiem, kuŗos trūkst eļļas. Tikai tie ir īstie debessvalstības aristokrati, kam gara zīme redzama sejā. Visiem gadījumiem Apsīšu Jēkabs prot atrast un pielāgot zināmu bībeles pantiņu vai attiecīgu citātu no svētiem rakstiem.

Raizēdamies par laulātās draudzenes Beates likteni, Apsīšu Jēkabs to pastāvīgi apmeklē slimnīcā. Te viņam izdevība novērot, kādā stāvoklī atrodas Šveices slimnīcas. Sevišķi labi un priekšzīmīgi ierīkota Bernes universitātes klīnika, kuŗā darbojas ievērojami profesori. Ideāli nostādīta arī slimnieku kopšana — diakonija. Un viņš atrod starp baznīcu un slimnīcu zināmu līdzību: «baznīca kristīgu mīlestību mācā, slimnīca to rāda darbos pie slimniekiem, cietējiem un vārguljiem.» Turplikām Apsīšu Jēkabs pamet skatu arī šveiciešu mājības pavardā. Māja ir dzīves pamats. «Māja un sirds — tām viena pukstēšana.» Nu viņš redz to meridiānu, kas šķēr dzimtenes ierašas no ierašām ārzemēs. Tur liela darba mīlestība, sātība un tīrība, te rījība, plīvēšana un negausība. Šveicietes tips viņam imponē: tā dzimusi saimniece un mājas māte. Izaukušas brīvā atmosferā, šveicietes nenododas tukšiem emancipācijas sapņiem, pieķerdamās praktiskai mājas dzīvei. Virietim, kā stiprākam radījumam, pati daba ierādījusi dažas priekšrocības. «Augstākas izglītības un zinātņu laukā sievietei vienmēr vīrietis būs jāierauga par to

pārāko, par kungu. Ne sacensdamās ar vīrieti kā līdztiesīga un līdzspējīga, bet kalpodama savās Dieva radītās robežās, viņa aizsniedz savu laimi». (A. J. r. III) Stipri attīstīts šveiciešu patriotisms, kas visjūtāmāk izpaužas tautas svētkos. Jo «viņu tēvu zemes mīlestība cieši vienota ar mīlestību uz savu dzimtu, dzimteni un tautu.» Tomēr augstāk pār visu stāv Kristus mīlestība.

Šveices kalnu dzīlēs Apsīšu Jēkabs izjūt ilgas pēc dzimtenes, kur viņa ģimenes pavards, kur viņa īstā vieta. Svešumā šīs ilgas divkāršojas. «Tava vieta tur tālu Baltijas jūras malīnā pie tās mazās tautiņas, kas nevar pasaulē lietīties ar tālu skanošiem slavas darbiem, bet kuŗas gods viņas uzcītīgā darbā, klusumā, miera mīlestībā un dievbijāšanā.» Revolūcijas laikā šīs gods aptumšots: Baltijas muižniecība to apklājusi ar neslavu. Vakareiropā vārds latvietis tapis sinonims laupītājam un dedzinātājam (Mordbrenner). Tomēr Apsīšu Jēkabs ne acumirkli nezaudē pilsonisko drosmi, visur apliecinādam savu tautību. Un lai latvieši būtu vēl sliktāki, nekā izkliegti, «tava vieta ir un paliek pie viņiem,» jo: «nav vēl izzuduši tie latviešu tautā, kas labu mīlē un dzenas pēc laba.» Viņam gribētos, lai tautas gods kļūtu skaidrs un bez traipiem arī ārpus Latvijas.

Un Apsīšu Jēkabs apmeklē Šveicē izdaudzīnāto tiesību profesoru Dr. Hiltiju, kuŗa plašais darbs «Laime» sarakstīts īsta kristicisma garā. Hiltija laime sakrīt pilnīgi ar to laimi, ko sola evaņģēlijs. Savu laimi viņš atradis krustā un bēdās, jo gaŗajā mūžā tam nācies izciest daudz grūtuma un bēdu. «Kā pašam nav, to mēdz visvairāk iekārot,» tādas šveiciešu domas par lielo zinātnieku, kas pratis lauzt savas atziņas caur pasaulīgo prizmu un koncentrēt tās vienā degpunktā — kristīgā evaņģelijā. «Līdz pēdējam

dvašas vilcienam būt garīgi spīgtam un darbīgam un beidzot mirt darbā, tā ir īstenā kārtīga dzīves vecuma gaita un vislabākās mūža beigas.» Centībā un darba priekā cilvēces augstākā laime. Ikvienam jāpilda savs uzdevums tēvijas un līdzcilvēku labā. «Mūsu palīdzība stāv tā Kunga vārdā.» Tāds prof. Hiltija («Das Glück») pasaules uzskats, ar kuŗu solidarizējas Apsīšu Jēkabs, to pasvītrodams.

Ceļojumā viņš apmeklē Vartburgu, kuŗas vārds cieši saistīts ar lielā ticības reformatora Mārtiņa Lutera vārdu. Šī vēsturiskā viduslaiku pils devusi kādreiz pāvesta vajātajam protestantam glābiņu un patvērumu. Te vientulībā un klusumā tas cīnījies ar savām idejām, nākdams pie atziņas, ka cilvēks top taisnots no ticības un ne no bauslibas darbiem, kā akli un maldīgi sludināja katoļu priesteri, kas bibeliskās dogmas tulkoja pēc savas iegribas un vajadzības, tirgodamies ar sv. sakramentiem, tā padarīdami evaņģēlisko svētumu par lētu tirgus preci. Vartburgā Luters sāk tulkot bibeli. Viņš nonāk līdz gaišreģa halucinācijai un ticības murgos sviež velnam ar tintnīcu. Pāvests uzvarēts ar protestanta «revolūcionārajām» tezēm. Un «evaņģēliuma apsoltā zeme, uz ko Pāvils bijis ceļa rādītājs, Luteram tagad bija rokā.» (A. J. r. III.)

Būdams īsts ticībnieks un stingrs dogmatīķis, Apsīšu Jēkabs neatzīst nekādus jauninājumus ticības lietās un sīvi uzbrūk modernās teoloģijas ideologiem, kas evaņģēliju mēģina pārkāst caur zinātnes un kritikas filtru. Materiālistiskais pasaules uzskats viņam tāls un pretīgs. Jaunās idejas sariebušas ar savu nenosvērtību un asumu. Dzīvei, pēc viņa ieskatiem, tās tikpat maz piemērojamas, kā pati revolūcija. Visam jānotiek evolūcijas ceļā, stingrā saskaņā ar baznīcas un

bībeles morāli. «Vai ir kaut kas pasaulē, kas paliek negrozāms un pastāvīgs pa laiku laikiem?» jautā Apsišu Jēkabs, dodams uz to atbildi: «Gan cilvēki mainās un grozās, nāk un iet, ceļas un zūd, bet kas mūžīgi pastāv, tas ir tā Kunga vārds.» Šī atziņa nav tukšs patoss vai dogmatiska retorika, — tā izriet no iekšējā tikumiskā cilvēka jūtu un prāta disciplīnu kopas. Šai ziņā viņš it kā piekļaujas Kantam: «Ar mākslas un zinātnes palīdzību mēs esam kultivēti jau līdz augstākai pakāpei. Mēs esam civilizēti līdz pārmērībai visādās sabiedriskās kārtības un pieklājības formās. Bet lai uzskatītu mūs jau par morālizētiem, tad daudz vēl kā trūkst. Mēs dzīvojam disciplinēšanas, kultūras un civilizēšanas periodā, bet nekādā ziņā ne morālītātes laikmetā.*) Kā pārliecināts apzinīgs morālists un rutinēts audzinātājs, Apsišu Jēkabs sludina savas atziņas skolniekiem klasē un svētdienas skolā. Tomēr šī auditorija pārāk šaura un niecīga, lai dotu šim lielajam morāles apustulim apmierinājumu. Iededzies svētā naidā pret laikmeta seklibu un nejēdzībām, viņš grib runāt uz tautu; tādēļ pamet iemīloto literātūru, palikdams par mūslaiku pravieti — publicistu. Kā Pāvils Patmos salā, tā Apsišu Jēkabs dzīvo savā pilsētas noslēgtībā un reliģiskajos laikrakstos «Evanģeliuma Gaisma» un «Svētdienas Rīts» deklarē savus puritāniskos uzskatus, sludinādams nemainīgās kristicisma idejas. Kā publicists tas izmanto arī konservatīvos nacionālā virziena laikrakstus — «Rīgas Avīze», «Latvijas Sargs» un «Latvis», ievietodams tajos rakstus par tekošiem dienas jautājumiem, sevišķi audzināšanas lietās. Reliģijai jāapvienojas ar morāles principiem uz kristicisma plāksnes un jātop par visas audzināšanas stūrakmeni. «Katrai tikumi-

*) (Prof. P. Dāle „Imanuels Kants” 221. lp.)

bas mācībai vajaga par pamatu būt cilvēka labo īpašību izkopšanai un ļauno instinktu apkarotīšanai.» Ierobežot sevī visu ļauno un «noturēties tikumības un humanitātes robežās pat pret saviem ienaidniekiem» — tas morāliskās attīstības augstākais imperatīvs.

Lai iznīdētu sociālo postu, jāsamina galva zaļajam pūķim — alkoholam, kas saindē tautas veselību un ārdā ģimenes laimi. Tādēļ jālikvidē muižnieku krogi un valsts monopoli, jo izmisuma brēciens no dzērāju sievu un bērnu lūpām radis atbalsi visās malās. «Krogus, monopolus un katru dzertuvi nīdēt, atturības jautājumu stādīt vispirmā vietā, — tas lai ir mūsu mērķis cīņā pret alkoholu.» Šai ziņā arī tagadējos laikos būtu velkamas dažas konsekvences, jo: «Dievam žēl, pūķis, kas bija īsu laiku saistīts, tagad atkal ir valā mūsu pašu Latvijā...» Pūķa nāvīgais iespaids redzams, šķirstot noziegumu un nelaimes gadījumu kroniku. Daudzi šī nāvekļa saindētie, ar ruinētu miesu un garu, pilda psihiatriskās slimnīcas. Un Apsišu Jēkabs uzstājas nevien par atturības veicināšanu, bet arī par darba ļaužu uzturas līdzekļu un dzīvokļu jautājuma uzlabošanu pilsētās. Strādnieka ikdienišķajā dzīvē nepieciešami divi faktori: laba barība un veselīgs dzīvoklis. Pie dzīvokļa nedrīkstētu trūkt arī kaut maza dārziņa, kur varētu kultivēt puķes un saknes. Lielu netikumu viņš redz mežu iznīcināšanā no muižnieku puses, kas mežsaimniecībā pielaižot līdzsvara pārkāpumus, gribēdami «muižas vērtību izcirst no meža». Kā estētam un dabas mīlotājam viņam visvairāk sāp, kad: «Skaistie meži, mūsu dzimtenes jaukums un bagātība, brikšķēdami gāžas no zāģa un cirvja un atstāj par zīmi tik' kailus celmus.»

No kristīgā viedokļa Apsišu Jēkabs atreferē

un apskata akūtākos dienas jautājumus, dodams uz visiem noteiktas un skaidras atbildes. Viņš neaizmirst atsaukties par Zinību komisijas sapulcēm un sumināt vispārīgos dziesmu svētkus, «kuŗos latvieši no malu malām jaukā saskaņā pulcējas kopā uz teicamu, cēlu darbu, kas tautu vieno un dod izteiksmi tautas ideāliem centieniem.» Siltus un izjustus piemiņas rakstus tas velta mierā aizgājušiem rakstniekiem un tautas darbiniekiem: Brīvzemniekam, Blaumanim, Porukam, Cimzem, Šepskim un Milenbacham. Neskatoties uz Blaumaņa indiferentismu reliģijas jautājumos, Apsīšu Jēkabs to atzīst un ciena kā estētu-morālistu, nožēlodams viņa agro nāvi. «Latviešu tauta lai neaizmirst visa tā laba, tīra un jauka, ko Blaumanis sējis, bet lai spirdzinās pie tā, ko aizgājis tai atstājis kā garīgu mantojumu.» Vēl sērāk Apsīšu Jēkabs skumst par Poruku, kas ar savu skaidro ideālismu tiecies pēc Mūžīgā, laikā un dzīvē nepieietamā. Līdz ar viņu mums jāraugās pēc sirdsmiera un sirdsšķīstības, ko viņš mums rādījis «Sirdsšķīstos laudīs». Savu skolotāju Cimzi Apsīšu Jēkabs atceras tā simtsgadu dzimšanas dienā, cildinādams «mūsu skolas un dziesmu tēva» piemiņu.

Sāpīgi Apsīšu Jēkabam saņņaudzas sirds par valodnieka Kārļa Milenbacha negaidīto nāvi (1916. g.), kuŗa iesāktais lielais darbs — latviešu valodas vārdnīca palicis pusceļā. Visu garo mūžu ievērojamais valodnieks nenogurstoši krājis materiālus, tos sijādams un pētidams, lai atstātu tautai šo pūliņu augļus kā mantojumu uz paaudžu paaudzēm. R. L. B. valodniecības nodaļas sēdēs, kuŗās kā neiztrūkstošs «māceklis» piedalījās arī Apsīšu Jēkabs, darīts tik daudz tautas valodas gara noskaidrošanai. Cik tur jāpārcilā rakstu no visvecākiem līdz visjaunākiem laikiem — tautas dziesmas, vārdnīcas,

laikraksti, grāmatas u. t. t.! Un beidzot vēl jā-
uzklausās pašas tautas mute viņas dažādajās iz-
loksnēs. Jau apskatot šī darba sākumu, jānāk
pie motivēta slēdziena: cik apbrīnojami bagāta
latviešu valoda! Un Milenbachs uzmanīgi seko
rakstnieku darbiem, cik skaidri tie valodas tīrī-
bas ziņā. Viņa valodniecisko sajūtu šķebina
daudzie germanismi un rusicismi, bet visvairāk
patvaļīgi darinātie vārdi, «kuŗā ziņā visvairāk
grēko dzejnieki savās nelaimīgās medībās dēļ
atskaņām.» Tādēļ filologs ar spalvu rokā kapo
pret tādu «valodas anarchismu»; ne polemikas,
bet principa labad. Savienojies ar savu draugu
prof. Endzelīnu — mūsu otru ievērojamo valod-
nieku, — viņi saraksta plašāko un pilnīgāko gra-
matiku, uz kuŗas dibinās mūsu tagadējās skolu
gramatikas. Savu mūža darbu — vārdnīcu Mi-
lenbachs nodod tālāk virzīt prof. Endzelīnam.
Objektīvi novērtējis nelaiķa valodnieka nopiet-
nos darbus, Apsīšu Jēkabs raksturo to kā cilvēku,
«kuŗa saknes no tagadnes sniedzas mūžībā.»

Izaudzis tautas klēpī Lizumā, kur laudis lieto
tīru, nebojātu, Austrumvidzemes izloksnes ie-
spaidotu valodu, Apsīšu Jēkabs redz lielo jukmi
mūsu rakstniecības un periodikas izteiksmē un
pievienojas Milenbacha uzskatam, ka tautas ra-
dītais valodas gars jāuztur gaišs un skaidrs. Kā
rakstniekam un valodas skolotājam viņam ie-
spēja iedzīvoties valodas noslēpumos, nākt pie
dziļākām atziņām un slēdzieniem, ko tas laiku
pa laikam publicē periodikā. Tā rodas vesela
virkne valodniecisku rakstu, kas vēlāk sakopoti
brošūrā «Kā man rakstīt?» Šais rakstos daudz
objektīva un lietīšķa. Spriedumu motivācija di-
bināta uz pierādījumu pamata. Polemikā ar J.
Velmi un J. Zanderu gotu-latiņu burtu lietā,
Apsīšu Jēkabs turas stingras objektivitātes ro-
bezās, aizstāvēdams veco, pasākto rakstības veidu.

kas savas trīssimtsgadu eksistences laikā iekarojis tautā pilsoniskas tiesības. It neatlaidīgi viņš uzstājas pret valodas mocīšanu un kroplošanu, sevišķi pret nepareizi iesakņojušamies divdabjiem. Visvairāk piegrūžota laikrakstu valoda. Te ikviens raksta «savā paša pareizrakstībā», bez jebkādas valodnieciskas apziņas, kurmet pieturoties tikai vispārējiem likumiem. Žēl ne tik daudz paša rakstītāja, cik daudzo lasītāju, kas samaitā un notrulina savu valodas apziņu. Un Apsīšu Jēkabs nāk pie slēdziena, ka «īsta tautas valoda jāmeklē vairs tikai pie kāda veca tētiņa vai māmiņas — pie izmirējiem, bet pie dzīvajiem pareizā tautas valoda it kā izmirusi.»

Vēlāk, atslābstot publicistiskai darbībai, Apsīšu Jēkabs jo ciešāk piekļaujas zinātnei: valodas pētījumiem, vēsturei un reliģiskām studijām. Viņš saraksta pēc valsts archīva avotiem vēsturiski-etnografisku darbu «No Lizuma senatnes» un pabeidz 1914. gadā iesāktos*) pētījumus «Par lizumniešu izlokšni»**). Šais nopietnajos zinātniskajos darbos daudz dziļuma un lietpratīgas erudīcijas. Pētīdams izlokšņu dabu un savādības, Apsīšu Jēkabs izdarījis lielu pakalpojumu valodniekiem. Nevienai tautai nav tik lielas izlokšņu dažādības, kā latviešiem. Ik pagastā tiek lietots savs dialekts, kas vairāk vai mazāk atšķirīgs no citu pagastu dialektiem. Lielajās valstīs — Krievijā, Vācijā, Francijā, Ķīnā u. t. t. izlokšņu tekas nav tik sašaurinātas: dialekta atšķirību tur noteic guberņas, pat veseli kantoni un apgabali, skatoties pēc ģeografiskiem, vēsturiskiem un etnografiskiem apstākļiem. Pārzinot Latvijas izlokšņu veidus, var bez šaubām noteikt runātāja piederību — vai tas lizumnietis,

*) R. L. B. Z. K. Rakstu 17. krājums.

**) Filologu Biedrības Raksti I. sējums.

rancēnietis, piebaldzēns, raunēnietis, smiltenietis u. t. t., kauču šie pagasti tuvu robežojas viens ar otru. Tādēļ jo liela nozīme priekš valodniekiem un vēsturniekiem uzkrāt un saglabāt šīs izlokšņu formas, kas vēlākā pētišanas procesā varētu dot gaišu ieskatu par mūsu pagātni. Attīstoties satiksmei un izglītībai, straujā gaitā norisinās izlokšņu asimilācija zem literatūras valodas krasā, pakļāvīgā iespaida. Pēc kāda gadu desmita izlokšņu jautājums būs «pagātnes laupījums», jo tauta neatturami «literārizējas». Tiešām apbrīnojama Apsīšu Jēkaba lielā varonība — izglābt no pazušanas un bojā ejas savas dzimtenes dialektu. Ar tādu pašu centību viņš izpētījis un pēc vecām baznīcu grāmatām uzrakstījis arī savas dzimtas kroniku līdz pat Pēterļa Lielā laikiem. Šī kronika hektografēta un skaitās kā ģimenes īpašums. Pētot savus dzimtas rakstus valsts archīvā, Apsīšu Jēkabs uzduņas interesantiem materiāliem par svarīgiem zviedru laikmeta notikumiem Lizumā. Šo pētījumu tālākā rezultātā rodas viņa dzimtenes kronika «No Lizuma senatnes».

1920. gadā, nodibinoties Latviešu filologu biedrībai, Apsīšu Jēkabs iestājas tajā par biedri, palikdams par viņas aktīvu locekli. Joprojām viņš cītīgi apmeklē R. L. B. valodniecības nodaļas sēdes, reprezentējot Lizuma un Tirzas novadus. Izjuzdams valodas garu, tas piedalās dažu novadu vārdu grūtākos iztīrījumos, palīdz vākt un noskaidrot materiālus latviešu valodas vārdnīcai. Ar savu bagāto vārdu krājumu un precīzo valodas izpratni Apsīšu Jēkabs ir vēlams līdzstrādnieks nodaļas sēdēs. Katru jauniznākušo vārdnīcas burtnīcu viņš skata rūpīgi cauri, dodams nākošā sēdē papildinājumus un labojumus. Mūsu ievērojamie valodnieki — prof. J. Ēndzelīns un prof. P. Šmits atsaucas par viņu kā va-

lodnieku ar lielāko cieņu un cildināšanu. Ari Kultūras fonds, atzīdams Apsīšu Jēkaba nopelnus, piespriež tam prāvu pabalstu Andersena pasaku un grāmatas «No Lizuma senatnes» izdošanai. Tomēr Apsīšu Jēkabs neapmierināts par to, ka grāmata jāiespiež latīņu burtiem valsts ortografijā. Viņam mīli gotu burti un tautā iesakņojusies vecā pareizrakstība.

Ista sirdslieta Apsīšu Jēkabam tomēr ir reliģija. Baznīcas klusajā klēpī viņš atrod gara netraucētību un dvēseles mieru. Ja skola ir garīgās dzīves veidotāja, tad baznīca ir šīs dzīves pamats. Ticības lietās cilvēkam jābūt brīvam un nesaistītam. Jaukai evaņģēlija skaņai jāļauj ieskanēt visur, arī skolā un mājā. Un Apsīšu Jēkabs saraksta veselu ciklu reliģiski-didaktiska satura rakstu par patstāvību audzināšanā, par ticības mācību, par jaunekļu biedrībām u. t. t. Tāpat viņš pabeidz priekškaŗa laikā iesāktās «Lūgšanas visām gada dienām», kuŗas iznāk 1924. g. «Viņš bija tik stingrs un bargs savos uzskatos», raksta A. Goba «Daugavā» 1929. g. Nr. 7., «ka ilgi nevarēja izšķirties, kam nodot savu kopoto rakstu apgādību, jo negribēja savus gara bērņus uzticēt tādai firmai, kas būtu jau izdevusi kāda bezdievja rakstus.» Noslēdzis pēc gaŗām un ilgstošām sarunām caur bibliofila J. Misīņa vidutājību ligumu ar A. Gulbja izdevniecību, Apsīšu Jēkabs mūŗa pēdējos gados uzņemas lielu un paliekamu darbu — kārtot un rediģēt savus rakstus. Gaŗajā mūŗā daudz kas darīts un strādāts. Viss mūŗa birums izkaisīts pa plašo periodikas klonu. Tas jāvēc vienkop, jāsiŗjā, jāvēŗa, lai tauta mantotu «zelta kvieŗu krājumu».

Kopojot rakstus un pēŗot Lizuma senatņi, Apsīšu Jēkabs darbojas valsts archīvā un bibliotēkās. Laulātā draudzene šai darbā ir viņa pa-

līgs un labā roka. Čakli tā strādā bibliofila J. Mišņa grāmatu krātuvē, izrakstot no seniem laikrakstiem un žurnāliem vīra literāriskos darbus. Tā 1924. gada beigās rodas Apsīšu Jēkaba kopoto rakstu pirmais sējums ar autora paša biogrāfiju «No manas dzīves». Saturā rakstnieka labākie darbi — stāsti: Krusttēvs Ādams, Ārprātīgais, Kaimiņi, legātnis, Pie pagasta tiesas, Laimes spoks, Bagāti radi, Svešos laudis un tēlojumi — Iz tautas bilžu galerijas: I. Krogā, II. Pie magazīnas un III. Tiesas mājā, — viss, kas sarakstīts prozā no 1883. līdz 1889. gadam. Rakstu otrais sējums seko nākošā 1925. gadā. Tajā: turpinājums Iz tautas bilžu galerijas: IV. Bilde tautas dzīvē, V. No mazām dienām un VI. Pazudušais dēls; stāsti un raksturojumi: Uz pilsētu! Vēca baznīcā, Latvijas malā, Kur sāp? Priekš Jura dienas, Atmiņu virkne «Vēci pazīstami»: I. Mans auklis, II. Atmests! III. Ugunsgrēks, IV. Nabagmājas Jānis, V. Žīds iebraucis! VI. Mazā māte, VII. Amatnieki mājā; tēlojumi: Ziemassvētki ceļā un Meža ērģeles, — darbi, sarakstīti no 1890. līdz 1907. g. Trešajā sējumā — tēlojumi: Vienu gadu Upmaļos un Uz saiešanu; bērnības atmiņas «Pagātnes bildes tagadnes gaismā»; ceļojuma piezīmes «No mājas un svešuma»; raksti par audzināšanu un raksti par valodniecību, — uzrakstīti no 1903. līdz 1920. g. Pēdējā, ceturtajā sējumā (1925. g.) ievietotas «Vēstules iz tēvijas», raksti par atturību, dažādi reliģiska un publicistiska rakstura apcerējumi, piemiņas raksti, dzejoļi un garīga satura dziesmas. Kopā četri prāvi kopotu rakstu sējumi, dažas brošūras un solida lūgšanas grāmata. Tik plaša un bagāta Apsīšu Jēkaba literāriskās darbības bilance. Tajā neietilpst pirmie jaunības tēlojumi, pētījumi par lizumniešu izloksni un daudzi reliģiski un publicistiski raksti, ko viņš sarakstī-

jis pa šiem gadiem «Ev. Gaismā», «Rītā» u. c. Ari rokrakstā vēl glabājas viens otrs darbs, kam sava nenoliedzama vērtība.

Apsīšu Jēkabs pats, kopā ar laulātu draudzeni, cītīgi koriģē savus rakstus, pārlasot vienu un to pašu novilkumu vairākas reizes. Viņš nevar ciest rakstos kļūdas, kā nav varējis tās ciest dzīvē. Veselas stundas tas pavada izdevniecībā, kārtodams un koriģēdams drukas novilkumus. Un viņam liels pārsteigums, kad korektrise kādreiz atrod neievērotu kļūdu viņa koriģējumā. Tāds precīzs un akurāts viņš darbā un dzīvē. Izdevējam Apsīšu Jēkabs ceļ ierunu, lai lūgšanu grāmata un tulkotās pasakas tiktu izdotas agrāk par rakstiem. Viņš nevar vien nobriņēties, kādēļ viņa darbi tiekot tik augstu vērtēti un skolās ievesti. Daudz vairāk vērtības un satura dziļuma esot viņa valodnieciskajos rakstos un lūgšanās.

Tikpat liels un atzišanas cienīgs darbs ir Apsīšu Jēkaba dāņu rakstnieka Andersena pasaku tulkojums, kas izdots sešos sējumos 1925.—1926. g. ar Kultūras fonda pabalstu. Rūpīgais tulkojums līdzvērtīgs oriģinālam un, sākot no Rūjienas laikiem, veikts pamīšām starp skolas un citiem literāriskiem darbiem. Sešos sējumos sakopotas 150 pasakas, kurās atmirdz Andersena īstais mākslas žanrs — epika. Visus darbus kopā saņemot, ar lielāko gandarījumu jāliecina: tas tiešām ir liels un nepieciešams kultūrāls mantojums, ko mums atstājis mūsu ievērojamais tautas rakstnieks Apsīšu Jēkabs. Mēs esam viņa bagātā mūža darba laimīgie mantoņi.

VI.

Ģimenes tēvs

Ģimene un māja — tie Apsīšu Jēkaba divi dzīves poli. Ar ģimeni viņu vieno stipras un nesaraujamās saites. Tai viņš ziedo savus miesīgos un garīgos spēkus — visu sevi. Un māja — sensenā latviešu māja ir viņa dzīves pamats. Kas mīlē savu māju, tas mīlē arī dzimteni. Ģimenes un mājas mīlestība viņam cieši savienota ar dzimtenes un tautas mīlestību. Šī lielā mīlestība izpaužas viņa darbos, kā zelta dzīpars izvārstīdamās cauri gaŗā mūŗa dienām. Uŗaudzis un izauklēts tautas klēpī — Lizuma kalnainē, Apsīŗu Jēkabs ir kauls no tautas kaula un miesa no tautas miesas; iedzimis vecajās tradicijās, tas nebeidz cildināt patriarchālo iekārtu un ģimenes dzīvi. Runājot par tēvu, viņŗ piemin arī latvieŗu nama tēvus, mūŗu gādniekus un garīgās dzīves kopējus: «Uzlūkojiet to akmins kalnu, no kā jūŗ esat cirsti un to akas bedri, no kā jūŗ esat izrakti.» Tā ir tā pati patriarchālitate, ko satopam mūŗu tautas dziesmās un senŗu tikumos. Mūŗu tēvi nodevuŗi mūŗu rokās savu vislielāko un labāko mantu un bagātību. «Kādi mantinieki mēŗ esam viņu darbam, viņu atstātai bagātībai? Vai mēŗ to vairojam, vai izkaisām? Vai šās mantas mums tāpat kā viņiem nozīmē visu bagātību, vai arī ir tikai nieks, māŗi, ar ko pagātne val-

dzina? Kas tas būs, ko mēs, mūsu laiku spēka audze, atstāsim saviem bērniem? Ko tie teiks par savu tēvu mantas tiesu?» (A. J. r. II.) Kristīga cilvēka augstākais uzdevums sekot Kristus aicinājumam: «Nāc man paka!» otrā vietā — dzimtas un tēvzemes mīlestība. Tāds ir tas pamata uzskats, no kura jāvadās dzīvē.

Apsīšu Jēkabs mīl savu ģimeni ar dziļāko patiesību un mīlestību. Viņš pats savu rakstu dzīvi piemērs: visas atziņas viņam iegūtas pārdzīvojumu ceļā. Pametis ģimenes pavardu Kalanģus, viņš nepamet savus vecākus, apmeklēdams tos svētkos un vasaras brīvlaikā. Pārcēlies uz Kokmuižu, arvien vēl viņš mēro gaŗo ceļa gabalu uz dzimteni, apmeklēdams arī radus, draugus un pazīstamus. Viņu ar tēvu un māti organiski vieno dziļa mīla un draudzība. Pēc tēva nāves Kalanģi pāriet cita īpašumā; māte dzīvo pie dēliem Bierīnos un Salaspilī un, pēc 29 gadu atraithības, mirst Rīgā 1917. g. 27. aprīlī 79 g. vecumā. Neskatoties uz kaŗa un revolūcijas jukām, bērniem tomēr izdodas aizvest to uz dzimteni un apglabāt līdzās vīram Velēnas kapos. Tā «ar visādiem grūtumiem, aprobežojumiem, priekšrakstiem un atļaujām» tiek izpildīta nelaikes pēdējā vēlēšanās. Dzimtene nu Apsīšu Jēkabam divkāŗši mīla: tās vēsajās smiltīs atdusas viņa dārgie vecāki. Un tiem viņš velta kā mūŗa piemīņu šādus aizgrābjošus, dziļi apustuliskus vārdus: «Lai es ietu pa visu plato pasauli, meklēdams mīlestības, lai kļaudzinātu pēc tās pie durvju durvīm, lai stāvētu kā ubags pasaules tirģus malā, lūgdams mīlestības, lielākas un svētākas, kā tā man no Dieva dota tēva un mātes sirdī, es neatrastu, lai pārstaigātu zemju zemes.» Tā ir dziļi ētiskas personības augstākā izpausme. Tāds ģars iemājojis varbūt tikai apustuļos un praviešos.

Ar laulātu draudzeni Beati Apsīšu Jēkabs dzīvo visjaukā un laimīgākā saskaņā, kā divi nešķirami sirds draugi, kas atraduši viens otru savu papildinājumu. Tiem tik daudz kopīga: darbs, dzīves rūpes, ģimene, prieki un bēdas. Un savā saderībā viņi bēdājas vienas bēdas un priecājas vienus priekus. Tā bēdas top panesamākas un prieki — divkāršoti. Gandrīz visu laiku tie nodzīvo uz Ģertrūdes ielas, tikai vienreiz mainot dzīvokli mazā dārziņa dēļ, kas tiem miniatūrā liek atcerēties laukus ar plašajām vecokšņā gāršām un mežu rozām. «Un ja arī tagad, pilnētā dzīvodams, neredzu nekā vairāk, kā māju kailos jumtus un gašos, kūpošos fabriku skursteņus, tad atmiņa man rāda tos jaukos meža skatus gan nomodā, gan sapņos. Tad līdz ar meža jaukumu atnāk sirdī kā meža smarža no tālās jaunības. Cik skaists mežs ziemas sarmā, cik skaists vasarā! Un lai arī tas būtu tikai priežu sils, cik skaists viņš tomēr saulei lēcot un rietot. Viss, viss deg tad vienā ugunī, priežu šmaugie sarkanie stāvi līdz pašai virsotnei — tās spīd kā tīru zeltu aplietas.» (A. J. r. II.) Dzīvokli — Ģertrūdes ielā 67, dz. 3 — trīs istabas, dārziņā tikai trīs bumbierkoki un kādi reti ogulāji, kurus abi kopj ar lielāko rūpību, dēstot arī saknes, tomātus un estētiskai baudai puķes. No dzīvokļa austrumpuses logiem sētā uz dārziņu atveras skats, kas mielo acis ar tikamu zaļumu un dabas kāro sirdi dzirdina ar līgsmu labsajūtu un prieku. Kad augļi ienākušies, laulātie draugi ar bumbieriem un tomātiem apdāvina visus sētas ļaudis, sevišķi tos mazos pilsoņus, kam dzīves nākamība vēl tālu aizdurvē. Ar mājas iedzīvotājiem tie sadzīvo vislielākā vienprātībā, būdami laipni un iecietīgi pret visiem. Kad sētniekam bodē iekrājies parāds, ko tas nespēj samaksāt, viņi šo krusu uzņem uz sevis. Abi allaž mīļējuši sēdēt

savā dārziņā; viņš nereti rakstījis, viņa pūlējusies ar kādu rokdarbu. Citādi dzīvojuši ļoti noslēgti un taupīgi. Arvien, lai kur ejams, stāigājuši kopā, abi nopietna un cienīga izskata. Lielās mājas ļaudīm pret viņiem vislielākais respekts. Turpat kaimiņos, otrā namā, dzīvo pretējā pola raksnieks — Andrējs Upītis, liels bohēmists un darba rūķis. Rakstnieki personīgi ļoti ciena viens otru, kauču savos dzīves uzskatos tie — krasas un nesavienojamas galējības.

Ģimenes atvases — bērni jau pieauguši un godam izvadīti dzīvē. Milda apprecējusies ar cand. rer. merc. R. Baltgaili 1906. gadā un šai laimīgajā laulībā piedzīvojusi dēlus Eriku un Marģeri. Ari dēli — Jānis un Otis beiguši studijas un nodibinājuši savu ģimenes dzīvi, kas radījusi jaunu sazarojumu, ietiekdamās nākošā paaudzē. Kā cienījams un īsts ģimenes tēvs, Ap-sīšu Jēkabs allaž ir savējo vidū. Nu viņam piekrīt laimīgā misija skolot un audzināt savus bērnu bērnus kristīgās morāles un evaņģēlija garā. Joprojām viņš palīdz saviem paša bērniem, kas dzīves ceļā jau paši nodrošinājušies, ar lietišķiem padomiem un derīgiem aizrādījumiem. Bērni to pienācīgi atalgo, pieķerdamies tam kā ģimenes galvai ar mīlestību un pietāti. Viņu satiksmē valda vislabākās un intimākās attiecības, kā Rafaela «Svētajā ģimenē». Tādas sirsnīgas attiecības bērnu un vecāku starpā atrodamas vienīgi inteliģentā un patriarchālā ģimenē, kur visā krāšņumā plaukst vecais bauslibas gars. Vecāku māja ir tā patīkamākā vieta, tas lielākais ierosinājumu avots bērniem, kas sākuši iet katrs savu dzīves ceļu patstāvīgi un kam šī patstāvība vedama zināmā atkarībā no vecāku rūpēm un piedzīvojumu bagātības. Mājības pavards un saimniecība uz Ģertrūdes ielas atrodas rūpīgās mājas mātes čaklajās rokās. Viņa ir palīgs un pa-

doma devējs visās lietās un vietās. Lai kas uz-
sākams vai darāms, ģimenes galva tura par pie-
nākumu vispirms apspriesties ar savu saprātīgo
un praktisko dzīves biedreni. Varbūt, pateico-
ties viņai, kas pratusi to iespaidot, kā Kozīma
Vāgneru, — radies dažs labs darbs literatūrā.
Bez šaubām Beatei lieli nopelni rakstnieka dzīvē.
Viņa to ne tikai iespaidojusi, devusi ierosmi,
bet zināmā mērā novēlusi no viņa pleciem arī
daudzas sīkmanīgas ikdienības rūpes. Kā uz-
ticīgs un mīlams draugs, viņa nostaigājusi tam
cieši blakām visu gaŗo dzīves ceļu no pat Kok-
muižas laikiem. Un viņš pats valstirdīgi atzī-
stas: «Bet tas vislabākais, ko es mantojis
no Rūjienas, ar ko Dievs manu dzīvi svētījis un
aplaimojis, bija dzīves biedrene, kā jaunības lai-
mes un sapņu piepildījums. Ar viņu Dievs man
arī licis visus šos gadus, sākot no 1882. g., kopā
nostaigāt. Viņa ir bijusi mans palīgs un padoma
devējs dzīvē un grūtumā, viņa ir arī bijusi mans
kritiķis, uz kā sprieduma es liku vislielāko svaru,
un ir redzējusi katru rakstu rindiņu jau rok-
rakstā, kas vien izgāja tautā.» (A. J. r. I.) Tā
runāt var tikai visideālākais ģimenes tēvs, kuŗa
gars vesels un nervi nesaindēti no lielpilsētas
saraustītās, svaidīgās dzīvot steigās.

Apsišu Jēkabs nav šķirams arī no dzimtenes:
viņš organiski saaudzis ar savu tautu un paliek
tās vidū viņas priekos un bēdās. Latvijā viņš
nodzīvo visu gaŗo mūža metu, atstādams to rei-
zes divas trīs uz dažiem mēnešiem: 1906. g.
pavadot sievu Beati uz Šveici un 1916. g. vie-
sojoties pie meitas Mildas Pēterpili. Tāds «māj-
sēdis» un svešuma nīdējs ir lielais tautas rakst-
nieks. Visu savu mīlu viņš koncentrējis uz dzim-
teni un latvju tautu, kuŗas klēpī dzimis un uz-
audzis. Klūmīgajos pasaules kuŗa gados, kad
daļa no dzimtenes ienaidnieka okupēta, kad klā-

nainajos Tīreļa purvos un Nāves salā brašie, drošsirdīgie lāčplēši kaŗa troksnī un kauju ugunīs kaldina jaunās, dzimstošās Latvijas likteni, kad daudzi šī trokšņa iebiedētie un vajadzības spiestie aizklist uz tālo Sibīriju, Kaukazu un Centrālkrieviju, uzņemdamies smago bēgļu gaitu krustu, — Apsīšu Jēkabs, kā latvju tautas diŗs patriarchs, paliek dzimtenē, savas tautas vidū. Viņš gatavs ciest un uzņemties visgrūtāko, tikai tādēļ, lai paliktu ar tautu dzimtajā zemē. Ari chaotiskajos lielinieku, Bermonta un vācu okupācijas varas laikos, kad izpostītā, loŗu caururbtā un noasiņojusē Latvija raustās sāpju krampjos, Apsīšu Jēkabs paliek uz vietas, ticēdams tautas ģenijam. Ģimene izklidusi kaŗa dimdā, nesdama valstiskos pienākumus svešumā. Abi ar sievu tie dzīvo savā dzīvoklī, kuŗa logos līdz ar rīta sauli iespīd mazā dārziņa zaļums. Un pienāk laiks, kad Rīgā — šai bagātajā maizes pilsētā — visi apcirkņi izsīkuši. Kā izraēļa bērniem tukšnesī. Pilsētās un uz laukiem plosās lielinieciskā «vara uz vietas» un šīs varas radītās represijas. Viss, kas vēl atlicies un saglābts no kaŗa brāzmas, tiek municipalizēts, nacionālizēts un rekvizēts. Nākošā vara dara to paŗu savukārt. Pilsētā sāk aptrūkt baudvielu. Apsīšu Jēkabam šai ziņā izpalīdz brāļi Kārlis un Otis, kuŗi iebrukuši pa juku laiku pilsētā. Viņiem Rīgas tuvumā — Šalaspils Maršalkās savs īpaŗums: zeme un saimniecība. «Kaŗa un lielinieku laikus brālis Jānis kopā ar sievu pavadīja tepat Rīgā. Ari mēs bijām iebēguši Rīgā, bet sakari ar zemi netika nekad pārtraukti, un tādā kārtā ne mums, nedz arī brālim, kuŗam piegādājām vajadzīgo pārtiku, nebija nekāda trūkuma. Ne ar vācieti, nedz arī ar lieliniekiem viņš kopā nemetās: abi divi viņam bija tik neizsakāmi pretīgi, ka nekāda satiksme nebija domājama. Tāpat arī viņi lika

vecajam vīram pilnīgu mieru.» (Ota Jaunzema vēstule no 1930. g. 26. februāra.)

Apsišu Jēkabs jūt līdz tautas liktenim, stāvēdams tai klāt vēsturiskajās pārgrozībās. Laimīgs viņš piedzīvo lielo dienu: Latvijas valsts proklamēšanu, viņas neatkarības triumfu. Tautas sāpju un ciešanu Golgata likvidēta tai brīdī, kad lāčplēšiem «no zobena saule lēca». Tautas gaviles ir viņa gaviles, tautas prieki — viņa prieki. Trūkstot krasam sabiedriskam impulsam, rakstnieks paliek nomaļš, bez aktivitātes valstiskās uzbūves darbā. Ģarajā mūžā tas noguris no cīņām un darbošanās. Viņa sirdij vajadzīgs miers. Un tādu mieru viņš atrod ģimenē, kurā pēc pārciestajiem kara un revolūcijas gadiem salasījusies atkal vienkopus dzimtenē, savā tēvijā. Trokšņainais juku laikmets pagājis. Latvija modusies uz «jaunu, jauku dzīvi». Uz kara postažām nodibinās stingra demokrātiska iekārta. Darba tik daudz, tik daudz. Ikvienam jāpilda savs pilsoniskais pienākums. Sirmais rakstnieks savu pienākumu pret tautu jau pildījis pār mēru, ar kaudzi. Tomēr viņš nesaliek rokas klēpī, bet nododas joprojām iemīļotajam skolotāja darbam. Ari ģimenes dzīve nokārtojas. Meita Milda dzīvo ar vīru un bērniem pārtikuši, jo vīrs ievērojams finansu darbinieks. Dēls Jānis Jaunzems, kā nopietns un atzīts ķirurgs, atrod plašu praksi ārstniecības laukā. Jaunākais dēls Otis tiek ievests mācītāja amatā Gaujienā. Un ģimenes tēvs nu laimīgs: nu viņa pašā atvase varēs sēt to skaidro sēklu lauku sirdīs.

Apsišu Jēkabs nelepojas ar savu ģimenes laimi ārīgi. Viņš ar lielu sirsnību un pateicību atceras savus aizgājušos vecākus. Kas būtu iznācis, ja vecāki toreiz uzklausītu viņa jaunības vēlēšanos mācīties par skrodeli? Un atkal vi-

nam sirds atveras dziļā pazemībā: «Bet tev, kas tu tik sparīgi pretojies un vadiji mani tādā ceļā, no kā tu cerēji visvairāk labuma un svētības, tev, tēv, vēl reiz gribētu skatīties acīs un spiest tev atdzisušo roku un pateikt tavai karstai sirdij, kas sen jau beigusi pukstēt, kuņas mīlestību es tik vēli, vēli vēl sāku saprast un cienīt! Nu, kad es to atzinis un sapratis, nu tevis vairs nav; ko nu līdz mana pateicība! Tad, kad man tava sirds tādu mīlestību rādīja, tad es tās nesapratu, es nezināju, ka tā mīlestība, es to turēju par sava prieka un brīvības kavēkli. Tagad zinu, cik tā mīlestība bija karsta un svēta, bet nu tu jau sen zem kapa velēnām. Un tomēr, lai ar' tā šķirti, mēs jūtamies tagad kopā, vienoti vienā mīlestībā, vienās domās, vienā prātā. Tagad, lai ari vēlu, bet tomēr!... Tas brīdis ir nācis un piepildījies, un nāks vēl viens labāks un jaukāks, kad atkal visi tiksimies tur pie tām kristala upēm, kur dzīvības koks mūžam zaļo, kam lapas nekad nesavīst». Šais dziļi izjustos vārdos izskan mūžības sajūta: rezignējošas sēras par dzīvi te un tur. Līdzīgas sēras izskan mātes piemiņā: «Ak, māt, tu nu guli mierā, bet kā lai es pateicu tev par tavu lielo mīlestību un nomodā būšanu? Cik reižu tu tā par mani neesi baiļojusies un nomodā stāvējusi!»

Greimdēdamies pagātnes atmiņās, Apsīšu Jēkabs stāda tūlīņ pēc ģimenes nākošā vietā māju: «Tomēr tai zemnieku mājai un dzīvei, ko atstājis, ir piederējusi mana sirds. Tagad es tāds, kā kara dienestā noņemtais, varu tikai vairs viņā iegriezties kā viesis, atskatīties atpakaļ sveicinādams kā no pēdējā kalniņa gala, no kura vēl saredzams tēva mājas baltais skurstenis. Bet viena vēlēšanās man ir bijusi un ir vēl tagad, kaut tie pamati, uz kā toreiz viņas dzīve balstījās, tā sirds bagātība, pilnība un skaidrība, kas

mājoja zem tā salmu jumta, paliktu arī turpmāk par latviešu zemnieku mājas un latviešu dzīves pamatiem, tad viņa būtu stipra, un laime mājotu viņā. Pagātnes ideāli lai paliek par nākotnes ideāliem, pēc kuriem lai cenšas mūsu bērnu bērni. Tie ideāli nekad nenovecojas.» (A. J. r. I.)

Tā ir stipru izjūtu gradācija, kas savijņojusi rakstnieka gaišo dvēseli lielu un, ak, tik maz vērtētu ideālu versmē. Ģimene, māja un dzimtene! Tik dziļi un piekērīgi nav rakstījis neviens no mūsu rakstniekiem. Apsīšu Jēkaba laicīgās dzīves ideāls ir laimīga ģimene, klusas rāmu mežu apēnotas mājas un par visu — mīlotā dzimtene. Lasot viņa didaktiskos un tēviskiģi pamācošos rakstus, kas silti apdvesti no reliģijas un morāles gara, ietverdami sevī veselu laikmetu ar viņa priekiem un bēdām, redzot paša rakstnieka stalto nopietno stāvu un sidraba cirtās vīto rāmo mīlīgo vaigu, — liekas: viņš pats ir mūsu laipnais un mīlīģais tautastēvs.

VII.

Miera stunda

Trokšņainā kņada, kas tika sacelta pēc valsts tapšanas no politisko partiju demagogiem, atbaida Apsišu Jēkabu un viņa acīs ir «viena negantība.» Vest tautu pie sirdsskaidrības un garīgās labklājības dzidrajiem avotiem nevis savtīgo šķiru principu un sociālo ideju ceļā, bet nemaldīgā kristicisma apgaismotā virzienā. Tekai, ko iesācis mīt agrā bērnībā Kalanču dievticīgajā, baznīcas apēnotajā mītnē, viņš paliek jo uzticīgs sava mūža novakarā. Tāpēc tas attālinājas no vispārības pats savā iekšējā pasaulē, kļūdams vientulīgi svešs jaunai topošai dzīvei. Viņu neiesilda viss ārišķīgais un skaļais, kuŗa šaurajos pamatos redzams tukšums; bet partiju politiskajās cīņās jūtams valsts pagrimšanas sākums. Jaunajā Latvijā viņš nošķirts un vientulis, kā smilšainajos tukšneša laukos eremīts. Bībele ir un paliek tā stiprā klints, uz kuŗas pamatiem jāceļ visa pasaulīgā dzīve: valsts, ģimene un sabiedrība. Uz šīs nesatricināmās klints viņš cēlis pats savu ēku un savu nama turēšanu, novērsdamies no moderno teosofu seklajiem pačalojumiem. Bībeles studijas viņa iemīļotākais garīgais sports: izprieca, kuŗas aspektā rodas dvēselīga bauda. Šai dvēselīgumā kristalizējas sirdsšķīstība, skaidrība un ētiska apgarotība. Viņš

aizgājis sevī, viens ar saviem pozitīvās reliģijas ideāliem. Pārvērtējis pasaulīgās un garīgās vērtības, tas nonāk pie taisnīga sprieduma, ka daudz kas šē grozāms un labojams, arī svētie raksti. Dziesmu grāmata tulkota un sarakstīta kropļainā nelatviskā valodā nepareizi pielietoto atskaņu dēļ. Tik pat pavisms, sekls un bez cēla plūduma bībeles tulkojums. Neapmierina to arī bībeles vācu un krievu tulkojumi. Un vecuma dienās viņš sāk nopietni mācīties grieķu un latīņu valodas, lai varētu nodoties bībeles studijām oriģinālā. Teorētiski Apsīšu Jēkabs pratis arī igauņu valodu un nodomājis ķerties vēl pie senebrēju valodas, lai Veco Derību varētu lasīt oriģinālā.

Kādreiz, kad Apsīšu Jēkabs ierodas Valtera un Rapas grāmattirgotavā pasūtīt no ārzemēm grieķu-vācu vārdnīcu, rakstnieks J. Grīns viņu jautā: «Kādam nolūkam Jums vajadzīga šī retā vārdnīca?»

«Lai es varētu visās valodās salīdzināt bībeles,» atbildējis Apsīšu Jēkabs. Otrā dienā viņš savu pasūtījumu atsaucis, jo vārdnīca izrādījies par dārgu. Brīnējies, kādēļ viņa rakstus tik augstu vērtējot: tur daudz liela neesot. Savu lūgšanas grāmatu un valodnieciskos rakstus augstāk vērtējis par stāstiem. Gandrīz viss, attēlotais stāstos, esot īstā patiesība ar maz piepušķojumiem. Grīnam iejautājoties par rakstniecību, Apsīšu Jēkabs atbildējis, ka tagad viņam tādu novērojumu vairs neesot un tāpēc stāstus nerakstot.

Kādreiz arī Skalbe viņu jautā: «Kāpēc jūs nerakstāt neko no pilsētas dzīves?»

«Pilsētas dzīve priekš manis ir par raibu un saraustīta. Es nevaru viņā iedziļināties. Uz laukiem es redzēju skaidrus un viengabalainus

raksturus. Tos man bija viegli notēlot,» viņam atteic vecais rakstnieks. («Jaun. Ziņas» 1929.)

Kā estēts un dabas bērns, iedzimis lauku mierā un viengabalainībā, Apsīšu Jēkabs savā trīsdesmit gadu ilgajā pilsētas dzīvē vēl arvien nevar samierināties ar viņas trauksmi, lai iekļautos tās svaidīgajā ritmā. Tādēļ, ārpus savām skolotāja gaitām, dzīvo mājā, kopdams mazo dārziņu, ko viņam pie dzīvokļa piešķīris laipnais namsaimnieks. Retu reizi viņš, ciemodamies Velēnā pie radiem, apmeklē pa ceļam arī dzimteni Kalaņģus. Pēdējo reizi Apsīšu Jēkabs te redzēts 1920. gadā, augustā. No Lizuma stacijas viņš dodas tieši uz Kalaņģiem un apmetas pie sava bērnības drauga Jāņa Zvaigznītes (miris 1925. g., 79 g. vecs), kuŗa tēvs stāstā «Kaimiņi» raksturots Irbes personā. Par šo viesošanas dzimtenē Apsīšu Jēkabs raksta savās atmiņās: «Silti, mīli tur tiku saņemts. Bija sestdienas vakars plāves laikā. Vēl plāvēji tīrumā steidza sakopt plāvumu. Saule laidās rietēt. Gani jau dzina mājā. Man patika pa garo olnīcu iet, kamēr Kalaņģu zeme sniedz. Un tā iet tālu, verstes pusotras, kamēr beidzas ganībās pie Radzupītes, kas ietek Ureikstē. Ceļš no Kalaņģiem uz upi pastāvīgi krītās, stipri iedams uz leju. Tur nāk Lejplavas, tur Puteklis ar aploku vēl vecā vietā. Tā eju, eju sestdienas klusumā, neviena netraucēts līdz pašām robežām. Uz akmens atsēdies, skatos uz Kalaņģiem, senajiem Kallaiņiem, kā vecā aktī minēts. Tie tiešām, no šejienes skatoties, stāv kalnā. Rietuma atspīdums tos aplej ar sarkanu blāzmu. Tur nu viņi ir, tie Kalaņģi, citiem nenoziēmīga vieta, man neaizmirstama. Pagātne stipriem soliem iet garām. Kādiem laikiem nav izdzīvojuši cauri Kalaņģi un Kalaņģu iedzīvotāji! Vispirms tie vecie, latviskie Kalaņģi... Un tā viņi tur klusi stāv vakara blāzmā, kas pa-

mazām dzied. Bet tev domas nāk un iet. Jauns es gāju, vecs te atnācu. Ir kā senāk, gluži kā senāk. Gani sen jau sadzinuši. Tēvs ar māti sen jau gul. Visi, visi pie miera. Es tikai vēl nāku mājā, kā dažreiz jaunībā. Kur nu man māja? Ko es te vēl sēdu, ko gaidu? Vai laiks nebūs man ari jau mājā dzīt? Toreiz to vēroju no garā pakrēšļa, no saulītes «mazā gabaliņā». Vai nesauks drīz ari manis mājā? Vai nedos zīmes, lai es ari dzenu mājā? Tā sēdēju ilgi un domāju.» (A. J. r. I.)

Tad pat viņš apmeklē ari senos kaimiņus un bijušos skolas biedrus. Madei Žagars viņš palīdz tulkot Jāņa parādīšanas grāmatu par Antikristu. Līzei Laivinieks, kas strādājusi pie viņa tēva par meitu, retais ciemiņš apjautājas par veselību un labklājību. Apmeklē ari Rubēnus, Jēkabu Dišleri un citus paziņas, tos iztaujādams par vietējo dzīvi pagastā un apkārtnē. Gadu maiņā daudz kas pārgrozījies. Daži laika biedri, to starpā vecais skolotājs Bērziņš, apguļusies mūža dusā Velēnas kapsētā; viņu klusajā zemzemes sabiedrībā atdusas ari Apīšu Jēkaba tēvs un māte. Daudzi jau aizgājuši pie miera, citi jauni nākuši viņu vietā. Kur karājies viņa šūpulis un čigāna bērns Pauļa Janka skandinājis savas vientiesīgās aiju dziesmas, tūr tagad atskan svešu ļaužu darba troksnis. Ari vecā māja jau pārbūvēta, kauču vecajā vietā. Laika zobam spītē vienīgi vecā zviedru laikos celtā rija — tagadējo Kalanģu pirmmāte, un pagrabiņš, un mazā apsūbējusē klētiņa, kur viņš savās bērnu dienās darbojies ar Andra tēvu un Mazo māti. Vecā kļava istabas priekšā un liepas, kuŗas viņš pats stādījis, loka rudenīgā vēja pūsmā šmīgros lapotos zarus, kā sveicinot no sendienām. Bet lejā aiz Putekļa un Sauternīcas zilā tālumā skumst skaistā vecokšņa gārša. Ari te nežēlīgais

cirvis jau pieskāries ar savu postošo asmini, atstādams retajās cirsmēs kailo celmu pēdas.

Būdams dzimtenē pie Velēnas radiem, Ap-sīšu Jēkabs ikreiz apmeklē savu vecāku kapus, kurus tikuši kopj vecā bod's mammiņa, Anna Jaunzems, viņa kādreizējā aukle (tēvbrāļa Jēkaba meita). Mammiņas vīrs, kas sen jau pievienojies tēviem Velēnas kapu kalnā, ir viens no domāto «Bagāto radu» cilts linijas. Būdams enerģisks, taupīgs un saprātīgs, viņš atstājis vecākiem dēliem Kārlim un Pēterim zināmu turību, jaunākos — Jēkabu un Ati paskolojis. Velēnas un Kalnāņu Jaunzemu cilts sakne meklējama Lizuma Jaunzemniekos. Ari Velēnas Jaunzemi lieli ticībnieki. Pēteris vēlāk pāriet baptistos, atdod labi nostādīto tirgotavu Kārlim un aizbrauc uz Brazīliju, kur kopā ar citiem sektantiem nodibina Amerikas mūža mežos latviešu koloniju «Vārpa». Ap-sīšu Jēkabs, neieredzēdams sektantisma, bijis par šo radnieka pārsteidzīgo soli ļoti noskumis. Vai tā nu bijis jādara? Staigājot pa kapsētas bērziem un apmeklējot tuvinieku kapu kopas, viņa dvēselē plaukst skumja rezignācija: «Laiki nāk un iet. Paaudzes ceļas un gulstas kapā. Tā šīs zemes gaita. Kas paliek pāri kā nenīkstams un nepaejams? «Šeit mums nav paliekama pilsēta. Vīrs zemes esam viesi un svešnieki,» kā jau rakstu vārds saka. Kur tad mums dzimtene, kur paliekamā vieta?» («Tirzas baznīca» — 20 lp.).

Laiki nāk un iet... Pagājis arī viņa laikmets; viņa vieta pagātnē. Pāri palicis viss tas labais, cēlais, ko viņš devis tautai savos literāriskajos darbos. Un gausu, bet drošu gaitu Ap-sīšu Jēkabs atkal soļo pa Rīgas trokšņainām ielām, kā cienīgs pravietis un tautas patriarchs. Uzskatot viņa stalto, vareno stāvu, dedzīgās acis un sirmo kuplo bārdu, liekas, ka, lūk, tur aiziet

pagājušais laikmets ar tautisko cīņu smeldzi, baznīcas mieru un veclatvisko patriarchālismu. «Un kas nu zināja, ka tas ir Apsīšu Jēkabs, un kas nu bija lasījuši viņa rakstus un pazina kaut cik viņa gara pasauli, tie domāja: tur nu aiziet Apsīšu Jēkabs... bet jau vientulis un vairs maz saprasts šai ļaužu drūzmā, kur jau vairākums no citām paaudzēm.» (Daug. gada grām. 1930. g.)

Nereti uz ielas Apsīšu Jēkabs sastopas ar jaunākā laika rakstniekiem un mīl parunāties ar tiem. «Kaut gan viņš augumā bija tik spēcīgs un gandrīz bargs, viņa valoda bija mīksta, vienkārša un sirsnīga,» — raksturo veco rakstnieku Skalbe. Un kad viņš to lūdz kaut ko uzrakstīt «Piesauļei», Apsīšu Jēkabs kautrīgi aizbildinās: «Lai nu ir, varbūt, ja būs laiks. Es tagad nodarbojos ar valodniecības jautājumiem. Tur ir daudz ko darīt. Bez tam es vēl arvienu mācu bērnus. Tikai ne skolā, bet savu tuvinieku ģimenēs.»

Līdzīgu raksturojumu sniedz dzejnieks Virza: «Kad es kādreiz uz ielas viņu satiku lēnām soļojam, mēs sākām runāt un es sacīju, ka rakstu par viņa darbiem. Viņš apjuka un sacīja: «Diezin, vai maz ir vērts» un tad lēnām gāja tālāk augsts, stiprs, lēns, lietussargu pār galvu pacēlis.»

Sastapdamies uz Kr. Barona ielas ar A. Austrīņu, Apsīšu Jēkabs apjautājas par Piebalgu. Ari viņš kādreiz tur viesojies (laikam pie brāļiem Kaudzišiem). Un tad savā mierīgā gaitā soļo tālāk: jāsteidzoties uz valodniecības sēdi. Kādā sarunā par Maskavas laikiem J. Velme izteicies Austrīnam, ka Apsīšu Jēkaba vēstules, kuņģam bijusi liela vēsturiska nozīme, viņam atņēmuši lielinieki, pārbraucot Latvijā. Valodniecības nodaļas sēdēs Apsīšu Jēkabs bijis arvien savu draugu J. Velmes un J. Lautenbacha sabiedrībā. Sedes apmeklējis cītīgi, nepalaizdams

gažām nevienas. Vēl pēc viņa nāves prof. Endzelīns kādā sēdē izsaucies: «Būtu nu dzīvs Apsīšu Jēkabs, viņš dotu visplašāko atsauksmi par latviešu valodas vārdnīcas pēdējām burtnīcām!»

Jusdams nogurumu, Apsīšu Jēkabs 1925. gadā aiziet pensijā. Toties vairāk viņš savus garigos spēkus koncentrē bībeles studijām un valodnieciskiem pētījumiem, pa starpām skolodams savu piederīgo bērnus un darbodamies Jāņa draudzes svētdienas skolā. Savu garīgo spirtumu viņš nezaudē nekad, saglabādams to līdz mūža beigām. 8. decembrī 1928. g. tuvinieku vidū viņš svin savu 70 gadu dzimšanas dienu, visā klusībā atcerēdamies noieto gaŗo mūŗa dienu gāŗumu. Godinot tēva piemiŗu, bērni iedāŗina viņam harmoniumu. Par ņo dāŗanu Apsīŗu Jēkabs ļoti sajūsmināŗs. Uz harmoniuma nu viņŗ spēlē un improvizē korāŗus, garīgas un tautas dziesmas. Ari prese un sabiedrība neaizmirst atzīmēt sirmā rakstnieka un pedagoga 70 gadu atceres dienu, cildinot to kā veco labo tikumu sludināŗtāju, kristīgās ētikas paudēŗu un modrīgo sargu pie sirdsskaidrības ugunsкура. Savu gaŗo mūŗa cēŗienu viņŗ Latvijā godam nostaigāŗjis. «Līdz ar viņu ņo dienu svin visi tie, kam viņŗ mācīŗjis censties pēc visa laba un daŗļa, mācīŗjis mīŗēt mūŗu tautu, viņas valodu un dzimteni. Un ņo līdzsvinētāju ir liels pulks. Daudzus simtus jaunekļus viņŗ audzināŗjis un izvadīŗjis dzīŗes gaitāŗ, no sirds priecādamies par viņu vēŗākajāŗ sekmēm un panākumiem. Ar saviem stāŗtiem Apsīŗu Jēkabs ir runāŗjis uz daudzu tūkstoŗu dvēŗelēm. Viens no tiem nedaudziem, kā sirdij palikusi sveŗa visa godkāŗība un naida viltus. Sirdsŗķīstas sirds un goda prāta brupinieks, kas skaidrāŗ kā jebkurŗ cits no mūŗu rakstnieku saimes ir pratis attēŗlot to iekŗēŗo gara cēŗumu un apstaroto skaidrību, kas māŗojusi mūŗu tautas aizgāŗŗo paaudŗu

sirdīs. Nevis tiesātājs, bet grūtdieņu siržu tulks.»
(A. Grīns — «Latvis»)

Sirmajam jubilāram dzejniece Marta Grimma velta «Latvī» izjustu dzejoli:

Apsīšu Jēkabs.

Viss tevī tik apskaidrots, bezkaislīgs, patiess,
Ne pārspīlēts, pielikts, ne ņemts;
Ar gaišreģa acīm uz dzīvi tu skaties,
Nevienam ko tagad nav lemts.
Kā pilārs tu kroplīgā laikmeta jukās
Tik nesašķelts, viengabalciets,
Tev apustul's Pāvils un Markus un Lūkass,
Un Kristus ik rakstrindā liets.
Būs pasaules uzskats, ko Kristus tev devis,
Uz mūžīgiem laikiem mums svēts;
Dievs nokāpj no troņa un ved mūs pie sevis,
Ik kviešgrauds kur auglīgi sēts.
Tev personībā viss saskaņā lielā
Vai dzeja, vai dzīve, vai darbs;
Vai darbā, vai dves'lē, vai mānīgā vielā —
Nekur nav tev disonanss skarbs.
Kā apskaidrots Burtnieks tu Latvijai dzimis,
Nāk tautai tavs svētījums cēls,
Šaīs laikos, kad tikums un ideāls grimis,
Mirdz Dievs tavs kā talismans kvēls.

Suminot svarīgā sēdē Apsīšu Jēkaba lielos nopelnus rakstniecības un valodniecības laukā, Latv. filologu biedrība ievēl to par goda biedri. Jaunie literatūras pētitāji K. Kārkliņš un J. Jansons nolasa šai sēdē savus referātus par sirmā jubilāra literāriskajiem darbiem. Pateikdamies par parādīto laipnību, Apsīšu Jēkabs kautrīgi pieminēja, ka viņš nemaz neapzinoties vilcis tik plašās zinātniskas robežas, ka par viņu tā interesējoties. Ari Latvijas kultūras veicināšanas biedrība un Olava komercskola sarīko Apsīšu Jēka-

ba darbības atceres vakaru. No piešķirtā Triju zvaigžņu ordeņa viņš atsakās, stingri izvairīdamies no ārišķībām un godinājumiem. Ja jau viņš pats saviem spēkiem bija sasniedzis tādu stāvokli un nācis pie dziļas garīgas apskaidrības, ko viņam vairs nozīmēja tāds ordenis.

Dzīvē Apsīšu Jēkabs kluss un sevī noslēgts. Viņš vairīgi atturas no plašas sabiedrības, skatuma un politiskas kņadas. Saietas tikai ar piederīgiem un tuviniekiem. Ja daudzo radu starpā atgadas bēres vai kāds izcilāks gods uz laukiem, tas neatsakās nobraukt turp, ja vien iespējams. Retu reizi, vajadzības gadījumā, sarakstās ar saviem Velēnas radiem, sevišķi ar savu vienīgo un mīlo krustmeitu Paulīnu Bergs, Lejasciemā. Sastādot ģimenes kroniku, viņš uzdod Paulīnai noskaidrot dažus datus viņu kopējo radu rakstos. Tāpat lizumniešu izlokšnes lietā tas nereti griežas pie Paulīnas. Dāvina viņai savas grāmatas ar uzrakstu: «Savai mīlotai krustmeitai Paulīnai Berg no krusttēva.» Līdz mūža beigām Apsīšu Jēkabs uztur draudzīgas attiecības ar bibliofilu J. Missiņu. Šīs attiecības sākušas raisīties no Gulbenes laikiem. Missiņš, kam tolaik plašs grāmatu veikals Lejasciemā, piegādā viņa skolai vajadzīgās grāmatas un rakstāmlietas. Vēlāk abi pārnāk ar ģimenēm uz Rīgu un satuvinās nevien kā radi, bet arī kā labi draugi. Missiņš pazinies ar Apsīšu Jēkaba tēvu Traideri un gājis pie viņa Tirzā mācības skolā. Raksturo Traideri kā lielu runātāju. Kādreiz, viesojoties pie Missiņa, Apsīšu Jēkabs iedāvina viņam savu ģimetni ar uzrakstu: «Ko man tev teikt? Tas labākais paliks neizteikts. Apsīšu Jēkabs*»). Nereti draugi izcīna sūru vārdu divkauju, jo dažreiz, spriežot par garīgām lietām, Missiņš joku dēl

*) Ģimetine glabājas J. Missiņa albumā „Laikmeta modrie”.

uzstājas opozīcijā. Citādi viņi satiek labi un draudzīgi.

Mūža beigās Apsīšu Jēkabu piemeklē vislielākās bēdas un ciešanas: 1929. gada 3. janvārī šķiras uz mūžu viņa labākais un uzticamākais sirds draugs — sieva Beate, ar kuru tas sadzīvojis vislaimīgākā saskaņā gandrīz 48 gadus. Tas ir smags trieciens, kas stingro, dzīvē norūdīto vīru satricina līdz dvēseles dziļumiem. Aizgājusi dusēt mūža mierā viņa mīlotā sieva, sirsnīgākais draugs un ģimenes māte, ar ko tas mūža lielāko daļu dalījies priekos un bēdās, baltās un nebaltās dienās. Šo bargo pārbaudījumu Apsīšu Jēkabs iztur ārēji diezgan stoiski, kauču iekšēji tas sagrauzts līdz bezgalībai. Dārgai aizgājējai viņš pats sastāda bērnu piemiņas lapiņu, izvēlēdamies korāļus: mājā — «Kad es vien pie Viņa» un «Pavēlies savās mokās»; kapsētā — «Ļauj atman» un «Kādā nu mierā».

Sievas nāve stipri satricina sirmā patriarcha nervus. Viņš nekurn un nevaimanā, bet klusā padevībā nes smago sāpju krustu, slēpdams no pasaules acīm savu dvēseles Golgātu. Viņa ilgas ceļas pāri šai raudu ielejai, kavēdamās lielajā mūžības saskaņā, kurai pievienojušies dārgie vecāki un mīlotā laulātā draudzene. Un sirmāis bārenis sūta dārgajiem aizgājējiem sērus sveicienus: «Uz Ciānu! Ak, neizsakāms vārds, kas tevi atminēj's? Kad jaunu dziesmu debess saskaņā Tur dvēs'le gavilēs! Tik' viena ilgošanās, Tik' vienas domas man: Dod arī man tur vietu, Kungs, Tavā Ciānā!»

Pēc Beates nāves Apsīšu Jēkabs neatrod vairs mieru, juzdams sev blakām tukšu vietu. Viņš paliek vēl klusāks, vēl vientuļāks — viens tukšajā dzīvoklī. Visas organiskās saites ar dzīvi viņam liekas satrūkušas. Nē, tomēr: pa-

liek vēl ģimenes atvases — bērni; tie rūpējas par viņu ar lielāko pašuzupurēšanos un milestību. Bērnu milestības sildīts, tas it kā atplaukst un atdzīvojas. Tomēr viņš ir un paliek vētras šausts ozols un sevī nes lūzumu. Lai izrautos drūmajām vientulības domām, Apsīšu Jēkabs bieži uzturas pie dēliem Rīgā un Gaujienā. Viņu spīrgtajās un laimīgajās ģimenēs mājo tas pats veselīgais, skaidrais gars, kas nācis no Kalaņģiem. Un viņš, sirmais patriarchs, aizmirstas savu bērnu un bērnu bērnu vidū, aizmirstas no vientulības un tukšuma. Vēl ir kas piepilda dzīvi, kas aicina dzīvot. Cik spēdams, viņš nodarbojas ar bērnu bērniem audzināšanas nolūkā. Ari bībeles studijas, valodniecības sēdes un svētdienas skola aizpilda laiku. Un viss, ko tas dara, to dara ar lielu milestību, un aizraušanos. Viņš nevar citādi, tas tā iedzimis viņa cēlajā dabā no pat mazotnes. Dziļā autoritāte un liels gara spēks mājo viņā līdz mūža galam. Tādēļ pret viņu sajūt cienību visdažādākās ļaužu šķiras un partijas, jo savus uzskatus viņš izteic atklāti un droši, būdams laipns un iecietīgs pret tiem, kas citādi jūt un domā. Savā ilgajā mūžā Apsīšu Jēkabs piesavinājies lielo dzīves gudrību: milēt un piedot. Milēt visus, tikai ne tautas grāvējus. Studēdams bībelisko senatni, viņš pats jau pievienojies šai senatnei.

Domas par savienošanos ar mūžību allaž un allaž nodarbina Apsīšu Jēkabu. Vadoties no skaidrā evaņģēlija priecās mācības, viņš neieslīgst ne okultismā, ne murgainajā misticismā, palikdams uz klinšainā bībeles pamata. Reliģijas apmirdzētajā gaismā visas parādības viņam liekas gaišas un skaidras, arī nāve. Dzīves beigu process ir tikai pāriešana jaunā apskaidrotā stadijā, «kur aizmirsts zemes tvaiks.» Savā nama turēšanā, savā iekšējā dzīvē viņš stingrs un ne-

satricināms un var bez bailēm un liekulības saukt: «Nāve, kur ir tavs dzelons? Elle, kur ir tava uzvarēšana?!» Mūžības domas neatstāj Apsīšu Jēkabu. Garā viņš sarunājas ar nelaiki laulātu draudzeni, veltīdams tai savu pēdējo dzejoli, ieliekot tajā savas intimākās sirds jūtas:

Tālai aizgājējai.*)

Kaut tevi redzētu
Tik' vienu — vienu reiz'
Ne trūdu vaigā vairs,
Bet debess gaišumā!
Pēc sāpēm pārciestām,
Pēc grūtā gājuma
Tu pretī nāktu man,
Kā citkārt jaunībā
Un rokas izplestu,
Ap kaklu kristu man.

Ak, mīlā — mīlā, tu —
Tu neaizmirstamā,
Tu gavilētu tad:
«Nu reiz tu arī nāci
No zemes ielejas,
No spaida pārciestā;
Kā tevis gaidīju,
Kā tevis ilgojos!
Bet nu mēs vienoti,
Vairs šķirti neesam
Un mūžam nebūsim!
Kungs Kristus iesvētīs
Pats mūsu derību
Uz mūža laimību,
Kur aizmirsts zemes tvaiks.»

*) Šis dzejoliš atrasts pēc Apsīšu Jēkaba nāves viņa piezīmju grāmatiņā ar paskaidrojumu: „Pirmoreiz uzņemts 14. V. (domās jau agrāk); uzrakstīts 27. V. 1929. gadā.”

Vai tāls šis brīdis vēl?
Sirds, pacieties tik' vien,
Kaut vientulība māt,
Kaut gauss vēl vakars, rīts.
Tas brīdis tuvāk nāk
Un reiz būs sagaidīts.

Kāds skaidrs un vienkāršs mirdzums šai nemākslotajā, dziļu izjūtu kvelmē radušajās dzejā, kurā izskan nāves nojauta: ne drūma un gaudu pilna satricinājuma, bet klusas un apskaidrotas pašāvības apspārnota. Vientulās dvēseles sapnis ekstazes nomodā. Tā ir augsta dziesma mūžībai. Viņš tiko savienoties ar mūžību, kur viņu gaida viņa neaizmirstamā un mīlotā sieva «ne trūdu vaigā vairs, bet debess gaišumā.» Un rezignējoši viņš jautā: «Vai tāls šis brīdis vēl?» Un tikpat rezignējoši skan atbilde: «Sirds, pacieties tik' vien... Tas brīdis tuvāk nāk un reiz būs sagaidīts.»

Šī liktenīgā un pareģonīgā dzeja ir Apsīšu Jēkaba pēdējais literāriskais darbs. Liekas, viņš to būs uzskicējis savā kabatas grāmatiņā Meža kapos, kavēdamies pie netaiķes Beates kapa 14. maijā. Maijs ir ziedoņa mēnesis, kurā tā iemīlējies lielais gāršas dzejnieks. Viņš atceras Gauju, zaļajiem kārklu cēriem un ieviedu čemuriem vainagoto Gauju, kas kā kautrīga ligava vijusies kādreiz viņa dzīves gaitām līdz. Un Apsīšu Jēkabs, īsi pēc dzejoļa uzrakstīšanas, sāk posties uz Gaujienu pie dēla mācītāja. 1. jūnijā, sakārtojis ceļa somu, kurā jau glabājas bilete braukšanai, viņš ierodas meitas Mildas ģimenē, atsveicināties. Meitas vīrs Baltgailis no paša rīta nejūtas vesels. Apsīšu Jēkabs tūdaļ atliek braukšanu, palikdams pie meitas, kamēr noskaidrosies meitas vīra slimības stāvoklis. Slimniekam tomēr nepaliek labāk un, neskatoties uz

nopietno medicīnisko palīdzību, viņš mirst ar trieku tās pašas dienas vakarā. Tēvs paliek pie meitas sēru mājā un ir visa gādnieks un rīkotājs. Viņš mierina meitu un dalās tās dziļajās sāpēs. Pēc bērēm meita pati mudina tēvu braukt uz Gaujienu pie dēla, atpūsties un atspirgt lauku klusumā. Tēvs rauga celt iebildumus un atlikt braukšanu. Viņu tomēr pierunā un tas izbrauc no Rīgas 6. jūnijā, kārtējās satiksmes autobusā, ierazdamies Gaujienā sveiks un vesels.

«Neskatoties uz ceļa nogurumu, savējo vidū bijis jautrs, pat jokojies, painteresējies par valodu Gaujienas vidusskolas abiturientu rakstu darbos, kas pašlaik bija nodoti mācītājam kā pārbaudījuma asistentam novērtēšanai; parunājis par saviem darbiem un it kā nodomiem, svētdien vēl bijis baznīcā, bet pirmdienas rītā pēkšņi saslimis un vakarā 71 g. vecumā miris, tikai īsu brīdi pēc saslimšanas vēl apzinoties savu nopietno stāvokli, strauji sekojot neapziņas stāvoklim.» (Latvju Grāmata 1929. g. Nr. 4).

Viņa karstā zemes vēlēšanās piepildījusies: tas brīdis sagaidīts... Viņš pievienojies saviem mīļajiem aizgājējiem veļu valstī. Un atkal — kāda liktenīga sakarība: Apsišu Jēkabs mirst ārpus mājas — pie dēla Gaujienā, tāpat kā viņa tēvs Traiders Rankas krogā pie sava drauga Neilanda. Pēkšņā sēru ziņa aplido Latviju. Visi laikraksti un žurnāli ievieto lielā tautas rakstnieka ģimenes, veltīdami tam plašus apcerējumus un piemiņas rakstus.

«Nav mums vairs Apsišu Jēkaba, visa tā, kas mūsu tautai mīļš, dārgs un svēts — uzticamā sarga. Neredzēsim vairs viņa nopietno un reizē tik laipno vaigu, nesastapsim vairs viņa stalto stāvu uz Rīgas ielām, trūks viņa skaistās, sirsmās galvas visās tanīs svarīgās sapulcēs, konferencēs, kongresos, kur viņš arvienu ar siltu interesi

piedalījās un kur ar visu krūti aizstāvēja to, kam ticēja un ko gribēja veltīt tautas nākamām paaudzēm kā svētu mantojumu. Miris mums mūsu tēvs, audzinātājs, vadītājs, senu, svētu tikumu mācītājs. Miris latviešu sētas un mājas, Latvijas dabas, īsti latvisku cilvēku nepārspējams tēlotājs. Skumst Latvija. Pie viņa šķirsta sērās galvu noliec katrs latvietis, kam dārgi tie paši vārdi, kas dārgi bijuši viņam. Vēl mēs nemaz neapzināmies, ko esam zaudējuši ar viņa nāvi. Vispār vēl mums trūkst skaidra pārskata par visu, ko viņš mums devis gan audzinātāja, gan dzejnieka, gan lielas dzīves gudrības mācītāja lomā. Vēl neviens mums nav teicis, kas mums par viņu jāzin.» («Latvis».)

«Ir cilvēki, kuņi tā saaug ar savu apkārtni, kā vecie koki parkā, kurus garām ejot atrodam arvienu tai pašā vietā. Tāds bija Apsīšu Jēkabs, visā tautā redzams un pazīstams. Tas jau bija tas pats rakstnieks, kurš kādreiz lika zvanīt visiem zvaniem, lai pamudinātu mīlēt cilvēkus. Bet zvanīja tikai viņš viens pats savas vecās baznīciņas tornī, kamēr apklusa. Vecais rakstnieks savam skolotāja darbam bija palicis uzticīgs līdz mūža galam. Viņš piederēja tam laikam, kad rakstnieks bija arī audzinātājs. Un kad viņa uzdevums vēl nebija tikai lasītāju aizkustināt, vai smēdināt.

Es pavadiju viņu līdz kādam mūra namam uz Ģertrūdes ielas un man bija tik žēl, ka viņš dzīvo viens pats šai aukstā garlaicīgā namā. Viņš runāja par vecuma grūtumu un, it kā padodamies kādai skumjai nojautai, mēs vērsām acis pret salto, krēslaino ziemeļu pusi.

«Re', Pīpiņš bija vēl jauns cilvēks un kā aizgāja! Viņš kādreiz bija pie manis par palīgu... Nē, vecums nav vieglums,» — viņš teica un beidzamo reizi sniedza man roku.» (K. Skalbe.)

«Apsīšu Jēkabs ir aizgājis mūžībā. Viens no mūsu literatūras labākiem veidotājiem un meistariem, ieiedams aizsaulē, uzmirdz no jauna mūsu atmiņā, un katrs, kas pazīst šī brīnišķīgā dzīves tēlotāja darbus, sajūt dziļu saviļņojumu. Apsīšu Jēkaba laime ir tā, ka viņš bija tautas rakstnieks visdziļākā šī vārda nozīmē. Pats no vienkāršas tautas nācis, viņš dziļi ieskatījies tautas dvēselē, vienkāršo cilvēku dzīvē, un ar lielu meistara roku pratis attēlot tautas cilvēkus, un kuŗu viņa darbu mēs ari nelasītu, ir jāsaka: lūk, mūsu tautas tēli viņu patiesā būtībā!

Kā prozas stila meistars Apsīšu Jēkabs vēl ilgi dzīvos mūsu rakstniecībā.» (J. Akurāters.)

«Apsīšu Jēkabs miris — šī vēsts nevienu nepārsteigs, jo lielais latviešu rakstnieks bija tuvojies tam vecumam, kas minēts bībelē. Tomēr viņš vēl arvienu likās veselības un spēka pilns. Kaut gan viņa mati bija bālāki, nekā sniegs, bet viņa sejā bija košs sārtums un skats dzīvs. Raugoties viņā, arvienu nāca prātā Viktora Igo pants: «Jo jaunu vīru acīs tikai uguns spīgo, bet gaismu vienīgi tik' sirmgalvis redz.» Un tiešām, Apsīšu Jēkabs jau sen bija iegājis apskaidrotā gaismā un tā pār viņu stāvēja ilgus gadus. Un tas citādāki ar' nemaz nevarēja būt, jo viņš ar šo gaismu bija kristīts un no viņas bija nācis.

Mirušā rakstniekā mājāja brīnišķīga mēra sajūta. Kad viņa ģenijs tam bija iečukstējis: «Cēlies un apraksti savas tautas laudis!» viņš to darīja nekavēdamies un, izdarījis, atgāja sāņus, necensdamies darīt lietas, ko augstākais gars viņam nebija pavēlējis. Tā viņš palikās mūžam vienādā limenī un tas ir pielīdzināms pašas mūžības līmenim. Miris ir patiesi latviešu zemnieku rakstnieks un viņi to nožēlos un apraudās visvairāk. Ar sava talanta spēku viņš tos ir cēlis saulē un darījis tos pazīstamus. Lai tagad lat-

vieši atšķir un pārlasa no jauna Apsīšu Jēkaba grāmatas, kur viņš spriež taisnu tiesu par ļaudīm, laipni uzskatīdams taisnos un likdams Dieva pārkoņiem rūkt pār nepatieso galvām. Mierīgu ieiešanu apakšzemes draudzīgu un radniecīgu ēnu pulkā.» (E. Virza.)

Apsīšu Jēkaba mirstīgās atliekas pārved no Gaujienas Rīgā un novieto Meža kapu kapličā. Apbedīšana notiek 14. jūnijā 1929. g. Šim gadījumam piederīgie pagatavojuši šādas piemiņas lapiņas ar gotu burtiem vecajā ortografijā:

Sahnis Saunfems

* 8. dezembri 1858.

† 10. jūnijā 1929.

Baglabafšana 14. jūnijā 1929.

Otrā pusē dziedamās dziesmas: kapličā — «Uz Ciānu!» un pie kapa: «Mana dvēs'le, gaidi» un «Kādā nu mierā.»

Jauka, saulaina un klusa diena. Daba viskrāšņākā ziedu pilnībā, kādu to savos rakstos apdzejojis Apsīšu Jēkabs. Šodien, pašā ziedoņa jaukumā, lielo dabas dzejnieku nodod zemes klēpim. Laužu masas plūst uz Meža kapiem labu laiku priekš izvadīšanas dievkalpošanas kapličā. Gan pilsētnieki, gan laucinieki, sevišķi no tiem novadiem, kur lielais skolotājs, audzinātājs un dzejnieks savā laikā darbojies. Starp sēru viesiem redzami sirmgalvji, nelaiķa laika biedri, skolotāji, skolu jaunatne un daudzi citi, kam Apsīšu Jēkaba vārds mīļš un dārgs. Ar viņa paša sacerēto korāli: «Uz Ciānu! Vai skaņu jaukāku Tev auss vēl dzirdēj'si? Uz Ciānu, uz Dieva pilsētu! Vai sirds tev nesilst turp?» iesākas izvadīšanas dievkalpojums. Jāņa draudzes virsmācītājs J. Meirens cildina izjustos vārdos Apsīšu Jēkabu kā istu tautas skolotāju un audzinātāju, pamatodamies uz pravieša Elizāra vārdiem: «Neuzkavējat mani, tas Kungs līcis maniem ceļiem labi izdoties.» Šie vārdi aizgājēja dzīves raksturojumam vispieklāvīgāki. «Pie Apsīšu Jēkaba zārka mums ir iepriecinājums, ka viņa ceļi tiešām labi izdevušies. Viņš domājis lielu darbu visas tautas labā un par to viņš paliks mūžam neaizmirstams un dārgs. Kā skolo-tājs un audzinātājs viņš izņēma no sava sirds-dārza košāko ziedu un to stādīja bērnu sirdīs. Savos rakstos viņš tēloja neaizmirstamus un cēlus tipus un tagad mēs viņu pašu varam raksturot kā Andra tēvu, kas rādīja latvju tautai pareizos sadzīves ceļus. Viņš nebija audzinātājs tikai skolā, bet audzināja visu tautu.» («Latvis».)

Kapu zvanam sēri skanot, daudzie sēru viesi seko Apsīšu Jēkaba zārkam uz viņa mūža vietu

Meža kapos, netālu no viņam radniecīgā dzejnieka Poruku Jāņa atdusas vietas. Zārku novieto kapā un mācītājs notur svētīšanas vārdus. Pie kapa runā arī vēl citi mācītāji, cildinādami netaisni kā taisnu un sirdsskaidru strādnieku tā Kunga viņa kalnā. Kad piederīgie atvadījušies, smilšu sauju uz zārka met lauku sirmgalvis, Apsīšu Jēkaba jaunības draugs.

Tāpēc ka aizgājējs bija izteicis vēlēšanos pie viņa kapa runas nesacīt, tad pavadītāji nolika tikai vainagus. Izglītības min. darbinieku vārdā vainagu nolika skolu dep. dir. K. Ozoliņš, no Rīgas latviešu biedrības un Zinību komisijas prof. P. Šmits, no Rīgas latv. biedrības valodniecības nodaļas prof. J. Endzelīns, latv. rakstnieku un žurnālistu arodbiedrības K. Skalbe, nac. skolotāju savienības doc. L. Ausējs, Latv. jaunatnes Sarkanā Krusta J. Cīrulis, Rīgas skolotāju institūta Fr. Adamovičs, Beķeres ģimnazijas skolotāji, Milleres ģimnazijas absolventes, valsts Bulduru dārzkopības skolas audzēkņi, Apsīšu Jēkaba kopoto rakstu izdevējs A. Gulbis, no Rīgas sv. Jāņa draudzes, Rīgas pils. 1. vidusskolas, Rīgas pils. 2. vidusskolas u. d. c. Kapu kopiņa pārvērtās vainagu un ziedu kaudzē.» («Latvis».)

Sēru sveicienu aizgājušam draugam «Latvī» velta Pēteris Kalniņš izjustā dzejolī, kura beigu pants:

Sirds nemierīgā! Nav tev šeit laimības
No pirmā mirkļa, līdz pēdējai nopūtai.
Miers pasaules drūzmā Nav ronams tev,
Pirms tu nedusi Mūžīgā rokās!

* * *

Kapu zvans nebeidz dunēt: tas iezvana citā apskaidrotā dzīvē Lielo Zvanītāju, kas visu mūžu ticīgi zvanījis Tautas Svētnīcas augstajā tornī, saukdams laudis uz taisnību, tikumību un mīlestību: «Mīlējiet — mīlējiet! Esiet brāļi!»

VIII.

Personība

Apsīšu Jēkaba personība literātūrā ir pagaidām apslēpta, jo savas kautribas dēļ viņš pats par sevi ļoti maz rakstījis.

«Es par sevi negribu neko rakstīt, jo tas izklausītos pēc lielišanās. Bet ja kas grib lielities, tas lai lielās iekš tā vārda Kristus,» — tā kādreiz intimā sarunā Apsīšu Jēkabs teicis savam draugam J. Missiņam.

Ari savā biogrāfijā Apsīšu Jēkabs ar viņam piemītošu kautribu it kā garām ejot ieminas: «Sadzīvē esmu bijis skolotājs, nu jau piecdesmit gadu, un tikai Latvijā, Vidzemē. Ar skolotāja darbu esmu pelnījis savu dienišķo maizi, no tā arī pārticis, un, paldies Dievam, izticis. No savā darba un spēka, cik nu spējis un pratis, esmu centies dot sabiedrībai to, ko pienākums man uzlika, blakām tik, tā aiz patikšanas un ari sirds skubinājuma, esmu ņēmis ari spalvu rokā, nemaz nedomādams un necerēdams kādreiz būt par rakstnieku. Nejauši par to esmu ticis. Pašam bija jābrīnās, ka šur tur atklātībā sāka jau mani minēt par rakstnieku.»

Šī kaunīgā pašaižliedzība, vienota ar sirdsskaidrību, lēnību un pazemību, iezīmē Apsīšu Jēkaba psiķes raksturīgākās īpatnības, kas nešķirami un viengabalīgi sakausētas ar cietu, norū-

dītu gribu un nelokāmu rakstura stingribu. Viņā iemīt it kā divas dabas: stingrā un palāvīgā, kas — jūtu un prāta kompleksiem diferenciējoties — ideāli līdzsvarojas. Šais īpatnībās saskatāma iedzimtība, kā ģenerācijas tieša izpausme: tēva noteiktība, stingrība, apķērība, taisnības sajūta, reliģiozitāte un mātes lēnprātība, pazemība un sirdsskaidrība. Izglītības ceļā un dzīves veidotājas apkārtnes vidū šis iedzimtības mantojums paplašināts un izveidots; atstāts tikai vislabākais, pozitīvais. Tas lielas un augsti kultivētas personības nopelns.

Ikviena cilvēka garīgo seju iezīmē un noteic viņa fiziskā struktūra: pareiza miesas būve, dzīvības enerģija un normāla organisma darbība. Ar šīm īpašībām lielā mērā apveltīti Jaunzemu ģints locekļi visos tās nozarojumos, sākot no Jaunzemniekiem, Kalaņiem un beidzot ar Velēnas Saltupiem. Viņu rakstura iezīmīgākās pamatlīnijas — lēnprātība, sirdsskīstība, centība un dziļa pieķeršanās garīgām lietām. Visdzīves-spējīgāki tomēr Kalaņu Jaunzemi ar savu garīgā možuma pārsvaru. Tāpat otrs nozarojums — Saltupu (Velēnas) Jaunzemi pierādījuši dzīvē lielu izmanību, darba spēju un enerģiju. Uzstūšies uz augšu paši saviem spēkiem un izskolojuši bērnus. Vispār lizumnieši enerģiski un praktiski ļaudis, pretēji ideāliskajiem rankaviešiem (rancēniešiem) un romantiskajiem tīrzmaliešiem. Lizumniešos vēl daudz kas saglabāties no veclaicības, arī tikumi un ierašas. Starp viņiem sastopami īsti latviski vārdi: Andris, Jānis, Jēkabs, Šķērsts, Made, Trīne, Baba, Mādža, Maja, Ilze, Līze u. t. t.

Apsiņu Jēkabs ir lizumniešu garīgās kultūras viskrāšņākais zieds; tāds zieds tīrzmaliešiem ir Andrievs Niedra. Abi auguši un dzīvojuši tautas vidū. Abi gara milži un lieli domātāji. Nie-

dra pārāks ar savām estētiski filozofiskajām doktrinām, Apsišu Jēkabs — ar ētiski reliģiskajām. Valodas spraiguma un košuma ziņā Niedra liekas būt Apsišu Jēkaba atskolnieks, kas pārsniedzis savu skolotāju ar akadēmismu. Apsišu Jēkabs tomēr latviskāks, tuvāks tautas dvēselei. Viņš savu priekšgājēju īsts pēctecis: stalts, liels, gandrīz lāčplēsiska auguma. Skaistā, kuplo matu un bārdas vaiņagotā galva ar atklāto īsti latvisko seju, kuŗas krāsa saglabājusi savu jaunatnīgo svaigumu līdz pat vecumam, majestātiski cēla un varena. Gleznās, glīti veidotās ausis iezīmē inteliģenci, bet pilnīgais deguns ar pastrupo noslēgumu piešķir izteiksmei bargu skarbumu, kuŗu retušē maīgās vaigu līnijas, pazudamas zemnieciskajās, dzejiski izspurušajās ūsās. Platā un augsti velvētā pierē paceļas ar vieglajām grumbu rievām kā stalta dievnama velve, zem kuŗas gaiši un skaidri spīgo divas altāra sveces — dievišķīgā ģenija apstarotās acis. Šīs dziļās un skaidrās acis ar savu dievišķīgi rāmo mirdzumu! Acis, kas pravietīgi skatījušās mūžiem pāri, redzējušas tautas verdzības asaras un atmodas priekus, ļaužu tikumus un netikumus, kļūdas un labos darbus. Liekas, it kā viņas, uz tevi vērīgi raudzīdamās, runātu: «Neej nekur, kur gods un sirdsapziņa tev liedz iet, nedari nekā, kas nav caurcaurim labs un patiens, nedari nekā, par ko tuvākais uz tevis varētu raudāt un žēloties, un ja tev arī liktos, ka pasaule tevi tādā ceļā vil, — šis ceļš tevis nevils nekad.» (A. J. r. II.)

Staltais, masīvais patriarcha stāvs, ietīts tumšajā mētelī, rada cienīgu un valdonīgu izskatu, kas apbur un suģestē. Un tomēr cik liela neaizsniedzama vienkāršība viņa apģērbā un kustībās: viss viņš viengabalains, cienīgs un stalts, kā pagātnes monolīts. Šī vienkāršība viņa dabā tik organiska, jo par visu vairāk tas neieredz tukšu

ārišķību un proponē «sviest diplomus ar' pie malas». Jākalpo nevis elkiem, bet dzīvam garam, jo: «Gars dara dzīvu, bet burta zīme nokauj.» Pats viņš dzīvo vislielākā saskaņā ar saviem vārdiem un atsakās no viņam piešķirtā Triju zvaigžņu ordeņa. Tas aplicina gribas stingrību un līdz ar to rakstura vienību, kuŗā jaužama cilvēciskā pilnība. Gaišo saulaino pieri neapēno valšķība un kaislību ēnas; vieglās grumbu rievās slēpj sevi bezdibenīgas domu dzīles. Prāta objektivitāte un jūtu suverenitāte ar reliģiski noskaņotām tikumiskām disciplinām — sirdsskaidrību, atturīgu kautrību, nelokāmību, pazemību un lēnprātību, — viss tas noteikti raksturo Apsīšu Jēkaba garīgās personības veidolu no pozitīvā stāvokļa. Viņš vadās no kristiciskā viedokļa, un viņa stingrajā dabā iemīt šādi atziņu kompleksi:

a) Reliģiskais princips.

Katrs pats ir savas dvēseles kopējs. Tā jādaīlo ar pietāti, uzticību, kristīgu mīlestību un jāsaūlo mūžīgā evaņģēlija gaismā, turoties pie bībeliskās atziņas: «Netiesājiet, lai arī jūs netaptu tiesāti. Mīlējiet savu tuvāku, kā sevi pašu. Esiet tās zemes sāls.» Ticībai jāizriet no prātniecisko atziņu kopas un gara brīvības. Piespiesta ticība ir liekulīga un nejēdzīga. Apsīšu Jēkaba ticība dziļi pozitīva, apustuliski-evanģēliska.

b) Morāliskais princips.

Morāle ir dvēseles labo īpašību kopsuma. Garīgi cēls vienīgi tikumīgs cilvēks. Tikumiskās būtības pamatu pamats ir taisnība un patiesība, šis dvīņu māsas, morāles pirmdzimtās. Viņu pretstats — netaisnība un meli. Netaisnība ir dvēseles aklība un meli — patiesības apsmieklis.

«Dzīvot ir karot un turēt taisnu tiesu par sevi.» (Henriks Ibsens). Turēt taisnu tiesu par sevi un citiem, tas ir ikkatra tikumīga cilvēka svēts pienākums. «Esiet taisnīgi un apjožiet savus gurnus ar patiesību, jo jūs dzemdēti patiesībā.» Lielākā uzvara — uzvarēt pašam sevi.

Pēc reliģisko atziņu imperatīva otra vieta Apsīšu Jēkaba psihē ierādīta stiprai taisnības sajūtai, kas tik caurspīdīgi vijas cauri viņa literāriskajiem darbiem. «Ja tu nebūsi vainīgs, tad jau tev ar' nekā nedarīs,» — tēvs atbild dēlam, kad tas, bīdamies no tiesas un soda, meklē viņa aizstāvniecību. Varbūt šīs bailes ir tās, kas iespaidojušas zēna jūtīgo dvēseli laba un ļauna izpratnei. Un viņš nāk pie atziņas, ka «lielākais ļaunums pasaulē ir tiesa.»

Taisnības un patiesības kārtā ierindojama arī augstsirdība. Pie morāliskajām īpašībām pieder vēl sirdsšķīstība, laipnība un pazemība. Visas šīs īpašības atradušas Āzsišu Jēkaba psihē plašu un paliekamu mājokli.

c) Taupības princips.

Savā laicīgajā dzīvē Apsīšu Jēkabs vadījies allaž no cieša taupības principa. Nekādas izšķērdības, ne pārmērības. Pats viņš nesis visu mūžu smago dzīves nastu, tādēļ zin tās smagumu. Nav jādzīvo vienai dienai, bet visam mūžam. Te viņš pielīdzināms gudram saimniekam, kas modri un apdomīgi vada savu saimniecību. Kur citiem jau sen viss izsaimniekots, viņam vēl pilni apcirkņi.

Ar taupību tuvu saistīta pieticība, vienkāršība un nesavtība jeb pašaprobežoššanās. Šīs cēlās īpašības iemīt lielu un ievērojamu cilvēku raksturā. Būt pieticīgam mazumā, tā ir liela gara bagātība.

Ari taupība ir iedzimtības un audzināšanas auglis. Un Apsišu Jēkabs atceras, ka viņam bērībā bijis aizliegts pieiet pie spičku cības, jo «spičkas toreiz bija naudas vērtībā.» (A. J. r. III 90 lp.)

Vēl kāds ļoti raksturīgs augstsirdīgas nesavtības piemērs: Kādreiz, izmaksājot honorāru par kopotiem rakstiem, izdevniecības kasieris kļūdas un izdod Apsišu Jēkabam aiz pārskatīšanās daudz vairāk, kā pienākas pēc ordera. Jau tūlīt otrā dienā no rita ierodas Apsišu Jēkabs un atdod vairāk izdoto naudu atpakaļ. Turklāt viņš pats gandrīz visu nakti negulējis, raizēdamies par kasiera uztraukumu.

Taupība nav netikums. Taupība ir praktiskās dzīves stingra paškritika.

Apsišu Jēkaba garīgo personību apstaro bibliskais ģenijs. Tā radusies un kristalizējusies iedzimtības un audzināšanas krusta ugunīs, astoņdesmito gadu pastorālo tradīciju un pietiskās brāļu draudzes ziedu laikos. Skola un pašmācība noslipējušas viņa veselīgo un spēcīgo talantu, kas jaunībā bijis nenozīmīgs. Bēms un Cimze ir tie drošie balsti, uz kuriem savā tapšanas periodā dibinājusies nākošā rakstnieka ideju pasaule. Lielā atziņu bagātība, kas smelta no praktiskās dzīves personīgu pieredzējumu ceļā, palīdz orientēties un atrast īsto izeju. Viss sasniegtais — iekšējo cīņu un garīgo meklējumu rezultāts. Šais cīņās iegūts intelektuālo spēju rūdījums un rakstura briedums. Askētiskā stingrība, iebīdāmā kautrai pašizliedzībai un palāvībai, neļauj locīties, saskaldīties un iet kompromisa ceļus. Iesāktajā cīņā rodas aktivitāte un drošsirdība. Apsišu Jēkabs ļoti aktīvs, kad jāaizstāv kāda patiesa lieta. Ar asu un nesaudzīgu protestu viņš uzstājas pret konkordāta līgumu, kad luteriskā Jēkaba baznīca jāatdod katoļiem.

Šai protestā tik daudz drosmes un taisnu sacelšanās jūtu. Cīnīties patiesības labā — cilvēka augstākais uzdevums.

Apsīšu Jēkaba personība ir lielu un cildenu garīgo īpašību kopojums. Apkārtne, kurā viņš mita, ierosināja viņa dedzīgo fantaziju. Un viņa darbos atmirdzēja košs talanta plaukums. Asais kritiskais prāts ar loģisku stingrību vada domu lidojumus un to aspektā rodas augsti kvalificējamās garīgas vērtības. Kā domās, tā arī darbos stingra vienība un līdzsvars. Apsīšu Jēkabs nesmēķē un nepieskaņas reibinātajiem dzērieniem. Organisms nesaindējas, saglabā veselību un rakstnieks sasniedz lielu ilggadību. Viņa mātes līnijā ilgs mūžs parasta parādība. Vēstures perspektīvā jādod viņam gods, ka tas sniedzis veselai paaudzei gara gaismu, pamudinājis daudzus censoņus uz tālākizglītību augstskolās un atstājis literatūrā plašu un bagātu mantojumu, kuŗu novērtēt mūsu kritiķu un literatūrvēsturnieku svēts pienākums.

Rakstnieka darbi ir viņa personības spoguļis — augstākā kritiskā instance, kuŗā atspoguļojas garīgā konstitūcija: psiches emocionālitate un intelekts. Jo spraigāki un daudzplāksnaināki jūtu un prāta kompleksi, jo ražīgāks un augstvērtīgāks pats rakstnieks.

Apsīšu Jēkaba individuālo jūtu pasaule plaša un impresīva. Domāšanas process noteikts, stabils un loģisks. Intuīcija gandrīz sveša un nepazīstama. Viņš raksta tikai par to, ko redz, jūt un domā. Sevišķi labi attīstīta redzes atmiņa, kas kārtu un atveido uzņemtos iespaidus. Vislielākais iespaidotājs daba savā reālajā būtībā. Tā vistuvākā, visvienkāršāka un nemākslota. Nekādas mākslotības necieš viņa estētiskais imperatīvs. Sociālās un filozofiskās doktrīnas nereti tiek aizvietotas ar didaktikas un dogmatikas

problēmām. Darbos, sevišķi pēdējos, valda ētisko un reliģisko ideju diktatūra. Apsīšu Jēkaba kompaktā veselīgā dvēsele nepazīst ne šaubu smeldzes, ne grūtsirdības skepses. Toties' tēlojumos nereti uzdzirkstī paskops un sātīgs humors. Sirdsskaidrība, veselīga mērenība, pazemība, kluss darba prieks un stipra ticība ierindo Apsīšu Jēkabu apustulisko bībeles cilvēku saimē. Dzīvē viņš nekāroja goda, kalpodams savai tautai ar lielu aizraušanos un pašaieliedzību. Tāpēc arī viņa vārds paliks tautas piemiņā mūžīgi.

Darbi

I.

D z e j a

Dzeja, sevišķi liriskā, ir visintimākais individuālo jūtu izteiksmes veids. Lirikas liegi šupošajā ritmā visvieglāki izpaužas dvēseles refleksīvās emocijas. Spriežot pēc atstātajām garām, mūsu senči bijuši lieli liriķi. Tas itin dabīgi, jo dzejiskais ritms iesakņojies līdz ar kustību un darba ritmu. Šo ritmu radījis pirmais sirds puksts, vēlāk — sprigula vāle un maltuve. Tādēļ liriskais elements mums vistuvākais. Gandrīz ikviens jauns dzejnieks iesāk savas literāriskās gaitas ar liriku.

Ari Apsīšu Jēkaba literāriskās darbības sākumā sastopam liriskus motīvus: viņa pirmais nodrukātais darbs ir lirisks dzejolis. Dzejojot viņš iesāk jaunībā, visvairāk Rūjienas laikmetā — savas mīlas ziedonī, cerējoties ar Beati Krievs. «Pagalmā» ievietota vesela serija dzejoļu, oriģināli un tulkojumi. Tomēr tīrā lirikā viņš nespēj iemiesot savus iekšējos pārdzīvojumus. Kā traucēklis te minams pārāk plašā izjūtu gradācija un «valodas nepadošanās atskaņām». Daudz brīvāki un izvaļīgāki viņa domas izteicas dzejiskā prozā: skicēs un novelēs. Tādēļ par savu dzeju autors izsakās drīzāk vēsi un noliedzoši: «Un nez' vai no kritikas stāvokļa vēlāk pats arī būtu bijis mierā, ja tie, 25 būtu nodrukāti.*). Jādomā

*) Pirmie dzejoļi, ko Apsīšu Jēkabs iesūtījis uz Lautenbacha-Jūsmaņa ieteikumu Zieslakam drukātavai; kā zināms, šie dzejoļi nav parādījušies drukā, jo pazuduši.

gan, ka ne. «Dzejot jau būtu varējis vēlāk ar', bet tas man tai laikā, kad sāku rakstīt savus stāstus, kur dzīve sauca uz darbu, likās it kā bezdarbība, vai novēršanās no īstā dzīves uzdevuma, vislabākā gadījumā laika kavēklis, atpūta, kam var gan atvēlēt kādus vaļīgus sajūsmas brīžus, bet ne nodoties tam īpaši. Jūtot atskaņu klauzulā grūti pārvaramus šķēršļus, kas traucē sajūsmu un ierobežo domu izteiksmi, dzejnieks rīkojas šai ziņā diezgan brīvi, pravietodams nākotnes lirikā bezatskaņu dzeju, līdzīgu tautas dziesmām, kas pierādījušās, ka «sīrsnība, jūtas un domu dziļums var izteikties dziesmā arī bez atskaņām.»

Savos kopotos rakstos Apsišu Jēkabs ietilpinājis ļoti skopu un stipri sijātu dzeju izlasi — oriģinālus un tulkojumus, kas pēc sava satura sadalās šādi:

A. Oriģināli:

- a) laicīgās dzejas ar un bez atskaņām 11 gab.
- b) garīgās dzejas tikai bez atskaņām 5 gab.

B. Tulkojumi:

- a) laicīgās dzejas ar un bez atskaņām 26 gab.
- b) garīgās dzejas ar un bez atskaņām 8 gab.

Pavisam kopā piecdesmit īsāku un garāku dzeju. Sava paša dzejas viņš devis vismazāk — vienu trešdaļu. Izlases princips tiešām bargs, bet šai bargumā slēpjas zināms noskaņojums un precizitāte. Skopums inkriminējams paša dzejnieka dabai, jo savā izlasē tas vadījies no stingras paškritikas kōdeksa. Protams, izlases princips nācis tikai par lielu svētību dzejas mākslinieciskai vērtībai, kas caur to tapusi pilnīgāka, respektējamāka.

Dzeja mūs ievada Apsišu Jēkaba intimo jūtu un pārdzīvojumu pasaulē. Izaudzis tautas atmo-

das laikmeta spēcīgajā uzziedā, klusās, lauku romantikas svaids un lielā mērā iedzīvojie pastorālās pietātes tradīcijas, Apsīšu Jēkabs slāpst pēc garīgas pilnības un individuālās patstāvības. Viņa ētiskais ideāls — sirdsskaidriība. Pats viņš, straujš un kūsājošs, neizkristalizējusos laicīgo problēmu varā. Cilvēces skaistākie sapņi mila un laime tikai fikcija. Cīņā jāiet un jācīnās. Un kad kaut kas pozitīvs liekas jau sasniegts, dzīvību ārdītāja nāve klāt un visu noslauka ar savu kaulaino roku. Sajūsma nereti izglābj, atvērda svētlaimības paradīzi. Tad arī rudenī vēl uzplaukst prieks:

Žēl man redzēt rozes vīstot,
Kas tik' īsu brīdi zied;
Žēl ka ziedon's, projām klistot,
Nespēj man vairs ilgāk smiet.
Tomēr, kad ar miglas tvaikiem
Aukstiem rudens zemi sedz,
Vēl uz taviem košiem vaigiem
Ziedoni un rozes redz.

Dzīvē tik daudz nejaušību, piepildīšanās un vilšanās, prieku un asaru. Tumši mākoņi aizsedz debesis. Tumšas sēras aptumšo sirdi, ka acis «pāri list». Tas tikai pārejas moments. Atspīd brīnumdarītāja saule; viss atkal zaļo, zied. Un tur, kur meža šalkās sapņo ziedos iesnigusē gārša, sirds saskanīgi cilājas ar dabas plašo elpu. Viss izlidzināties un aizmirsts, sāpju rētas aizdziņšas. Gars atraisīties no grūtsirdības skepes un kā varens ērglis šaujas pretī mūžīgai gaišmai, atskatīdamies «nicinoši uz zemo pasauli.» Atplaukst dvēseles spars un atkal:

Man krūt's gan daudzreiz dziesmas rada
Tā priekā, kā ar' skumībā,
Tak vējš daudz skaņu projām vada,
Tās dziest, kā blāzma vakarā.

Tik' raksti, kuŗus asmins kala
It dziļi cietā akminī,
Vēl spītē laikam, pastāv salā,
Ir katru brīdi lasāmi.

Tāpat ar' sirdi atskan mīļi
Tik' tādu dziesmu atmiņas,
Kas dvēselē mums dziļi, dziļi
Ir asiņaini rakstītas.

Izjusts un dramatiski spraigs garāks episks dzejojums «Ubags», kuŗa pamatā likts patiesīgs gadījums. Niknā spelgoņā, kad «bargs ziemēls ārā sniega pārslas ārda», autors nakts laikā uzņem pie sevis noskrandojušos ubagu. Viņš neno-soda to, bet viņa lielo nabadzības lāstu rauga daudzkārtīgi aizbildināt. Varbūt zem skrandām šim pukst patiesības liecinieka lepņā sirds, kas drošu roku atmaskojis svētuļus un lišķus, un var-mākām bez drebešanas stājies pretī ar brīva vārda drošu skaņu. Un ubagu viņš pielīdzina stipram ozolam, «ko nikna vētra vidū pušu trauca, kas nelocoties salauzts — mūžam neat-zeļ». Nu vecums klāt ar mūža rietu. Drīz pu-tenis pār kapu velsies:

Tu būsi izbēdzis no grūtas nastas, —
Tur dabas klēpī būsi līdzīgs bagātam.
Tā laiki nāks un nogrimis pagājībā,
No ābu kapiem vairs ne zīmes nepazīs, —
Bet jūs, kas dzīvē neizlīdzināti,
No taisnā Soģa mutes tiesas gaidīsiet.

Laicīgās dzejas tulkotas no Ģētes (1), Hei-nes (5), Lenau'a (3), Geibela (1), Eichendorfa (3), Adolphi'a (1), Šamisso (1), Šturma (1), Ņekra-sova (3), Zalleta (1), Reinika (1), Metas Švei-cer (1), un dažiem nezināmiem autoriem (3). Tul-kojums viscauri nopietns, neminot atskaņas, kuŗu pareizība daudzos gadījumos pilnīgi atkrit. Ga-

rīgās dziesmas, skaitā mazāk, uzrakstītas dažādiem gadījumiem — bībeles svētkiem, kapu svētkiem un izvadīšanām. Šīs dziesmas radušās vēlākā laikā, izņemot «Sēja un pavasaris», uzrakstītas Rīgas periodā. Laicīgās dzejas galīgi izbeigušās, autoram stipri nosveroties uz reliģisko pusi. Visskaistākās no garīgām dziesmām: «Sēja un pavasaris», «Psalmu atbalsis» un «Uz Ciānu». Tulkotās izlasītas no dažādiem vācu dziesminiekiem: Geroka, Špita, Knapa, Neimeistera, Rikslēbena, Buters'a, Klopstoka u. c. Visas dziesmas pa lielākai daļai pielāgotas dziesmu grāmatas motīviem un dziedamas atsevišķos gadījumos, līdzīgi korāļiem.

Pēc satura un stila Apsišu Jēkaba dzeja ierindojama ētiski-dogmatiskajā lirikā. Galvenie elementi tajā pieredzējumu priekšstati un izjūtu iespaidi, vismazāk fantazija. Domas visumā dibinātas uz konkrētu slēdzienu pamata, bez liekām abstrakcijām. Liela skaidriba, noteiktība un vienkāršība stilā. Stila galvenais izteiksmes līdzeklis valodā metaforiskā tropa, vietumis metonimiskā. No gleznām visvairāk pielietotas redzes un asociāciju gleznas; pārsvarā statiskās redzes gleznas, mazāk emocionāli-dinamiskās. Ritms diezgan precīzs un plūstošs. Metrā dominējoša vieta ierādīta trochajam un jambam. Pielietots arī brīvais ritms, sevišķi reliģiskajā dziesmā «Psalmu atbalsis». Dažas dzejas un garīgās dziesmas uzrakstītas bez atskaņām dažādā pantmērā. Liriskajās dzejās izpaužas dzejnieka iekšējie pārdzīvojumi: mīlas sapņi, laimes slāpes, līgsmība, svētlaimība, kluss prieks, cerība, sēras nopūtas, skumjas, šaubas un vienaldzība. Dzejā valdonīgā loma priekšstatiem, kas rada sasprengtību un kāpinājumus.

Gaišie priekšstati: mīla sirds, acu stari, mīlas rokas, mīlas prieks, ziedu lūpas, dzi-

ves ziedonis, ziedonis dabā, pavasaris, rozes, bālā puķīte, liepu lapas, ziedu rota, lakstīgala, puķu strautiņš, dziesmas, saules stars, saules vaigs, gaisma, mēness, zvaigznes, vēsmiņas, ziedu cerība, svētlaimība, daiļums, jaunības prieks, līdzcietība, pilnības mērs, saldaiss sapnis, prieka asaras, svēta liesma, skalās dzīres, bezgalīga laime, svētā mīlestība, brīvība, miera dziesma, mūžīga vēsts u. c.

Tumšie priekšstati: cieta sirds, dusmu zibeni, sāpju dzelons, mīlas moka, gurda un noskumusi sirds, rudens vēsma, ziemelis, nāve un kops, iznīcības gars, pīšļi un trūdi, aizmirstības malks, dzīves lāsts, dzīves liksta, iznīcības ģimīšis, dusmas, skrandains ubags, nabadzības nasta, trūkums un bada raizes, grumbains vaigs, baiga vientulība, murgu ēnas, laimes gruveši, cietuma slogs, bailes un žēlums, šaušalīgs ķēms, melni mākoņi, izmisuma sāpes u. c.

Cīņas priekšstati: cīņas gars; kā varens ērglis straujais gars; zibens, kas gaisā šķīst liesmā varenā; bargs ziemelis, kas sniega pārslas ārdā; vējš, kas kailos zaros nāves dziesmu gaudo; nemierīgā daba; grūts slogs, kas jānes; kaujas lauks, kur asiņaina cīņa; patiesības liecinieks, kam sirds slāpst debešķīgā gaišumā; karš ar tumšām varām un varmākām; patiesības ērkšķu kronis, kas galvā likts; rūgts malks un sūra bēdu maize; kā sausa lapa, ziemas vētrā dzīta u. c.

Reliģiskie priekšstati: cīņa par patiesību; labs un daiļš; miera apziņa; Kungs, kas redzams tik pīšļu vaigā; ticības alga; cerības kūlīši; debess dārznieks un kviešu gaudiņš; klušais Dieva lauks; debess saule, kas lēks; kas as'ras liedams dārgu sēklu nes, tas gavilēdams pļaus tā Kunga priekā; iz nāves dzīvība rodas; nāves ēnu ielejā slīgst teka; grēka slogs un nā-

ves valgi; mūža dienas saules riets; pie dzīviem
strautiem Dievajērs jūs gana; caur maldu leju
pie gaismas; zemes valgi, kas saista dvēseli; no-
lūks augsts un svēts; augstie torņi debess pa-
malē un svēto brāļu pulks; taisnībā grēks maz-
gāts balts, kur izredzēto pulki ar baltām drēbēm
iet uz Ciānu!

Dzejā liela mērenība un rāms plūdums.
Trūkst spilgtu krāsu un dinamikas, kas lielā
mērā kūšā Poruka dzejās. Idejas, kas saistās ap
priekšstatiem, bālas un ikdienišķīgas. Vislabā-
kais — skaistā un tekošā valoda un lielā nopiet-
nība stingrajā panta kalumā. Tomēr dzeja, sa-
līdzinot ar prozu, nav Apsīšu Jēkaba krāšņā-
kais dvēseles zieds.

II.

P r o z a

Raksti ir autora paša darināts pieminēklis. No pieminēkliem tiek prasītas divas lietas: tajos jāietver un jākoncentrē tēloto tipu raksturi, nopelni un sasniegumi un tiem jābūt par ceļa rādītāju nākamām paaudzēm. Tādu staltu pieminēkli sev uzcēlis Apsīšu Jēkabs savos prozas rakstos, spilgti un daudzkrāsaini notēlojot mūsu zemniecisko pagātni garīgi ēnainajos pēcklaušu laikos. Viņa literāriskās renesanses pamati meklējami tālākā pagātnē, divu raksturīgu virzienu noslēpumā. Jaunlatviskais virziens, kas iezīmējas ar pirmo brīvības apustuli Merķeli, pāriet taisnā līnijā uz enerģisko atmodas laikmeta karotāju Kr. Valdemāru un vēlāk — uz no šī celma izaugušiem jaunstrāvniekiem —, Stučku, Raini, Jansonu-Braunu u. c. Otrs — veclatvietiskais vecā Stendera pietiskais virziens turpinās ar klerikāli konservatīvo J. Neikenu, brāļiem Kaudzišiem un Apsīšu Jēkabu; žilbi uzliesmodams, tas nodziest sirdsšķīstajā romantiķī Porukā. Sevišķi stingri pie J. Neikena ievadītā virziena turas Apsīšu Jēkabs, mēģinot pastorālā laikmeta elementu sakausēt ar tautisko. Ne tik daudz viņš grib būt rakstnieks-mākslinieks, kā didaktiķis un audzinātājs — īsts ceļa rādītājs nākamām paaudzēm.

Viņa prozas raksti aptver veselu laikmetu un pēc savas būtības sadalās šādi:

- a) skices un tēlojumi,
- b) tulkojumi,
- c) stāsti,
- e) sociālās problēmas,
- f) publicistika,
- g) valodniecība,
- h) reliģija.

1. Skices un tēlojumi. Tulkojumi.

a) Skices un tēlojumi.

Kulturālās dzīves apstākļi, kādos iesākas Ap-sīšu Jēkaba literāriskās gaitas, nav sevišķi ieprie-cinoši. Tautas izglītības līmenis vēl zems, trūkst skolu un literatūrā tikai atmodas sākums. Pa-laujoties uz iepriekšējo studiju sasniegumiem un tautā aizgūto valodas plastiku, viņš iesāk ar īsām skicēm un tēlojumiem, parakstīdamies — Jaunzemju Jānis. «Pagalms» uzņem iesācēja pir-mos prozas darbus, nodrukādams 1881. gadā da-bas aprakstu «Mežs», kam drīz vien seko jūsmīgs simbolisks tēlojums «Tautas dziesmu putniņš». Varoņa gars pusnaktī sarunājas pilskalnā ar veco burtnieku. «Neviens nav manus darbus ap-dziedājis!» skumji teic varoņa tēls. To dzirdot, burtnieks skar kokles stigas. Stīgām noskanot, no kokles izlido mazs putniņš, jauki dziedādams. Tas — tautas dziesmu putniņš, kas mūžam ne-mirst un dzīvo. Jau stila ziņā daudz gatavāka ir skice «Pie vecā zvanītāja». Tajā tiek stāstīts par veco zvanīķi Kasparu, kas bijis liels prāto-tājs. «Pasaulē viss iet gan uz augšu, gan uz leju. No augšas uz zemi, no zemes uz augšu lielākai cilvēku daļai jāstaigā. Mēs visi esam zvanītāji, kam pa torni jākāpelē, aplūkodami

dzīvi un lietas no augšas.» Jau šinī mazajā darbībā iezīmējas Apsīšu Jēkaba nākamās literāriskās darbības meti. Turpmāk nāk «Gredzentiņš» — tēlojums par kāda sapņotāja milas gaitām. «Neaizmirstelite uz Cimzes tēva kapa» — izjasts apcerējums par savu neaizmirstamo skolotāju viņa nāves gadījumā. Sevišķi raksturīga un pārdzīvojumu bagāta skice «Nakti vēžojot». Spilgts dabas nakts ainu kolorējums par medībām uz apbruņotajiem «šķēru valdniekiem». Šī gleznainā dabas ainavu skice ir kā ieskaņa vēlākajam darbam «Laimes spoks». Vijīgā, no pašas tautas mutes noklausītā valoda ir šo iesākuma darbu galvenais vērtīgais pamats. Gaumīgais jēdzienu sakopojums un pareizās teikumu konstrukcijas jau no pat sākuma iezīmē jaunajā rakstniekā krietnu valodas pratēju, kuŗa rīcībā neaprobežots latvisko vārdu krājums. Tautas atmodas laikmeta nabadzīgā literātūra sen izsmelta un pēc Kaudzišu «Mērnieku laikiem» nekas sevišķi spilgts, kas varētu ierosināt garu, tik drīz neparādās. Tauta aizgūtnēm lasa Leitana tulkotos stāstus «Puķu kurvītis», «Priežkalna Roze», «Eistāķius» un sevišķi aizraujas no Lapas Mārtiņa salkanajiem mīlestības stāstiem un tulkotiem dēķu romāniem: «Don Karloss», «Belgrādes Roze» u. c. Neikena vērtīgie stāsti no tautas dzīves, kuŗos attēloti zemnieku tipi un to darbības motīvi, tautai grūtāk pieejami un baudāmi. Intelīgentam lasītājam savas literāriskās slāpes jāremdina pie cittautu literatūras svešajiem avotiem.

b) Tulkojumi.

Panākumi «Pagalmā» un cildenās redakciju atsauksmes ierosina jaunā censonā garu. Un Apsīšu Jēkabs uzsāk nopietnas studiju ekskursi-

jas vācu un krievu literatūras plašajos novados, līdztekus dzejai un tēlojumiem vingrinoties tulkojumos. Viņš iesāk ar dāņu pasaku meistara Andersena darbiem, pārtulkojot no vācu valodas skaisto pasaku «Jūras vārava». Tai seko citas pasakas, sevišķi iecienītā poļu rakstnieka Jozefa Ignācija Kraševska*) stāsta «Podnieks Jermola» tulkojums, kas parādās «Austrumā» un 1886. g. iznāk atsevišķā grāmatā. «Podnieks Jermola» dziļi ētisks un psiholoģisks darbs, kuŗā sīki un spilgti nofēlota poļu tautas dzīve krievu birokrātijas un poļu muižnieciskās šlachtas dzimtbūšanas jūgā. Stāstā spilgti raksturoti izdzīves alkstošās šlachtas, židu rebinieku un cietēju zemnieku izcilākie tipi. Sakarā ar Vācijas valdības ierosināto politisko prāvu, autora vārds tiek bieži minēts astoņdesmito gadu presē. Kraševskis mil savu tautu un aizstāv to pret varmākām un izsūcējiem. Viņš atsedz arī pašas tautas vainas, meklējot dziedināšanu. «Kaut gan Varšavā dzimis, tomēr savu stāstu un romānu lielākai daļai Kraševskis ļauj notikt Lietuvā, tādēļ ka šī zeme ar savām varenajām gāršām, ar ļaužu veselīgām tēvu tēvu ierašām viņa rakstnieka nolūkam jo ietīkama.» Daudz tiek lasīts arī Apsīšu Jēkaba tulkotais angļu rakstnieces Bernetes jaunatnes stāsts «Mazais lords», kas parādās 1893. gadā.

Viens no lielākiem un monumentālākiem darbiem mūsu literārisko tulkojumu vēsturē bez šaubām ir Andersena pasakas. Guvis lasītāju simpatijas ar «Jūras vāravas» tulkojumu, Apsīšu Jēkabs nododas šo pasaku latviskošanai ar jo lielu dedzību un aizraušanos. «Pasaku virknes»

*) Kraševskis cēlies no leišiem. Savos stāstos tēlojis arī leišu vēsturi un mitoloģiju. Par sociālām idejām, kad tas uzstājās apspiesto zemnieku labā, viņš nokļūst cietumā un 1863. gadā, poļu dumpja laikā, to izraida no Krievijas.

I. daļa iznāk Valmierā pie A. Sollmaņa 1885. gadā. Šī ir Apsīšu Jēkaba pirmā drukātā grāmata. «Pasaku virknes» turpmākās daļas iznāk 1887. un 1907. g., bet vēlāk, rodoties izdevībai, Apsīšu Jēkabs veic tulkojuma pārējo daļu. Galīgā veidā Andersena pasakas iznāk 1924.—1926. g. sešos sējumos, kuŗos ietilpst krietni prāvs skaits — pavisam simts piecdesmit pasaku.

Ansis Kristjānis Andersens dzimis 2. aprīlī 1805. g. Dānijā, nemantīgā ģimenē. Viņa tēvs vienkāršs kurpnieks. Būdams ļoti centīgs un apdāvināts, Andersens neatlaidīgi rūpējas par izglītību, kamēr beidzot atrod savu īsto uzdevumu literatūrā. Pasaka ir viņa rakstniecības galvenais motīvs; šīnī ziņā tas sasniedz lielu virtuozitāti, iegūdamas atzinību arī ārpus savas dzimtenes robežām. Rakstnieks liels savādnieks un, par visām lietām, mīl glaimus un goda parādījumus. Vēlāk viņš nāk draudzīgos sakaros ar Dānijas karāļa namu, kas viņam paliek par lielāko atbalstu dzīvē. Dānija bagāta ar dzeju, tautas teikām, senām skaldņu dziesmām un vēsturiskiem notikumiem. Viņas likteņi cieši saistīti ar Zviedrijas un Norvēģijas likteņiem. Andersenu ietekmē senās sāgas un nostāsti par drošsirdīgajiem vikingsiem, kas mudžēt mudž Skandināvijas bagātīgajās gara mantās. Andersena pasakas sāk tulkot visu kultūrtautu valodās, un tā viņa vārds iegūst pasaules slavu. Kādreiz bērībā zīlniece tam pareģojusi, ka nāksot diena, kad Odenze (Andersena dzimtenes pilsētiņa) viņam par godu ilūminēsot. Šis pareģojums vēlāk tiešām piepildījies. Andersens miris 1875. gadā un dažus gadus vēlāk Kopenhagenas karālistajā parkā viņam uzcelts stalts pieminēklis, apmēram tai vietā, kur viņš kā nabags jauneklis nometies ieturēt savu vienkāršo sviestmaizi, būdams pirmo reizi mūžā trokšņainajā galvas pilsētā.

Satikusies ar elfām, mazā bezdelīga laimīgi nobeidz savu dēku pilno ceļojumu. Sēri nočirkstinājusi «ardiev'!» bezdelīga laižas no siltām zemēm taisni uz Dāniju: tur viņai ligzdiņa «tieši zem kāda cilvēka loga, kurš liels meistars pasaku stāstīšanā». Un tiešām: šis cilvēks ir lielākais pasaku vecis, kuŗa brīnišķajās pasakās klausās visa civilizētā pasaule, liels un mazs. Un kas gan spēj šī pasaku veča burvībām pretī turēties? Ar bērniem viņš māc runāt kā rotaļu biedrs, bet pieaugušos valdzina viņa imponējošais stils un mākslas brīnumi. Kur meklējams šīs maģiskās pievilcības noslēpums? Divos dvēseles impulsos: *v i e n k ā r š ī b ā u n s i r s n ī b ā*. Un savos stāstījumos Andersens ir ne tikai vienkāršs un sirsnīgs, bet arī liels džentlmenis un labirdīgs jokotājs. Vadīdams pa savas plašās fantazijas pasauli, viņš piepeši uzdod dīvainus jautājumus un tad, it kā nokaunējies par uzmācību, pats tūdaļ nostājas atbildētāja pozā.

«Bet vai tu arī zini, kas tas par cilvēku Kristjānis Petersens?» Un jautātājs steidzas pats tūdaļ atbildēt: «Nu, nav jau liela nelaime, ja tu arī nezinātu...»

Mūžam dzīvi ir Andersena pasaku tēli, lai tie ņemti no organiskās vai neorganiskās dabas. Blakām karāļiem un prinčiem dzīvo gāisīgās elfas un fējas. Tintnīca, spalvas, burti, krūmi, zivtiņas un pakrēšļi — visi dzīvo savu īpatnējo dzīvi. Ar savu talanta spēku viņš neiespējamo dara par iespējamu, tālo par tuvo un knislīti iztēlo par milzi. Viņam nekas nav par grūtu, nekas par neiespējamu. Pasaka ir tas bezgalīgais novads, kur autora brīvā un untumainā fantazija var atrast netraucētu lidojumu.

Andersens visaugstākā pakāpē taisns un rātns. Viņš ne tikai labi audzināts sarunu biedrs, bet arī īsts draugs, kuŗa sirsnība liela un neiz-

mērojama. Šis draugs netiesā un nemorālizē, viņš literāriski hipnotizē ar sava talanta neatvairāmo spēku. Kas viņam sekojis, tas to ari mužam neaizmirsīs. Mums pieaugot miesā un garā, pakāpeniski mainās mūsu uzskati un simpatijas. Un cik dažkārt tie rakstnieki, kuŗus nejausa modes kaprise uzcēlusi elka dievu augstumos, piepeši nozūd no pjedestāla, krizdami par laupījumu aizmirstībai, kamēr Andersena pasaku tēli dzīvo atmiņā kā mūsu tālās bērnības mūžīgie pavadoņi. Viņš ir viens no tiem lielajiem literāturas miluļiem, kuŗus nevar beigt diezgan cienīt un milēt, līdzīgs Dikensam un Hofmanim. Tāds milulis zināmā mērā ir ari mūsu pasaku meistars Kārlis Skalbe.

Andersena lielā pasaku celtne dibināta uz stipras morāles un kristicisma nešaubāmiem pamatiem. Dabīgi tvertajos pasaku tēlos dzīvo un kustas autora mošais ideālisma gars. Lasītāju tas valdzina ar rotaļīgo pieklāvību un dzīvā vārda varu. Kailā morāle, kas dažkārt tik rūgta un nepanesama, Andersena darbos nav svētulīgi uztverama: tā neuzkrītoši ieausta pasakas pamatā kā zīmīga ideja vai novērtējums. Spirgtais un gleznainais tēlojums, raitā interesantā fābula un dzīvā valoda saistīt saista prātu, neuzkrītoši apaugļojot to ar idejiskās morāles dzīvinošajiem putekļiem. «Viss, kas daiļš, dara mani auglīgu», — liecina lielais absolūtās morāles noliedzējs Nīče. Un tomēr viņa nolieguma pamatā glūn veikli maskēta morāle. Andersens nav noliedzējs, ko plosa šaubu viesuļi, kā slimīgi jūtēlīgo Nīčī; viņš rātns sapņotājs, optimists ar veselīgu un možu garu un vēlas, lai šī gara možums spraigtu no paaudzes uz paaudzi. Tas ir lielākais un bagātākais testaments, kādu jebkad mantojusi cilvēce. Andersenu pazīst visas kultūrtautas. Viņa pasakas iznākušas simtiem izde-

vumos Anglijā, Vācijā, Francijā, Holandē, Itālijā, Polijā, Zviedrijā un Somijā; tās tulkotas arī lielo pasaku cienītāju arābu un bengāļu valodās. Sevišķi plaša slava Andersena pasakām pirmskara Krievijā, kur tās izdotas gan atsevišķi, gan kopotas daudzos izdevumos. Vesela rinda paaudžu un krievu ievērojamāko rakstnieku šo brīnuma pasaku ietekmēta, piem. Kriļovs, Žukovskis, Čirikovs. „(Лѣсныя тайны“ u. c.), Remizovs, Andrējs Bielijs u. c. Arī prātnieciskais Tolstojs labprāt pakavējies pie Andersena pasakām. Krievu simbolistu skolas izceltne meklējama arī šo pašu pasaku noslēpumainajā dzelmenī. «Nav nemaz nosakāmi un apjaujami tie slepenie un labvēlīgie ietekmējumi, kas ievēdojusies mūsu dvēselē, — viss tas svētīgais garīgo prieku, pacilāto un augstsirdīgo jūsmojumu un cēlāko sapņojumu sējums,» izsakās Pēteris Pilskis, runājot par Andersena pasakām viņa 125 g. atceres dienā.

Andersena bagāto testamentu atplēsis un mums pieietamu darījis Apsīšu Jēkabs, ielikdams tulkojumā daudz nopietnības, pūļu un īpatnēja latviešu valodas gara. Šis svētīgais mantojums veltīts lieliem un maziem un tam neņoliedzama vērtība mūsu garīgā dzīvē, sevišķi jūtu un tikumu izdaiļošanas ziņā. Pasaku ievadā Apsīšu Jēkabs uzsauc jaunatnei: «Ej droši dzīves ceļā! Klausī tam, uz ko tavas sirds labākās tieksmēs jūties aicināts un skubināts, nebīsties ne no kādiem upuriem, un neaizmirsti ka ir Dievs, kas visu izvada labā galā! Tam ticot, mūžs nebūs bez panākuma.»

2. Stāsti.

Apsīšu Jēkabs ir astoņdesmito gadu lielākais literatūras mākslinieks. Viņš turpina Neikena zemnieku skolu ar kristīgi nacionālajām tradi-

cijām, aiziedams savos meklējumos līdz augstākai pilnībai, Viņš pirmais piegriež savos darbos vērību dabas tēlojumiem un psiholoģisko pārdzīvojumu risinājumiem, ieturēdams tos romantiski reālistiskā noskaņojumā. Savas literāriskās darbības pamatā Apsīšu Jēkabs liek tautas dziesmas un bībeli. No tautas dziesmām viņš smel dzidro tautas valodu, no bībeles — ētiskos un reliģiskos ierosinājumus. «Ir teicami, ka jau arī mūsu rakstniecībā sāk aizrādīt uz bībeli un tautas dziesmām, kā uz abiem bagātākiem avotiem, no kuriem rakstnieki lai smeltos saviem darbiem priekšzīmi, spēku un dzīvību.» (A. J. r. II.) Tautas dziesmas Apsīšu Jēkabs nosauc par latviešu tautas «krāšņāko bilžu galeriju», kur «visām mākslām ir ko ņemt un smelties priekšmetus gan muzikai, gan dzejai, gan dailei.» Tomēr ar pastorālā laikmeta kristiciskajām idejām daudz tuvāk stāv viņš bībelei, izteikdamies: «Ikkatram, kas vien gribētu runāt uz tautu, mācīt viņu, tam es dotu padomu jo tuvu iepazīties ar bībeli un mācīties no šīs «mīlās, vecās grāmatas» mācības, kas lai gan vecas, tak mūžam jaunas.» Augstākās gara un stila vērtības tas atrod dogmā un tautas dzejā, kas daudzus gadu simteņus saglabājušas savas tradīcijas. Apsīšu Jēkaba mākslinieciskajā dabā koordinēti pastorālā un tautiskā laikmeta pozitīvie elementi, kas viņa darbiem dod iekšējo saturu un izteiksmes veidu. Iekam Auseklis un Pumpurs mēģina vispārināt senču dievturības kultu, Apsīšu Jēkabs cieši piekļaujas no svešatnes ienestai un latviešu dabā iedestītai evaņģēlija morālei. Savā vēlākā dzīvē viņš top par šīs morāles istu apustuļi un vēlas, «ka caur visu mūsu rakstniecību skanētu cauri viena skaņa, kā pamata skaņa muzikā, viena dzīšanās, proti ideālisms.» Šo ideālismu tas atrod evaņģelijā.

Apsīšu Jēkaba galvenais nopelns mūsu literatūrā ir stāstu rakstniecība. Stāstu sižetus viņš tver tieši no reālās dzīves, no tā apvidus un laikmeta, kurā pats dzīvojis. Tādēļ viņa tipi un raksturi tik dzīvi un reāli. Pēc savas būtības viņa darbība šķīrojama trijos metos:

- 1) stila vingrinājumi,
- 2) stila gatavība un
- 3) stila psiholoģiskais pakļāvums idejai.

Pirmajā metā ietilpināmi literāriskie mēģinājumi un stāsti, kas radušies astoņdesmito gadu pirmajā pusē; piemēram: «Krusttēvs Ādams» un «Ārprātīgais» (abi 1883. g.), «Kaimiņi» (1884. g.) un «legātnis» (1885. g.). Šie iesākuma darbi kvalificējami kā laužījumies stilā, kā prozas vingrinājumi, kuŗos jau saskatāmas talanta iezīmes un īpatnēja mākslinieka individuālitate. Pats galvenais, šais stāstos — tipu un raksturu studijas. Iztirzājot studijās mākslas un stila problēmas, rakstnieks vēl brīvs no ideju proklamēšanas. Stila problēma tiek atrisināta no dzīves īstenības viedokļa tiešā reālisma garā. Tādēļ viņa tēlojumos velti meklēt mīlas romantiku un erotiskus pačalojumus. Otrajā metā, kas ietver astoņdesmito gadu pēdējo pusi, reģistrējami Apsīšu Jēkaba vislabākie un gatavākie darbi: «Pie pagasta tiesas» (1885. g.), «Laimes spoks» (1885. g.), «Bagāti radi» (1886. g.), «Svešos ļaudīs» (1888. g.) un tēlojumi, kas ietilpst serijā «Iz tautas bilžu galerijas»: Krogā, Pie magaziņas, Tiesas mājā (visi 1889. g.), Bilde tautas dziesmās (1890. g.), No mazām dienām un Pazu-dušais dēls (abi 1891. g.). Ar šiem stāstiem Apsīšu Jēkabs iegūst tautas rakstnieka vārdu. Stāsti parādījušies Austrumā un R. L. B. derīgu grām. nodaļas atsevišķos izdevumos. Tajos rakstnieks piegriež vērību tautas psiholoģijai, attēlodams tā laika ļaužu un sabiedrības priekus un

bēdas, rūpes un ciešanas. Viņš nav vairs tikai objektīvs novērotājs, bet kā reāls mākslinieks tas nostājas sludinātāja pozā, ietērpdam savas kardinālās idejas gleznainā mākslas formā. Kauču apslēptas, tomēr šīs idejas stipri impregnētas ar morāles un pastorālo dogmu kausējumu. Trešajā metā ierindojami visi pēdējo gadu darbi, sākot no 1890. līdz mūža beigām. Šie darbi ir pa lielākai daļai piedzīvojumu (Kur sāp? Priekš Juŗa dienas, Vienu gadu Upmaļos u. c.) un atmiņu (Vecā baznīcīņa, serija «Veci pazīstami», «Uz saiešanu» un serija «Pagātnes bildes tagādnes gai-smā») zīmējumi, kas neaizsniedz agrāko mākslas darbu vērtību. Šim metam pieder arī visi pārējie raksti par audzināšanu, valodniecību un reliģiju. Spilgta un psiholoģiski interesanta Apsīšu Jēkaba literāriskās darbības diagrama, kuras līnija manāmi paceļas ar «Krusttēvu Ādamu» un, dažādi svārstīdamās, strauji uzšaujas lielā augstumā «Bagātos rados.» «Bagātie radi» ir rakstnieka māksliniecisko darbu virsotne, diagramas stāteniskās līnijas kulminācijas punkts. Ar nākošo plašāko stāstu «Svešos ļaudīs» līnija ieņem jau svērtēnisku stāvokli un, taisīdama pēkšņu likumojumu atmiņu zīmējumos «Iz tautas bilžu galerijas», sāk manāmi krist, noslīdot ar tēlojumu «Uz pilsētu!» Turpmāk līnija vairs necēlas. Tas ir tik liktenīgi priekš rakstnieka: ideja nokāvusi viņā mākslinieku, kura līdzsvars nav vairs atgūstams

Savā literāriskās darbības laikā Apsīšu Jēkabs sarakstījis pavisam ap trīsdesmit trīs stāstu un tēlojumu. Visinteresantākais un ražīgākais darbības posms iezīmējams laikā no 1885. līdz 1890. gadam. Šai periodā nogatavojas rakstnieka talanta briedums un nodibinās viņa pasaules uzskats. Ja darbības pirmajā metā viņš vēl zaļbrieda domu un ideju varā iet ceļu taustīdams,

tad otrajā metā tas to jau atradis un nostiprinājis. Tā «strādā Apsīšu Jēkabs, pabalstīdamies uz saviem īpatnīgiem priekš viņa neizārdāmiem pamatiem. Viss viņā top dzīvs: viņa stipri nodibinātie uzskati, viņa iegūtā dzīves aina, viņa tuvāku mīlestība, viņa ticība. Savus stāstus rakstīdams, viņš neprasa pēc laika literāriskās modes. Par paraugu viņš ņem biblii. Viņš slēdzas kopā ar tāliem laikiem, ar to, kas pēc viņa domām neiznīkst. Šī apziņa viņu dara stipru, tā ka atraisās visi viņa spēki un viņš ceļ gaismā darbus, no kā runā visa viņa kristīgā gaismā apstarotā būtībā.» (T. Zeiferts.)

Rakstīdams stāstu vai tēlojumu, Apsīšu Jēkabs grib sniegt lasītājam kaut ko viengabalainu un vērtīgu, kas nevien saskanētu ar tiešo reālo dzīvi un tās īstenību, bet ietvertu sevī arī psiholoģiskās un idejiskās vērtības: raksturu, psihes nianšes, ētikas un estētikas principus. Stāsta vai tēlojuma pamats ir fābula, kuŗas dvēsele — notikums. Notikums ietver sevī sarežģījumu. Tā tad notikums savā būtībā ir darbība. Un jo vairāk kādā stāstā darbības, jo lielāks sasprengums tā sarežģījumā un atrisinājumā.

Apsīšu Jēkaba stāstu saturs ļoti dažāds. Stāstos spilgti notēlota tautas atmodas laikmeta dzīve, kuŗas saknes sniedzas vēl krēslainajos klaušu laikos. Tautas dvēsele, kas ilgajā krēslas laikmetā saglabājusi savu skaidrību un spožumu, tiek šķīstīta no indīgās klaušu rūsas. Rakstnieka karstākā vēlēšanās, lai šo dvēseli apmirdzētu īsts bibeliskā nimba spožums. Viņa mīļākie tipi latvju laucinieciekie tēvi un mātes savā ģimenes un sabiedriskajā dzīvē. Redzamu vietu rakstos ieņem ētiski-estētiskais moments un audzināšanas problēma. Izcilāko stāstu tematika būtu šāda:

Krusttēvs Ādams — vecs Krimas kara

invalids, kas kaujā pazaudējis kāju.*) Viņš dzīvo mūžīgā nesaskaņā ar sievu, jauno brašo levu, kuras augstākais ideāls — izvaļīgā valīnieces dzīve uz vīra pensijas rēķina. Krusttēva pozitīvās īpašības: darbīgums, sirsnība un patriotisms; negatīvās — dzeršanas sērga, lielība un meli. Šis stāsts vērtējams kā raksturu studija.

Ārprātīgais — Andrējs Viksna, godīgs lauku puisis, aizdod viltīgajam saimniekam Vanagam savu grūti iekrāto naudu, ko saimnieks vēlāk noliedz. Un kad arī iecerētā ligava Dārta saderinās ar Vanaga dēlu, Andrējs top anormāls: materiālo un garīgo interešu sabrukums rada viņa psihē ārprātu.

Kaimiņi — Prātiņš un Irbe**) sanāk ilgstošā ķildā pirts dēļ. Ķildas objektu nodedzina zibens. Un kad Prātiņš izglābj no uguns briesmām Irbes dēlu, kaimiņiem atdarās acis un tie atkal top tuvi draugi.

Iegātnis — kalpu puisis Birznieku Gusts apprec bagātā Silmeža meitu Trīni, kuŗa viņa dēļ atraidījusi veselu rindu precinieku. Šai stāstā Apsišu Jēkabs vistuvāk pieskaŗas mīlas problēmai un romantikai cilvēka un dabas dzīvē.

Pie pagasta tiesas***) — šai stāstā tēlota pagasta dzīve un tie ļaunumi, kas sekoja pagastu pašvaldības ievēšanai Baltijā. Dzīves rūpes un vecums spieŗ Madi stāties pret pašas gribu tiesas priekŗā: aizstāvis Jēkabs Galviņš iesūdzējis tiesā viņas mīluli dēlu Pēterīti, kas neliekas ne

*) Krusttēva Ādama prototips kurpnieks Tupiņŗ, kas dzīvojis kādreiz Kalāņŗos. Ieva, gaŗa un kalsnēŗa sieviete, turēŗusi Ādamu savāŗ dzelŗaināŗ rokāŗ un nereti sodijŗusi to dzerŗanas dēļ, atŗemot tam koka kāju.

**) Prātiņŗ un Irbe ir Kalāņŗu saimnieki — Gudŗitis un Zvaigŗnīte, Apsiŗu Jēkaba tuvākie kaimiņi. Zvaigŗnītes dēŗs — Jānis, Apsiŗu Jēkaba bernības draugs; miris 1925. g.

***) Nodrukāts „Austrumā” 1885. g. Nr. 6.—7. ar parakstu — Jāņzemnieks.

zinis par savas mātes apgādniecību vecuma dienās. Vārneniešu varas vīri Blāķis un Klutcē*) sakās spriežam taisnu tiesu, bet viņu taisnības mērs svārstās pēc krogā izpirktajiem alkohola gradiem. Taisnība iet bojā, bet netaisnība triumfē. Tikai vēlāk nāk atzišanās. Stāstā pirmā vieta ierādīta idejai un raksturiem. Šis ir rakstnieka pirmais vērtīgais darbs ar dziļi tvertu psiholoģisku šēmu un tipu raksturojumu. Pozitīvie raksti: Made, Jēkabs un Rozīte; negatīvie — Pēterītis, Blāķis, Klutcē, Kasiklis un Stabule. «Tiesa, kas tiesa, bet tiesas vīriem brandvīns!» tāds ir šo varas nesēju sirdsapziņas kritērijs. Viņu netaisnā un liekulīgā morāle tiek sagrauta no augstākas varas. Šis ir tas soda mērs par atraitņu un bāriņu rūgti lietajām asarām.

L a i m e s s p o k s — idiliska tēlojumu virkne, kuŗu risina naktī ap zirgziedu vēžotāji pie sprēgājoša ugunskura. Tēlojumos savītas tautas nostāstu variācijas, kā velns rāvis siksto lielkungu, kā Klibais Šķērsts izvizinājies nelabā ratos, kuŗus aizelsušies vilkuši divi melņi — Cirpavas un Dauzavas lielkungi**), šķiltera Dzelksniša trenkti, un tālāk par Lielo Jāni***), kā tas pārvērties spokā un naktī no klausu rijām devies uz pili, pārmācīt nežēlīgo lielkungu. Negēlis tiešām labojies un līcis iznīcināt moku stabu pils-priekšā. Bet Jānis dabūjis kā «Skolas naudu» me-

*) Šais tipos raksturoti Kokmuižas pagasttiesas priekšsēdētājs Jansons un rakstvedis Krauze. Stāsta sižetam tuvs tiešamības sakars ar reālo dzīvi.

**) Domāti laikam Tirzas un Druvienas muižnieki, kas klausu laikos bijuši isti „laužu plēsāji un dauzitāji“. Klibais Šķērsts ir direkta persona. Vēžošana šoreiz būs notikusi nevis Ureikstes, bet Tirzas upē.

***)) Lielajā Jāni — Kalneglē tēlots adulnietis Priedkalna tēvs no Koderiem, Apsišu Jēkaba sencis mātes līnijā. „L a i m e s s p o k s“ sarakstīts uz „Austrumā“ izsludināto sacensību un nodrukāts 1885. g. № 11 zem pseudonima Apsišu Jēkabs. Šis tēlojums godalgots: autors saņēmis kā premiju Puškina rakstus.

žainu zemes gabalu, kur tas kā lidumnieks ieplēsis druvas un uzcēlis ēkas.

Bagāti radi — plaša vēriena cilvēku likteņu un dabas ainavu tēlojums — stāsts par sirdsšķīsto, pazemīgi pieticīgo Andra tēvu un Andra māti, kuņiem divi miesīgi un garīgi gaudeni bērni — Andris un Jēkabs. Šai gaudenībā it kā saskatāms asinsradniecības lāsts: Andra tēvs ar Andra māti, būdami tuvās radnieciskās attiecībās, apprecējušies pret vecāku gribu. Savu smago nastu viņi nes dziļā pazemībā ar vienādu pacietību, negauzdamies un nekurnēdami par grūtumu, kā «tādi, kas paši pie sava likteņa vainīgi un kam pašu vaina aizliedz par tādu grūtumu žēloties.» Bet vai viņi tur vainīgi?...

Andra tēvs arvien' možs, jautrs, laipns un bezgalīgi iecietīgs pret līdzcilvēkiem. Kad ķildīgā Pūces plēsīgais suns sarej Andra mātes vienīgo sivēnu, viņa grib sūdzēt suņa īpašnieku, bet Andra tēvs vilcinājas, teikdams, ka jānogaida, varbūt sivēns atveseļošoties. Andra tēvs nepazīst naida jūtas: ienaidš tam svešs. Un kad uznāk skumjas, viņš paliek klusāks un aprauj valodu. Drusku citāda rakstura ir Andra māte: Sirdī nestās bēdas tai nereti izplūst vārdos. Viņai dusmīgas sarkanbrūnas acis, kā raudai. Un kad bēdu mērs pāri malām plūst, viņai atdarās mute: «Tu — tu! Tu ļausies, lai otrs tev kreklu novelk no muguras!... Pliks skriesi pa pasauli!... Lai tik, ņem vien, tev jau zelta kalni!... Lai sūc, lai spiež tevi!... Pats tu lej asins sviedrus par velti... priekš otra! Lai tevi min kājām... tu nepīkst!» Bet Andra tēvs, to pašu nastu nesdams, paliek lēns un pazemīgs pret visiem. Viņš tā kā pat lepns uz savas cilts pagātņi: viņam bagāti radi, arī pats viņš cēlies no saimniekiem. Lai gan radi viņam jaunībā daudz rūktuma darījuši, tomēr tie tam mīļi un slavējami. Un nereti

Andra tēvu dzird sakām: «Tad ta Upmaļiem šogad kvieši! Kas par liniem un miežiem šovasar Vasaraudzim!» Ari radi nu liekas laipnāki un ciešākām saitēm vienoti pie Andra tēva tās pašas līdzcietības dēļ pret viņa gaudenajiem dēliem, atmezdami pa kripatiņai no savas bagātības. Un kad dēls Jēkabs nomirst, radi sarīko tam lieliskas bēres. Andra tēvs nu nebeidz vien slavēt savus bagātos radus. Pienāk arī viņa reize. Vecums klāt un nespēks kaulos. Ne gājējs viņš vairs, ne pelnītājs. Bagātie radi sadzirda runas vīrus un izgādā viņam vietu nabagmājā. Rūkta, ai cik rūkta šī nabadzības maize! Bet tajā jākož i Andra tēvam, i Andra mātei. Viss prieks no sejas viņiem aizbēdzis, tik' «grumbas dziļas un asas, kā likteņa bargie raksti, un trīcošās, vecās galvas, un ķēgiši abiem rokās.»

«Spēka gadi, dēls, pagājuši... vakars klāt... nekā vairs... maizes devēja neviena!...»

«Bet vai tad radi jums abiem...?»

«Ko nu radi!» Andra māte krita starpā; «Andra vēl neņem preti, kas daudz maz var kustēt, ne tad nu mūs, vecus praulus!... Kuŗš tad gan nabagus ņems sev uz kakla?...»

«Ko nu, māt, uz radiem sirdities! Pateic vēl Dievam, ka tie paši radi tev nabagu māju izgādāja. Nebūtu vēl tādu radu, diezin kur tad galētos...»

Šai dialogā ietverts viss nabadzības šausmu bezdibens, dvēseles moku kambaŗu ārprāts un pazemošanās vaidi. Un tomēr Andra tēva panesībā, lēnprātībā un pieticībā pukstošā sirds liek lūpām dvest miļus aizbildināšanās vārdus: «Ko nu, māt, uz radiem sirdities!» Tā ir varonība, kas iet pāri cilvēka jūtu robežām. Dvēseles apskaidrotība apustuliskā mirdzumā. Šo mirdzumu Andra tēvs ienes arī nabagmājā. Visas sīkmanīgās ķildas tur apklust. Sākas citāda mierīga dzīve nabaga

iemītnieku starpā. Sirdīgajam Matvejam nu pletne jākaņ vadzī. Ari viņš palicis savādāks, ne vairs bažas, ne dauzās. Liekas, ka ar Andra tēvu pati laime atnākusi šai nabadzīgajā un nemīlīgajā mītnē. Un beidzot, kad Andra tēvs aizvēr acis uz mūžu, nabagmājas pagalmā redzams viss spīdošais bagāto radu gods. Zirgu ne saskaitīt! Visi sanākuši — visi tie, kas viņam dzīvē kaunējušies sniegt drauga roku. Lai nu viņš gul mūžības pagalmos, pasaulē izvārdzis. Cik varena un augsta zvanu skaņa! «Tā nav šīs pasaules skaņām rada... tā atskan visā pasaules ēkā: viņa ir mūžības balss. Un sitiens noskan pēc sitiena, zvani visi sāk dziedāt vienu dziesmu... šī dziesma piepilda visu, pārņem visu, satricē visu... No viņas stipruma kustas zemes pamati. Mīlējiet, mīlējiet! Esiet brālī!»

Stāsts «Bagāti radi» izaudzis no autora paša piedzīvotiem apstākļiem. Brālis Kārlis tolaik apmeklējis Cimzes semināru un tam bijusi nepieciešama skolas un iztikas nauda, kuŗu nācies grūti sameklēt. Aizlienēt no saviem bagātajiem radiem Apsīšu Jēkabs kautrējies. Un tā viņam radusies doma izmantot bagāto radu attiecības stāsta sižetam, nostādot sevi Andra tēva lomā. Šīs attiecības, protams, attēlotas no Andra tēva redzes stāvokļa. Andra tēva prototips ir Apsīšu Jēkaba attāls radnieks. Ari viņš cēlies no Jaunzemniekiem un, kā no stāsta redzams, saņēmis mīlestības dāvanas no bagātajiem Saltupu Jaunzemiem (Upmaļiem). Kādu laiku Andra tēvs dzīvojis Kalanģos pie Traidera—Apsīšu Jēkaba tēva algādzis. Pēc viņa nāves dēls Andris vēl staigājis no nabagmājas uz Kalanģiem, teikdams: «Iešu uz Žagaru Madiņu pēc strēbiena!» Andris nodzīvojis vecpuišī, jo bijis tāds pamulķītis un neviena meita pie viņa negājusi, kauču tas savā aprobežotībā daudzas bildinājis. Meitas tik nosmē-

jušās: «Ko nu Andris... Tas jau lielo soļu gājējs un lielo kumosu ēdājs.»

Par Andra tēvu lizumniešos uzglabājusies šāda leģenda: Pēteris Jaunzems — Andra tēvs — dzīvojis tolaik Jaunzemniekos pie kāda turīga saimnieka, sava rada gabala. Šis saimnieks bijis reti skops un bagāts. Viņam bijuši divi dēli un viena meita. Bērni zinājuši, ka tēvam ir pilns sieks sudraba naudas, ko tas glabājis kaut kur apslēptu. Lai nauda nebūtu jātērē un nekristu sveša rokās, skopulis to nolādējis, sacīdams: «Kas pirmais šo naudu tērēs, tā ģimene būs nelaimīga!» Mirstot skopulis mantu novēlējis bērniem, bet par naudu noklusējis, paņemdam šo noslēpumu kapā līdzī. Pēc bērēm sākusies liela naudas meklēšana. Dēli izvandījuši mālu malas, bet — velti! — naudas nekur. Ari meita paklusām meklējusi un noslēpto naudas sieku beidzot atradusi klēti labības apcirknī ieraktu. Skopa būdama, jo tēvā atsitusies, viņa negribējusi dalīties ar brāļiem un paturējusi naudu viena pati. Lai brāļi neuzietu, viņa to rūpīgi noglabājusi pūra lādē pašā dibenā. Brāļi nemitējušies meklēt un beidzot sākuši tiepties viens uz otru: «Tu to naudu atradi!» — «Nē, tu pats viņu atradi!» Lieta nēmusi krasu virzienu un nonākusi līdz atklātai ķildai. Brāļi iesūdzējuši viens otru tiesā. Tiesa nolēmusi viņiem «svēto pērienu»: svētdienā pēc dievvārdiem pērties baznīcā. Kuŗš pirmais neizturēs, tas vainīgs: tas to naudu atradis. Nolikta dienā brāļi ieradušies baznīcā. Noslēgdam durvis, zvanīķis tiem iedevis ikkūram pa žagaru saujai, lai nu peņoties. Prāvnieki izģērbusies kaili un šautušies nikni līdz asinīm; neviens negribējis atzīties. Kad abi paguruši un bezspēkā nokrituši uz baznīcklona, zvanīķis pasludinājis ka nu ir diezgan: abi tie esot tikpat taisni, cik vainīgi. Brāļi gan āriģi salabuši, bet

slēpenībā turējuši viens otru aizdomās. Šķelmīgā māsa nelikusies par naudu ne zinis: kas t' šai — šai jau tāda grēka nauda neesot vajadzīga. Vienatnē tomēr priecājusies par milzīgo bagātību. Kā senāk, viņa joprojām vadījusi saimniecību. Reiz, Andra tēvam uz muižas kārtām ejot, saimniekmeita iedod viņam veselu sudraba ortu maizītes vietā, lai nu gādānot pats. Par tādu devību Andra tēvs nopriecājies un aiz priekiem iegriezies pa ceļam krogā, izdzert kādu lāsīti stopalus. Tā ka iedotā nauda bijusi nolādēta, tad viņa ģimenē notikušas visādas nelaimes. Viņa pirmais dēls Andris palicis nenolītis un padumjš; arī jaunākais dēls Jēcis bijis vājš «nāves palieks» un klibojš uz abām kājām. Tā Andra tēvam nācies nevainīgam ciest par citu grēkiem, uzkrājot to lāstu sev.

Kā liekas, šī leģenda Apsišu Jēkabam nav bijusi zināma, jo citādi viņš to būtu izmantojis «Bagātos rados».

Svešos laudīs — otrs plašāka mēroga stāsts. Stāsta fābulas risinājums sākas Silmuižas (Sinolas) varenās vecokšņa gāršas dzīlēs — Dumbrājos. Te dziļajās meža rozās starp siekstām un celmiem tīrumus ierušinājis nopietnais darba rūķis Grīvis. Dievbijīgā stingrā tēva — vecā Grīvgaļu saimnieka cietsirdības lāsts viņu atdzinis no saulainajām jūrmalas tālēm un iegremdējis šai purvainajā dūksnājā, kur kailie koku stumbri stāv kā miroņi un reti kādā sausā galotnē redz dzeni kaļam, kuŗa knābiņi atskan kā sitieni uz zārka vāka... Lāsta cēlonis — nepaklausība: pret tēva gribu Grīvis apprecējis bezdievja un dievvārdu pulgotāja meitu. Šis noziedzības auglis mazā Māritiņā. Ziemā, kad gārša dziļā sniegā iesnīgusi un skaudrie šnācošie vēji purina priežu cekulus, Dumbrāji pagalam atšķirti no cilvēku mītnēm. Dabas vientulīgā va-

renība nomāc un iespaido cilvēku; dvēsele neapzinīgi sapinas misticisma valgos: gribas ticēt gāršas mieram, kas glabā dabas noslēpumus...

Pret pavasari, kamēr vēl dangas un dūkstis saista ledus tilts, Grīvis steidz izbraidāt Rīgu, kur preču cenas šai laikā dārgākas. Mājā paliek sieva un slimā Mārītiņa. Neskatoties uz ārkārtīgām pūlēm un rūpestiem, mazai slimniecei netop labāki. «Vai tēvs būs drīz mājā?» tā lāgu lāgiem vaicā mātei. Bet apkārt melnā gārša un asā vienmuļīgā šalka, kā nāves eņģeļa balss. Pamodusies, Dumbrājiene dzird bērnu vaidam. Viņa pati, nogurusi līdz bezspēkam, brien pa dziļajiem sērsmu kalniem uz Dzegužiem palīdzības meklēt. Ari te līdzīgs liktenis: Dzegužu māte guļ nedēļās viena bez kopējas. Bērniņš bez kādas palīdzības ieradies pasaulē. Palīdzības vietā Dumbrājienei jāpalīdz pašai. Iet pie Zaļo tēva? Nē, pūšlotājiem viņa netic. Jāaicina ārsts, bet tas vairāk desmitu verstu tālu. Un atkal tumšas naktis un gaŗas moku stundas. Prātu pārņem bailes un izmisums. Ārā aiz loga smagi elpo bezgalīgā gārša, iekšā sāpju murgos muld Mārītiņa. Nav izejas, ne glābiņa. Vienīgā palīdzība var nākt no augšienes. Pret ritu, kad pārbrauc tēvs, Mārītiņu jau aplido nāves eņģelis. Klusu paliek viss istabā. Klusa arī mazā cietēja gultā. Nāves eņģelis te pabeidzis savu darbu un aizlaidies. Izbaiļes un nāves aukstums sagrauj pārsteigtos vecākus un, karstu asaru straumēm plūstot, viņi zemojas Varenā priekšā.

Fanatiskais Grīvgaiļu tēvs grib izlīgt ar dēlu un aicina to atpakaļ uz Grīvgaiļiem. Pavasarī Grīvis ar sievu atstāj Dumbrājus, kur viss tiem liekas tukšs un iznīcis kā «izdegās», un dodas uz dzimteni. Jūra, plaša, bezgalīgā jūra tur bango, putas kresdama uz smiltīm. «Kuģi, baltām burām, šūpojas tālumā kā tauriņi uz zilā ūdens».

Un sirmais Grīvgāļu tēvs, kas varizejiskā stulbumā aizvēris sirdi mīlestībai, ved savu atkritēju dēlu uz saiešanas namu, lai tur salīdzinātos Dieva un cilvēku priekšā. Mīlestība — mīlestība mājo nu atkal Grīvgāļos. Mīlestība un piedošana. Beidzis rūkto dzīvi svešos laudīs, Grīvis atkal reiz dzimtenē.

Stāsts «Svešos laudīs» uzrakstīts Kokmuižā; iesākts tai laikā, kad saslimis Apsīšu Jēkaba pedelītis — dēliņš Pāvils. Rakstnieks vāķējis pie mazā slimnieka gultas caurām naktīm un bijis noraizējies. Dažas nodaļas uzrakstītas tieši bērnam slimības laikā un tāpēc tik izjustas un iekšēji pārdzīvotas. Pēc ārsta bijis jābrauc brālim Kārlim uz 30 verstis attālajiem Ķempiem, kur dzīvojis Dr. Kubelinskis, jo Valmieras ārsts A. nebijis diez cik uzticams ārsta praksē (reiz tikko nenonāvējis ar nepareizi parakstītām zālēm Apsīšu Jēkaba laulātu draudzeni Beatiju). Stāsta statistiskais elements, daba, tvertis īstas tiešamības robežās: varenās gāršas ainās notēloti Sinolas milzu meži (sk. Apsīšu Jēkaba «No Lizuma senatnes» 8.—9. lpp.), kurus muiža sāk izcirst pēc «sausās vasaras» (1868. g.) degšanas. Šais izcirtumos (malkcirstņos) tiek ierīkotas saimniecības — Dūņupurvi, Poļukalni, Miltiņi, Strazdiņi, Tiltiņi u. c., ko sāk apdzīvot muižas nomnieki — jaunsaimnieki. Mājas izkaisītas pa plašajām meža rozām vairāku kilometru atstatu viena no otras. Senāk šos muiža mežus cilvēka roka nebija skārusi; vēlāk tie tika stipri izcirsti un aizpludināti pa Gauju. Šos mežzemniekus, ar kuriem iepazīties jau Sinolas skolā strādādams, Apsīšu Jēkabs nosauc alegoriski par Dumbrājiem. Staignie purvi, kas pat vasarā grūti izbrienami, šķir vienas mājas no otrām, padarīdami satiksmi gandrīz neiespējamu. «Mežinieku» tuvākais kultūras centrs — Velēna, kas atstatuma un slikto ceļu dēļ ne ikreiz sasniedzama. Šie

ļaudis padoti mūžīgās gāršas varā. Uz šīs dzīves metiem Apsīšu Jēkabs auž savu tēlojumu. Vecajā Grīvgalī iemiesots Gūžilu saiešanas nama tētiņa Treimaņa stingrais raksturs. Šī fanatiskā tētiņa ietiepības dēļ rakstnieka tēvs Traiders dabūjis morāliski ciest. Gūžilu plašais līdzenums tēlots kā jūrmala. Nostāstus par jūrmalas dzīvi un kuģiniekiem Apsīšu Jēkabs patapinājis no sievas Beates Skultes radiem, kas dzīvo pie jūras.

Krogā, Pie maģaziņas un Tiesas mājā — šīs tipu un raksturu studijas ietilpst tēlojumu «Iz tautas bilžu galerijas» I. serijā un idejiski cieši saistītas savā starpā. Rāvuļu Gaiļa krogs tuvos kaimiņos ar pagasta maģaziņu un tiesas māju. Viss, kas notiek pagasta dzīvē, zināms krogā. Nereti arī saimnieciskie un sociāli-politiskie plāni vispirms tiek izlemti pie kroga galda un tad tikai sankcionēti tiesas mājā. Gaiļu papa liels reālpolitikis. Jau vienkāršā labdienas došanā un ņemšanā atmirdz viņa dvēseles gleznākie ziedi. No šo īpašību pielietošanas veida spriežams, cik kuņam «draudzes» loceklim liels svars, cienība un kredits pie Gaiļu papas. Sevišķi vēlīgs un līdzcietīgs viņš pret maka vājniekiem; tos viņš prot izdakterēt, lai arī vājība būtu cik nikna būdama. Papas pastāvīgie slimnieki, kam «slāpst pēc taisnības», irīs uļi: Vipulis, Virulis un Žibulis. Viņi nostrēbuši prātu vēderā un peņas pa dzīvi, kā čigāns pa Daugavu. Ne maizes mājā, ne labības sēklai. Pie maģaziņas tie piebrauc, ka rati pie zemes nemetas, un, lai gan galvas naudu parādā, sievu un bērnu vārdā rauga izdiedelēt kādus mērus labības. Neviens viņiem negrib vairs galvot. Un uļiem jābrauc mājup tukšā no pilnās maizes klēts. Tiesas mājā veidojas pagasta iedzīvotāju likteņi. Galvenais, te tiek iekasēta galvas nauda, izdotas pases un uzturamās zīmes. Visādi ļaudis te nāk un iet. Ierodas arī Ži-

buliene. Viņas vīram vajadzīga uzturamā zīme, jo tas ar ģimeni dzīvo ārpagastā. Rodas šķērslis: Žibulis galvas naudu parādā. Savas dzeršanas dēļ viņš noslidējis no pusgraudnieka kalpa kārtā. Degvīns tam palicis mīļāks par pašā asinīm. Pagasts Žibulienei tomēr uztic un zīme tiek izdota. Laimīga viņa aiziet no tiesas mājas, kā no baznīcas. Un atkal pēc ilgiem laikiem Žibulienne dzird Dzirnaveļajā lakstīgalu pogājam. Pati viņa jau sen aizmirsusi dziesmas — aiz dzīves rūpēm un bēdām. Žiglu roku tā lauž baltos ievziedus mazajiem. Nu viņai viena doma: izaudzināt tos par krietniem cilvēkiem.

Bildes tautas dziesmās — šī tēlojuma motīvs ņemts no tautas bērnu dziesmām, kurās tauta ielējusi savas asaras. Ieviņa apaļa bārene, bez radiem un piederīgiem. Māte tikko apguldīta kapu kalnā zem zaļām velenām. Aiz gluži praktiskiem nolūkiem mazo bāreni pieņem audzināšanā tuvējo māju saimniece Krauklītiene. Krauklīšos Ieviņa izbauda īsto bāra bērna dzīvi. Viņai jāpadara visi grūtie darbi, jāpanes rūkti pārmetumi un apvainojumi, kamēr pašas saimnieces meita Kristīna-Amalija dzīvo laiskumā un pārpilnībā. Ieviņai rodas draugs, kaimiņu ganu zēns Daudziņu Andrējs. Tas palīdz viņai gan laipniem vārdiem, gan grāmatām. Un kad jāuzsāk skolas gaitas, bārene priecīga, ka jel uz laiciņu tiks valā no grūtās aizbildniecības; turpretī mātes meitai Kristīnai skola gulstas kā smags lāsts uz kamiešiem: viņa neprot lasīt. Krauklītiene abas meitenes nodod skolā pie Vecvēvera, kurš — lai gan veclaiku cilvēks — māca apzinīgi, pēc labākās sirdsapziņas. Šai pašā skolā mācās arī Daudziņu Andrējs. Skolā Ieviņai klājas labi, jo viņa vērīga un uzcītīga. Pavisam citādi iet Kristīnai-Amalijai, kas aiz spītības un laiskuma nevar ielauzīties grāmatā. Par to viņa tiek no

skolotāja sodīta. Jau trešā nedēļā Krauklītiene atrod savu lolojumu kaktā. Nu negaiss kājās. Uz Vecvēveri krīt draudu un lāstu pārkoņi. Protams, mātes meita tiek nodota otrā skolā pie Jaunbrāļa, kas pilnīgs pretstats Vecvēveram. Kā pavadones Kristīnai ceļu līdzināt iet vesels pāris treknāko zosu. Nepareizi ieaudzināto slikto īpašību dēļ viņa nevar pastāvēt arī tur: velti Jaunbrālis pūlas pielietot savas jaunlaiku audzināšanas metodes. Beidzot lutekle tiek nodota pilsētā pie kādas «cienīgmātes», kur tā izveidojas par īstu preileni. Leviņa, kauču mājā tai jānes visādi grūtumi, pabeidz ar labām sekmēm skolu pie Vecvēvera, izvērsdamās par brašu un skaistu jaunavu. Visi viņu ieredz un mīl, viņas rātnās un milīgās dabas dēļ. Tikai Krauklītiene allaž nemierā: Leviņa ar savu rātno daiļumu aizēnojusi aušīgo pilsētas jaunkundzi — Kristīnu-Amaliju. Krauklīšos kādreiz ierodas Daudziņa Andrējs, kas sabiedrībā jau ieņem redzamu stāvokli. Viņš atnācis precībās. Krauklīši ir tai pārliecībā, ka Andrējs ieradīs Kristīnas dēļ, jo tā bagāta un baudījusi pilsētas izglītību; leva turpretī nabaga bāra bērns, kuŗas vienīgā manta divas čaklas darba spējīgas rokas. Andrējs gaišredzīgs: ko viņam var dot Kristīnas bagātība, kad viņas dvēseles pūrs tukšs no garīgām vērtībām. Un viņš uzmeklē Ievu, kas nobēgusi apraudāt savu laimi ābeļdārzā. Baltie ziedi birst uz divu cilvēkbērnu galvām, kuŗu sirdis pukst stiprā laimes mulsā...

No mazām dienām — psiholoģisks dzīves stāsts par nepareizas audzināšanas kļūmīgām sekām. Kalpa sieva Aža, kuŗa iemiesojušies visi nāves grēki — laiskums, meli, viltus, nesatība un nežēlība — nevar būt par labu priekšzīmi bērniem, kuŗu raksturā manāms iedzimtības lāsts. Juris ar Spricēnu izaug palaidņi un netikļi. Viņi nezina robežu starp savu un svešu īpašumu

un iesāk dzert. Kašķīgās dabas dēļ Ažu neviens saimnieks negrib ilgāk par gadu mitināt. Lēnīgais vīrs Miķēlis, kamēr spēj kustēt un pelnīt, Ažai derīgs un nepieciešams. Bet nu viņš palicis vecs un zaudējis acu gaišumu. Aža to atstumj. Dēli, kuņus Miķēlis izvilcis un uzturējis ar savām tulznainām rokām, atsakās dot tam vecuma maizi. Kadā sestdienā pēc Miķēliem tie iesēdina veco nevarīgo un aklo tēvu ragaviņās, sacīdamies aizvest uz kaimiņu pirti. Pirts vietā dēli aizved tēvu uz nabagmāju. «Ai, rudens, vecums, mūža gals, — cik jūs bēdīgi!» Miķēlis neapgrūtina pagastu, jo nāve to drīz paņem savā aizgādniecībā. Drīz arī Ažu piemeklē Miķēļa liktenis: dēli, ko viņa tā lutinājusi, negrib tai vecumdienās palīdzēt. «Muti ciet, vecā pastala!» tā viņai uzkliedz viņas mīluļi. Un kad Spricis iekļūst par zādzību cietumā, Ažas mātes sirds iežēlojas. No savas lielās mīlestības viņa nes tam ubaga dāvanu — maizi un gaļas šķēli, ko dabūjusi no līdzcietīgiem ļaudīm, un laimīga velkas projām, kad dēls šo dāvanu neapsmādē un, kaut ko nesaprotamu rūkdams, aizvelkas uz būra dibenu. Tā ir sociāla traģēdija, kuņus cēlonis meklējams nepareizā audzināšanā.

Pazudušais dēls — stāsts par saimniekdēlu Gustu. Ari tas tiek no vecākiem lolots un lutināts. Trīs gadus Gusts nosēd pilsētas skolas zemākā klasē, nemaz nesteigdamies arī turpmākā mācību gaitā. Beidzot tas izspiežas beigu eksāmenam, kā kamielis caur adatas aci. Viņš paliek pilsētā, telegrafa dinestā. Darba stingriba un kārtība nav viņa dabā, un drīz tas pāriet pasta resorā. Tomēr arī te prasa nopietnu darbu. Beidzot Gusts sameklē vietu tiesas kanceļjā. Te viņam patiek satikties ar prāvnikiem, kuņi to aicina nereti uz glāzi alus. Rodas draugi un mutoļojošā pilsētas dzīve ierauj Gustu trokšņainā virpulī. Viņš zaudē vietu un, paklausīdams tēva

aicinājumam, pārnāk uz Mežnorām par saimnieku. Nekārtīgi rīkodamies, kārtis sizdams un plītēdams, Gusts izsaimnieko tēva māju līdz galīgai ūtrupei. Pašu dēla pievilti, vecie Mežnoras atstāj savas dzimtās mājas. Viņus pieņem brālis galdnieks. Gusts pazudis. Izblāndījies pa pasauli, viņš pēc dažiem gadiem pārnāk pie vecākiem slims un novārdzis. Pazudušo dēlu tie saņem ar prieku un gaviļēm. — Bībelisko atziņu ietekmēts, pazudušā dēla motīvs atradis izteiksmi Neikena «Bārī»; vēlāk to mēģina atrisināt Blaumanis un Rainis savos dramatiskajos darbos.

Uz pilsētu! Šis stāsts nav rakstnieka iekšējo pārdzīvojumu produkts un tāpēc tas ierindojams viņa mazākvērtīgajos darbos. Astoņdesmitajos un deviņdesmitajos gados, uzplaukstot mechanizētai fabrikai rūpniecībai, laudis bariem dodas uz pilsētu, kur vieglāks darbs un baltāka maize. Laucinieku aizplūšanā uz pilsētu Apšīšu Jēkabs redz jaunu parādību, kauču arī viņam pašam prāts nesas turp. «Palikt uz laukiem, neiet uz pilsētu!» Šī ideja tik tukša un nepārliecina lasītāju. Stāstā daudz nevajadzīgu notikumu un iepinumu, kuriem tikai nejaušs gadījuma raksturs.

Vīgriežņu pusmājas saimnieks Vārpiņš dzīvo laimē un pārticībā. Viņu samusina no pilsētas atbraukušais Bumburs, iztēlodams pilsētas dzīvi pārāk rožainās krāsās. Un Vārpiņš, neskatoties uz sievas un sievastēva iebildumiem, pošas Jurgos uz pilsētu. Tur viņš ierīko maizes ceptuvi un nelielu veikalu, kas no sākuma iet tīri labi. Mazā peļņa neapmierina Vārpiņu. Bumbura pierunāts, viņš ielaizās tumšās spekulācijās, uzpirkdams zagtu mantu, par ko nonāk cietumā. Veikals pa to laiku tiek likvidēts un sieva ar bērniem dzīvo atkal Vīgriežņos. Bet

viņš — cietumnieks! Un Vārpiņš neapnīkst skatīties pa aizsarmojušo logu ārā uz pagalmu, kur cietuma sargs šļūtē no mājas viena gala uz otru. Pretī logam augsta sēta, — tas viss, ko aizsniedz viņa skats. Bet kur tad skaistie meži un klusās, laimīgās mājas? «Vientulībā viņam diezgan laika iegriezties pie sevis paša, savā pašā sirdī, tur apskatīties, pārmeklēt un pārbaudīt, atzīties un mācīties. Labi tam, kas no tādas pārmeklēšanas sev manto svētību! Tas atkal atrod pazudušās laimes pēdas. (A. J. r. II.) Un Vārpiņš tās atradis — agrākajā lauku sētā, savas ģimenes vidū.

Vecā baznīciņa — atmiņu un iespaidu tēlojums. Uz vecās baznīciņas fona Apsīšu Jēkabs ar apbrīnojamu plastiku zīmē savas bērnības atmiņas un pieredzējumus, notēlodams līdz ar to veselu laikmetu. Šai atmiņu virknējumā kā dzīvas atmirdz sešdesmito un septiņdesmito gadu ievērojamāko vīru sejas — to vīru, kas veidojuši Velēnas un Tirzas dvīņu draudžu garīgo dzīvi krēslainajā tautas atmodas laikmetā.

Kur sāp? — Šī tēlojuma viela radusies nejauši, celā, Apsīšu Jēkabam no Rīgas uz Velēnu braucot. Notikums fiksēts Rankas krogā. Notikuma varonis — Rankas ilggadīgais pagastvecākais Bauers, nelaiķa zemkopības ministra tēvbrālis. Tēlojums ir spilgta variācija autora iepriekšējiem stāstiem «Pie pagasta tiesas», «Krogā», «Pazudušais dēls» u. c., kuŗos tiek tēlots alkohola posts.

Vienu gadu Upmaļos — plaša raksturu studija, kuŗas pamatā likts sociālais agrārjautājums. Pusgraudnieki Dzērve, Vālodze un Leiširbe ir bezzemnieki. Viņus apreibinājuši karsti kārotās zemes smarža, kuŗu tie tik rūkti dabū izjust svešos tīrumos. Šī bezzemnie-

ku tragēdija atrisināta dažus gadu desmitus vēlāk ar mūsu lielo agrārreformu Latvijas tapšanas laikā.

Telojumu virknē «Veci pazīstami» un «Pagātnes bildes tagadnes gaismā» ietvertas bērniības atmiņu ainas, kā pildinājums «Vecai baznīcai». Šais ainās rakstnieks paver dažus skatus no sava bērniības brīnumdārza.

Tādi īsumā Apsīšu Jēkaba stāstu motīvi, vienkārši un ikdienišķi. Un tomēr tajos tik caurspīdīgi un redzami ievīti mūžīgie jautājumi, kas nodarbina cilvēces prātu, un tie ir: ticība, mīla, ģimene, darbs un daba. Mazāk viņš pieskaņas akūtajām, sociālām idejām, — skarbā ikdienas dinamika viņa mākslinieka psichei sveša un neciešama. Rakstnieka darbos jauzams apbrīnojams dvēseles miers un pašārvība, kas dziļi tverti reliģiozā aspektā. Pacietība, panesība un lēnprātība ir tie balsti, uz kā dibinās viņa varoņu labklājība. Viņš kluss šolasts, audzinātājs, ne skaļš cīņvedis. Daudzos darbos izpaužas intimitāte, tie ņemti no rakstnieka paša personīgās dzīves. Tādi ir: «Krusttēvs Ādams», «Vecā baznīca», «Bagāti radi», «Kur sāp?», «Mans auklis», «Mazā māte», «Ziemassvētki ceļā», u. c. Ari tais darbos, kas radušies uz novērojumu pamata, ārpus personīgo pārdzīvojumu sfēras, stipri jūtams rakstnieka individuālītātes strāvojums. Kā šādi darbi minami: «Ārprātīgais», «Svešos ļaudīs», «Krogā», «No mazām dienām», «Pazudušais dēls», «Uz pilsētu» u. c. No visiem strāvo cilvēkmīla, skaidrība un miers. «Un kur miers, tur labklājība un laime.»

Apsīšu Jēkaba rakstos ļoti plaša tipu un

raksturu dažādība. Tajos gan nemanām komplicētu un sarežģītu emociju: tie lieli un viengabalaini savā monumentālajā vienkāršībā. Liekāko tiesu tie ir latviešu mājīgie tēvi un mātes savā darbīgajā zemnieku dzīvē. Tādi ir patriarchālais Silmežs, Silmežiene, darba rūķis Ziediņš, cītīgais Dumbrājs un Dumbrājiene, pašavīgais Mežnors, Mežnoriene, veclatvietīgais Vīgriežņu tēvs u. c. Pie šīs tipu galerijas piekaitāms arī dievbijīgais un varizējiski stingrais Grīvgaļu tēvs, kas iegrimis pietismā atstumj savu miesīgo dēlu, upurēdams to burtā varai. Vispilnīgāki tomēr raksturots Andra tēvs ar savu dziļo pazemību, pieticību, bezgalīgo pašaižiedzību un apustulisko lēnprātību. Viņa raksturā it kā iemiesota latvju tautas morāle. Tas ir visu sirdsšķīsto ļaužu ciltstēvs latviešu literātūrā, kuŗa ģenerāciju turpina veidot Poruks un Saulietis. Andra tēva psihē nav izslēgta arī rakstura stingrība, kas gan tik spilgti nekrīt acīs un kuŗu tādēļ daudzi mēģina noliegt. Dzīves dramatiskajos brīžos viņš kluss un nopietns, un šai nopietnībā meklējams viņa stingrības pamats. «Mūsu literātūrā Andra tēvs jāskaita pie pirmajiem pozitīvi zīmētiem tiptiem, kam paliekoša mākslas vērtība. Andra tēva raksturā nav pretrunu, tas vienkāršs un bērnišķīgi priecīgs. Viņš nesūrojas par savu dzīvi. Milas dēļ atsacījies no mājas un mantas. Viņā izteicas dziļa ģimenes mīlestība uz gaudenajiem un nelaimīgajiem dēliem» (Bērzkalne). Gandrīz pretēja rakstura tips ir Andra māte. Viņai neiecietīgāka un nepanesīgāka daba: trūkst pašsavvaldišanās un dvēseles līdzsvara, kas Andra tēvu izvada caur visām sadzīves bangām. Andra tēvam nekādi putekļi nepielīp, kamēr Andra mātei sirds liptin līp pie zemes mantām. Ar «Bagātiem radiem» Apsīšu Jēkabs ierauj

mūsu literatūrā dziļi psiholoģisku virzienu, atklājot cilvēku dvēseles pārdzīvojumus.

Andra tēvam dažā ziņā līdzīgs vecais nabagmājas Jānis ar savu kluso pacietību un nekurnēšanu: arī viņš savā nabadzībā kluss un pieticīgs. Šo sirdsšķīsto saimei vēl pierindoja ma mazā māte Babiņa, laipna, izpalīdzīga un mīlīga veciņa. No ideālajiem vīriešu tipiem ar stingru, noteiktu raksturu izceļas Birznieku Gusts, kas iekļūst no kalpa puīša saimniekkārtā, paliekot par krietnu iegātni. Viņam tuvu radniecīgs darbīgais Daudziņu Andrejs. Lielā mērā rakstura stingriba izpaužas vecās nevarīgās Mades aizgādnī Jēkabā Galviņā, kas tik varonīgi uzstājas pret pagasta varas vīru Blāķa un Klutcē netaisnības tribunālu, kaut arī viņam par to jācieš nevainīgam. Drusku vieglprātīgs raksturs Vārpiņam, kam šī rakstura dēļ jācieš dzīvē neizdošanās. Sociāli nenosvērti un viegli tipi ir trīs «uļi»: Vipulis, Žibulis un Virulis, kas padevušies alkohola varai. Tādi paši bezrakstura cilvēciņi ir Upmaļu pusgraudnieki Dzērve, Vālodze un Leiširbe, kuņu neveiksmes cēlonis meklējams viņos pašos: tie neprot, pareizāki — negrib prast dzīvot; viņi paši savu netikumu akli vergi. Tuvu radniecīgi šiem pusgraudnieki Titans un Bitans, kam tā pati nelaime. Uz atsevišķas raksturu plāksnes stāv diplomātiskais parazīts Gaiļa papa un rafinēti viltīgais ierāvējs Bumburs. Tie ir cilvēces kauna traipi.

Pie sliktas un nepareizas audzināšanas seku upuriem pieskaitāmi nikīgās Ažas dēli Spricis un Juris. Kā sapītām kājām tie kūlājas dzīvē, netikdami uz priekšu. Savu tēvu — veco, nevarīgo Miķēli tie aizvīl savā bezkaunībā uz nabagmāju un atsakās dot mātei vecummaizi. Ciešums ir viņu audzināšanas iestāde. Tuvā asins-

radniecībā viņiem stāv lutinātais Pēterītis, stāstā «Pie pagasta tiesas». Ari viņš tiesājas ar māti tās pašas vecummaizes dēļ. Viņu pazīstam no šāda raksturojuma: «Patlaban treliņiem tuvojas jauns puisis, gadu divdesmit. Papiross tam kūpēja kā dūlis mutē. Cepure bija uz vienas auss. Biksēm viena stara pārlaista pār zābaku, otra zābakā. Rokas bija sabāztas bikšu kabatās. Stoikai pienācis klāt, tas lielīgā balsī uzsauca krodzniekam: «Duci alus un paku cigāru!» Šie ir uzdzīvotāju tipi, kurus dzeršana samaitā un launa sabiedrība noved postā. Pie šādiem svaidiģiem un samaitātiem raksturiem pieder pa daļai Mežnoru Gusts. Tomēr viņš nepazemojas līdz zādzībai: izglītība tam neļauj zaudēt garīgo cilvēcīgo ģīmi.

Vēl Apsīšu Jēkabs mīl tēlot atsevišķus epizodiskus tipus. Tie ir tautas gudrie. Pie tādiem pieskaitāmi Kalmeža tēvs, pusgraudnieks Salmiņš un kārtīgais Ciesu tēvs. Tiem veselīgi un pareizi dzīves uzskati, gudra tautas valoda. Tāds tautas gudrais ir arī Znotiņš, pērminderā meitas vīrs. Viņš pierāda pļavsargam, kas cildina lielkunga varu, ka mācītājs tomēr garīgi pārāks par lielkungu.

«Kas ir augstāks: vai tas, kas bar, vai tas, ko bar?» jautā Znotiņš.

«Nu, zināms, tas, kam brīv otru bārt,» atbild pļavsargs. Un Znotiņš pierāda, ka mācītājam tiesība izbārt lielkunga baznīcā no kanceles, ja tas to pelnījis. Ikvienu grēcinieku viņam brīv bārt, lai tas būtu barona vai grāfa lielkungs.

Mazāk izveidoti Apsīšu Jēkaba stāstos sieviešu tipi un raksturi. Tomēr viltkās līnijas diezgan skaidras un saredzamas, lai dotu pamatu to vieglai noģiedai. Pozitīvie sieviešu tipi: čaklā un strādīgā Silmežu Trīne; tiklā, lēnsirdīgā Ie-

viņa; kārtīgā un darbīgā Žibuliene; nopietnā, patiesīgā Marija — vieglprātīgā Vārpiņa sieva; vecā Made Zile, godīga un panesīga māte, kurai jācieš savas labsirdības dēļ. Negatīvie sieviešu tipi: dusmīgā un kauslīgā Ieva, krusttēva Ādama sieva; netaisnā Krauklītiene un viņas uzpūtīgā meita Kristīna-Amaliņa; ķildīgā, pazaglīgā Aža, kurai tomēr viena ideāla īpašība — sirsnīgā mātes mīlestība; viltīgā un naudkārīgā Bumburiene; mantkārīgā, milā neuzticīgā Kalnēju Dārta u. c. Erotiskajiem motīviem rakstnieks pāriet vienaldzīgi garām.

No cittautu tipiem Apsīšu Jēkabs raksturīgi uztvēris savu aukli — čigānēnu Pauļa Janku, kas viņam šupulī iedziedājis brīvās gāršas šalkaino dziesmu līdz ar plašo svabadību, kas krūtīs augsti cilā. Pats Janka īsts čigāns, kam čigāna daba. Pat sapnī viņš redz, ka tēvs zirgiem mij. Tāds nelatvieša tips arī vecais Leizers. Viņam augsta, gudra piere, kupla bārda un matu sprogas pārkārušās pār ausīm. Veikli viņš anelējas, veikli met olektis. Sestdienā Leizeram svētdiena; tad viņš svinīgi ietinas raibajā pātaru deķī, uzliek «desmit baušļus» pierē un cītīgi skaita pātarus. Viņa kolēģa Leibītis ir lupatu un žurku žīds, daudz mazāks un nabagāks par Leizeru. Viņš braukā apkārt, vākdams kaulus un lupatas, iemainīdams tās pret traukiem. Braukādami māju no mājas, žīdi tos laikus aizpildīja arī laikrakstu vietu: tie bija dzīvās avīzes.

Stāstos nereti sastopami arī gadījuma un blakus tipi, kas ievietoti darbības padziļināšanai. Tādi ir Klibais Šķērsts, Gaļas Šķērsts, Viņuriju Ješkins — zvejnieks un vēžotājs, čajas dzērājs Gudrītis, valšķīgais Sprinģis, zirgu mietnieks Čigāna Kristaps, Daktera Alekss, kas «dūra un vārdoja viveles, grieza nagačus, dūra naricas, ārstēja ienāšus, sēja lūzumus, ievilkā

mežģijumus zirgiem, govīm, cūkām un aitām ar», u. d. c. Ari šie tipi tēloti diezgan zīmīgi, dažkārt ar pāris raksturīgiem vilcieniem. Tie nostājas kā dzīvi lasītāja priekšā.

Apsīšu Jēkaba māksliniecisko būtību noteic divi dominējoši elementi: kristīgā ticība un daba. Plašās vecokšņa gāršas, Latvijas jaukā kā upes Gaujas ziedošie kraujainie liči, Lizuma, Sinolas un Mālumuižas bezgalīgās mežu rozas atstājuši viņa dvēselē neizdzēšamu iespaidu uz visu mūžu. Par dabas sugestējošo varu vispatiesāki liecina viņš pats: «Lai eju, kur iedams, visur man mežs iet līdzī, kā mīļš draugs, kas mani pazīst un ko es pazīstu jau no bērna kājām, ar ko es saaudzis kopā un ar ko man vislabāk sakrīt prāts un domas un jūtas.» Viņa dabas tēlojumos, kas vēl nav pārspēti mūsu rakstniecībā, atmirdz īsta dzeja, kurā zuz svētrīta vēsmas, kad rasoto dabu saista dievišķs miers. Spēcīgajam dabas impulsam līdztekus strāvo stipra reliģiska jūtoņa. Aiz dabas krāsu blīvuma slēpjas mistiskā mūžība. Skaists mūžības sapnis ieausts krāšņajā gāršas dzejā «Svešos ļaudīs»: «Brīnišķīgs izskats tādām veclaiku mežam! Met acis uz augšu, kas te par cēlām galotnēm, no kurām saules gaisma patlaban atvadās!... Šie vecie, resnie stembji ir kā monumenti, ko gārša cēlusi par piemiņu visiem tiem simtu negaisiem savā sirmajā mūžā, kas viņai bijuši jānes un jāiztur un ko viņa arī pārcietusi, pastāvēdama vecā spēkā un zaļumā, — viņai ir gadu no gada atjaunojamās piemiņas zīmes uz simtu gadu veciem trūdiem, lai sen te augušie un zaļojošie koki nebūtu aizmirsti krituši zemē, lai no viņiem liecinātu ne tik vien viņu trūdi, no kā barojas viss tagadējs mežs, bet lai viņiem arī netrūktu pieminēkļu, kas celti aukas vai zibeņa rokas meža lielajā kapsētā... Lūk,

Apsīšu Jēkabs.

vienā tādā stembī pūce tup, — ko gan viņa domā, saulei norietot? Vai viņa arī domā par nāves un dzīvības maiņu un ciņu dabā? Un nezin vis, vai dažs no mazajiem meža dziedātājiem, kas domā šonakt mierīgi pārgulēt savā paspārnē, šīs pašas pūces dēļ ieraudzīs rīta saulīti?...

Met acis uz gāršas apaķšu, uz viņas pakāji, — atkal jauns skats tev parādās!

Te nav vis sūna kā mīksta līdzena sedzene izklājusies mums pa kājapakšu, kā to redzam cilvēku pēdu aiztiktos mežos, nē, — te gul siekstas uz siekstām vairāk kā cilvēka augstumā cita uz citas, krustām šķērsām sakritušas, tā iztaisīdamas milzīgus apcirkņus, pār kuņiem, ja tie ne visai platie, tikai žiglais briedis, šo mežu bērns, var pārstiepties un stiprināties izveicībā lecot un dejojot, ko tu diezgan nevari apbrīnot, ja izdodas to redzēt, — bet tev ar Miķēli-lāci neatliek nekas cits, kā tikai kāpelēt pāri par šo apcirkņu sienu, ja grib tikt uz priekšu, jo cita padoma te nevari atrast. Cik bagāti trūdi gan ar šīm kritālām netiek doti mežam! Kas par mīksnējiem un taukiem krūmiem un zaļumiem te aug uz šo siekstu virsas un spiežas iz viņu starpām!

Nikšana ar dīgšanu te liekas sadevušās vienkop: tu nezini, kur īsti viena beidzas, kur otra sākas, un tomēr skaidri redzi viņu abu parādīšanos. Tev šķiet: tas viss ir gaišs un saprotams, un tomēr it kā ar šausmām tevi pārņem šī paša noslēpuma neizdibināmais dziļums! (A. J. r. I.)

Šai klasiskā miera apdvestajā tēlojumā dzirdama kāda dziļi noslēpumaina skaņa, kas aina vām piešķir dzīvu simbolu nozīmi. Jūtonīgai dabas impulss viskrasāk izpaužas plastiskajos dabas gleznojumos «Laimes spoks», «Meža ērģeles», «No mazām dienām», «Pazudušais dēls». Tie ir stila ziedi, kādi sastopami Rozegera «Mež-

skolmeistara stāstos», Gogoļa dabas aprakstu dzejā par plašo Dņepru un Turgeņeva «Mednieka piezīmēs». Ari Janševska stāstos pienācīga vieta ierādīta dabas aprakstiem, kur tas rauga atdzīvināt Kursas senatnīgo floru un faunu.

Dabas romantisms ir Apsīšu Jēkaba tēlošanas mākslas augstākā pakāpe. Latviešu prozas rakstniecībā viņš īstākais dabas dzejnieks. «Cilvēku tēlošanā turpretī Apsīšu Jēkabs ir pilnīgs reālists. Viņš ne par matu neatkāpjas no īstenības, netēlodams ideāltipus, bet cilvēkus ar visām vajībām un raksturīgām etnografiskām īpatnībām.» (J. Veselis.) Tiešām: «Apsīšu Jēkabs savos darbos sniedz spilgtas personu portretus. Viņš ir labs portretists. Viņa tēlošanas veids stāv tuvu glezniecībai. Personu vārdi Apsīšu Jēkaba stāstos bieži vien sniedz pirmo to raksturojumu. Dabas apraksti parasti noskaidro stāsta personu dvēseles pārdzīvojumus un stāvokli dzīvē, nereti ciešāki saista darba sastāvdaļas, bieži vien izteic autora dziļākās atziņas.» (K. Kārklīņš.) Rīkoties zināmos apstākļos jo plaši ar dabas ainām ir rakstnieka mīļākais paņēmieni. Tā dzīves tēlojuma traģisms nereti tiek padziļināts ar dabas elementu cīņas motīviem. Piemēram stāstā «Pie pagasta tiesas», kad netaisni notiesātais Jēkabs, Mades aizstāvis, liedzas iet cietumā, pati daba uzstājas ar bargu protestu pret netaisnajiem soģiem: «Lietus gāzās kā ar spaiņiem zemē. Zibeņi laistījās vienās baltās ugunīs. Spēcīgie spērieni nāca viens pēc otra. Koka tiesas māja ligojās visos pamatos, it kā daba pati dusmotos par varmācību, kas patiesības liecinātāju balsi spostījusi cietumā... Grūdiens uz grūdienu, it kā tie gribētu sadragāt durvis Jēkaba cietumam.» Līdzīgs paņēmieni sastopams «Bagātos rados», kad Andra tēvs ar

Andra māti, visu atstāti, soļo pa vientuļo meža teku uz pagasta nabagmāju: «Laiks apmācās, krusas debess aizklāja sauli un gāzās ar vēju zemē. Graudi, lieli kā balti zirņi, krita grabēdami uz pagājušā gada sausajām lapām — ari lietūs pilieni jāucās krusai pa vidu un domas izklīda.» Tad atkal atspīd saule un birzē atskan jautrs putnu koncerts. Nākošie nabagmājas iemītnieki atstāj kuplo egli, zem kuŗas tie glābušies krusas negaisā. Šī dabas stāvokļa gradacija palīdz rakstniekam noskaidrot tēlojamo tipu dvēseles noskaņojumu. Ari stāstā «No mazām dienām» dabas stāvoklis pasvītro Miķeļa stāvokli dzīvē, kad dēli ved to uz nabagmāju: «Vējš pūš no dienvidiem smagi, grūti. Veciem ļaudīm tiešām taisnība, ka agraļam sniegam drīz jāaiziet, jo mīkstais sniegs plakdams plok zem kājām, rīt, parīt varbūt — viņa vairs nav. Tumšpelēki, gandrīz melni mākoņi lēni virzās uz priekšu, — viņi tā kā piemirkuši, kā velt veļami. Vējš viņus gandrīz ne dzīdams nevar padzīt uz priekšu; bet lai tomēr nepaliktu viņiem apakšā, viņš lāgiem atņem elpu un tad no jauna sāk pūst ar visu spēku. Varen smagi viņš gaudo pa birzi, vicinādams lokanos bērzus, un raud kā raudādams egļu slapjajos zaros.

Vai esi labi noklausījies tādā rudens vēja šalkoņā? Cik dziļi viņa aizgrābj sirdi! Lūk, viņa klausoties, jūties sirdi tik tukšs, tik kails — kā rudens mežs. Ko tev vēl cerēt, ko gaidīt — lūk, viss jau paiet un iznīkst? Lai ari esi pašā jaunībā — raug, šai brīdī tu esi tik vientulis, atstāts un vecs, ka šķieties nonācis mūža galā. Viss prieks, visa sirds līgsmība tev palikusi tur, kur pavasara lapas un ziedi. Tu gribētu raudāt, raudāt bez mītēšanās, liet asaras ar straumi, bet sāpes tik lielas sirdī, ka acis paliek sausas. Aiz lielajām sirds mokām tu gribētu kliegt, kliegt

kā izmisis, izkliegt vienā kliegzienā visu savu moku nastu, bet kā akmens tev uzguļas uz krūtīm, tu nevari izlaist ne skaņas un lūpas paliek mēmas... Bet vējš šalc šalkdams un sacel jo lielākas tavas mokas...

Ai, rudens, vecums, mūža gals — cik jūs bēdīgi!» (A. J. r. II.)

Tik liela un izšķiroša nozīme dabai Apsīšu Jēkaba rakstos. Dabas dzīve iet līdztekus cilvēku dzīvei. Te nomanāms paralēlisms. Cilvēks redz dabas parādībās viņa jūtoņai pieejamus simbolus, kuriem nereti tik liela nozīme tā dvēseles dzīvē. Vizuālās ainas un redzes priekšstati, iekomponēti tēlojuma plastikā, iespiežas atmiņā, pavairo iespaidu un saviļņo lasītāja jūtas. Daba ir tas gaišais fons, uz kura notēlojas dzīves parādības. Daba ir arī dzīva, pilna klusu, apslēptu impulsu. Nereti šiem impulsiem sakars ar cilvēka dvēseles dzīvi. «Iegātnī» daba jūt līdz Trīnes un Gusta laimei: «Trīne nesacīja nekā, kad Gusts aplika tai roku ap vidu... to sajūtot viņa it kā ietricējās... Tāda pat trīcēšana aizgrāba arī apsi, zem kuŗas viņi stāvēja, un kuŗai ne lapiņa vakara klusumā nekustējās, — kā no ziedoņa laimības jūsmām sagrabta, apse visiem zariņiem, visām lapiņām iedrebējās, it kā šī laimības strāva plūstu no vismazākās saknītes zemes apakšā līdz pašai galotnītei gaisā... Ziedoņa jausmām pārpildīto sirdi lakstīgala atviegloja dziesmā, jaukdama kopā sēras un gaviles... Klāt bija ziedonis!... Kaut jel tas mūžam ziedētu, kaut jel tam nebūtu spožo tauriņa spārnu, ar kuriem pēc īsa brītiņa aizskriet!...» (A. J. r. I.)

Daba taisna un dievišķīga. Viņa arī atsaucīga: «Kamēr Andŗa tēvs pūlējās ap vāģiem un zirgu, tamēr man vaļa aplūkot gāršu. Pirmais apsveicinājums gāršai, pirmā prieka izrādišana

no manas puses ir stiprs kļiedziens, cik vien jau-
das un spēka. Un lūk! gārša atņem manu va-
kara sveicienu ar tik pat stipru atbalsi. Tomēr
man šķiet, ka atbalss atrunā ne visai dziļi gāršā,
vairāk tik malā. Andra tēvs skubina, lai kļiedzu
stiprāk, bet man nav vairāk spēka, un atbalss
atsaucas ne dziļāk, kā pirmo reizi. Tad Andra
tēvs pats kļiedz. Un brīnums! Cik tālu, cik
dziļi nu atbalss gāršā atskan! Un kad vēl viņš
sāk dziedāt, kā tad skaņa aiz skaņas dzenas un
vīdamās vijas un jaucas! Brīnumi man lieli par
robotām egļu galotnēm, no kuņām dažā sniedzas
pāri par visu gāršu. Un brīnodamies es jau-
tāju tēvam: «Vai tā, Andra tēv, nav baznīca?»
Bet Andra tēvs atbild: «Nē, dēliņ, tā tik egle.»
Ists dievības tuvums strāvo «Meža ērģeļu» akor-
dos: «Ērģeles tik lielas, tik brīnumlielas, ka ne-
vienā pasaules baznīcā tādu neesi redzējis. Bet
vakara tumsa paliek arvienu lielāka un viss tinas
noslēpumā, pazūd ērģeļu augstums un platums,
beigdamies tumsā pie augstajiem griestiem un
sienām. Tu vēlētos vairāk gaismas! Jā, redzi,
tev tik' vajaga vēlēties kā pasakā, un tūliņ ari
gaisma klāt. Uz altāra ieraugi divas zaļgani
baltas lielas sveces un galā tām spīd uguns, kā
jāņa tārpiņu gaisma. Tādas pat liesmiņas aiz-
degas ar' lielajos lukturos pie griestiem, kā
degtu neskaitāmas jāņa tārpiņu uguntiņas. Acīm
ši gaisma brīnummīlīga un patīkama, ne tā
apžilbina, ne dara acīm sāpes, bet apgaismo iek-
šieni, cik vajadzīgs, atstādama pašu griestu augšā
un kaktos tik daudz krēslas, lai neizzustu noslē-
pums, kas tevi aizgrāba, baznīcā ieejot. Ja pa-
tīk, vari dabūt gaismu lielāku, vai mazāku, tas ir
tā, kā vēlies. Bet gaismas pilnīgi pietiek, kā ir.

Bet kur tad kancele? Tās šinī baznīcā nav.
Mācītāja, zināms, tad ari nav. Jā, kas tad tā
par baznīcu? Tev jāiztieks bez mācītāja vienīgi

ar to, kas tur pie krusta. Un tad nu tā ir, ka visu, ko viņš tev stāsta vai uz tevi runā, vai ko tu no viņa piemini, to ērģeles tev izspēlē tik jauki, tik pilnīgi, kā neviena runātāja vārdi to nebūtu spējuši izteikt.» (A. J. r. I.)

Daba pauž savā noslēpumainībā svēto, dievišķīgo mīlestību. Tā pakļauj un iespaido cilvēka dzīvi, veidojot viņa zemapziņā dažādus izjūtu kompleksus. Šalkojot pār nelaimīgās mātes kapu, vējš dzied Pēterīšam augsto mīlestības dziesmu. Pēterītis nāk pie atzišanas. Atzišana ir ceļš uz jaunu labāku dzīvi. Dabā daile, ritms un muzika. Dabas balss ir mūžības balss. Viss pārējais Apsīšu Jēkaba rakstos ir stila un kompozīcijas jautājums.

Formas un stila elementi Apsīšu Jēkaba stāstos stāv ciešā sakarā ar viņa psihes emocijām un intelektuālajām spējām, kuŗas noteic un vada rakstnieka mākslinieciskā individuālitate — talants. Formas iekšējā esamība komponēta reālsma garā, kas nereti sintezējas ar romantismu. «Cik «Bagāti radi» reāls, klasiska miera pilns mākslas darbs, tikpat romantisks, nemierā un atmiņu jūsmās plūstošs «Svešos laudis». (And. Upītis.) Apsīšu Jēkaba stils viengabalains, noēikts un savdabīgs. Kauču formas ziņā stils ir sevišķi slīpēts un izkopts, tomēr tas raksturīgs savā īpatnībā un bagāts plūdomā.

Formas un stila ziņā Apsīšu Jēkabs rīkojas objektīvi. Tādēļ viņš balstās uz reālisma pamatiem, meklēdams stāstu varoņu raksturiem prototipus reālā dzīvē. Lielāko tiesu rakstnieks lieto objektīvo tēlošanas veidu, kādēļ viņa stils skaitāms par objektīvu. Apsīšu Jēkaba formas ideāls ir stāsts, kuŗi būtību noteic gleznās un tēlos ievītā loģika, psiholoģija, ētika un estē-

tika. Viņa stāstnieciskā tehnika, galvenā kārtā, ietver sevī:

- a) vietu (dabas stāvokli)
- b) notikumu (fābulu)
- c) raksturus (tipus)
- d) idejas (atziņas)
- e) valodu (stila plastiku).

Ar vietu saistīts stila reālais tonis un kolorīts. To pamatā likta Latvijas daba: varenās gāršās, mežu rōzas, ziedošie upes līči, zaļbriedā līgojošās druvas, dzimtenes klusā sēta, vecā baznīca, krogs, pagastnams, tiesasmāja, nabagmāja u. t. t. — viss, kas iezīmē stāsta statisko elementu. Notikums turpreti izteic fābulas loģisko risinājumu — dzīvi viņas reālajā alaižībā. Notikumam dinamisks raksturs, kas ieslēgts darbības kāpinājumā un klasinājumā. Notikuma motivācijā meklējams cēlonības sakars. Par cik šis sakars identificējas ar tiešo, reālo dzīvi, par tik dziļa nozīme tam patiesības atspoguļojumā. Kā reālā tipa rakstnieks, Apsīšu Jēkabs turas allaž patiesības robežās. Tikpat patiesi un reāli raksturu un tpu zīmējumi, kas tverti psiholoģiskā aspektā. Raksturu uzbūvē pielietota sintētiskā metode. Sabiedrība un apkārtnē iespaido cilvēka psihi. No šiem iespaidiem iaug raksturs. Audzināšana un izglītība to veido uz augšu vai deformē, skatoties pēc apstākļiem. Pareiza audzināšana rada krietnus raksturus — Andrējs Daudziņš, Ieviņa, — nepareiza tos sakropļo — Spricēns, Mežnoru Gusts, Kristīna-Amaliņa u. c. No cēloņiem pie sekām, tā autora panatdoma. Ir arī nogatavojušies raksturi, kurus saskatāms dualisms. Piemēram Kalmeža tēvs: «Ja apspried pārminderus tik' no tā, kādi tie parādās baznīckalniņā, sagaidot mācītāju pie bānīcdārza vārtiem un saņemot viņa somu ar amāta lietām, kādi tie pa-

rādās baznīcā, jāsaka tik nopietni, ka vaigā ne grumbiņa nepaobas, — tad vari dabūt pavisam aplamu jēdzienu par cilvēku. Nē, tev viņi jā-lūko arī krogā. Lūk, cik jautrs ir Kalmeža tēvs! Viņam neizsmejams jautrības avots. Katram viņš zin teikt savu joku, un kad tu ar viņu satiecies, tad tu jau viņam tuvojies smaidīdams, jo zini, ka viņš tevis nepalaidīs, neteicis tev kaut kā labsirdīgi jocīga. Un kur viņš ir, tur ap viņu griežas pūlis cilvēku, kur viņš ir visam tas viducis; šai pūlī atskan jautri smieklī un jautra saruna, bet visskalāk smejas pats Kalmeža tēvs, tad viņš piemiedz acis, seju savilcis aiz smiešanās tik jocīgās grumbās, ka tev negribot jāsmējas līdzī, lai arī nemaz nezini, vai netiki dzirdējis, ko viņš stāstīja.» (A. J. r. I.)

Tomēr Apsišu Jēkabam vislabāki izdodas notēlot zemes rūķu — saimnieku, pusgraudnieku un kalpu raksturus viņu sociālajās attiecībās. Tādi sociāla tipa raksturi ir Silmežs, Vālodze, Leiširbe, Dzērve un trīs «uļi»: Vipulis, Virulis un Žibulis. Pozitīvākais no visiem tiem tomēr Andra tēva raksturs, ko autors stāda it kā par paraugu. Šī rakstura cēlākās īpašības: mīlestība, tikumība, lēnprātība, pazemība, darba prieks, sirdsskaidriība un piedošana.

Stāstu idejas tikpat vienkāršas, cik vienkārša pati dzīve. Un tā ir darba ļaužu zemnieku dzīve. Tādēļ lietu būtības pamatā rakstnieks liek darba un mīlestības idejas, tās mīlestības, kas sakņojas reliģijā. «Milējiet, milējiet! Esiet brāļi!» Darba ideju viņš proklamē tā: «Darbs ir, kas mūs uztur, kas mums dod cienību un svaru līdzcilvēku starpā; darbs mūsus izglīto un padara mūsu spēkus derīgus; darbs ir mūsu dārgākā manta, mūsu drošākais kapitāls, mūsu viss — viss: mūsu nākotne, mūsu gods un mūsu

cienība citu tautu starpā. Lai cenšamies, ka darbs arī uz priekšu paliek mūsu tautas goda kronis.»

Vēl Apsīšu Jēkabs uzsver nopietno audzināšanas ideju un tās lielo nozīmi tautā. «Uz ko audzināt?» Atbilde vienkārša un īsa: «Uz paklausību un patiesību ar mīlestību.» Kristīgā mīlestība, godīgs darbs un patiesība — tās ir ideju galvenās problēmas, kas konkrētizētas Apsīšu Jēkaba rakstos.

Stila plastiskais elements — valoda, kas ietver un izteic radīšanas procesā dzimušos domu, jūtu un fantazijas priekšstatus. Lai stils būtu skaidrs un noteikts, arī valodai jābūt skaidrai, noteiktai, tīrai un pareizai. Valodas mākslinieciskā būtība ir ritms, ritma iezīme — daļiskānība. Apsīšu Jēkaba valoda apbrīnojami dzidra, plūstoša un tīrskanīga. Izteiksme vienkārša un gleznaina, teikumu konstrukcija pareiza, no tautas patapināta. Viņš necieš barbarismus, nīst rusicismus un ģermanismus un karo pret valodas piegružotājiem. Savas domas rakstnieks prot ievīt skaistās gleznās un patiesos motivējumos. Tādēļ viņa tēlojums tik vijīgs un pārsteidzoši plastisks. Ar lielu apdomu viņš izvairās no jaundarinājumiem un svešvārdiem, kauču bez tiem neiztiek. Vislabāk viņa valoda iekļaujas periodiskā stila gultnē; sevišķi tas vērojams jūsmīgajos dabas aprakstos. Dabas aprakstu ziņā tam nepārspējamās tēlotāja dāvanas: stāsta risinājums šķetinās mierīgā plūdmā, kurā nav ne augstu bangojumu, ne sekla čalojuma. Klusa miera pilna ir Apsīšu Jēkaba darba ietvertne — kompozīcija. Viņš vairāk statīķis, nekā dinamīķis, vairāk epīķis, nekā dramatiķis. Episkais elements tik labi iederas viņa stila psiholoģijā. Viņa zemniecības stāsti un dabas tēlojumi ir latviešu klasiskās literatūras labākais paraugs.

Apsīšu Jēkaba stilā jūtams stiprs bībeles iespaids; sevišķi iezīmējas seno praviešu retoriskie paņēmieni: mācīt un sludināt. Tomēr šī mācība nav uzbāzīgi nivelējoša, bet radusies dabīgi, kā rakstnieka ētisko un estētisko pārdzīvojumu rezultāts. Jau bērnībā Apsīšu Jēkabu valdzinājusi psalmu valoda un bībeles dzeja, sevišķi Dāvida un Zālamana dziesmas, Jāņa parādišanas grāmata un pravietis Esaja. Ar senātnes vēstures datiem to interesējušas Kēniņu un Laiku grāmatas. No bagātā bibeliskā mantojuma rakstnieks atmetis visu mistisko, murgaino un paturējis tikai pozitīvo, intelektam pieejamo. Vēlākā dzīvē viņu ietekmējušas Ausekļa pravietīgās vārsmas, Andersena pasakas, Turgēneva, Kraševska un Gogoļa dabas plastika. Ari Heines «Ceļojums uz Harcu» un Rozegera idiliskie zemnieku stāsti atstājuši zināmu savilņojumu rakstnieka jūtīgajā psihē, kas redzams viņa ievērojamā literāriski-publicistiskajā tēlojumā «No mājas un svešuma». Tomēr visiem šiem iespaidojumiem un ietekmējumiem ir tikai provizoriska nozīme, kāda ir meža šalkoņai, gāršas mieram, plavu rasainībai. Apsīšu Jēkaba spēcīgais, savdabīgais talants rada un veido visu pēc sava gīmja un līdzības. Svešie, abstraktie iespaidi viņam ir tikai līdzeklis savu māksliniecisko nodomu konkrētizēšanai. Te pilnīgi atgārņojas jezuītu morāle: nevis «Mērķis attaisno līdzekļus, bet — līdzekļi attaisno mērķi.» Valodas košuma un bagātības ziņā Apsīšu Jēkabs ir lielākais tautas parādnieks. Neviena mūsu rakstnieka darbos, izņemot varbūt Skalbi, neatmirdz un neatspoguļojas tik dzidri un kristalskaidri tautas dvēsele — valoda ar lielisko gleznu, tēlu un veidolu burvību, kā Apsīšu Jēkaba rakstos. Tautas plašajā garamantu muzejā — dainu krājumos, teikās un pasakās atrodama ne-

izsmelama viela un ierosme nevien rakstniekam un dzejniekam, bet arī skaņradim, gleznotājam, tēlniekam un sabiedriskam tribūnam. «Mūsu tautas dziesmas ar pilnu tiesību varam nosaukt par latviešu tautas krāšņako bilžu galeriju. Cik te nav ko apbrīnot un ko mācīties! Te visām mākslām ir ko ņemt un smelties priekšmetu, gan muzikai, gan dzejai, gan dailei, vai nu audeklā, vai marmorā — vienalga.» (A. J. r. II.) Un Apsīšu Jēkabs steidzas demonstrēt pats savu idē fixē, iemiesojot to skaistā stāstveidīgā tēlojumā «Bildes tautas dziesmās». Nevis kailais nedzīvais burts, bet mākslinieciskā ideja dzīvo mūžīgi. To intuitīvi izjūtis tautas istākais rakstnieks. Šo patiesību viņš arī apliecina savā tēlojumā: «Rakstu zīme nokauj, gars ir, kas dara dzīvu». Tādēļ viņa stils piestrāvots ar spēcīgu reliģisku un nacionālu jūtību. «Svarīgākais ir nevis valodas bagātība, kaut arī teicama, bet bilžu vai tēlu bagātība, ko atrodam tiklab bibelē, kā tautas dziesmās.» Un tiešām: tāds tēlu un gleznu miljonārs mums ir Apsīšu Jēkabs. Šo lielo bagātību saraust viņam veicinājusi arī redzes spēja un stiprā vizuālā atmiņa. Tomēr radišanas procesā ievērojamu lomu spēlē vēl kāds cits psihisks faktors — zemapziņa. Radišanas transā vibrējošām dvēseles emocijām zemapziņa palīdz izsaukt apziņā mākslinieciskos momentus, kuri kādreiz stāvējuši gara acu priekšā un palikuši neapzinīgi.

Lai saistītu lasītāja interesi, Apsīšu Jēkabs liek ieskanēties intimām un draudzīgām sirds stīgām. To viņš panāk ar sensiblu intermediju īsas sirsnīgas uzrunas veidā, griezdamies tieši pie paša lasītāja. Šādas uzrunas un sarunas formas sastopamas viņa stāstos un tēlojumos, pat senatnes pētījumos. «Kam patīk dzirdēt par Lizuma senatni? Laikam nebūs daudz to. Dažs

pat nezinās, kas tas tāds — Lizums un kur tas ir, lai gan uz Latvijas kartes tas atrodams.» Ar šādu uzrunu Apsišu Jēkabs ievada savu vēsturisko pētījumu «No Lizuma senatnes». — «Kas čigāna auklēts, lai paceļ roku!» tā izsaucas rakstnieks vecos pazīstamos «Mans auklis». — «Vai tu esi kādreiz braucis vai gājis gar mūsu veco baznīciņu? Ja esi, tad būsi viņu labi ievērojis, jo daudz tādu nav, — ja nē, tad es tev viņu aprakstīšu.» Šāda uzruna sastopama atmiņu tēlojumā «Vecā baznīciņa». Nereti šīs uzrunas iekrīt stāsta vidū vai beigās, piemēram «Iegātnis»: «Pag'! lasītājs man uzsauks, — tagad rakstītājs dzen savu stāstu kā ar tvaika spēku uz priekšu... Jā, cienīgo lasītāj, tā jau nu gan ir. Stāsta rakstītājs savā stāstā ir apbrīnojams, jo tur viņam iespējams it viss — viss, kas vien vajadzīgs. Ja kāda persona vajadzīga, dienā vai naktī, un lai tā arī būtu vai pašā pasaules malā, — viņš tik' tai pamāj ar roku un lūk! — klāt viņa ir. Kāda cita ir viņam apriebusies, vai nepatīkama, — maza lieta viņam to aizdzīt uz Sibīriju vai pašu elli.» Ar šo uzrunu rakstnieks ievēd lasītāju savā slepenajā kompozīcijas laboratorijā un stila kaltuvē, atklādam tam stiliskus noslēpumus. Stāstu viņš nobeidz it kā ar lasītāju ziņu: «Vēl gan mēs varētu apskatīt Jāņa ceļu caur skolām, varbūt uz universitāti, bet kad nu viss tas vēl tālu nākamībā, tad teiksim pēc šā skata galīgi: «priekškarāmais krīt!» atvadīsimies kopā ar lasītāju no tās dzimtas, kurās labklājība dibinājusies caur — krietnu iegātni...» Ari «Laimes spoks» tiek ievadīts ar jautājuma uzrunu: «Kāda gan ir šī vecā māmuļa, šī «tautas dzeja sirmajā?» (Kaudzītes Matīsa dzejolis.) «Tiešām tak veca un sirma, kā dzejnieks to nosaucis. Vecuma ziņā viņa pieder pie tiem cilvēkiem, kam gadu skaits aizmirsies, kas

paši nezin, cik veci ir». Tāpat «Bagātos rados» sastopamas autora sarunas ar lasītāju: «Ko dariju rītā, ko parītā? Ja lasītājs man tā vaicātu, tad viņš vaicātu velti, jo atbildēt viņa jautājumam es taču nespētu.» Sevišķi daudz sarunu un slepenu apspriežu autoram ar lasītāju iekrīt «Svešos ļaudīs»: «Kas par Dumbrājiem? Kur šie ir? — Nāc man līdz, es tevi, ja patīk, turp aizvedīšu! Bet ievēro, ja gribi tikt Dumbrājos, tad tev vajaga būt labam gājējam. Ja esi braucējs, tad tev tik viegli vis neklāsies aizsniegt Dumbrājus, kā to jau viņu vārds rāda. Tā tad kājām, kurām tev vajaga būt stiprām un izturīgām! Braukt brauksim citu reiz, kad vairs par ceļa mērķi nebūs Silmuižas Dumbrāji. Iesim!» Turpat tālāk: «Kas šī tāda par upi ir, to jau tu atminēsi, kad teikšu, ka viņa viena no mūsu tēvijas jaukajām upēm u. t. t.» «Tu prasi, vai šie jau Dumbrāji? Nē, draugs — pacieties!» Uz šādas tēlojuma plāksnes lasītājs tiek nostādīts līdzās autoram. «Šis paņēmiens modina lasītāju interesi un piešķir darbam sirsnīgu, draudzīgu, intīmu raksturu. Tagad rakstnieki to reti lieto. Viņi paslēpjas aiz sava darba, uzsvērdami tādā kārtā savu objektivitāti. Šis paņēmiens ir stipri vecs.» (K. Kārkliņš.)

Apsīšu Jēkabs lieto dažādu stila paņēmienus. Tipu raksturojumus nereti uztver no ārējām personīgām pazīmēm, krāsu blīvuma un iespaida dēļ atkārtojot dažus ipatnējus vilcienus vairakkārt. Tā Andra mātes viešņa ik teikumā atkārtoti «milā — baltā», Andra tēvs slavē un cildina radus, skrīveris Klutcē svīpstina un vietā nevietā lieto neparastas teikumu konstrukcijas: «lūgtu ienākt gribēt». Ari tiesas priekšsēdētājam Blaķim, krodzniekam Gaiļa papam u. c. savas spilgti raksturīgas iezīmes. Raksturus viņš zīmē tieši no oriģināla, kauču tiem

trūkst stingras individuālītātes. Tie tverti vairāk gleznās, nekā darbos, vairāk statiski, nekā dinamiski. «Apsīšu Jēkabs lieto divas personu notēlošanas metodes: tiešo un netiešo raksturojumu. Pirmā metode rakstnieka darbos sastopama biežāk, otrā retāk. Lietojot tiešā raksturojuma metodi, autors pats ievēd jaunās personas darbā un nosauc to īpašības. No vēsturiskā viedokļa šī metode ir vecāka par otro, mākslinieciskā ziņā nevērtīgāka par to un sniedz maz darba lasītāja fantāzijai. Tomēr tā ir skaidra un īsa. Tāpēc to bieži lieto arī ievērojami rakstnieki. Tiešo raksturojumu sastopam lielākā vai mazākā mērā gandrīz visos rakstnieka darbos.» (K. Kārklis.)

Iemīļots paņēmiens Apsīšu Jēkabam arī sinonīmu sastrēdzinājums un figurālā valodas izteiksme. Nereti viņš runā no sevis otrā personā, apskatīdams tēlojamos objektus it kā no tālienes: «Tur jūs abi ar tēvu brieniet eglītes meklēdami». — «Tu ieraugi sevi kā mazu mazu puīšēnu, tikko no gultas izlīdušu» u. c. Stila galvenā vērtība tomēr plastika un neviltotā tautas valoda: «Skaista saules diena. Gaiss mirdz un sijājas. Īsta svētdienas diena. Visam pāri tāds sevišķs spožums un skaistums. Acis sniež pāri upes lejai un Trašku dzirnavām līdz pat zilajam meža vaiņagam, kas ierobežo apvārksni un aizņem visu Tīrzas upes labo krastu. Tīrzas mežs te sadodas kopā ar Adulienas mežu un platā tumšajā joslā aizstiepjas uz Cesvaines pusi. Kā ierobā stāv Kancēna kalns ar kapsētu, kur kapsētas kambarīti ar piekalnes dzelteno smilti redz jau no tālienes, no viņpus upes. Tur gul un atdusas no saviem darbiem paaudzes, kas simtu gadu laikā vadījušas un veidojušas Tīrzas draudzes dzīvi; tur gul arī mani radi no mātes puses.» («Tīrzas baznīca».) Ar šādiem ne-

vīstamiem dvēseles ziediem viscauri piekaisīts Apsīšu Jēkaba dzejiskais stils. Stils apzīmējams par vispusīgu un gleznainu, ko veidojusi īpatnēja un savdabīga mākslinieka individuālitate. Mierīgajā stila plūdumā nereti uzstīt strauju vilni dzidra ironija un viegli apvaldīts humors, kas tomēr neizplūst kariķējumā. Sevišķi tas nomanāms tipu zīmējumos un raksturojumos: «Madāma (Bumburiene) bija laipna kā liepu lapa»; — «nemaz nevari skaidri noteikt, kas vairāk ievērojams, vai pats Gaŗais Jēcis, — droši vien pusotras reizes gaŗāks par savu basi, — vai arī pati base, kas, ja ticam Jēča paŗa vārdiem, «rūc kā deviņi velni»».

Ari Blāķa, Gaiļa papas un Klutcē raksturojumos ievīts satiriskais elements. Apslēpts humors dzirksta trīs «uļu» personificējumos, sevišķi Vipuļa: «Vāģi, juzdami līdz īpaŗnieka ķibelei, lēni gaudoja: Dā—āv Vipul! Dā—āv Vipul!» — «Nu?!» Vipulis saĩdzis teica, vai nu atsaukdamiēs savu vāģu uzrunai, vai arī uzsaukdams zirgam iet ātrāk.» Ari tēlojumā nereti pamirdz pa humora dzirkstij: «Pilsētnieki, ja tīŗām vien nebrien ūdenī, var pat nomirt veseli»; «vai tad nu skolotie nemāk rēķināt? Tur jau liek vai izkrituŗu pātagu uz rēķina!» — «Uļi nezina uz kuŗu pusi griezt zirgiem galvas, jo redz, ka priekŗnieki sāk iet projām. Vai te vairs nekāda zāle nelĩdz? Vipulim ne par velti, pārklaŗināŗanā ejot, pērminderis stāstu un pātaru dēļ bija viļājis matus.» Ari dabas romantikā ieauŗas viznainas humora bārkstis: «Daba ŗogad agri dzenas uz priekŗu. Kokiem gandrĩz visiŗm jau lapas, tikai ozols ar osi vēl vilcinās, kā veci, piedzĩvojuŗi prāta vīri, neticēdami tik agram pavasarim, tādēļ tiŗm ar' tik' vēl mazas lapiņas, tikko izliduŗas no pumpura. Tie domā: ja pavasaris sāks te vēl māŗoties ar salnām vai auk-

stumu, mēs tālāk neplauksim. Tie dara visu ar aprēķinu. Bet ieva, lēticīgā meitene, tā tūlīt tic pirmam pavasaŗa bildinājumam, tā atveras ar visām savām lapām, saviem baltiem, smaršīgiem ziediem, tā nododas ar visu — visu, kas vien tai ir tas jaukākais un labākais, un slīgst ar to pavasaŗa izplestās rokās. «Es tev ticu, tev piederu!» tā viņa lielā laimē čukst pavasarim un, paldies Dievam, viņai tas ar' nav jānožēlo.» Tāds savdabīgs humors piemērots arī nedzīvajam krogam: «Vientulim dzīvot pasaulē — grūts liktenis. Šo vārdu patiesību likās atzinis arī Gaiļu krogs un tādēļ pielabinājis sev vistuvākajā tuvumā abas māsas — tiesas māju un magaziņu; pirmo pa labo, otro pa kreiso roku.» Stāstā «Kaimiņi» sastopamas īsti gogoliskas vietas, piemēram: «Prātiņš redz, ka Irbes gailis, šis stundu rādītājs, iet ar visu savu saimi, kā kāds ģimenes tēvs jeb, labāk sakot, kā smalks kavalieris ar dāmu pulku uz patlaban kā uzdīgušiem dārza miežiem. Drīz viss pūlis ir miežos un sāk tik apskatīties pēc graudiem. Un gailim, kavalierim, sava loģika, — tas domā: grauds paliek grauds. vienalga, vai tas Irbes, vai Prātiņa.

Savu saimi vedinādams, viņš savām pavadoņēm ar īstenu kavaliera uzmanību, kā liekas, uzbilst: «Lūgtu, cienījamās kundzes un jaunkundzes, nekaunaties nekā, ņemiet tik' priekšā; domājaties, it kā būtu mājā!»

«Pateicamies, gaiļa kungs, par Jūsu laipnību. Jūs tiešām pret mums pārāk uzmanīgs.»

«Te, cienījamā perētājas kundze, Jums it skaisti graudiņi, kas Jūsu mazajiem gardi smekšs.»

«Gauži pateicos.»

«Un Jūs, manas jaunkundzes, nupat man klāt pienākot savās sarunās apklusāt. Vai drīkstu jautāt, kādēļ?»

«Lūgtu, lūgtu, gaiļa kungs. Nedomājat, ka mums kādi noslēpumi, kuŗus Jūs nedrīkstiet zināt.»

«Man tiešām tā izrādījās, jaunkundze, jo kādēļ citādi jūs man klāt pienākot, apklustu?»

«Nebūt ne, gaiļa kungs, iemesls bija it vienkāršs: mums pietrūka vielas.»

«Tā?» gailis iesaucās. «Atļaujiet, ka gādāju par šā trūkuma novēršanu.»

«Jūs gauži galanti!» pirmā jaunkundze teica. Kavalieris, graziozi pret šo palocījās, griezās pret kādu citu jaunkundzi, pirmītējās kuzīni, to uzrunādams: «Jūs šorīt nekā nebaudāt, kā rādās, Jums vāja apetīte, vai Jums kas kait?»

«Pateicos, nekas! Tik' vien bija nemierīga nakts!»

«Tā?» kavalieris reizē ar dāmām iesaucās. «Vai drīkstētu zināt, kādēļ?»

«Bet, gaiļa kungs, kā gan Jūs mūs varat aizmirst?» kāda vecāka kundze, kam meita arī bija jaunkundžu starpā, kavalierim pārmeta.

«Lūgtu piedodiet, nebiju Jūs aizmirsis, tik' — — —!»

Kavalieris nedabūja savas atvainošanās izteikt, kad liels smilšu klucis, kā sprāgstošs granāta, nokrita viņam pie kājām un sadrupa gabalos, caur ko visa «gezellšafte» izbijusies laidās lapās. Pats «kungs un pavēlnieks» gan raudzīja bārdamies miera traucētāju, Prātiņa ganu puiku, norāt, bet šis, pabalstīdamies uz to, ka pats saimnieks to sūtījis, vistas nodzīt no miežiem, neklausījās uz kavaliera «bauerķerli» un «rupjo tēviņu», bet laida tam vēl otru tādu granātu. Tur, zināms, pašam drošajam zustu dūša; tādēļ mūsu kavalieris devās savām «dāmām» pakāļ.

Šis ir klasiskā humora cildenākais paraugs mūsu literatūrā. Gaiļa un vistu flirtiskajā sa-

runā izsmieta mūsu pilsoniskās sabiedrības tukšības morāle. Apsīšu Jēkabā sprēgā īsts sentēvu humors: mīļš, maigs, neaizvainojošs un saudzīgi apvaldīgs. Tā pamatā likts ētiski estētiskais kritērijs. Optimisms ir viena no teicamākām rakstura īpašībām, kas iezīmē cilvēka veselību un gara možumu. Tādēļ arī Apsīšu Jēkaba rakstos staro tik možs un veselīgs gars. Tādēļ saprotama viņa sacelšanās pret jaunā, sevišķi pret pēcrevolūcijas laikmeta saskaldījušos trauksmaino psichi, ar kuru tas nespēja kontaktēties. Viņa opozicionālie uzskati deklarēti «Vēstulēs iz tēvijas» un daudzajos publicistiskajos rakstos.

3. «Vēstules iz tēvijas». Sociālās problēmas un publicistika. Pasaules uzskats.

a) «Vēstules iz tēvijas.»

«Deviņdesmitajos gados Apsīšu Jēkabs piedzīvo laikus, kad sāk valdīt virziens, kas viņam pretīgs. Viņa ideāli sadrūp, kristīgās ģimenes un māju pamati sašķobās. Un viņš brīdināšanas nolūkā tēlo lietas, kas satricina veco latviešu māju.» (T. Zeiferts.)

«Tādi tēlojumi ir «Pazudušais dēls», «Latvijas malā», «Ūz pilsētu» u. c. Un autors drīz pārliecinās, ka stāsti un tēlojumi gan modina tautā interesi, bet tajos iemiesotās idejas paliek tautas dvēselei tālas. Lai savas atziņas vispārinātu, viņš meklē citu rakstības veidu un atrod to īsu un kodolīgu lekciju formā, nosaukdams tās par «Vēstulēm iz tēvijas». Šais vēstulēs tas apskata dažādus sadzīves jautājumus no kristīgi nacionālā viedokļa. «Vēstules iz tēvijas» tiek drukātas «Austrumā». No 1885. g. līdz 1895. g. uzrakstītas septiņpadsmit vēstules un 1901. g., pēc sešu gadu pārtraukuma, atklātībā parādās pēdējā — astoņpadsmitā vēstule. Ne-

uzkrītošā kārtā vēstules adresētas Jāzepam*) Krievijā un tik pat neuzkrītoši un neuzbāzīgi tajās iztīrāti akūtie un «sasāpējušie» aktuālie jautājumi. Jau savā pirmā vēstulē autors aizbildinās, ka «augstākā» politikā viņš neielaidīsies, tomēr vēstulū saturs sociālpolitiskas dabas, kas stilistiski veikli maskēta. Pirmā vēstulē iztīrāts jautājums par latviešu valodu, kuŗas prasīšanai jābūt obligatoriskai tiem vāciešiem, kas uzņēmušies atbildīgos dvēseles un miesas ārstu postēpus latvju draudzēs. Neprazdams vietējo valodu, ne mācītājs, ne ārsts nevar stāvēt savu uzdevumu augstumos. Otrā vēstulē uzstādīts jautājums: Kā mēs, latvieši, mīļējam savu valodu? Atbilde ne visai iepriecinoša: «Tautības apziņai uzplaukstot, šimbrīžam gan būs maz vairs tādu latviešu, kas kaunas, ka tiem viņu latviešu dzimumu atgādina, un ja ar' kādi ir, tad saspeŗ viņus deviņi pārkoņi! maza bēda par tiem: sēnalas aizput, graudi paliek. Panākumi tautības lietā latviešiem ir... lai arī sākumā tikai ārēji, — iekšējiem jānāk, lai mīlētu savu tautu un valodu tiešām «ar darbu un patiesību.» Tālākās vēstulēs redzam, ka tiesas vīru vēlēšanas iet zem piesmakušās un piesmēķētās krogus istabas dūmu karoga zīmes, ka ievēlētie pagasta vadoņi izturas pasīvi pret savu skolu un skolotāju un ka sabiedrisko interešu sekmēšanā ikviens ir pats sevīm tas tuvākais. Tomēr vērojamas arī parādības, kas iepriecina: līdz ar izglītības līmeņa pacelšanos tautā sāk mosties tautības apziņa un saderība. Personīgu ķildu novēršanai rakstnieku un redaktoru starpā Apsīšu Jēkabs ieteic pielietot kā zibeņnovēdēju satīru. Šis ierocis daudz kultūrālāks, nekā «prasta, bezkau-

*) „Austruma” redaktors Jēkabs Velme Maskavā, kuŗu Apsīšu Jēkabs iedomājies kā Jāzepu - svešumā, atšķirtu no saviem tautas braļiem. Cinīdamies ar savām idejām, pats viņš parakstās: „Jēkabs”.

nīga valoda.» Vēl cītīgi jāstrādā un jārāda laba priekšzīme, lai tauta mostos garīgi, lai tā ieradīnātos lasīt. Tautas reālais pamats ir darbs, tas lai arī uz priekšu paliek viņas goda kronis. Tomēr jādzenas arī pēc garīgām, ideālām mantām: jākopj tautas valoda, jāsargā tautas gars, tikumi un ierašas. Jātur godā un cieņā tautība un tēvu ticība. Tādēļ tiem, kas sasnieguši augstāku izglītības stāvokli un kam tautība nav tukša skaņa, jā rūpējas par savas tautas labklājību un nākotni; tādēļ tiem jāgādā, lai tautas dzīvē rastos spēks, kas to uztur veselu no saknes līdz galotnei. Jāļauj atdzimt tautas ģenijam, kuŗa dziesmoto spārnu vēdas skanīgi plivinās latvju vispārīgos dziesmu svētkos. Šie svētki ieliesmo no jauna tautības uguni, ko politiskie apstākļi un grūtā dzīves cīņa sākuši apslāpēt. Atskatot vienotai dziesmai, rodas vienprātības gars, atdzimst sentēvu tikumi, un tautas ģenijs dzīvo mūžīgi. Latvieši vismīlāk dzied un klausās savas tautas dziesmas. Šīs dziesmas palīdzējušas pārvārēt grūtos laicīgās un garīgās dzīves mījkrēšļa laikus. Dzirdot varenās dziesmu skaņas, rodas laimīga atziņa: «Latviešiem vēl nav zudis ideālisms!»

Pēdējā vēstulē Apsīšu Jēkabs runā par gara jaunību. Uz dzīvi jāskatās no tās puses, cik tā mūs padara jaunākus, cik tālu paši izkopjam savas garīgās spējas, nākdami tuvāk savai pilnībai. Nav tikdaudz no svara tas, cik mēs katrs baudījuši no «zemes treknuma», bet — cik mūsu sirds baudījusi no tās «debesu rasas». Izglītotai paaudzei nav jāatraužas no tautas, bet allaž jābūt viņas vidū, tās priekos un bēdās. Dziesmu gars ir tas mūžīgais «skaistuma līdzeklis», kas sirdi dara jaunu. «Runājot par jaunību, mani aizņem kā pavasara vēsma no tā agrā un jaukā rīta cēliena, kad saule pie zilās debess

ievadīja dienas gaitu, kad rasa augstajos kokos un zemajā plāvas smildziņā tik ilgi, ilgi vēl mirdzēja, mirdzēja un neizzuda līdz pat pusdienai, — kad jaunības domas un centieni saplūda kopā ar lakstīgalas dziesmu ziedošā ievu krūmā upmalā, kad sirds gaidīja kaut kā augsta un liela, kaut kā nebaudīta, ko iedomājoties vien jau laimes šalkas pārņēma sirdi, un tā pati jaunā sirds nakti aiz lielas laimības nevarēja ne gulēt, ne iemigt... Tā bija jaunība. Tad skanēja dziesmas no pilnas krūts.»

Kādēļ mūsu jaunatne drūma, nedzied un nepriecājas? To apņēmusi dzīves nopietnība. Dziesmu vietā viņa meklē, pēti, prāto un «atrisina problēmas.» Viss tas tiek darīts bez prieka, bez veselīga dzīves uzskata jaunībā. Ļaunums meklējams tai apstākļi, ka jaunatne neskatās dzīvē pati savām acīm, bet svešās, modernās idejas bez kādas dziļākas analīzes pielaiko sev kā modes uzvalku. Bieži vien šis uzvalks ir ķēmīgs un nepiederīgs. Kad rodas atziņa, šīs svešās idejas jau saindējušas dvēseli. Rezultātā — šaubas un rūkta vilšanās. Tas, ko šī jaunatne grib sniegt tautai, ir svešs un slimīgs. Kā lai tauta to pieņem? «Izmanām no visa tā tik' to, ka mūsu jaunekļi ir palikuši veci, — bet, paldies Dievam, vecie mums vēl ir jauni.»

Kādēļ tāda akla kalpošana svešai idejai, svešiem uzskatiem? Kādēļ tik daudz priecas mācītāju un tik maz prieka? «Tādēļ, ka nav vairs modē, nav vairs pa «laika garam» klausīt un ticēt tam, kas īsti ir priecas mācība. No tā nāk ar' visa maldīšanās, nevien šiem jaunajiem, bet arī vīriem un veciem, kārtām un tautām. Paies ilgs laika gabals, kamēr ausīs tā atziņa, ka laime un labklājība vienīgi tur atrodama, kā katram se-

višķi, tā arī visai cilvēcei. Reiz tomēr tā diena ausīs. Bet tas būs pēc ilgas maldišanās, pēc tā, kad cilvēce būs ilgi slāpusi un tvīkusi un meklējusi tuksnesī dzert un nebūs atradusi ne pilienu, kas to spirdzinātu. Tad viņa griezīsies pie tām sen aizgruvušām, «aizbērtām akām» un raks tās valā un smels un dzers no tām dzīvību un spēku un zaļu jaunību.»

b) Sociālās problēmas un publicistika.

Kā mākslinieks un individuālists Apsīšu Jēkabs cilvēces atsvabināšanas ideju saprot un tulko daudz plašākā un dziļākā nozīmē, nekā to rāda šķiru viedoklis. Tādēļ savos stāstos, vēstulēs un publicistiskajos rakstos viņš spilgti un satricinoši tēlo tās kļūmīgās sekas, kuŗu pirmcēlonis meklējams aplamā un nelietīgā audzināšanā. Stāsti «Pie pagasta tiesas», «No mazām dienām», «Pazudušais dēls» ir sociālās audzināšanas un tās seku dzidrākais spogulis. Reiz uzvādīts uz netikumu ceļa, bērns grūti atgriežams. Tikai stingra un nopietna audzināšana var locīt tā raksturu. Tādēļ skolai te sakāms pirmais un pēdējais vārds. Skolai jāzin «uz ko audzināt». Audzināšanas dvēsele ir labs audzinātājs, kam galvenā vietā jāstāda taisnības un patiesības princips. Audzināšanas pamatā jāliek reliģija un ētika un pie «jaunlaiku progresā» jānāk pakāpeniskas attīstības ceļā ne caur revolūciju, bet caur evolūciju. Audzinātājam jābūt tādām, kas pats nodibināties un nostiprināties sevī. Bērns ar nemaldīgu instinktu izjūt un mana, kas slēpjas viņa audzinātājā. «Tas ir kā ļaudis teic: zirgs pazīst braucēju». Sociālais šķiru jautājums aizskārts «Iegātnī» un «Bagātos rados». Latviešos jau nodibinājusies stipra kārtu starpība, kas daļa tos divos pretējos lēģeros: saimniekos un kalpos. Tā ir pārveidota dzimtbūšanas laiku morāle, kad

augsts šķiru barjērs norobežoja muižniecību no zemniecības un pēdējās sociālās attiecības regulēja vagara spieķis. Kritot dzimtbūšanas varas režīmam, mainījās arī šīs attiecības un nodibinājās jauna sabiedriska iekārta, kas lika pamatu sīkzemniecībai. Muižniekiem līdzīgā stāvoklī nostājas saimnieki-zemes īpašnieki pret kalpiem, bezzemniekiem. Sākas jauna sociālā ēra un dzīve uzstāda jaunas sociālas problēmas. Šīs jaunās attiecības saimnieku un kalpu starpā tik meistarīgi attēlo Apsīšu Jēkabs. Viņa stāsti ir latviešu pēcklaušu laikmeta dzīves un tikumu dzidrākais spogulis. Tādas laikmeta gleznas ir «Laimes spoks», «Priekš Jura dienas», «Latvijas malā», «Kur sāp?», «Uz pilsētu!». Ari tajos tiek iztirzātas sociālās problēmas. Jaunais laikmets rada jaunas idejas, kas tik grūti piesavināties vecai paaudzei.

«Ko lai saka? Tā jau, Saulīt, jaunas modes pasaule.»

«Ar jaunas modes galu, Zālīt brāl!» Tā sarunājas tēlojumā «Pie magaziņas» kalpu runas vīri.

Kā publicists Apsīšu Jēkabs sāk darboties periodiskā presē no 1906. g. Laikrakstos un žurnālos viņš atrod tuvāko un ātrāko ceļu uz tautas dvēseli. Isos un kodolīgos rakstos tas pārrunā tautā iesakņojušos netikumus, kas ievazāti pa daļai no ārienes, pa daļai radušies kā sociālā posta rezultāts. Niknā dzeršanas sērga, kas plosās visvairāk un bīstamāk nemantīgo strādnieku aprindās, saindē un sabojā tautas organismu un dvēseli. Ar statistiskiem datiem viņš pierāda, cik ļauns un nāvīgs iespaids alkoholam, kas ir nabadzības, noziegumu, nelaimes gadījumu, gara slimību un visa posta cēlonis. Pretī šim netikumam Apsīšu Jēkabs stāda tautas izglītību un audzināšanu. Žūpība jāapkaņo ar valstiskiem

līdzekļiem likumdošanas ceļā. Tautai jāsludina sātības morāle. «Krogus, monopolus un katru dzertuvi nīdēt, atturības jautājumu stādīt vispirmā vietā, — tas lai ir mūsu mērķis cīņā pret alkoholu un viņa piedāvātājiem!» Valdībai jā-rūpējas par strādnieku dzīves ērtību un ļaužu uz-turas līdzekļiem vispārī. Tautas un visas cilvē-ces labā muižniecībai jāierobežo krogu tiesības un dzertuves jāslēdz. Šai posta lietā nopietns vārds jāteic Zilajam krustam un sātības biedrī-bām. Vienīgais prieks kara laikā tas, ka aiz-liegta reibinošo dzērienu pārdošana.

Kā publicists Apsīšu Jēkabs mēģina atsauk-ties arī uz tekošiem dienas jautājumiem, kas no-darbina plašākas vispārības prātus. Viņš brī-dina valsti un sabiedrību no spekulatīvas mežu iznīcināšanas dzimtenē, uzstājas pret kremato-riju ieviešanu un polemizē ar modernās teoloģijas sludinātājiem, (kas) cenšas pārkāst evaņģēliju caur zinātniskās kritikas kāstuvi. Saeimas vē-lēšanās mudina balsot par taisnību un, kā in-dividuālists, asi uzstājas pret personīgās brīvības ierobežošanu, kādu tas redz slimo kasu organi-zācijā. Bet visniknāki Apsīšu Jēkabs kaņķo par Jēkaba baznīcu — pret tās atdošanu katoļiem. Savā rakstā viņš izsaka dažu asu, bet patiesu vārdu. Pie publicistikas jāpieskaita arī viņa pie-miņas raksti, veltīti aizgājušiem rakstniekiem: Brīvzemniekam, Blaumanim un Porukam, muzi-kiem: Cimzem un Šepskim un valodniekam Mi-lenbacham. Tāpat daudzie, īsti kristīgā garā rakstītie apcerējumi par reliģiju un morāli, tai-snošanu no ticības, garīgu veselību u. t. t.

c) Pasaules uzskats.

Mākslas darbā ieaužas nevien laikmeta rak-sturs un mākslinieka psiche, bet arī pasaules uz-skats — šī darba tendencionālā ideja, par kuru stāv un krīt pats mākslinieks. Ideja, galveno-

kārt, ir tā, kas viņa darbu ceļ laikiem pāri un viņa vārdu iemūžo paaudžu paaudzēs. Domu asociācijas procesā rodas jautājums: kādi garības elementi saskatāmi Apsišu Jēkaba idejās? Un ko izteic šīs idejas? Atbilde rodama rakstnieka darbu psychoanalizē, kuŗas aspektā izvirzās sekoši elementi:

- a) ētiskais ideāls,
- b) estētiskais moments,
- c) cilvēces laimes problēma,
- d) reliģiskais imperatīvs.

Tikumiskās disciplīnas, kas vada un regulē domu un darbības funkcijas, noteic to stāvokli, kādu rakstnieks ieņem pret apkārtējo pasauli. Šīs disciplīnas mums zināmas un tās ir: stipras ģimenes saites, mājības sajūta, audzināšanas idejas, tautas gara mantas un tēvzemes mīlestība.

Nesaraujami stipras Apsišu Jēkaba ģimenes saites. Ģimenei viņš ziedo sevi visu: sirds jūtas, savu darbu un individuālītāti. Vispirms dzimta, tad tauta. Lielā cieņā tura tēvu un māti, veltīdams tiem šādus apustuliskus vārdus: «Lai es ietu pa visu plato pasauli, meklēdams mīlestības, lai klausīnātu pēc tās pie durvju durvīm, lai stāvētu kā ubags pasaules tirgus malā, lūgdams mīlestības, — lielākas un svētākas, kā tā man no Dieva dota tēva un mātes sirdī, es neatrastu, lai pārstaigātu kaut zemju zemes.»

Stipra un nesatricināma arī viņa mājības sajūta: «Māja — dzimtene man stāvēs pirmā vietā. Kāja svešumā, — sirds mājā.» Liela un svarīga nozīme ģimenē audzināšanai: visā turpmākā cilvēka dzīvē manāmas šīs audzināšanas sekas. Audzināšanai jādibinās uz ticības un morāles pamatiem. Arī rakstniekam jākalpo audzināšanas idejai. Apsišu Jēkaba sirsnīgākā vēlēšanās, lai caur rakstniecību skanētu viena pa-

matskaņa un viena dzišanās — ideālisms, kas atrodams evaņģelijā. «Tad runātu nevis šis vai tas rakstnieks vien, bet pravietis, kam sirdi uguns, kas aizdezinā ari citu sirdis; — tad runātu nevis šaubīgs, nedrošs cilvēks, kas satrūkstas par katru laika zīmi, bet milzis, kas pats mūžību nes savās krūtīs, tulko nākotnes tumšos burtus un sludina cilvēcei, par ko tai būs skumt, par ko gaviļēt. Un lai tas būtu sirmgalvis, kas to rakstītu, mēs teiktu: «Tam vaigi zied jaunības cerībā, tā matus plivina pavasara vēsma, tam sirdi pavasaris...»

Vislabākais un vērtīgākais, ko gadu simteņos radījis tautas ģenijs, ir tautas gara mantas: dainas, pasakas, teikas, parunas, mīklas, sakāmi vārdi u. t. t. Tās apdvestas ar īstu neviltotu valodas garu un tautas individuālitate tajās visvairāk un neapšaubāmi pasargāta. Pie šī skaidrā senātnes avota mēs varam smelties pirmo garīgo attīstību, pirmo gara barību un atzišanu.

Apsīšu Jēkabs stāv par tautu un tēvzemi: «Tauta un tautība mums Dieva dotas un noliktas. Cilvēks līdz ar dzimtu nostādīts savā tautā, kā koks savā vietā. Itin dabiski, ja tev kā kokam spēka sula pieplūst no tavas tautas apkārtnes un tavs darbs un tava darba augļi nāk tautai par labu.» Nožēlojami tie, kas bēg un dezertē no savas tautas, noliedzdami savu tautību un valodu. Tas ir negods! Būdami bez krāsas, bez noteiktības, tie kā tekuļi un bēguļi kļīst pa pasauli. Mums visi dvēseles spēkiem jāmīlē tā zeme, pār kuru lijuši tēvu tēvu sviedri. «Jauka ir tēvu zemes mīlestība un atnes daudz svētības, ja viņa turas un valdās īstās robežās, bet viņa izvērsas citiem par postu un slogu, ja viena tauta grib otrai to liegt, ko pati sev atvēl.» Jāgodina mūsu varoņi, kas krituši tēvijas labā. Zinību vīriem, rakstniekiem un māksliniekiem, kas sevi atde-

vuši tautai, jāceļ atklātībā pieminēkli. Dzimtenes mīlestību visvairāk apzināties svešumā un sajūtam, cik dārga tā mums. Tikai svešumā saprotam, ar cik daudz mīlām un dārgām saitēm esam saistīti pie dzimtenes. «Uz māju, uz māju!» Cik brīnīšķīga skaņa šim vārdam.» Šis ilgas atgādina to neizprotamo instinktu, kas gaisos liek skanēt dzērvju kļiedzienam, laižoties uz dzimteni. «Dzimtene, tēvu zeme, mīlāka par visām pasaulē.» Apsīšu Jēkaba ētiskais ideāls — skaidra sirdsapziņa, sevis ierobežošana, ģimenes un tēvijas mīlestība un droša, palāvīga ticība.

Estētiskā momentā ietverti rakstnieka plastiskie un estētiskie mērogi: dvēseles un dabas daiļums, skaistā un vijīgā valoda, spilgto, patieso gleznu un krāsu blīvums. «Rakstu zīme nokauj, gars ir, kas dara dzīvu.» Dailes un radošanas gars. Daiļuma kulta ir rakstnieka estētisko ideālu augstākais sasniegums.

Kas ir laime? Šo laimes problēmu centušies atrisināt daudzi rakstnieki un sociologi. Laime — vispilnīgāki apmierināta dzīvot griba. Bet tā nav augstākais mērķis, augstākā laime. Augstākā ir radošā dzīve. Radoša laime: darbs, ne bauda. Cilvēces laime — viņas centībā un darba priekā. Ikvienam jāpilda savs uzdevums tēvijas un līdzcilvēku labā. «Darbs ir — laime.» Darbs ir cilvēces reālais pamats. «Darbs ir mērķis un alga, darbs ir tas, kas strādnieka dzīvei dod svētību un saturu, darbs ir tas, kas viņus kā bērnus saista cieši pie dabas mātes krūtīm. Darbā jāiet ar prieku un ticību.»

Ticība ir cilvēka reliģiskais imperatīvs, visu garīgo disciplīnu konjunktūra. «Bet kā kristīgs cilvēks es stādīts arī zināmā ticībā, zināmā baznīcā.» Viss dvēselīgais un garīgais saistīts pie baznīcas, kas dzirdījusi sirdi ar skaidro evan-

ģeliju. Baznīca ir garīgā māte, kuŗā «tēvi un tēvu tēvi stāvējuši.» Cilvēki dzenas pēc laicīgām mantām — ķer, grābj un tekā, tomēr sirds bagātība mērojama tikai ar garīgo vērtību kriteriju. «Jo tālāk ej, jo tālāk brien pa mūža ceļu, jo vairāk atzisti un ieraugi, ka dzīves mūža gals aizrāda uz viņa sākumu, ka mūža iesākums ir arī viņa gala mērķis.» Ticība un labs, derīgs darbs pārvar un iespēj visu, vairodami cilvēces labklājību. «Cik vainu un trūkumu nav mūsu sadzīvei? Daudzi tura to par savu pienākumu, ka tās tikai uzrāda. Bet kas lai to novērš, kas lai pūlējas, ka viss grieztos un vērstos uz labu? To, lūk, trūkst, un tādēļ žēlošanās par sadzīves postu un trūkumiem ir žēlošanās par to, ka trūkst cilvēku, kas no sirds savā apkārtņē grib labot to, kas labojams, kas grib censties pēc tā, ka launums zustu un labs ietu vairumā. Tur tad jāķeras iekšā pašā dzīvē.» No šīs zemes patriotiem un labdariem palikt par debesu valstības mantiniekiem — tas mūsu svētākais uzdevums. Apsīšu Jēkaba reliģiskais imperatīvs ir pozitīvā ticība.

Liela ir Apsīšu Jēkaba ticība, lieli viņa literārisko darbu sasniegumi. Kā īsts pravietis, viņš visur meklē un sludina patiesību, to patiesību, kas nāk no mūžības. Sirdsskaidrība un cilvēkmīla ir šīs patiesības neatvairāmie ieroči. Kritiķi un literātūrvēsturnieki pieiet Apsīšu Jēkaba darbiem ar dziļu cienību un atzinību. Sniedzot pārskatu par tā laika jaunāko literātūru, drošais publicists J a n s o n s - B r a u n s nāk ar skarbu, bet patiesu spriedumu. Runājot par Apsīšu Jēkabu, viņš definē: «Viņam tuvojoties, soli mums tiek it kā klusāki un godbijīgāki, jo teit mūsu priekšā stājas rakstnieks, kas pie sava svarīgā darba ķēries ar visdziļāko nopietnību, iz kuŗa sacerējumiem visgaŗām at-

spīd bagātas mākslinieka dāvanas. Gan, tiesa, viņa ražojumiem trūkst strauja, arvienu vēl pieaugoša drāmatisma, tēlojumi mūsu acīm neaizlido gažām nepārrautā virknē, cieši viens otrā saistīti, darbība nevirzās uz priekšu aizvienīgā, neatturamā attīstībā; tēlojamo dzīvi autors ietver lieliskā gleznā, nocērt tad stāsta pavedienu, pēc kāda laikmeta noceļ apsegu no citas gleznas, kur redzamas pirmāk jau raksturotās personas tādā veidā, kādējādi tās pārvērtusi viņu dzīve un aiztecējušā laikmeta iespaidi; pēc tam autors rāda atkal tālāku ainu tādā pašā kārtā, — bet par to, cik dzīvas un patiesas šīs gleznas, ar kādu rūpību un veiksmi izstrādāti un izgludināti vismalkākie sikumi! Ap šīm bildēm, šiem skatiem iz patiesas, reālas dzīves, kas mums neizdzēšami iespiežas atmiņā, Apsīšu Jēkabs apvij it kā tumšzaļas efeja virknes varenus, lieliskus dabas notēlojumus, kuŗi vēl pavairo dabūjamo iespaidu un vēl dziļāk savilņo lasītāja garu.»

Ari kreisā novirziena rakstnieka-kritiķis Andrējs Upītis nodod līdzīgu liecību: «Apsīšu Jēkabs ir lielākā, sevī noskaidrojusies un saskaņojusies mākslinieka personība latviešu jaunākās rakstniecības sākumā. Apsīšu Jēkaba māksla ir kā dzidri skanošs zvans koka baznīciņas zaļā tornītī. Karājas šis zvans pie rupji tēstas, satrunējušas, vietvietām ķirpju aizgrauztas sijas — tā ligojas līdzī, čīkst un savu čīkstoņu jauc svētrīta muzikā. Apsīšu Jēkaba māksla ir pilna dziļas sirsnības, pievilcīga tāpēc, ka viņa izskan nedalīta, liela mākslinieka personība.»

Atceroties Apsīšu Jēkabu viņa nāves gadījumā, Andrējs Upītis piemetina «Domās»: «Apsīšu Jēkaba personība un mākslas atziņa un darbi daudzējādā ziņā atgādina Levu Tolstoju. Raksturīgākā vienādība tā, ka abi viņi neatzina un noliedza savus vērtīgākos, ar lielu māksliniecisku

spēku rakstītos jaunības darbus un ticēja, ka daudz vērtīgāk ir rakstīt morāliskas pamācības un sprediķus. Dīvains aklums un mākslas būtības neizpratne sagandēja un apraka abus šos lielos talantus.»

Literatūrvēsturnieks Teodors Zeiferts raksturo Apsīšu Jēkaba literārisko darbību šādi: «Apsīšu Jēkabs paliek mūsu dzīves vislabākais pazinējs un gleznotājs. Redzam viņu izgājušu mūsu dzīvē gaišām acīm un pilnu sirdi. Viņa stāstos elpojam spirtu zemju gaisu ziedoņa rītā; sajūtam savādo klusumu pilsētā uz puslīdz tukšas ielas rīta agrumā; dzirdam gar logiem brāžam rudens vētras, un tad paceļam acis uz augšu mēness apskaidrotā ziemas naktī. Patiesi, tur nav kails, vienpusīgs reālisms.»

Un Plūdons savā daiļliteratūras chrestomatijā, referējot par Apsīšu Jēkabu, piemetina: «Viņa sejā šalc arvienu svētrīta vēsma, kur koki mums šķiet klusāki un rāmāki lokāties, kur rasa liekas ilgāki mirdzam un laistāties uz zāļu stiebriem, kur pat mākonīši rādās lēnāki klejojam zilā plašumā, kur visu dabu it kā saista savāds miers.»

Svēts, apskaidrots miers jūtams Apsīšu Jēkaba darbos. Svēts miers un bibelisks svinīgums. Un pār visu šalko vecās baznīciņas sidrabzvens. Mūsu laikos, kur literatūrā ieviesušies visādi dēkaiņu tipi, Apsīšu Jēkaba klusie, padevībā un sirdsskaidrībā smeldzošie lauku ļaudis liekas kā krass pretstats laikmeta psichei. Un tomēr viņa rakstus var lasīt bez apnikas un arvien atrast tajos jaunas vērtības. Galvenā bagātība ir rakstos ietvertās ētiski humanitārās idejas un gleznainā tautas valoda, kuras ietekme meklējama dainās un tautas gara mantās. Rakstu galvenais kritērijs ir — bibeles.

III.

Valodniecība

Valoda ir līdzeklis, ar kuŗu izteicam savas domas, jūtas un jēdzienus. Figurālā nozīmē valoda ir tautas dvēsele. Nereti pašas tautas iznikst un noiet no pasaules skatuves, bet viņu valoda pārdzīvo mūžu mūžus. Latviešu valodas radu raksti puslīdz noskaidroti. Ievērojamie valodnieki Bops, Pots un Šleichers atzinuši, ka leišu-latviešu valoda ir vistuvākā radniece tai senai valodai, no kuŗas cēlušās visas ariešu tautu valodas — slāvu, vācu, franču, latīņu un grieķu. Leišu-latviešu valoda visvairāk uzturējusi senās ariešu valodas formu, galotņu pilnību un bagātību. Šai ziņā tai vienīgi var līdzināties sengrieķu valoda. Tuvā «asinsradniecībā» leišu-latviešu valoda atrodas ar XVII g. s. beigās izmirušo prūšu valodu. Šis ir tā saucamais baltu valodu atzarojums, kas kādreiz tik tuvu stāvējis slāvu valodu zaram.

Latviešu valoda ievērojama ar savu dialektu bagātību. Pavisam izšķirami trīs galvenie dialekti: tāmnieku, vidus un augšzemnieku (latgališu). Šie galvenie dialekti sazarojas daudzos novadu, resp. pagastu dialektos. Rakstniecības pamatā likts skaidrais vidus dialekts. Kā literāts un valodas skolotājs Apsīšu Jēkabs piegriez lielu vērību mūsu rakstu valodai, kas piegrūzta slāvismiem, ģermānismiem un rakst-

mies daudz kļūdu un nepareizību, sevišķi periodikā, Apsīšu Jēkabs atjauno savas ekskursijas valodas pētišanas laukā. Tā presē — visvairāk «Rīgas Avīzē», «Dzimtenes Vēstnesī», «Latvijas Sargā» un «Latvī» — parādās viņa pētījumu rezultāti padomu un aizrādījumu veidā, kas sakopoti un izveidoti atsevišķā brošūrā «Kā man rakstīt?». Savos novērojumos viņš konstatē, ka mums maz iemesla priecāties par valodas pareizību, kurā dienu no dienas ieviešas vairāk neskaidrības, kas bojā viņas košumu. Mūsu valodu tas salīdzina ar upi palu laikā, kas, tecēdama starp divi krastiem — vācu un krievu, ierāvusi duļķainu piejaukmi savā tecējumā. Tomēr tautas ģenijs par visu nomodā: tas tīra un skaidro valodu. Viss svešais nogrimst dibenā vai tiek izmests vēlāk uz sēres.

Savukārt viņš atrod par nevēlamu dažu no svešatnes iesakņojušos lietu vārdu izravēšanu un apmaiņu pret citiem, piemēram: akcions — ūtrupe, telēķis — šķīvis, zārks — šķirsts; visi šie vārdi svešas dabas, tāpat kā «ķēķis», ko mēģināts aizvietot ar latvisko «virtuve». Un Apsīšu Jēkabs jautā: «Ja jau «ķēķis» atmetams, kur tad jāpaliek visiem ķēķa traukiem, — «pannām», «kastroļiem», «stopiem», «rīvjiem» u. t. t.?» Kultūras tautām daudz kopus mantu: māksla, daile, muzika, arī — voloda. Tādēļ grūti iztikt bez svešvārdiem, sevišķi tiem, kas nākuši kultūras ceļā. «Ikdienišķā dzīvē, sadzīvē, rūpniecībā, mākslā, zinātnē nekad neiztiksim bez svešvārdiem un no svešurienes ienākušiem vārdiem. Tikai tur, kur valoda paceļas cēlumā, kur tā ieskanas kokļu stīgās, kā par piemēru dzejā, izteikdama dvēseles visdziļākās jūtas, ievilņojumus un pārdzīvojumus, tur svešvārdi paši no sevis izzūd un atkrit. Tur skan tikai vairs un izteicas dvēsele ar to vārdu, tēlu un līdzību ba-

gātību, ko pārvaldīt tautu pagalmā aicināta latviešu valoda.» Šo valodas cēlumu lai nebojā mūsu pašu «svešvārdi»: tice, mīle, cere u. t. l., kas mūsu dzejniekiem lielā cieņā. Tāpat krievismi, kas ieviesušies līdz ar tulkojumu valodu: krēslo — krēslojas, raibo — raibojas, dzirdējās, redzējās, nemanījās, rindojās u. c.

Valodas mocīšanu krievu spīlēs pa lielākai daļai piekopj krievu skolās patentētie skolotāji. Senāk to pašu darīja vācu mācītāji. Latviešu valoda cietusi uzbrukumus no vakariem un rītiem, pārdzīvojot divas «okupācijas» — vācu un krievu. Svešo valodu iespaids palicis pārāk ikdienišķīgs, ierasts, pašu valodas skaidrība zudusi. Mūsu jaunai paaudzei trūkst nesabojātās valodas apkārtnes. Sirmie tēvi un māmuļas, no kuŗu mutes skanēja skaidra, nebojāta tautas valoda, gandrīz jau visi aizdarijuši savas mutes uz mūžu mūžiem. «Tagadējā vecā paaudze ir jau grāmatu un avīžu iespaids paaudze. Uz viņas nevar vairs droši palauties. Tautas dziesmu strauti, kas tolaik jautri burbulēja, rādās it kā izsikuši. Ir mums gan bagāts tautas dziesmu avots, bet tam jāsāk par jaunu plūst tautā, lai to dzirdētu. Cerēsim, ka tas atkal notiks un palīdzēs tautai atskaidrot saduļķojušos valodu.» Tādēļ ikviena svētākais pienākums rūpēties par savas valodas skaidrību, pasargājot to no bojāšanas un piegružošanas. Un Apsīšu Jēkabs ar nopietnu neatlaidību piekopj svētīgo valodas tīrīšanas misiju, paliekot par tās pētītāju un vētītāju no svešām nezālēm un pašu «astigāļiem». Vispār rakstu valodā kopš gadiem ieviesies netikums lietot vietniekvārdu «kuŗš» vietniekvārda «kas» vietā. «Cilvēks, kuŗš izrādās citāds, nekā ir, saucams par liekuli». Tāpat daudzskaitli: «Cilvēki, kuŗi izrādās» u. t. t. «Jāparunā ar cilvēku, kuŗam vairāk saprašanas».

Šis netikums tiek piekopts visos locījumos tā vīriešu, kā sieviešu kārtā. Apsīšu Jēkabs nāk ar savu valodas vētuvi un viņa vētuvē paliek senais izstumtais «kas»: «kuŗš» ir izkritis astiģaļos. Pretī bojātai valodai tas nostāda tautas dziesmu un bībeles valodu. Ka tautas dziesmās visskaidrākā valoda, to liecina krievu paruna: «No dziesmas vārdus neizmetīsi». Un valodas pētītājs sniedz neviltotus piemērus: «Kas tie tādi, kas dziedāja», «Tai meitiņai pūru kala, kam trejādi bāleliņ», «Es pazinu to meitiņu, ko vedis šoruden» u. t. t. Ari bībeles piemēri liecina to pašu: «Svētīgi tie, kas garā nabagi. Svētīgi tie, kas izsalkuši un kam slāpst pēc taisnības». «Šis ir mans mīlais dēls, pie kā man labs prāts». «Debesu valstība līdzinās raugam, ko sieva ņemusi iejauca trīs mēros miltu» u. t. t. Šai tautas valodas patiesā spogulī redzam savus netikumus un alošanos. «Kuŗš» jāatstāj jautājuma vietniekvārda robežās: «Kuŗš no šiem trim (priesteris, levīts, zamarietis) tev šķiet tas tuvākais bijis tam, kas kritis slepkavu rokās?» «Kuŗam no tiem septiņiem tā sieva piederēs?» «Man ir divi āboli, kuŗu tev dot?» «Pa kuŗai rokai man iet?» u. t. t. Nereti «kuŗš» atstājams lielākas skaidrības dēļ ģenētīvā un lokatīvā: «Nozīme būtu tām tautām, kuŗ u civilizācija iespaidos pasauli», «Mēs runājam tai valodā, kuŗā dzimuši un auguši», «Man nav maisa, kuŗ (kuŗā) iebērt» u. t. t. Tā tad «kuŗš» lietojams tikai tur, kur to prasa iekšējā domu skaidrība, kamēr attiecības vietniekvārdam «kas» pieder pirmdzimības tiesības un tas lietojams vien- un daudzskaitlī. Padzīts arī nenoteicamais vietniekvārds «viens», ko padzinis «kāds».

Daudzās nezāles, kas sazēlušas mūsu rakstu valodā, ar čaklu roku nesaudzīgi ravē Apsīšu Jēkabs. Viņš mudina tos, kas savā valodā grib

pareizi rakstīt, mācīties, nopietni mācīties: «No gaisa nekas gatavs nekrīt zemē. Ar valodu ir jādarbojas, pamatīgi, ar to jāiepazīstas, tad tikai arī varēs pareizi rakstīt.» Ari pats viņš pēta un studē tiro tautas valodu, nākot pie skaidribas. Valodas brīnumus viņam atklājis krietnais pedagogs J. Cimze seminārā, ierādot pareizu ceļu valodniecībā. Savos rakstos Apsīšu Jēkabs akli seko skaidrai tautas valodai. Tā akuzatīva vietā viņš lieto ģenetīvu: «Zaglis tēvu bija uzlūdzis sava bērnīņa nokristīt. Tēvs bij viņa paklausījis». Nereti ģenetīvam dod priekšrocības pret nominatīvu: «Ar šaušalām jāiedomājas tā brīža». Šādas formas sastopamas gan tikai lizumniešu un rankaviešu izloksnēs. Te redzams, cik ļoti rakstītājs pieklāvēs tautai, pieņēmis viņas garu un līdzību. «Apsīšu Jēkabam bija skaļrauga ausis noklausīties tautas valodu», — liecina doc. J. Kauliņš, atceroties Apsīšu Jēkaba līdzdalību R. L. B. valodniecības nodaļas sēdēs.

Par Apsīšu Jēkaba valodniecisko darbību ar lielu cildināšanu izsakās prof. J. Endzelīns: «Apsīšu Jēkaba darbība valodniecībā bija ļoti derīga ir valodniekam, ir plašākām aprindām, cik tās interesējās par valodas jautājumiem. Rūpēdamies, lai latviešu valodas īpatnības nenomāc dažādi ģermānismi un slāvismi, Apsīšu Jēkabs ir daudz rakstījis laikrakstos par valodas prakses jautājumiem un šos savus rakstus arī izdevis sakopotus monografijās. Savus spriedumus Apsīšu Jēkabs ir dibinājis uz nebojātas latviešu valodas novērojumiem, un varu tiem tā puslīdz viscauri pieslieties. Valodniekam bez tam ļoti vērtīgs viņa dzimtās lizumniešu izloksnes apraksts, ko tas sarakstījis šai pašā izloksnē. Šis saraksts sniedz daudz faktu, to starpā ne mazumu tādu, kas valodniekiem līdz tam nebija zināmi; un vārdu sarakstā autors aizrāda arī,

kādi vārdi lizumniešiem sveši. Viena un otra lizumiešu izlokšnes īpatnība ir arī gluži pareizi izskaidrota, un nav tur nekādu aplamību, kādas citādi nevalodnieki dažkārt pauž rakstos par valodas jautājumiem. Bez tam godam mināma Apsīšu Jēkaba cītīgā piedalīšanās R. L. B. valodniecības nodaļas sēdēs, kur vāc un iztīrīja materiālus latviešu valodas vārdnīcai. No viņa nākuši vārdnīcā vārdi, kas apzīmēti ar Aps. un puslīdz visi ar šifru Lis. Katru iznākušo vārdnīcas burtiņu Apsīšu Jēkabs rūpīgi izskatīja cauri un pēc tam man nodeva papildinājumus un labojumus.

Kā cilvēks Apsīšu Jēkabs man šķita esamists gara aristokrāts — ar tīru sirdi, lepnu dvēseli (kas cilvēku attur no lišanas, zemošanās un no visa tā, kas ētiski nelabs), un patstāvīgu garu (tā piem. viņš negribēja pieslieties manām domām, ka viņa uzvārds īsti ir Jaunzemis un ne Jaunzems, un ka sieviešu uzvārdiem jābeidzas ar sieviešu kārtas galotni). Ko viņam tad varēja nozīmēt kāds ordenis?»

Otrs mūsu ievērojamais valodnieks prof. P. Šmits nodod par Apsīšu Jēkabu šādu siltu un teicamu liecību: «Apsīšu Jēkabu es turu par mūsu ievērojamāko rakstnieku, nevis tādēļ, ka es to būtu izlasījis no kādas kritikas, bet gan tādēļ, ka es pats esmu nācis pie tādas pārlicības. Var jau būt, ka E. Veidenbaumam un Porukam ir bijis lielāks talants, bet tie nav varējuši savu talantu attīstīt. E. Veidenbaums slimoja ar diloni un ir bieži dzejojis slimības uzbudinājumā. Šos dzejoļus viņš arī nebūt nav domājis publicēt; tādēļ pēc šiem dzejoļiem arī nevar spriest par Veidenbauma pārlicību sadzīves un politikas jautājumos. Poruks turpretī ar savu slimīgo fantaziju pavisam attālinās no dzīves īstenības. Daudz gan tiek slavēti Blaumanis un Rainis, bet par viņiem es nevaru sajūsmināties. Vispirms,

katrs liels rakstnieks sajūt gluži instinktīvi tīras un dzejiskas valodas lielo nozīmi, kādēļ gan laikam nevar būt tāda liela dzejnieka, kas rakstītu sliktā stilā un kļūdainā valodā. Pie mums skaistā un pareizā valodā ir centies rakstīt tikai Apsīšu Jēkabs. Otrkārt, pār bezpartejiskiem spriedējiem ir jāatzīst mazizglītotie lauku lasītāji, kas stāv tālu no tendenciozās kritikas. Es atceros no saviem skolu gaitu laikiem, ka uz laukiem daudz mīlāki lasīja Apsīšu Jēkaba rakstus, nekā Blaumaņa, Raiņa, Poruka un citu dzejnieku ražojumus. Treškārt, īsts rakstnieks sajūt savu talanta spēku, kādēļ viņš nepiegrīžas ļaunuma kultam, partiju naidam un zemam izsmieklam, lai sazvejotu tikai cienītājus. Es nezinu, vai no šiem ļaunumiem arī vēl kāds cits rakstnieks būtu tik tālu stāvējis kā Apsīšu Jēkabs. Ceturtkārt, pie skaista stila pieder arī skaisti dzejiski salīdzinājumi, kas ir raksturīgi visiem lieliem prozaikiem, lai gan šie salīdzinājumi ir liriskas dabas. Skaistus dabas tēlojumus ar šādiem liriskiem salīdzinājumiem esmu atkal novērojis tikai Apsīšu Jēkaba rakstos, par ko jau savos studenta gados tiku publicējis kādu rakstu. Šādas lietas, zināms, nevar pierādīt īsā vēstulē, bet esmu tomēr lūkojis turēties pie faktiem, nevis pie rakstos sameklētiem citu spriedumiem. Tā arī visi kā vienā balsī atkārtoti, ka Kaudzīšu Matīsa «Jaunie mērnieku laiki» esot daudz vājāki par pirmajiem. Bet vai tā ir, arī pašu kritiķu pārliecība? Es turpretī atrodu «Jaunajos mērnieku laikos» vairāk episka miera un mazāk paskvilām pielīdzināmo joku, nekā stipri negatavajos vecajos «Mērnieku laikos».

Rakstīt par Apsīšu Jēkaba valodu īsumā nav iespējams. Nav man arī tuvāki pazīstama viņa biogrāfija. Atceros tomēr, ka Cēsu apriņķa sko-

las inspektors Bēms, ārzemju vācietis, reiz pie-
minēja, ka kāds skolnieks Jaunzemis esot rak-
stījis labus domu rakstus. Tas jau droši bija
mūsu Apsīšu Jēkabs. Tuvāki ar viņu iepazinos
tikai mūsu valodniecības sēdēs, kuŗas viņš gluži
kārtīgi apmeklēja. Tur ari novēroju, ka viņš
pēc dabas ļoti līdzinās paša aprakstītam Andŗa
tēvam. Lai nu mūsu kritiķi raksta par Apsīšu
Jēkabu ko rakstīdami, bet es gan palikšu pie sa-
vas pārliecības, ka Apsīšu Jēkabs ir mūsu ievē-
rojamākais rakstnieks, bet tas nebūt nenozīmē,
ka citi mūsu rakstnieki būtu tādēļ peļami.»

Apsīšu Jēkabu kā valodnieku vēl raksturo
prof. E. Blese: «Ar Apsīšu Jēkaba nāvi mēs
zaudējam ne tikai ievērojamu rakstnieku, bet ari
ideālu savas dzimtās valodas pratēju un pazinēju,
cilvēku ar lielām valodas spējām, kam bija ari
plašas teorētiskas intereses par valodu un valod-
niecību. Kavēdamies savos svarīgākos valod-
nieciskos rakstos galvenā kārtā pie savas dzim-
tās izloksnes, viņš interesējās ari par latviešu
valodu visumā un, lai to labāk izprastu, nebai-
dījās iedziļināties ari citu valodu noslēpumos un
pētīt viņu īpatnības. Tā zinu, ka viņš teorētiski
bija iemācījies igauņu valodu un pašmācības
ceļā ari jau grieķu valodā bija ticis tik tālu, ka
Jaunajā derībā varējis atsevišķus gabalus tīri
labi saprast. Nelaiķis piederēja pie mūsu valo-
das pratēju vecākās paaudzes, tās paaudzes, ku-
ŗas pārstāvji beidzamos gados aiz cita cita ātri
vien aiziet nebūtībā. Viņa tuvākie laika biedri
bija Velme un Lautenbachs, kuŗiem līdzās Ap-
sīšu Jēkabs ari parasti sēdēja Latviešu biedrības
valodniecības komisijas sēdēs. Šīs paaudzes cil-
vēkos, kaut ari viņi bija mācījušies svešos ļaudīs,
svešās skolās, latviešu valodas dievišķā dzirkstele
kvēloja pirmatnējā gaišumā visu mūžu, neko
nezaudējusi no sava krāšņā latviskā mirdzuma

ari tad, kad viņas glabātāju galvas atmirdzēja ne mazāk krāšņā cirtu sudrabā. Viņu valoda bija tiešām īsts neviltots latviskā gara izpaudums. Latviskais viņu valodā bija tik pirmatnējs un varens, ka to nebija spējušas vājināt viņu mācītās svešās valodas, nebija satricinājusi arī mūsu modernā dzīve ar savu starptautisko ritumu un starptautiskās vienveidības prasībām visu moderno tautu valodās. Viņu valoda varbūt mums izlikās drusku archaiska, bet mēs klausījāmies tajā ar dziļu sajūsmu tās skaistā un īpatnējā latviskā gara plūduma aizrauti. Mūs valdzināja arī šīs valodas leksiskās bagātības, kas likās tīri vai neizsmelamas. Sevišķi liels vārdu krājums bija taisni Apsīšu Jēkabam, un ne vienu reizi vien prof. Endzelīns vārdnīcas komisijas sēdēs ir piezīmējis, ka kāds vārds būtu palicis nezināms, ja to Apsīšu Jēkabs nebūtu pateicis, jo citur tas nav sastopams.

Bet vēl daudz lielāka zinātniska vērtība ir Apsīšu Jēkaba rakstiem par dzimto lizumniešu izloksni. Šeit Apsīšu Jēkabs parādās kā ideāls savas izloksnes pazinējs, un viņa darbi noderējuši par labu paraugu arī jaunākiem izlokšņu pētītājiem un aprakstītājiem. Apsīšu Jēkabs zināmā mērā bija mūsu valodas gara dzīva personifikacija. Latviešu valodnieki nekad neaizmirsīs Apsīšu Jēkaba lielos nopelnus mūsu valodas kopšanas un bagātību krāšanas laukā.»

Cildinot Apsīšu Jēkabu kā valodnieku, ar kuŗa pētījumiem apmierināti mūsu ievērojamie valodas pratēji, jāatzīmē viņa dedzīgā uzstāšanās pret latīņu burtiem. Pagājusē dzīve tomēr pierādījusi latīņu burtu lietderību, jo šie burti atvieglo mums lielo kultūrtautu — angļu un franču valodas piesavināšanos. Gotu burti, kuŗus cītīgi aizstāv Apsīšu Jēkabs, patiesībā tapināti un pārstrādāti no seno grieķu alfabeta. Tos lieto

vēl Vācijā, no kurienes tie vēsturisko notikumu ceļā līdz ar vācu kultūru ievesti Baltijā. Krievu un visu slāvu tautu burti veidoti tieši pēc latīņu burtu parauga. Latgalē, kur savā laikā valdīja stiprs katoliskās Romas iespaids, pazīst tikai latīņu burtus. Tomēr ķildīgais jautājums jāizšķir paša Apsīšu Jēkaba vārdiem: «Rakstu zīme nokauj, bet gars ir, kas dara dzīvu». Šis gars, no kuŗa izriet domās ietvertais valodas spēks un radišanas sāpēs apskaidrotais literāriskais ģenijs, cels un nesīs Apsīšu Jēkaba vārdu cauri mūžiem.

IV.

Reliģija

Lielākais Dieva meklētājs un stingrākais kristīgais mūsu literātu saimē ir Apsīšu Jēkabs. Savos reliģiskajos uzskatos viņš īsts kriticisma apologets ar dziļu un nesatricinātu ticību. Viņa tikumisko disciplīnu apercepcija stipri attīstīta, kas atviegļina tā norobežošanos no ļaunuma kulta. Viņš neieslēdzas tumšo mistisko abstrakciju lokā, bet visur meklē konkrētus un reālus pamatus un atrod tos ne relatīvajā, bet absolūtajā reliģijā. Līdz ar to nodibinās viņa ortodoksālais pasaules uzskats, kas visu parādību cēloņus redz kādas Augstākas Būtības izteiksmē. Cilvēka gars kā piebriedis pumpurs, kas saldās dzīvības tīrpās gatavs valā vērties, tiecas no pasaules tumsas pretī šīs Būtības gaismai, kas atmirdz svētajā evaņģelijā. Tur viņa istā saule un dvēseles siltums. Tur viņa garīgās pilnības ideāls. Šī viņa ideāla pamats bija: «Augstāk pār visu stāv Dieva likums, un ka tas nestāv vis barā vai bara galvu skaitā, bet rakstīts no mūžības neizdzēšamiem burtiem akmens un sirds galdos. Un ja arī daudzu sirdīs šis raksts būtu izdzisis, pastāvēt viņš pastāv tomēr un pastāvēs mūžīgi.»

Savus uzskatus ticības lietās Apsīšu Jēkabs deklarē trīspadsmitajā «Vēstulē iz tēvijas»: «Runāt par ticību nav viegli. Cilvēku domas nekurtā neizšķīras un nešķēļas, kā šai lietā. Bet lū-

kodami uzskatus un domas vairāk vienot, teiksim, ka ticība ir tā gaisma, kas mums apgaismo pasaules dzīvi, dodama mums acis, ar kurām varam kā no kalna augstuma pārskatīt visu apkārtni, varam pārskatīt un saprast cilvēku dzīves kustēšanos, darbošanos, cīnīšanos un arī šīs pašas dzīves ceļa galu un mērķi. Ticība iedod mums patiesu dzīves un pasaules uzskatu, viņa padara pat to vismazāk mācīto par filozofu, kam savs uzskats no pasaules un dzīves; tā viņš pats savu darbošanos, savus ceļus citu cilvēku starpā, savu nozīmi pasaulē, kā arī otrādi, līdzcilvēku dzīvi un izturēšanos pret viņu pašu, spēj saprast un nosvērt. Caur ticību viņš ir pats savas dzīves laivas apzinīgs stūrmanis, kas pilnīgi pazīst ceļu un ceļa galu. Bet ticībai nevien šis nolūks, — viņa mūs arī iepriecina, kad esam bēdās, viņa paceļ un iedrošina izmisušo un beidzot pārvada mūs pāri pār mūža robežām. Kas vien paties, daiļš un augsts var dīgt cilvēka sirdī, tas kā zieds uzzied viņa ticībā. Visa cilvēku gara un prāta augstākā dzišanās, visi ideāli atrod savu mērķi ticībā, kas pati mums stādījusi priekš acīm visaugstāko cilvēka pilnības ideālu.»

Ticība cilvēka mērķis un pilnība, ticībā viņa garīgais apmierinājums. Tādēļ Apsīšu Jēkabs ar liesmainu reliģisku askēzi pieķeras tām pozitīvajām dogmām, kam viņš tic un kur tas atrod savu dvēseles laimi. Viņš negriežas vis pie pasaules gudrajiem, kas ugunīgo mūžības burtu priekšā stāv mēmi un neprot tos tulkot, bet visu cēloņu un seku izskaidrojumu tas atrod nopietnā vecā grāmatā, «kurai vienīgi tā ipašība, ka tā nemelo un neviļ, nemidzina un neglaimo, bet katrā gadījumā saka patiesību, rādīdama patiesīgi to, kas bija, kas ir un kas būs.» Bībele viņam ir grāmatu grāmata — visas pasaulīgās gudrības pamats. Tautu un cilvēku likteņi

ierakstīti tajā ar ugunīgiem mūžības burtiem. Tie jāprot lasīt. Ticība ir tas skaidrais siržu tulks, kas šķiro labu no ļauna un cilvēka sirdsprātu pacilā un vada pretī garībai uz apskaidrotu mūžību...

«Gadu maiņā» Apsīšu Jēkabs nāk ar pravietīgu aizrādījumu par klieudzīgā laikmeta noziedzīgo psihi. Valstis gan slēgušas stiprus garantiju līgumus miera nodrošināšanas labā, bet ar lielāko steigu bruņojas slepenībā. Tautu saimniecībā — ekonomiskā krīze un dvēseli saindējusi politiskā rūsa. Visur dzird skandinot slavas dziesmu cilvēces lielajiem sasniegumiem kultūrā, zinātnē, rakstniecībā, mākslā un citos darbības novados; bet, visu nopietni apskatot, iekšēji esam gājuši nevis uz augšu, bet noslidējuši lejup pie ķēniņa Nebukadnecara sapņu tēla māla kājām, kas draud sagrūt. Divdesmitā gadusimtena kultūra nav spējusi likvidēt pieaugošo izvirtību un postu. Cilvēce nav palikusi labāka. «Vai taisnība un mīlestība vairojušās? Vai otrādi? Zinība, kas no saviem pētījumiem izmetusi ārā Dievu, ko tā mums sniedz? Rakstniecība, dzeja un māksla, ja tās bez Dieva, ko tās mums dod? Tā tad viss, ar ko lielāties: kultūra, zinība, rakstniecība, māksla, izglītība, sadzīve — ja tās bez Dieva, ja Dievs tur nav pamats, vai tas mums neatgādina bildes uz māla kājām? Lūk, tādā pasaulē mēs dzīvojam.» — «Vai tad ir vērts dzīvot?» jautā Apsīšu Jēkabs un pats dod atbildi: «Ak jā, ir gan vērts un ir īpaši kristīga cilvēka pienākums dzīvot, stāvēt un cīnīties labo ticības cīņānos. Kristīgiem jādzīvo pasaulē, bet viņi nav no pasaules. «Jūs esiet zemes sāls un pasaules gaišums», tas viņu uzdevums šinī pasaulē, bet viņu dzīves vieta, kur tie pierakstīti, ir debesīs. Par ticības lietām viņš sarunājas arī ar jūdiem, kas cildina gudro Dāvidu un pravie-

šus, bet vairās no mūžīgās evaņģelija gaismas un krustā sistā vārda, kas jūdiem ir apgrēcība. Tie arvien vēl kliež: «Nost ar viņu!» Talmuds un visa ēbrēju literatūra izdveš naidu pret Kristu un viņa evaņģeliju. Jūdu cerības uz mesiju dažādos laikos dažādi mainījušās. Ezajas 53. no-
daļu, kur visskaidrāki tiek runāts par mesiju, ikviens kagals tulko citādi. Un tā jūdiem nav vairs ne vecās, ne jaunās Derības: viņu ticības dzīvē pilnīgs bankrots. Nav vairs drošības un pašaušanās nāves brīdī. «Svētīgi mirt ir tikai kristīgo daļa.» Tomēr atzišana nāk neticīgo sirdīs, kas stipri jūtams jūdu tautā pamodušajās cionisma kustībā. Ari vistumšākos pasaules stūros tiek nesta evaņģelija gaisma pagāniem, kur līdz ar to ieviešas garīgā kultūra. Misione veic šo lielo mīlestības darbu. Viņas nopelns, ka bībele vien jau tulkota kādās četrsimts valodās. «Svētīgs, kas nāk tā Kunga vārdā!»

Savā jaunībā Apsīšu Jēkabs pilnīgi brīvdomīgs un nenosvērts reliģiskā ziņā. Nereti, sevišķi Rūjienas laikā, viņš krit svaidīgu sociālu ideju varā. Visvairāk tas manāms viņa iesācēja darbos «Pagalmā». Tēlojumā «Tautas dziesmu putniņš» uzliesmo spraigas dusmu dzirkstis pret tautas vārdzinātājiem un uzkundzētājiem. Tāpat savos pirmajos stāstos un tēlojumos tas vēl brīvs no dogmām un slepenas morālizēšanas. Tomēr reliģiskās atziņas, kas ietekmētas patriarchālajā tēva mājā, ar gadiem sāk padziļināties un, pēc dvēselīgā lūzuma Kokmuižā, pāriet pozitīvajā reliģiozitātē. Savu tuvo piederīgo — bērnu un tēva nāvi viņš uzņem kā grūtu pārbaudījumu, atceroties tēva vārdus: «nāve mūsus nešķir, bet vieno». Šī misteriozā parādība liek ieskatīties dziļāk lietu būtībā un mūžīgajā evaņģelija gaismā top viss skaidrs. Ticība ir tas spīdeklis, kas apgaismo cilvēka tekas un sa-

mierina to ar sevi pašu un līdzilvēkiem. Sirds sadodas ar sirdi. Tā izaug draudzība un mīlestība. Visu izlīdzina taisnība un patiesība. «Taisnība tautu paaugstina, grēks ir ļaunu posts.» Un vēl viena pamatskaņa — ideālisms, kas «visā pilnībā mājo Kristus mācībā». Tas ir mūžības pamats. «Cik stipra ticība, tik stipra būs arī mūsu nākotnes ēka.»

Apsišu Jēkabs identificē ticības būtību ar tautas dzeju. «D z e j a u n t i c ī b a, vai jūs šķirtas, vai vienotas? Un domāju un gaviļēju: jūs neesat vis šķirtas, jūs staigājat kopā — kur dzeja, tur ticība, kur ticība, tur dzeja...» Reliģiskās stīgas ieskanas jau «Bagātos rados», bet visskalākas tās «Svešos laudīs», kur reliģiskajam momentam ierādīta dominējošā loma. Ari vēlākos stāstos un tēlojumos — «Uz pilsētu», «Vecā baznīcīņā», «Meža ērģeles», «Uz saiešanu» u. c. reliģiskais motīvs ir galvenā skaņa. Viss piestrāvots ar dziļu nelokāmu ticību. Sevišķi vēlākajos didaktiskajos rakstos «Uz ko audzināt?» «Esi uzticīgs!» «Par ticības mācību» u. c. apbrīnājami spēcīgi un ar īstu pravieša entuziasmu izteikts Apsišu Jēkaba reliģiskais viedoklis. Kā skola ir cilvēka garīgās dzīves veidotāja, tā ticība ir viņa dvēseles gaišums. Pastorālais elements, ieausts reliģiskā ideālisma uzvalkos, tautas krāšņākās goda drānas. Kaut gan Apsišu Jēkabs nepiekrīt hernhutismam, tomēr viņš neapkaņo to, jo brāļu draudzes saiešanas namos meklējami latviešu garīgās dzīves pirmie patstāvīgie centieni. Viņa reliģiskās jūtas valdonīgi apvieno visu pozitīvo jūtu kompleksus:

a) ētiskās jūtas — sirdsapziņa, kā laba un ļauna kritērijs, cieņa, gods, patstāvība, uzticība u. t. t.;

b) estētiskās jūtas — ietver sevī redzes un dzirdes aspektā gūtās daļuma emocijas;

c) intelektuālās jūtas ar ētisko un estētisko jūtu ceļā gūto prāta atziņu kopu un
d) individuālās jūtas, ar kurām tik stipri un nesaraunami saistītas ģimenes jūtas — dabīgā resp. dzimuma mīlestība un — patriotiskās jūtas — tautas un tēvijas mīlestība, kam pievienojamas vēl politiskās jūtas.

Augstāka par visām jūtām ticība uz Trīsvienīgo, kas visvareni, gudri un taisnīgi vada un valda pasauli. Cilvēks ir augstākas formācijas būtne. Kā garīgs faktors tas stāv pāri dzīvnieciskai dabai un spējīgs atbrīvoties no zemo amorālisko dziņu ietekmēm. Laika gars grozīgs: gadu simteņiem katram sava seja. Ari ļaužu prāts un domas mainās. «Bet baznīca tur stāv klusi un runā visos laikos vienu un to pašu valodu, ar torni mēmi rādīdama uz debesīm. Cilvēki šķeļas un nīstas, viņi meklē laimes un labklājības pa saviem pašu iedomātiem un izdomātiem ceļiem, un viļas un maldas ar to, — baznīca nešķel un nemaldina cilvēku, viņa rāda īsto patiesības un laimes ceļu un zin dot mieru un iepriecinājumu «visiem bēdīgiem un grūt-sirdīgiem», viņa zin padomu pat tur, kur pasaulei padoma vairs nav. To viņa spēj un var, ne kā tie baltie, nedzīvie mūri, bet kā dzīvais gars, Kristus gars, kas dzīvs un spēcīgs tapis sirdis, sirds pārliecībā, patiesībā un atziņā. Tam garam vajaga par jaunu mosties mūsu dzīvē, mūsu tautā, tas tikai ari spēs atjaunot mūsu dzīvi, mūsu tautu, nekas cits.»

Tāds Apsīšu Jēkaba reliģiskais uzskats. Caur ticību pie patiesības, caur patiesību pie laba un ļauna atzišanas. Lai stiprinātu ticību, vajaga spēcīnāt sevi ar lūgšanu. Lūgšana ir tas garīgais tālrunis, pa kuru dvēsele klusā vienatnē sarunājas ar Lielo Radītāju aizzemes mūžībā. Lūgšana apspārno garu un noved pie skaidrības.

Lūgšana ir ticības līdzeklis. Un Apsīšu Jēkabs stājas pie sava pēdējā lielākā darba: saraksta «Lūgšanas visām gada dienām», noskaņojot tās baznīcgada kārtībā.

«Lūgšanas visām gada dienām» sakopotas un izdotas prāvā sējumā. Tajā ietilpst pavisam 400 lūgšanas, kas domātas skolu un māju vajadzībai, lai ikvienam kristīgam tās būtu vajadzības brīdī pie rokas. Šis darbs veikts ar lielāko rūpību un uzpurēšanos. Katrai dienai, svētdienai un svētku dienai baznīcgada kārtībā sniegts Kristus evaņģēlijs ar īsu kodolīgu izskaidrojumu un noslēgumu. Katras lūgšanas beigās aizrādīta attiecīga dziesma jaunajā dziesmu grāmatā. Dziesmām tomēr atstāta pilnīgi brīva izvēle. Lūgšanas sarakstītas vienkāršā un tekošā valodā, lai tās ikvienam būtu pieejamas. Lūgšanu ievadā autors saka: «Mana vēlēšanās būtu, kaut šīs lūgšanas, kas Dievu lūdzot radušās, palīdzētu modināt lūdzējos to lūgšanas garu, kas neatlaižas un nepieklūst, un rādīt to lielo spēku, kas mums dots lūgšanā. Kaut arī šim darbam notiktu pēc apustuļa vārdiem: «Sēts top vājībā, bet ceļas augšām spēkā».

Šīs lūgšanas tiešām ievērojamas ar krietno un cildeno saturu, lielo skaidrību un vienkāršību. Tajās sirdspazemībā izteiktas cilvēka dvēseles ilgas, bēdas un prieki. Atspīdot evaņģēlija saulei, šaubas un alošanās zūd, kā migla no dūksnainiem avotiem. Gars top pacilāts un zemojas lūgšanā, lai taptu augšup celts. Spoži mirdz viskrāšņākās pērles dvēseles vainagā. Šīs pērles ir ticība, cerība un mīlestība. Tā stiprā ticība, kas var kalnus pārstatīt; tā gaišā cerība, kas spēj pasaules tumsu sašķelt un tā dziļā mīlestība, kas prot visu piedot. Mīlestība ir augstāka par visu, tā pastāv mūžīgi:

«1. Kor. 13, 8—13. Mīlestība nekad nebeidzas, jebšu gan praviešu mācības mitēsies, un jebšu valodas beigsies, un jebšu atzišana mitēsies. Jo tas ir mazums, ko zinām un tas ir mazums, ko mācām. Bet kad pilnība nāks, tad tas, kas ir mazums, zudīs. Kad biju bērns, tad runāju kā bērns, man bija bērna prāts un bērna domas; bet kad paliku par vīru, tad atmetu bērna dabu. Jo tagad redzam kā caur spieģeli iekš mīklas, bet tad vaigu vaigā; tagad es atzīstu pa daļai, bet tad es atzišu, itin kā es esmu atzīts. Bet nu paliek ticība, cerība, mīlestība, šās trīs: bet tā lielākā no tām ir mīlestība.»

«Mazums ir, ko zinām, mazums ir, ko mācām», tas sakāms patiesībā par visu cilvēka atzišanu un zināšanu. Mēs dzenamies gan pēc pilnības, — bet pilnības neviens neaizsniedzam. Mazums ir arī tas, cik mums ir no mīlestības, mazums tas, cik spējam mīlēt, mazums tas, cik topam mīlēti. Tā sajūtam vissāpīgāki. Mazums ir arī tas, ko sajūtam no Dieva mīlestības, kas ir visas pestīšanas cēlonis un gala nolūks. Dieva pestīšanas ceļi ar mums ir mums vēl šini dzīvē aizklāti kā ar plīvuru, viņa nodomi ar mums ir mums daudzkārt vēl neatmināmi un neizprotami kā mīkla, ko pūlamies atminēt. Bet Dieva ceļu atzišanā mums jāaug un jāstiprinās; te varam izšķirt tāpat pakāpienus, kā cilvēka mūža attīstībā, no bērna uz vīra vecumu. Mēs ejam pretī pilnībai. Mūsu ceļa mērķis ir pilnība, — galā būsim aizsnieguši pilnību. Tad, ko šē redzam kā spieģeli iekš tumsas mīklas, redzēsim gaišībā, vaigu vaigā — vislielākā skaidrībā un pilnībā. Bet kamēr staigājam šīs dzi-

ves tumsai cauri, mūs vada šis trīs: ticība, cerība, mīlestība. — Ticība, dodama visai dzīvei drošo pamatu, cerība, darīdama acis gaišas uz lielo gaišo gala mērķi mūžībā, mīlestība, sildīdama sirdis svētā liesmā. Un tad, kad tas, kas iznīkstams, būs apvilcis neiznīcību, kad Dievs ceļa galā nožāvēs visas asaras no savu bērnu acīm, kad nāvēs vairs nebūs, nedz brēkšanas, nedz raizes, kad Dievs būs viss iekš visiem, tad redzēsim, ka vislielākā ir mīlestība, kas nekad nebeidzas, ko mūžam slavēsim un pielūgsim.

Kungs, stiprini mūsu ticību un cerību, ka galā baudām un slavējam tavu mīlestību caur visu mūžību. Amen. Dz. gr. 640.)*

Visbeidzamais Apsīšu Jēkaba darbs pozitīvās reliģijas novadā ir viņa četru evaņģēliju — Mateus, Markus, Lūkasa un Jāņa — tulkojums latviešu valodā. Tulkojums veikts no oriģinālvārdām — latīņu un grieķu, kurās sarakstīta Jaunā Derība. Kā zināms, mūža beigu cēlienā Apsīšu Jēkabs, blakām bībeles studijām, studējis arī šīs valodas, dzīvodams klusi un mierīgi savā dievticīgajā pasaulē, kā Tolstojs.

★

Apsīšu Jēkabs ir mūsu lielākais morāles un dailes apustulis, kas visu sevi ziedojis uz tautas altāra, atdodot tautai savu jaunību un spēka gadus, savu dziļo mīlestību un nesatricināmo ticību. Tādēļ viņa nozīme mūsu literatūrā un kultūrālā dzīvē tik neapjaujami liela un paliekama. Viņš dārgs mums kā tautas rakstnieks, kas pirmais nodibinājis latviešu mākslas stāstniecību un ar krāšņo valodu un plašo savdabīgo stilu ierosinājis un uzvadījis uz literā-

*) „Lūgšanas visām gada dienām” 139—140 lpp.

riskā ceļa veselu plejādi jaunu talantu. Zināmi nopelni viņam arī kā valodniekam un publicistam. Viņš neaprima tīrīt mūsu valodu no svešu kultūru sārņiem un piegrūžojumiem, atrodot zem sārņu kaudzēm mūsu pašu valodas senenās pērles un vizuļus. Nav publicista, līdzīga viņam patiesībā un morālē. Apbrīnojama viņa tikumīgā varonība, kad tas uzstājas viens pret daudziem. Vienīgais viņa ierocis — taisnība. To liecina viņa pravietīgais stils un apustulīgais dzīves uzskats. «Apsišu Jēkabs pieder pie tiem rakstniekiem, kas ne tikai rakstos uzstāda cēlus ideālus, bet tos cenšas realizēt arī dzīvē. Viņa ideāli bija tik augsti, ka tie cilvēka dabai, ar visu nopietno cenšanos, ir neaizsniedzami.» (Teodors Zeiferts.) Un tomēr: šos neaizsniedzamos ideālus viņš iemieso savā audzinātāja darbā, ko tas tikuši vada līdz mūža galam. Tāpat ļoti redzama un cienījama vieta Apsišu Jēkabam pieder mūsu pedagogijas vēsturē. Viņa ētiski-estētiskie stāsti tiek augstu vērtēti skolu literatūrā. No viņa rakstiem smēlušās gara gaismu un dvēseles izglītību veselas paaudzes. Viņa veselīgie uzskati un gaišie sirdsskaidrie tēli dzīvos mūsu literatūrā mūžīgi.

Apsišu Jēkabs ir lielākais tautas rakstnieks, audzinātājs un patriarchs. Viņa darbi to pavada, sniedzoties mūžībā. Viņš, vienīgais no rakstniekiem, atstājis mums savu mīlestības evaņģeliju:

«Mīlējiet — mīlējiet! Esiet brāļi!»

Saturs

	L.p.
Ieskaņa	5

Dzīve:

I. Laikmeta raksturs un saistības	9
II. Ģimenes kronika	32
III. Bērnība un skolas gadi	49
IV. Skolotāja un rakstnieka gaitas	68
1. Rūjienā	68
2. Kokmuižā	70
3. Vecgulbenē	78
V. Pilsētā	82
VI. Ģimenes tēvs	102
VII. Miera stunda	111
VIII. Personība	130
a) Reliģiskais princips	133
b) Morāliskais princips	133
c) Taupības princips	134

Darbi:

I. Dzeja:	138
Origināli	139
Tulkojumi	139
II. Proza:	145
1. Skices un tēlojumi. Tulkojumi	146
2. Stāsti	152
3. „Vēstules iz tēvijas”. Sociālās problēmas publicistika. Pasaules uzskats	195
III. Valodniecība	208
IV. Reliģija	219
Saturs	229
Darba avoti	230

Apsišu Jēkaba monografiju sarakstot izmantoti šādi avoti :

Apsišu Jēkaba raksti I—IV sēj.
Apsišu Jēkabs „No Lizuma senatnes”.
Apsišu Jēkabs „Kā man rakstīt?”
Apsišu Jēkabs „Lūgšanas visām gada dienām”.
Apsišu Jēkabs „Atmiņas un piezīmes no Velēnas un Tirzas draudzes pagātnes” (rokraksts).
Plūdons „Latvju rakstnieki”.
Teodors Zeiferts „Latv. rakstn. vēsture”.
Andrējs Upišs „Latv. jaun. rakstn. vēsture”.
A. Prande „Latvju rakstniecība portretēs”.
A. Vičs „Latv. skolu vēsture” I, II, III.
Teodors Zeiferts „Tautas rakstnieki”.
E. Šillers „Pēterburgas Avizes”.
J. Mišņiņš „Tirzas baznīca 1826.—1926.”
Kaudzītes Matīss „Brāļu draudze Vidzemē”.
Birkerts „Krišjānis Valdemārs dzīvē un darbā”.
K. Egle „Atziņas” I, II.
E. Šatcs „Pirmā lasīšanas grāmata”.
J. Jansona-Brauna kopoti raksti.
R. L. B. Zinību Komsijas rakstu krājums 9, 17.
Filologu biedrības raksti I, IX sēj.
Scriptores Rer. Lit. Bd. II.

No periodiskiem izdevumiem pielietoti sekošie : „Austrums”, „Pagalms”, „Rota”, „Vērotājs”, „Druva”, „Domas”, „Apskats”, „Daugava”, „Daugavas gada grāmata”, „Evaņģēliuma gaisma”, „Русская Старина” u. c.

Bez tiem arī vēl prof. Bleses, Akurātera, Virzas, Veseļa, Baltpurviņa, Gobas, Kārkliņa, Bērzkalnes u. c. raksti no dienas laikrakstiem.

Personīgus aizrādījumus un raksturojumus laipni snieguši : tuvinieki — Milda Baltgailis, dz. Jaunzems, Pauline Bergs, dz. Jaunzems, Apsišu Jēkaba brāļi — Kārlis un Otis Jaunzemi, Anna Jaunzems, Kārlis Jaunzems, prof. Endzelīns, prof. P. Šmits, doc. J. Kauliņš, virsmāc. J. Meirēns, Pēteris Kalniņš, rakstnieki — A. Austrīņš, K. Egle, J. Grīns, bibliofils J. Mišņiņš, laika biedri — J. Dreimanis, Jānis Zvaigznīte, K. Pilāts, M. Žagars, J. Žagars, L. Lalvinieks, P. Rubenis, M. Rubenis, J. Dišlērīšs, J. Ievāns, J. Ērmanis u. c.

Prēmijas kupons

biografiju serijai

„Pasaules slavenākie vīri“

un

„Latvju izcilus darbinieki
dzīvē un darbā“

Nr. 9.

Grāmatā: **APSĪŠU JEKABS**

Gada abonenti un arī visi tie, kas būs iegādājušies 1930. gadā visas 24 gramatas un iesniegs izdevniecībai gada beigās visus 24 kuponus no 1—24, saņems pilnīgi

par brīvu kā prēmiju

Ekskursiju vadoni

pa visām Latvijas skaistākām un vēsturiskām vietām

Tanī ietilps bez Vidzemes un Kurzemes Švelces arī Latgales un daudz citu ļoti skaistu un levērojamu vietu, kas līdz šim tik maz vēl tiek apmeklētas, bet kas tomēr patiešām ieteicamas un vērtas apskatīt. Bez nobīdējumiem, skatļiem un attēliem, būs ievietoti maršrutu sīki ceļu plāni, apmešanās vietas un norādīti attiecīgie satiksmes līdzekļi.

NB. Godātie abonenti, kā arī atsevišķu eksemplāru pircēji, tiek laipni lūgti levērot, vai grāmatu beigās ir arī šāds kupons, un ja tas kādā trūktu, tad grāmatu bez tā nepņem un par to nekavējot ziņot izdevniecībai.

No ievērojamo vīru monografijām

jau iznākušas sekošas:

- 1) **Ant. Birkerta** — J. RAINIS
192 lappuses ar 3 fotografijām.
- 2) **Ant. Birkerta** — RŪDOLFS BLAUMANIS
192 lappuses ar 3 fotografijām.
- 3) **Prof. P. Dāles** — IMANUELS KANTS
240 lappuses ar 2 fotografijām.
- 4) **Prof. Baloža un Ezeriņa** — KRISTAPS KOLUMBS
160 lappuses ar 2 fotografijām un 8 attēliem.
- 5) **Vītoļiņa un Krodera** — RICHARDS VÄGNERS
192 lappuses ar 7 fotografijām un 7 attēliem.
- 6) **Jāņa Siliņa** — MIKELANDŽELO
224 lappuses ar 6 fotografijām un 10 attēliem.
- 7) **Dc. Abeles un prf. Baloža** ČARLZS DARVINS
192 lappuses ar 4 fotogr. un 23 attēliem.
- 8) **Ģen. Buivida un A. Zaļuma** NAPOLEONS
240 lappuses ar 4 fotogr. un 20 attēliem.
- 9) **Kārļa Kraujiņa** APSĪSU JĒKABS
232 lappuses ar 2 fotogr. un 1 attēlu.

Katra grāmata maksā tikai 1 latu.

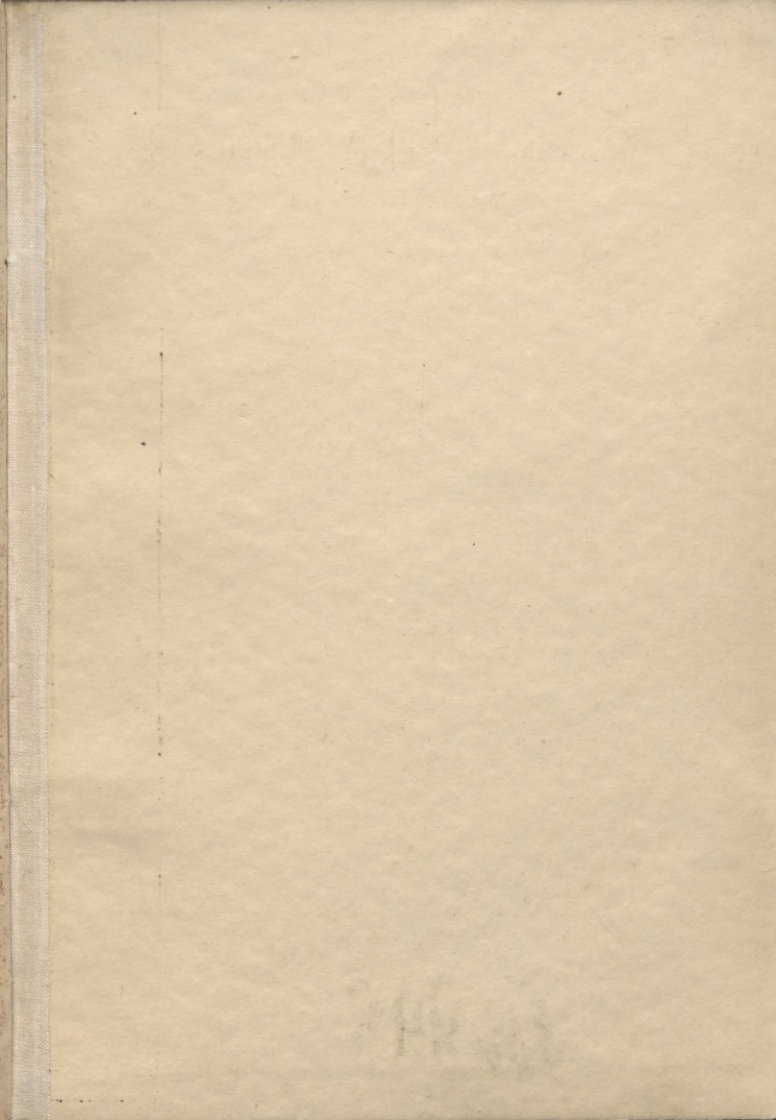
Abonenti saņem ik 6. grāmatu par brīvu.

Kā līdzstrādnieki darbojas mūsu redzamākie literāti-biografi un zinātnieki: priv. doc. K. Ābele, Hermanis Asaris, prof. Dr. K. Balodis, dir. Arturs Bērziņš, Robt. Bērziņš, Antons Birkerts, ģenerālis J. Buivids, prof. Dr. phil. P. Dāle, J. Dombrovskis, Angelika Gallite, priv. doc. P. Galenieks, Aleks. Grins, Pāvils Gruzna, priv. doc. P. Jurevičs, Kārklis Zeltmatis, prof. A. Kirchensteins, prof. K. Kundziņš, Kārlis Kraujiņš, Arturs Kroders, Roberts Kroders, O. Krolls, dir. Jānis Lapins, Lejas-Krūmiņš, Zenta Mauriņa, Jēkabs Poruks, J. Siliņš, J. Sudrabkalns, priv. doc. L. Šlaucītājs, Tifentāls-Dziļleja, Upītis-Bīrznieks, Andrejs Upītis, Dr. M. Valters, A. Vičs, J. Vītoļiņš, prof. Dr. phil. P. Zālīte.

A. Raņķa lēto grāmatu izdevniecība

Rīgā, Krišjāņa Barona ielā № 27. Tālrūnis 28380

20 448

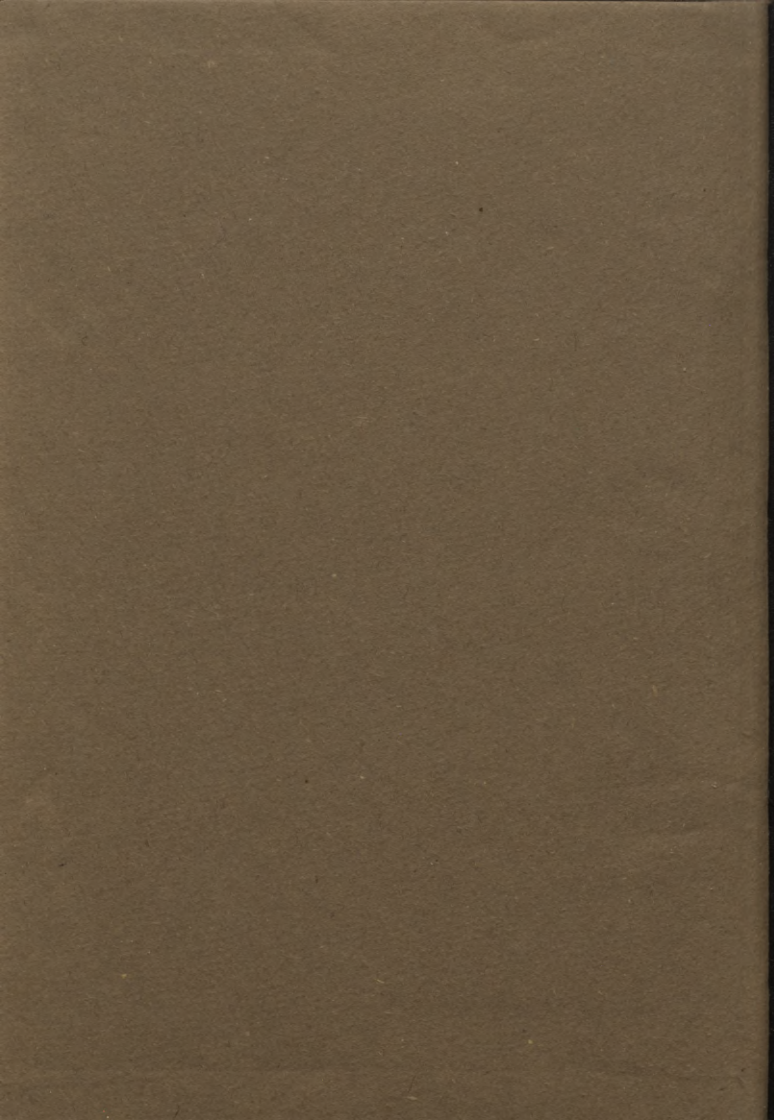

Lm. 448.

20. ZEP. 1930

Maksā Ls 1.—

«DINTARS» 2104

1. b 3

[9-]

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0304057930

122.9